

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година ХСVII
Књига 85

Нови Сад, децембар 2025.
Број 4.

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

- Др Стојана Петровић Извршење на непокретности која није уписана јер је евиденција уништена или оштећена / **959**
- Марија Милојевић Појам оштећеног и жртве кривичног дела као кривичнопроцесних субјеката / **1003**
- Миодрага Тошић Има ли места реинтеграцији код отказа уговора о раду због изостанка резултата рада или непоседовања знања и способности за обављање посла / **1048**
- Андријана Ристић Нове форме рада и ризик радне експлоатације. Правни аспекти / **1093**
- Наталија Недељковић (Не)обавезност и доказна снага ДНК анализе у матернитетским и патернитетским поступцима. Пракса Европског суда за људска права / **1131**
- Дејан Терзић Незаконити докази и Нацрт закона о изменама и допунама ЗКП / **1167**

ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ И САОПШТЕЊА

- Стефан Гајић Иван Милић, *Прекршајно право. Приручник за припрему правосудног исјића* / **1211**
- Одабрана пракса Врховног (касационог) суда: Доживотни затвор у пракси Врховног (касационог) суда / **1213**
- Одабрана пракса из области грађанског права / **1225**
- Листа рецензената / **1240**
- Саопштења са седница Управног одбора Адвокатске коморе Војводине / **1245**
- Садржај *Гласника АКВ* за 2025. годину / **1258**

GLASNIK

JOURNAL OF LEGAL THEORY AND PRACTICE
OF THE BAR ASSOCIATION OF VOJVODINA

Volume XCVII

Novi Sad, December 2025

Issue 4

CONTENT

ARTICLES

- Stojana Petrović, Ph.D.** Enforcement Against Real Estate That Is Not Registered Because the Records Have Been Destroyed or Damaged / **981**
- Marija Milojević** The Concept of the Injured Party and the Victim of a Criminal Offense as Criminal Procedural Subjects / **1024**
- Miodraga Tošić** Is There Room for Reinstatement in Cases of Dismissal for Failure to Achieve Work Results or for the Lack of Knowledge and Skills Required to Perform the Job? / **1070**
- Andrijana Ristić** New Forms of Employment and the Risk of Labor Exploitation. Legal Aspects / **1111**
- Natalija Nedeljković** (Non-)Mandatory Nature and Probative Value of DNA Analysis in Maternity and Paternity Proceedings. Case Law of the European Court of Human Rights / **1149**
- Dejan Terzić** Illegal Evidence and Draft Law on Amendments and Supplements to the Code of Criminal Procedure / **1209**

OTHER CONTRIBUTIONS AND ANNOUNCEMENTS

- Stefan Gajić** Ivan Milić, *Misdemeanor Law. Guide to Preparing for the Bar Exam* / **1211**
- Selected case law of the Supreme Court (of Cassation): Life Imprisonment in the Case Law of the Supreme Court (of Cassation) / **1213**
- Selected case law in the field of Civil Law / **1225**
- List of reviewers / **1240**
- Announcements from the meetings of the Board of Directors of the Bar Association of Vojvodina / **1245**
- Contents of the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina* for 2025 / **1258**

АДВОКАТСКА КОМОРА ВОЈВОДИНЕ

Основана 1921. у Новом Саду

*Указом Председништва СФРЈ бр. 64 од 12. јула 1988,
поводом 60-годишњице излажења,
ГЛАСНИК Адвокатске коморе Војводине
о д л и к о в а н ј е
Орденом заслуга за народ са сребрном звездом.*

Г Л А С Н И К
А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Покренут 1. јуна 1928.

Главни и одговорни уредници

Др Косџа Мајински (1928–1932), др Никола Николић (1933–1936), др Василије Сџанковић (1936), др Славко М. Ђурић (1937), Владимир К. Хаџи (1937–1941), Милораг Бошић (1952–1972), Сава Савић (1973–1987), Мирослав Здјелар (1987–1994), Слободан Бељански (1994–2004), др Јанко Кубињец (2004–2016), Милан Караћ (2016–2019)

Уређивачки одбор

Др Александар Тодоровић, адвокат у Новом Саду
главни и одговорни уредник

Милан Караћ, адвокат у Новом Саду, доц. др Аиџла Чоколић, адвокат у Осијеку, др Јелена Тешановић, адвокатика у Новом Саду, Тијана Голић, адвокатика у Новом Саду, Бошко Каћански, адвокат у Новом Саду, њроф. др Сања Ђајић, редовна професорица

Правног факултета Универзитета у Новом Саду, њроф. др Маја Сџанивукковић, редовна професорица Правног факултета Универзитета у Новом Саду, др Хајрија Мујовић, научна саветница на Институту друштвених наука у Београду, др Софија Николић Појадић, научна сарадница на Институту друштвених наука у Београду, њроф. др Звонимир Јелинић, ванредни професор Правног факултета Свеучилишта у Осијеку

Издавачки савет

Др Енике Веј, адвокатика у Новом Саду, председник
Др Славен Бачић, адвокат у Суботици, Мирослав Здјелар, адвокат у Новом Саду, Слободан Бељански, адвокат у Новом Саду, др Тања Вицковић Рамач, адвокатика у Новом Саду

Техничко уређење
Јелица Негућ

Адреса Уредништва

21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/1
Телефон: 021/521-235; факс: 021/529-459
е-mail: akvojvodine@gmail.com
www.glasnik.edu.rs

Рукописи се не враћају.

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година ХСVII
Књига 85

Нови Сад, децембар 2025.
Број 4.

A R T I C L E S

CONTENT

Stojana Petrović, Ph.D.

Enforcement Against Real Estate That Is Not Registered Because the Records Have Been Destroyed or Damaged / **981–1002**

Marija Milojević

The Concept of the Injured Party and the Victim of a Criminal Offense as Criminal Procedural Subjects / **1024–1047**

Miodraga Tošić

Is There Room for Reinstatement in Cases of Dismissal for Failure to Achieve Work Results or for the Lack of Knowledge and Skills Required to Perform the Job? / **1070–1092**

Andrijana Ristić

New Forms of Employment and the Risk of Labor Exploitation. Legal Aspects / **1111–1130**

Natalija Nedeljković

(Non-)Mandatory Nature and Probative Value of DNA Analysis in Maternity and Paternity Proceedings. Case Law of the European Court of Human Rights / **1149–1166**

Ч Л А Н Ц И

САДРЖАЈ

Др Стојана Петровић

Извршење на непокретности која није уписана јер је евиденција уништена или оштећена / **959–980**

Марија Милојевић

Појам оштећеног и жртве кривичног дела као кривичнопроцесних субјеката / **1003–1023**

Миодрага Тошић

Има ли места реинтеграцији код отказа уговора о раду због изостанка резултата рада или непоседовања знања и способности за обављање посла? / **1048–1069**

Андријана Ристић

Нове форме рада и ризик радне експлоатације. Правни аспекти / **1093–1110**

Наталија Недељковић

(Не)обавезност и доказна снага ДНК анализе у матернитетским и патернитетским поступцима. Пракса Европског суда за људска права / **1131–1148**

Dejan Terzić

Illegal Evidence and Draft Law on
Amendments and Supplements to the
Code of Criminal Procedure / **1209**

Дејан Терзић

Незаконити докази и Нацрт закона
о изменама и допунама ЗКП /
1167–1209

*Др Стојана Пејровић**
Правни факултет Универзитета у Бањој Луци
ORCID: 0000-0002-9507-8585

ИЗВРШЕЊЕ НА НЕПОКРЕТНОСТИ КОЈА НИЈЕ УПИСАНА ЈЕР ЈЕ ЕВИДЕНЦИЈА УНИШТЕНА ИЛИ ОШТЕЋЕНА**

САЖЕТАК: У оба посматрана ентитета Босне и Херцеговине – Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине постоје подручја на којима је постојећа евиденција непокретности уништена или је оштећена, а извијесно је да ће бити спроведен поступак њеног обнављања. Будући да је процес устројавања евиденције непокретности дуготрајан, законодавци предвиђају посебна процесна правила када се таква непокретност предложи као предмет принудног извршења. Законодавци на тај начин покушавају да тражиоцима извршења надомјесте још увијек присутно неуредно вођење јавних регистара, односно њихово непостојање на појединим подручјима и да им омогуће спровођење принудног судског намирења и на оваквим непокретностима. Ово, нарочито у ситуацији када извршеник нема други предмет извршења који би тражилац извршења могао предложити.

Циљ истраживања је нормативно-догматска анализа домаћег законодавног модела извршења на непокретности која није уписана у јавни регистар, јер је он уништен, или оштећен. Из анализе домаће и упоредне процесне доктрине и доступне актуелне домаће судске праксе произлази да посебна правила

* e-mail: stojana.petrovic@pf.unibl.org, ванредни професор.

** Рад је примљен 9. 8. 2024, а прихваћен је за објављивање 19. 2. 2026. године.

поступка која се у овој ситуацији примјењују у оба ентитета Босне и Херцеговине не кореспондирају интересу тражиоца извршења за ефикасно намирење на оваквим непокретностима. Услед уоченог ослабљеног општег начела судског управљања поступком, назире се и закључак о претјераном оптерећењу тражиоца извршења, те о неоправдано и претјерано условљеном, те услед тога и ријетком судском спровођењу пљенидбеног пописа овакве непокретности.

Кључне речи: извршни поступак, непокретност, упис права на непокретности, катастар, земљишна књига

УВОД И ИДЕНТИФИКАЦИЈА ПРОБЛЕМА ЗА ПОСМАТРАЊЕ

Уредан регистар непокретности¹ циљ је сваке модерне државе. Та намјера, међутим, позната је одавно, само су се мотиви мијењали. Некада је уредна јавна евиденција непокретности служила да би држава могла евидентирати пореске обвезнике.² Данас, међутим, осим те сврхе, циљ је правна сигурност и правна извијесност, не само њихових титулара, већ и њихових каснијих стицалаца, нарочито у ситуацији правног промета. Тиме се спречавају спорови око непокретности. Начело конститутивности уписа права на непокретности стеченог правним послом, те начело

¹ У Републици Српској, још од 2012. године, односно од ступања на снагу одредаба Закона о премјеру и катастру, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 6/12, 110/16, 22/18, 62/18, 95/19, 90/23, даље у тексту: ЗПК РС, уведен је катастар као јединствена евиденција о непокретностима и стварним правима на њима (v.: чл. 4, ст. 1. ЗПК РС). Упркос томе, законодавац у Републици Српској није прилагодио терминологију правила извршног процесног права терминологији важећег материјалноправног прописа. У Федерацији Босне и Херцеговине још увијек је у употреби систем двојне евиденције – земљишних књига и катастра. (V.: одредбу чл. 1. и чл. 2, ст. 1, т. 1. Закона о земљишним књигама, *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 58/02, 19/03, 54/04, 32/19, 61/22, даље у тексту: ЗЗК ФБиХ).

У овом раду ће се користити уопштени термини као што су јавна евиденција непокретности, регистар непокретности, када се говори уопштено. Приликом реферисања на конкретно право сваког од ентитета, поред општих термина користиће се законска терминологија из важећег материјалноправног прописа.

² Сич, М. (2013). Катастри, земљишни регистри и исправе о купопродаји у старом Риму – елементи модерних земљишних књига. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 47(2), 298.

Упоредноправно посматрано, иста је сврха била циљ формирања првог потпуног катастра средином 19. вијека и у Аустрији. (Николић, С. (2011). Евиденција непокретности у Аустрији (правно наслеђе, актуелни концепт и трендови). *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 83(10), 504).

поуздања свих трећих лица у потпуност података у јавном регистру кореспондирају с овим циљевима, потенцирајући значај јавне евиденције.³

Опредјељени за потпуну и тачну евиденцију непокретности као крајњи циљ и ентитети Босне и Херцеговине радили су на изналажењу оптималне форме њене организације. Нарочито је у Републици Српској спроведен процес реформисања. Систем двојне евиденције – катастар, као регистар непокретности и њихових корисника, и земљишна књига као регистар титулара и права на непокретностима, од 2012. године замијењен је катастром непокретности као јединственом евиденцијом не само непокретности већ и права на њима.⁴ Федерација Босне и Херцеговине остала је опредјељена за систем двојне евиденције.

На територији оба посматрана босанскохерцеговачка ентитета постоје подручја захваћена последњим ратним догађањима, на којима је раније постојала евиденција непокретности, а која је уништена, или је оштећена. На таквим подручјима још увијек је у току поступак успоставе катастра непокретности, односно регистра непокретности. Послови премјера и оснивања катастра непокретности на територији Републике Српске у свакој појединој катастарској општини врше се на основу планских докумената – средњорочних програма и годишњег плана рада. Поред ових, постоје и подручја на којима никада нису постојале јавне евиденције, нити је извијесно када ће оне бити успостављене.⁵

Како би тражиоцима извршења омогућили принудно намирење и на непокретностима које се налазе на подручју на којем је јавни регистар уништен или оштећен и поступак његове успоставе није још увијек окончан, као и на подручју гдје регистар никада није ни постојао, законодавци у ентитетима Босне и Херцеговине предвиђају посебна правила извршног поступка, прилагођена управо овим ситуацијама. Одредба ст. 1, чл. 113. Закона о извршном поступку⁶ у оба ентитета прописује да се *lex generalis* одредбе Закона којима је уређен поступак извршења на непокретностима

³ Ernst, H. (2022). Publicijansko vlasništvo nekretnina. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 43(3), 739. Такође упор.: Petrović, S. (2023). Suvlasništvo trećeg lica na predmetu izvršenja kao pravo koje (ne) sprečava izvršenje. *Pravni vjesnik*, 39(3–4), 220.

⁴ Детаљније о процесу реформе упор.: Кобања, С. (2012). О реформи земљишно-књижне евиденције у Републици Српској. *Правни савјешник*, 5, 66.

⁵ Нису јавно доступни подаци о томе који је број катастарских општина које још увијек немају формиран катастар непокретности, односно гдје још увијек ти подаци нису потпуни. Тренутно најмање 15 катастарских општина на територији Републике Српске нема катастар непокретности. Доступно на <https://www.rgurs.org/stranica/getp>, приступљено 27. 7. 2024. За претпоставити је да је број таквих катастарских општина и већи.

⁶ *Службени гласник Републике Српске*, бр. 59/03, 85/03, 64/05, 118/07, 29/10, 57/12, 67/13, 98/14, 5/17, 58/18, 66/18, даље: ЗИП РС и *Службене новине Федерације*

примјењују и у поступку извршења на *непокретностима које нису уписане* у земљишне књиге. Предност у примјени имају одредбе чл. 113. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ, као правила *lex specialis* која се односе управо на извршење на непокретности која није уписана у регистар.

Код извршења на непокретностима на подручју на којем је раније постојећи регистар уништен, нестао, или је оштећен, али је извијесно његово поновно успостављање, домаћи законодавци постојањем јавног регистра, нити уписом извршеника као титулара дакле не условљавају прву фазу, односно фазу одређивања извршења. Нормативноправно је омогућено спровођење и друге фазе извршног поступка, односно прва извршна радња – јавна објава рјешења о извршењу са дејством његове забиљежбе. И поред тога, тражилац извршења може имати проблем при спровођењу извршења на таквој непокретности, јер је управо на њега пребачен терет прибављања извршениковог титулуса. Чак и по оснивању регистра на датом подручју, тражилац извршења који не посједује и не може прибавити извршеников основ за стицање такве непокретности, није адекватно правно заштићен.

Рад се бави нормативно-догматском и теоријско-доктринарном процјеном квалитета процесних правила која се односе на извршење на непокретности која се налази на подручју на којем је постојећи регистар уништен или оштећен, али гдје је извијесно да ће он бити поново успостављен, односно обновљен. Ово, с аспекта заштите интереса тражиоца извршења на ефикасно спровођење поступка извршења на таквој непокретности. Предмет посматрања неће бити извршење на непокретности са подручја гдје евиденције никада није било, нити је извијесно да ли ће је и бити.

Иако је похвално то што домаћи законодавци омогућавају да се као предмет извршења предложи и одреди непокретност која није уписана у регистар искључиво због тога што је исти уништен, односно оштећен, у раду се проблематизују поједина домаћа позитивноправна рјешења која регулишу ову ситуацију. Полази се првенствено од тога да уочене контрадикторности међу одредбама треба у судској пракси тумачити *in favorem* интереса тражиоца извршења да се принудно намири. Ова генерална поставка конкретизује се кроз идеју, односно приједлоге да се ојача улога суда при спровођењу извршења на оваквим непокретностима, умјесто да се иницијатива за спровођење судских службених радњи пребацује на тражиоца извршења. И правну синтагму *уколико упис није у сујројносџи са законом*, а која је постављена као услов за посезање суда за пљенидбеним пописом, у домаћој судској пракси такође треба

Босне и Херцеговине, бр. 32/03, 52/03, 33/06, 39/06, 39/09, 35/12, 46/16, 42/18, даље: ЗИП ФБиХ.

тумачити као примјенљиву и у ситуацији уништених, односно оштећених регистара, а не уријетко, како је то сада ситуација у домаћој судској пракси, само гдје евиденција непокретности никада није постојала, нити је извијесно њено успостављање.

ДОМАЋИ ЗАКОНОДАВНИ МОДЕЛ ИЗВРШЕЊА – АНАЛИЗА МОДЕЛА И КРИТИЧКЕ ПРИМЈЕДБЕ

Одредбе ставова од 1. до 5, чл. 113. ЗИП РС/ЗИП ФБиХ односе се на правила извршења на непокретности која није уписана у регистар јер је исти уништен или оштећен, а који је планиран да буде обновљен. Начин њиховог формулисања оставља простор за различита тумачења приликом примјене.

Да би извршни суд могао одредити извршење на непокретности која се налази на подручју гдје је раније постојала јавна евиденција, али је у вријеме подношења приједлога за извршење она уништена или је оштећена, а извијесно је да ће бити обновљена, или је поступак њене обнове у току, тражилац извршења мора приједлогом за извршење пред судом доказати својину извршеника. Уколико он такав доказ не посједује, он ће од суда моћи тражити спровођење поступка утврђивања извршеникове имовине, према чл. 37. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ, ради његовог прибављања.⁷

Уколико је извршеник стекао непокретност предмет извршења правним послом, тражилац извршења који се определијели да као предмет извршења предложи овакву непокретност наћи ће се у компликованој правној ситуацији. Наиме, најчешће је то ситуација да јавног регистра нема, да је он постојао некада раније и да је у плану његово поновно успостављање, односно обнова, али није извијесно када ће то бити. Иако тражилац извршења има сазнање да је извршеник био евидентиран као титулар такве непокретности, док је постојао регистар, он не посједује доказ о томе у виду извода из регистра док је он постојао, нити га сада у вријеме подизања приједлога за извршење може лако прибавити јер је регистар уништен, односно оштећен. Поступак утврђивања извршеникове имовине, а на којег законодавци упућују тражиоца извршења као на рјешење проблема прибављања доказа о својини извршеника одавно је у пракси показао своје мањкавости.⁸ Иако извршеник има едициону

⁷ Чл. 113, ст. 2. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ.

⁸ Рачић, Р. (2021). *Извршно процесно право*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 172.

дужност у погледу доказа о свом праву на непокретности предмету извршења,⁹ он ову дужност може занемарити одбијањем да преда исправу као доказ његове својине, чак и по цијену плаћања новчаних казни. Домаћи законодавци не нуде излаз из *circulus vitiosus*-а у којем се тада налази тражилац извршења, осим уколико он не предложи неки нови предмет извршења, ако га извршеник има. Слична ситуација је и уколико извршеник није био уписан у раније постојећу евиденцију као власник непокретности предмета извршења искључиво због свог немара. Тражилац извршења имаће једнак, или и већи проблем да прибави извршеников *titulus* и да, тек по успостављању, односно по обнови регистра издејствује упис права извршеника на тој непокретности, те да рјешење о упису извршеника, или извод из регистра приложи приједлогу за извршење.

Тражилац извршења се налази у нешто повољнијем процесном положају уколико је извршеник непокретност коју он предлаже као предмет извршења стекао на основу закона, судске одлуке или наслеђивањем. Упис извршениковог права тада има тек декларативни значај,¹⁰ да би се трећа лица обавијестила о тој чињеници. Уколико располаже извршениковим *titulus*-ом као доказом о својини извршеника тражилац извршења може и у ситуацији непостојања евиденције непокретности поступити по одредби ст. 2, чл. 113. Закона и уз приједлог за извршење приложити доказ о својини извршеника. Ако он нема такав доказ о својини, наћи ће се у једнако тешкој позицији као и тражилац извршења чији је извршеник непокретност предмет извршења стекао правним послом.

Уколико тражилац извршења не приложи приједлогу за извршење доказ да је извршеник власник непокретности која се предлаже као предмет извршења, или се тај доказ не успије прибавити у поступку утврђивања извршеникове имовине, извршни суд ће одбацити његов приједлог.¹¹

Из ових разматрања може се закључити да домаћи законодавци фазу одређивања извршења на непокретности која није уписана у јавни регистар, јер је он уништен, или оштећен, али је извијесно његово успостављање, не условљавају успостављањем регистра. Суд доноси рјешење о извршењу и на оваквој непокретности, примјењујући одредбе *lex generalis* о извршењу на непокретности. Ипак, условљавање одређивања

⁹ Кеча, Р., Кнежевић, М. (2021). *Грађанско процесно право*. Београд: Службени гласник, 619.

¹⁰ Чл. 23. Закона о стварним правима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 124/08, 3/09, 58/09, 95/11, 60/15, 18/16, 107/19, 1/21, 119/21, даље у тексту: ЗСП РС. Исту одредбу садржи и Закон о стварним правима, *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 66/13, 100/13, 32/19, даље у тексту: ЗСП ФБиХ.

¹¹ Triva, S., Belajec, V., Dika, M. (1980). *Sudsko izvršno право, opći dio*. Zagreb: Informator, 184.

извршења доказивањем својине извршеника, а нарочито пребацивање на тражиоца извршења терета прибављања тог доказа својине, њега ставља у неповољан процесни положај, из којег важећа правила процесног права не нуде излаз.

Будући да јавни регистар не постоји, или је он оштећен, тражилац извршења је у приједлогу за извршење дужан идентификовати непокретност, односно назначити гдје се она налази, њен назив, границе и површину.¹²

Ако суд нађе основаним приједлог за извршење и одреди извршење на оваквој непокретности, закон предвиђа и то да се може предузети прва извршна радња. Како нема регистра на том подручју, немогуће је забиљежбу извршити у регистру. Правила о извршењу на непокретности која се налази на подручју гдје не постоји регистар, односно гдје је он уништен или оштећен, али је извијесно да ће опет бити успостављен, разликују се од општих правила извршног поступка на непокретности, не само по форми ове прве извршне радње, већ и по иницијативи за њено предузимање. Наиме, опште је правило садржано у одредби чл. 72, ст. 1. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ да ће суд одмах по доношењу рјешења о извршењу по службеној дужности одредити да се у регистар непокретности упише забиљежба извршења.¹³ *Lex specialis* правило за овакве непокретности не предвиђа такво поступање суда. Умјесто тога, регулисано је да ће суд по захтјеву и о трошку тражиоца извршења објавити рјешење о извршењу у службеном гласилу ентитета и у најмање два дневна листа која се дистрибуишу на територији ентитета.¹⁴ Остваривање процесноправних и материјалноправних дејстава овако спроведене забиљежбе извршења и након оснивања регистра непокретности гарантује *ex tunc* дејство објаве, од момента када је рјешење објављено у службеном гласилу и у дневним листовима.

Код извршења према општим правилима доминира начело официјелности у предузимању прве извршне радње – забиљежбе извршења. Код извршења према посебним правилима за непокретности које нису уписане у регистар, службена радња суда објава рјешења о извршењу са дејством забиљежбе условљена је диспозицијом тражиоца извршења и стављена је на његов трошак. Овдје, дакле, не вриједи опште начело о

¹² Чл. 113, ст. 2. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ. Законодавац у Републици Српској није до сада ажурирао и са одредбама ЗПК РС ускладио ову одредбу Закона којом прописује да је тражилац извршења дужан означити непокретност према подацима из катастра (односи се на податке о непокретности а који су раније у систему одвојених евиденција били садржани у катастру).

¹³ Законодавац у Републици Српској непримјерено користи термин *земљишна књиџа*, иако је систем земљишнокњиџне евиденције напуштен још 2012. године.

¹⁴ Чл. 72, ст. 4. ЗИП РС/ЗИП ФБиХ.

судском кретању поступка. Као резултат таквог регулисања, тражиоци извршења, вјероватно из недовољног знања о својим правима, у пракси врло ријетко користе ово своје овлашћење.

Поред овог одступања на терет тражиоца извршења *lex specialis* правила која се односе на извршење на непокретности са подручја гдје је регистар уништен, односно оштећен, од општих правила за извршење на непокретностима које су уписане у јавну евиденцију, примјетно је да су ова посебна правила и контрадикторна међусобно. Наиме, одредба која прописује поступак јавне објаве рјешења о извршењу, са дејством забиљежбе рјешења о извршењу по захтјеву тражиоца извршења, садржана у чл. 72, ст. 4. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ контрадикторна је одредби чл. 113, ст. 3. и 4. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ, а према којој ће извршни суд *по доношењу рјешења о извршењу* (нагласио аутор текста) застати са поступком извршења до окончања поступка успоставе јавне евиденције и уписа права извршеника на непокретности предмету извршења. Првом одредбом се предвиђа започињање друге фазе поступка извршења и предузимање прве извршне радње, док друга наведена одредба прописује застајање са поступком извршења прије отпочињања друге фазе, односно прије спровођења извршења.

Овдје се зауставља поступање суда и тражиоца извршења, све док се не оконча управни поступак, прије свега формирања регистра непокретности, а онда и поступак уписа права извршеника.¹⁵

Ни одредба ст. 5, чл. 113. ЗИП РС, није комплементарна са одредбом ст. 4, чл. 113. ЗИП РС. Иако се упис права извршеника на непокретности предмету извршења, као и терет прибављања титулуса за тај упис пребацује на тражиоца извршења, стиче се утисак да одредба ст. 5, чл. 113. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ није примјенљива у овој ситуацији – када је јавна евиденција непокретности раније постојала, али је она уништена или оштећена и извијесно је да ће поново бити успостављена. Наиме ова одредба регулише поступање тражиоца извршења у правцу захтијевања уписа права извршеника на непокретности предмету извршења. Тражилац извршења дужан је у законском року од 15 дана од дана доношења рјешења о извршењу да захтијева упис у јавни регистар, те да о томе у одређеном судском року обавијести извршни суд. Иако законодавац примјену ове одредбе и изричито усмјерава на ситуацију када јавни регистар непокретности не постоји, односно уништен је или оштећен и извијесно је да ће поново бити успостављен, али се са сигурношћу не зна када ће то бити, стиче се утисак да тражилац извршења нема сврхе да у року

¹⁵ Чл. 113, ст. 3. и 4. ЗИП РС/ЗИП ФБиХ. Тако и: Рачић, Р. (2021). *Извршно процесно право*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 173.

од 15 дана од дана доношења рјешења о извршењу захтијева упис непокретности која се налази на том подручју, из најмање два разлога. Први је што регистра нема, односно што је он оштећен, а други је што се не зна поуздано када ће он бити обновљен и ако је то планирано од стране надлежног тијела.

У праву Републике Српске, прије измјене одредбе ЗПК из 2018. године¹⁶ била је предвиђена могућност формирања катастра непокретности за једну парцелу у поступку појединачног излагања.¹⁷ Након брисања одредбе ст. 3, чл. 71. ЗПК РС то више није могуће, већ се катастар непокретности оснива за цијелу катастарску општину.¹⁸ Усљед немогућности да издејствује успоставу катастра за једну парцелу на подручју гдје он није основан, правна позиција тражиоца извршења знатно је отежана у погледу уписа непокретности извршеника, у поређењу са временом прије ове законске измјене.¹⁹ Одредба ст. 5, чл. 113. ЗИП РС имала је смисла у овој ситуацији али прије наведене измјене одредбе ЗПК. Тражилац

¹⁶ Закон о измјенама и допунама Закона о премјеру и катастру, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 62/18, а који је ступио на снагу 18. 7. 2018.

¹⁷ Не само што је брисана одредба ст. 3, чл. 71. ЗПК, већ је овом законодавном измјеном, чл. 21. Закона о измјенама и допунама Закона о премјеру и катастру предвиђено било и то да ће се поступак оснивања катастра непокретности, а који је започет прије ступања на снагу овог закона, окончати у складу са тим законом. Дакле, предвиђена је била његова ретроактивна примјена и на поступке који су започели прије његовог ступања на снагу. Ова одредба је одлуком Уставног суда Републике Српске, бр. У-74/18, од 30. 10. 2019. утврђена као несагласна са Уставом Републике Српске, јер посљедице примјене одредбе чл. 21. Закона о измјенама и допунама Закона о премјеру и катастру на поступке појединачних оснивања катастара за једну парцелу, нису примјерене легитимним очекивањима странака.

¹⁸ Чл. 71. ЗПК РС.

¹⁹ О томе и код: Мајкић, М. (2020). Осврт на примјену појединих одредаба Закона о извршном поступку Републике Српске – нека спорна питања у судској пракси. *Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци*, 1(42), 136.

Уставност одредаба чл. 71, 79. и 198. ЗПК РС и ст. 4. и 5, чл. 113. ЗИП РС биле су предмет разматрања пред Уставним судом Републике Српске. Одлуком овог Суда број У-14/20, од 24. 2. 2021. године одлучено је о неприхватању иницијативе за оцјењивање уставности наведених чланова ЗПК РС и ЗИП РС. Давалац иницијативе, између осталог, указао је на то да наведене одредбе онемогућавају ново успостављање катастра за једну непокретност, за које до сада није успостављена евиденција, те да оне тиме вријеђају имовинска права тражилаца извршења који спроводе правноснажну и извршну судску одлуку, гдје је као предмет извршења означена некретнина која није уписана у јавни регистар. У тој ситуацији пресуда је непроводива а извршеник се истовремено ставља у повољнији положај јер постоји велика могућност да он избјегне спровођење извршења на штету тражиоца извршења. Уставни суд Републике Српске у овом предмету није разматрао наводе даваоца иницијативе да је оспореним одредбама ЗПК РС и ЗИП РС повријеђен Устав Републике Српске, из разлога што у иницијативи нису наведени разлози и објашњења у чему би се састојала повреда одредаба Устава.

извршења могао је да у року од 15 дана од дана доношења рјешења о извршењу захтијева да се непокретност упише, односно да захтијева да се формира катастар непокретности само за ту парцелу у поступку појединачног излагања. Сада, када та могућност по закону више не постоји, бесмислено је поступати по одредби ст. 5, чл. 113. ЗИП РС.²⁰ Овакво резонување води закључку да је ова одредба остала као реликт ранијег другачијег материјалноправног регулисања питања поступка уписа непокретности у јавни регистар и да је неопходно ускладити је са важећим правилима.

Могуће је, међутим, размишљати и другачије, односно могло би се узети да би се одредба ст. 5, чл. 113. ЗИП РС могла примјенити у ситуацији када се ради о непокретности која је на подручју гдје је јавни регистар постојао, али је он уништен, односно оштећен и извијесно је његово поновно успостављање. Уколико би, у таквим околностима, тражилац извршења који располаже извршениковим титулусом поднио захтјев за упис извршениковог права на непокретности, надлежна подручна канцеларија би његов захтјев одбила.²¹ Таква одлука о одбијању захтјева за укњижбу извршениковог права може тражиоцу извршења послужити као доказ да упис у катастар није могуће спровести у складу са Законом. Обавјештавањем извршног суда о томе да је његов захтјев за упис права извршеника на непокретности одбијен тражилац извршења постићи ће двоструки циљ – спријечиће обуставу извршења, а уједно ће остварити услов за заказивање рочишта за пљенидбени попис предмета извршења, у складу са ст. 6, чл. 113. ЗИП РС.

У праву Федерације Босне и Херцеговине, према ЗЗК ФБиХ главна земљишна књига се води за једну катастарску општину.²² Могуће је формирати и нови земљишно-књижни уложак за једну некретнину, било по службеној дужности, било по захтјеву.²³ Дакле, и тражилац извршења могао би, уколико посједује *titulus* за упис права власништва извршеника на некретнини, захтијевати успоставу новог земљишно-књижног улошка. Сматра се да суд не би могао у овој ситуацији одбити такав

²⁰ Таква колизија одредбе чл. 113, ст. 5. ЗИП РС и одредбе чл. 71. ЗПК РС препозната је и у домаћој правној теорији, а и у судској пракси, в.: одлуку Основног суда у Приједору, у предмету 77 0 И 015887 18 И 2, наведено према Мајкић, М. (2020). Осврт на примјену појединих одредаба Закона о извршном поступку Републике Српске – нека спорна питања у судској пракси. *Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци*, 1(42), 136.

²¹ Тако произлази из образложења Пресуде Врховног суда Републике Српске, у предмету 12 0 У 005812 18 Увп, од 21. 8. 2019. доступно на <https://sudskapraksa.pravosudje.ba/>, посјећено 20. 7. 2024.

²² Чл. 15, ст. 2. ЗЗК ФБиХ.

²³ Чл. 66. и 67. ЗЗК ФБиХ.

захтјев тражиоца извршења.²⁴ У оваквом материјалноправном оквиру, а какав постоји у праву Федерације Босне и Херцеговине, одредба ст. 5, чл. 113. ЗИП ФБиХ може бити примијењена. Тражилац извршења би могао тражити забиљежбу извршења, а уколико он то не би учинио и оба-вијестио суд о томе у предвиђеном року, суд би обуставио извршење.²⁵

Након успостављања катастра непокретности (према праву Републике Српске), односно након формирања новог земљишно-књижног улошка (према праву Федерације Босне и Херцеговине) примјењују се опште одредбе ставова 1. до 3, чл. 72. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ. То и изричито произлази из одредбе ст. 5, чл. 72. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ. Ствар је само у томе да се дејство забиљежбе извршења, уколико је она извршена јавном објавом по приједлогу тражиоца извршења, протеже у прошлост, због њеног *ex tunc* дејства и дјелује, не од тренутка стварног уписа забиљежбе извршења у новоформирани, односно обновљени регистар, већ од момента кад је рјешење о извршењу први пут објављено у средствима јавног информисања.²⁶

ПРОЦЕСНА ДОКТРИНА О ИЗВРШЕЊУ НА НЕПОКРЕТНОСТИ С ПОДРУЧЈА ГДЈЕ ЈЕ ПОСТОЈЕЋИ ЈАВНИ РЕГИСТАР УНИШТЕН ИЛИ ОШТЕЋЕН

Проблематика извршења на непокретности која се налази на подручју на којем је јавна евиденција постојала раније и која је уништена, односно оштећена, те чије је оснивање у току, или се оно основано може очекивати, иако актуелно у пракси сваког оног суда који се налази на подручју гдје таква евиденција не постоји, није до сада побудила нарочито интересовање процесне теорије. Примијетно је да је то донекле условљено постојањем, односно непостојањем законске регулативе овог питања и стањем регистра у конкретној држави.

У ранијој домаћој процесној доктрини, Трива, Белајец и Дика,²⁷ те и Познић²⁸ (само) уопштено констатују да правило које тражиоцу извршења намеће дужност прилагања приједлогу за извршење доказа

²⁴ Рачић, Р. (2021). *Извршно процесно право*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 173.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ За другачије схватање упор.: Рачић, Р. (2021). *Op. cit.*, 173.

²⁷ Triva, S., Belajec, V., Dika, M. (1980). *Sudsko izvršno pravo, opći dio*. Zagreb: Informator, 162.

²⁸ Poznić, B. (1987). *Građansko procesno pravo*. Beograd: Savremena administracija, 458.

о својини извршеника на предмету извршења, на одговарајући начин вриједи и за извршење на непокретностима на подручју гдје не постоје регистри. Аутори се детаљније не баве разматрањима о томе како ће тражилац извршења приложити доказ о својини извршеника ако регистар не постоји, ни којом исправом ће он моћи доказати својину извршеника. Не проблематизује се то како ће он прибавити тај доказ, јер му га извршеник сигурно неће добровољно уступити.

У новијој српској процесној теорији, у вријеме када је на подручју Републике Србије постојао проблем непотпуних регистара непокретности, односно проблем његовог непостојања на појединим подручјима, Кеча и Старовић примјеђују да тражилац извршења²⁹ може као доказ права својине извршеника приложити или извод из евиденције непокретности, ако она постоји, или основ за упис извршеника као власника, ако он није уписан као такав. У погледу извршења на непокретностима с подручја гдје не постоји регистар упућује се на одредбе тада важећих процесних и материјалноправних правила.³⁰

Познић и Ракић Водинелић, у дијелу у којем се баве извршењем на непокретности, произлази да разликују ситуацију када се извршење спроводи на непокретности која се налази на подручју на којем се не воде евиденције, од ситуације са непокретношћу као предметом извршења, а која није уписана из другог разлога. Детаљније се не разматрају проблемска питања везана за ово, већ се само упућује на законску одредбу.³¹

Неки од представника савремене српске процесне доктрине – Бодирога,³² те Кеча и Кнежевић,³³ упућују на позитивноправно регулисање по форми сличног, али суштински сасвим другог питања – извршења на непокретности које нису уписане и на којима се не може извршити упис, јер се ради о ванкњижној својини. Слично томе се и Станковић, Палачковић и Трешњев³⁴ баве проблематиком извршења на непокретности које

²⁹ Законодавци у посматраним државама окружења не користе уједначене техничке термине за странке извршног поступка. Будући да су у средишту истраживања права посматраних ентитета Босне и Херцеговине, то ће се у раду користити терминологија својствена законодавцима у ентитетима Босне и Херцеговине.

³⁰ Кеча, Р., Старовић, Б. (2004). *Грађанско процесно право*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 628.

³¹ Познић, В., Ракић Водинелић, В. (2010). *Грађанско процесно право*. Београд: Савремена администрација, 520.

³² Бодирога, Н. (2012). *Теорија извршног процесног права*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 324.

³³ Кеча, Р., Кнежевић, М. (2021). *Грађанско процесно право*. Београд: Службени гласник, 619.

³⁴ Станковић, Г., Палачковић, Д., Трешњев, А. (2018). *Коментар Закона о извршењу и обезбеђењу*. Београд: Службени гласник, 707.

нису уписане у катастар као евиденцију непокретности јер не постоје услови за њихов упис, а налазе се у ванкњижној својини извршеника. Општепозната је чињеница да таквих непокретности на територији Републике Србије има много.

Могло би се закључити да је разлог слабог интересовања савремене процесне теорије у Републици Србији за питање извршења на непокретности која се налази на подручју гдје не постоји регистар, или је он оштећен, у чињеници да је ова држава достигла похвални циљ уредне и потпуне евиденције непокретности, односно да не постоји простор на којем није формиран катастар непокретности, или гдје је он непотпун.³⁵ Стога ово питање нема своје процесно позитивноправно уобличење. Право Републике Србије бори се с извршењем на непокретности у ванкњижној својини извршеника, као са питањем које је стање у пракси наметнуло као актуелно. Ради се о непокретности на којој у постојећем регистру не може да се упише извршениково право јер он не посједује или употребну, или грађевинску дозволу, односно ради се о нелегално изграђеном објекту.

Будући да на подручју Црне Горе постоје подручја без уредне и потпуне евиденције непокретности, процесуалисти су се донекле бавили овим питањем с аспекта црногорског процесног законодавства. Код извршења на непокретностима које су на подручју на којем није успостављен катастар непокретности, процесуалисти упућују на законску одредбу према којој се сходно примјењују правила која важе о исправама а које се уз приједлог за извршење подносе као доказ о својини извршеника на том подручју. Уколико на подручју непокретности предмета извршења нема формираног регистра, Станковић и Рачић упућују тражиоца извршења да приложи тапију као доказно средство.³⁶ Ако тражилац извршења није у могућности прибавити доказ о својини извршеника на предметној непокретности, он ће у приједлогу за извршење назначити њене карактеристике.³⁷ Законодавац Црне Горе у овој ситуацији предвиђа попис непокретности, а на који се позивају странке извршног поступка, те лица која су власници граничних непокретности. Записник о попису непокретности према њеним физичким карактеристикама се објављује са дејством забиљежбе извршења, те он може бити основ за регистровање непокретности.³⁸

³⁵ Тако и: Доловић Бојић, К. (2019). Одржај као начин стицања права својине на непокретности. *Анали Правног факултета у Београду*, 67(1), 175.

³⁶ Станковић, Г., Рачић, Р. (2019). *Ванкњижно процесно право и право извршења и обезбјеђења*. Подгорица: Универзитет Медитеран Правни факултет, 356.

³⁷ V.: чл. 199. Закона о извршењу и обезбјеђењу, *Службени лист Црне Горе*, бр. 36/11, 28/14, 20/15, 22/17, 76/17, 25/19, даље у тексту: ЗИО ЦГ.

³⁸ Станковић, Г., Рачић, Р. (2019). *Op. cit.*, 357. Такође упор.: чл. 199. ст. 3–5. ЗИО ЦГ.

У хрватској процесној теорији, ослањајући се на позитивно право, тврди се да се и на непокретностима које нису уписане може одредити извршење. Ауторке Шаго и Милановић идентификују све три могуће ситуације – да се као предмет извршења може предложити непокретност која се налази на подручју гдје су земљишне књиге постојале али су уништене, потом гдје оне никада нису постојале, те и ситуација када непокретност није уписана, немаром извршеника, иако постоји јавна евиденција. Оне се посебно не баве проблемским питањима када се извршење спроводи на непокретности која није уписана јер је евиденција уништена односно оштећена, а постојала је раније, те је за очекивати њено поновно успостављање, односно обнову.³⁹ Констатују се законске одредбе о пљенидбеном попису у овој ситуацији, а који се спроводи у присуству странака извршног поступка и власника граничних непокретности.⁴⁰ Ауторке, на основу анализе актуелне судске праксе тврде да се тражиоци извршења ријетко опредељују да као предмет извршења предложе непокретност која, из било којег разлога, није уписана у јавну евиденцију.⁴¹ Овакав закључак вриједи за хрватско право, уколико извршеник има и неки други предмет извршења на којем би се тражилац извршења могао намирити. Ово, услед законске заштите једине непокретности извршеника од принудног извршења, која је уједно његов дом⁴² – ако је то непокретност која није уписана као својина извршеника.

Географски нешто даље, у новијој процесној теорији Немачке, указује се на значај постојања јавне евиденције непокретности за спровођење извршног поступка. Брокс (Brox) и Вокер (Walker) тврде да се као један од услова одређивања извршења утврђује и то да ли је тражилац извршења као предмет извршења предложио непокретност на којој је у земљишној евиденцији извршеник уписан или као власник, или као наследник уписаног власника.⁴³ Као доказ извршениковог права на непокретности служи извод из земљишнокњижне канцеларије. Ако извршни

³⁹ Šago, D., Milanović, R. (2022). Ovrha na nekretninama u hrvatskom zakonodavstvu. *Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse*, 19, 248.

⁴⁰ *Ibid.*, 248.

⁴¹ *Ibid.*, 249.

⁴² Чл. 75, ст. 5. Овршног закона, *Народне новине*, бр. 112/12, 25/13, 93/14, 55/16, 73/17, 131/20, 114/22.

⁴³ Para. 17 Abs. 1. Gesetz über die Zwangsversteigerung und die Zwangsverwaltung – ZVG, BGBl. I S. 2606, последња измјена 19. 12. 2022. V.: Brox, H., Walker, W. D. (2021). *Zwangsvollstreckungsrecht*. München: C. H. Beck, 463.

Musielak и Voit се не баве овим питањима. (v.: Musielak, H. J., Voit, W. (2022). *Grundkurs ZPO, Erkenntnis – und Zwangsvollstreckungsverfahren*, München: C. H. Beck Verlag, 450–451).

суд и земљишнокњижна канцеларија припадају истом суду као мјесно надлежном, довољан је позив на земљишну књигу умјесто извода.⁴⁴ Извршење се, према овим ауторима, може одредити и на непокретности на којој извршеник није уписан као власник. Услови које треба да испуни тражилац извршења да би његов приједлог за извршење био усвојен зависе од тога да ли је он своје потраживање према извршенику уписао у јавну евиденцију непокретности на предмету извршења (њем. dinglichen Gläubiger – стварни повјерилац), или није (њем. persönlicher Gläubiger – лични повјерилац).⁴⁵ Ова разматрања полазе од тога да регистар непокретности постоји, а да извршеник није уписан као власник на предмету извршења. Слично се и у аустријској процесној теорији аутори баве тиме да је непокретност уписана као својина извршеника у цјелини или у одређеном дијелу, као условом за одређивање извршења.⁴⁶ Значај постојања регистра непокретности уочава се с аспекта остваривања циљева извршног поступка.⁴⁷ Осим тога, у регистар непокретности уписују се и принудна управа и принудна лицитација као фазе извршног поступка, а из чега произлази право тражиоца извршења на намирење.⁴⁸ Из овога би се могло закључити да се ни аустријски законодавац, а ни процесна теорија не баве проблемом извршења на непокретностима које нису уписане у јавну евиденцију јер она не постоји. Насупрот томе, полази се од стварне ситуације која постоји у пракси – уредан јавни регистар, који у поступку извршења на непокретности има своју улогу у виду уписа сваке фазе извршног поступка као чињенице значајне, не само за трећа лица, већ првенствено за тражиоца извршења, јер он тиме остварује бенефите процесноправних и материјалноправних посљедица њиховог уписа.

Због постојећег стања са регистром непокретности у босанскохерцеговачким ентитетима, те због проблема које такво стање ствара у судској пракси, ова тема је изазвала нешто значајније интересовање у домаћој процесној теорији. Полазећи од позитивноправног регулисања питања које се у овом раду посматра, Рачић⁴⁹ разматра обје ситуације и када се

⁴⁴ Para. 17 Abs. 2. ZVG. V.: Brox, H., Walker, W. D. (2021). *Zwangsvollstreckungsrecht*. München: C. H. Beck, 463.

⁴⁵ Brox, H., Walker, W. D. (2021). *Op. cit.*, 463.

⁴⁶ Para. 88 Gesetz über das Exekutions – und Sicherungsverfahren (Exekutionsordnung – EO), RGBI. Nr 79/1896, последња измјена BGBl. Nr 136/2023. Тако и: Rechberger, W., Oberhammer, P. (2009). *Exekutionsrecht*. Wien: Facultas Verlags – und Buchhandels AG, 119.

⁴⁷ Rechberger, W., Oberhammer, P. (2009). *Op. cit.*, 121.

⁴⁸ *Ibid.*, 121.

⁴⁹ Рачић, Р. (2021). *Извршно процесно право*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 174.

ради о непокретности са подручја гдје су постојећи регистри уништени или оштећени, те са подручја гдје ти регистри никада нису основани нити је извијесно да ли ће их икада бити. Ауторка примјећује да важећи процесни закон истовремено регулише и да ће извршни суд, по доношењу рјешења о извршењу застати са поступком спровођења извршења све док се на том подручју не успостави поново, односно не обнови евиденција,⁵⁰ те и да ће суд, на захтјев и о трошку тражиоца извршења јавно објавити рјешење о извршењу, а како то закон предвиђа, са дејством забиљежбе извршења.⁵¹ Иако законодавци у оба ентитета овако регулишу поступање суда по доношењу рјешења о извршењу, ауторка неспретно редиговане одредбе тумачи вјероватно тако да ће извршни суд у оваквој ситуацији спровести само прву фазу извршног поступка – фазу дозволе извршења, након чега слиједи застајање са поступком извршења. Уколико тражилац извршења предложи да се рјешење о извршењу јавно објави, извршни поступак прелази у другу фазу – фазу спровођења извршења.

АКТУЕЛНА ДОМАЋА СУДСКА ПРАКСА О ИЗВРШЕЊУ НА НЕПОКРЕТНОСТИ С ПОДРУЧЈА ГДЈЕ ЈЕ ПОСТОЈЕЋИ ЈАВНИ РЕГИСТАР УНИШТЕН ИЛИ ОШТЕЋЕН

На подручју оба ентитета Босне и Херцеговине велики је број катастарских општина у којима је раније постојао регистар непокретности, а који је уништен, односно оштећен. На подручју Републике Српске катастар непокретности још увијек није основан у многим катастарским општинама, већ је у употреби пописни катастар, катастар земљишта успостављен по основу премјера у полиедарској пројекцији, те катастар земљишта и катастар непокретности са утврђеним корисником успостављени на основу премјера у Гаус-Кригеровој пројекцији и земљишна књига.⁵² Такве су, примјера ради катастарске општине на подручју Градишке, Лакташа, Мркоњић Града, Шипова, те и поједине општине са подручја Херцеговине. Стога се фактичко овлашћење извршеника при разматрању основаности приједлога за извршење у судској пракси изједначава са његовим правом својине на непокретности.⁵³ У фази спровођења

⁵⁰ Чл. 113, ст. 3. и 4. ЗИП РС/ЗИП ФБиХ.

⁵¹ Чл. 72, ст. 4. и 5. ЗИП РС/ЗИП ФБиХ.

⁵² V.: чл. 71, ст. 1. ЗПК РС.

⁵³ Тако произлази из одлука Окружног суда у Бањој Луци. В. образложења Рјешења Окружног суда у Бањој Луци, у предмету бр. 72 0 П 024800 19 Гжи,

извршења примјењују се правила садржана у одредби чл. 113. ЗИП РС. Да би суд правилно примијенио и процесно и материјално право, неопходно је, дакле, примарно да утврди да ли је на подручју гдје се налази непокретност која је предложена као предмет извршења устројен катастар непокретности.

Поводом у овом раду отворене проблематике односа одредбе чл. 72, ст. 4. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ која прописује јавну објаву рјешења о извршењу на непокретности која се налази на подручју гдје је регистар уништен, односно оштећен, са одредбама ст. 3. и 4, чл. 113. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ а које предвиђају застајање са поступком извршења до оснивања катастра непокретности и уписа права извршеника на предмету извршења, судска пракса у Републици Српској зависи од држања тражиоца извршења. Наиме, судови примјењују одредбу чл. 113, ст. 4. ЗИП РС / ЗИП ФБиХ и застају са спровођењем извршних радњи до оснивања катастра непокретности.⁵⁴ Ово, иако се не зна када ће то тачно бити. Има и ситуација гдје извршни суд по захтјеву тражиоца извршења објављују рјешење о извршењу по његовом доношењу на подручју гдје не постоји регистар непокретности, а раније је постојао и очекује се његово поновно успостављање, односно обнова, примјеном одредбе чл. 72, ст. 4. и 5. ЗИП РС, са дејством забиљежбе донесеног рјешења о извршењу.⁵⁵ У неким предметима судови чак прибјегавају и обустави извршења и укидању свих спроведених радњи, након доношења рјешења о извршењу, са образложењем да се не може извршити забиљежба рјешења о извршењу, због непостојања евиденције.⁵⁶

Нити у једној од доступних анализираних одлука суда поводом извршења на оваквој непокретности, није утврђено да је суд спровео

од 16. 1. 2020 за подручје Градишке, те из образложења Рјешења истог суда у предмету бр. 75 0 И 006049 19 Гж 2, од 8. 2. 2019. за подручје Шипова. Слично и у образложењу Рјешења Округног суда у Бањој Луци у предметима бр. 75 0 И 027023 15 Гж, од 14. 11. 2015. и 77 0 И 015887 18 И 2, од 8. 2. 2019. а којим је потврђено рјешење Основног суда у Мркоњић Граду, од 26. 11. 2018. за подручје Мркоњић Града. Тако и из образложења Рјешења Основног суда у Требињу, у предмету бр. 95 0И 002889 09 И, од 25. 6. 2010. за подручје општине Љубиње.

⁵⁴ V.: образложење Рјешења Округног суда у Бањој Луци, у предмету бр. 72 0 П 024800 19 Гжи, од 16. 1. 2020 и Рјешења истог суда, у предмету бр. 75 0 И 006049 19 Гж 2, од 8. 2. 2019.

⁵⁵ Тако произлази из поступања Основног суда у Требињу, у предмету бр. 95 0И 002889 09 И, од 25. 6. 2010, наведено према Одлуци Уставног суда Босне и Херцеговине, у предмету бр. АП-649/21, од 16. 3. 2021.

⁵⁶ Тако је поступио Опћински суд у Босанској Крупи у предмету бр. 18 0 И 019408 09 И Рјешењем о обустављању извршног поступка од 20. 9. 2016, наведено према Одлуци Уставног суда Босне и Херцеговине, у предмету бр. АП-1601/15, од 23. 11. 2016.

пљенидбени попис. Претјерано би било тврдити на основу тога да судови не примјењују одредбу о пљенидбеном попису непокретности у овој ситуацији, али би се дало закључити да се то, без јасног оправдања, чини врло ријетко и под тежим условима по тражиоца извршења, него што је то ситуација упоредноправно посматрано.

ЗАКЉУЧАК

У раду је истражен квалитет позитивноправних рјешења питања извршења на непокретности која није уписана јер је постојећи регистар уништен, односно оштећен, али се очекује његова обнова, а с аспекта права тражиоца извршења на ефикасно намирење свог извршног потраживања. Ситуацији је у стварности таква да постоје многе катастарске општине на територији оба посматрана босанскохерцеговачка ентитета гдје је регистар непокретности уништен, односно оштећен, а постојао је прије последњих ратних догађања. Уколико извршеник нема другог предмета на којем би се тражилац извршења могао намирити, неопходно је да садржина законских одредаба не оставља простор различитим тумачењима, те да се искључи могућност да тражилац извршења остане ненамирен.

Спроведена анализа домаћег законодавног модела извршења на оваквој непокретности, преклопљена са посматраном домаћом и упоредном процесном доктрином и доступном судском праксом, указала је на неколико слабости које су се поткрале домаћим законодавцима, а због којих у пракси трпе тражиоци извршења.

Наиме, тема посебног истраживања могло би бити питање да ли су домаћи законодавци изложили претјераном терету сваког оног тражиоца извршења који се определијели, или који је принуђен, да као предмет извршења предложи овакву непокретност, прописујући да је тражилац извршења дужан доказати својину извршеника, а при томе не нудећи му алтернативни излаз из ситуације ако он то (а најчешће није) у могућности доказати. Чињенице да у вријеме подношења приједлога за извршење регистра непокретности нема, а чак и да је његова обнова у плану, не зна се када ће тај поступак обнове бити окончан, а нарочито уколико тражилац извршења не посједује ни извршеников *titulus*, те и околност да тражилац извршења у Републици Српској више нема могућност да иницира да се катастар оснује за једну катастарску парцелу, већ он мора да чека поступак јавног излагања за цијелу катастарску општину, указују на то да намирење на оваквој непокретности неће бити успјешно.

Ни уколико поступак пређе у другу фазу – фазу спровођења извршења, тражилац извршења нема основа за безбрижност. Законодавци су, без логичног објашњења, начело судског кретања поступка код извршења на оваквој непокретности замијенили условљавањем предузимања прве извршне радње – јавне објаве рјешења о извршењу, са дејством забиљежбе, диспозицијом тражиоца извршења. Тиме је на тражиоца извршења такође пребачен терет иницијативе за предузимање службене радње суда, а што у пракси резултира њеним неспровођењем, вјероватно и захваљујући правном незнању тражилаца извршења.

Законодавно упућивање тражиоца извршења да у прописаном року иницира упис такве непокретности у регистар који не постоји, односно за који се не зна ни када ће бити обновљен, дјелује у најмању руку апсурдно. Он стога има избор, или да апсурд доведе до краја, па да му одлука канцеларије регистра непокретности по окончању управног поступка служи пред извршним судом као доказ да је упис права извршеника у супротности са законом, или да извршни суд обустави одобрено извршење, јер тражилац извршења није иницирао тај упис.

И закључак о ријетком посезању суда за пљенидбеним пописом непокретности у оваквој ситуацији, а који се намеће из доступне анализираних судске праксе, указује на врло тежак правни положај тражиоца извршења који као предмет извршења предложи непокретност на подручју гдје, без кривице тражиоца извршења, не постоји регистар.

Остале одредбе, неспретно редиговане, требало би у судској пракси тумачити у корист тражиоца извршења да се принудно намири на ефикасан начин на оваквим непокретностима. Конкретно, коришћену синтагму *ако би упис у регистар био у сувојиности са законом*, а која је законски постављена као услов за спровођење пљенидбеног пописа, требало би тумачити шире – не само да је испуњен на простору гдје евиденције непокретности никада није било нити је извијесно њено успостављање, већ и тамо гдје је њена успостава у плану, али гдје ипак није извијесно када ће то бити. Тражилац извршења се, неоправдано, само у домаћем позитивноправном моделу, усмјерава да овај услов докаже захтијевањем уписа извршениковог права, а за који се и унапријед може поуздано знати да ће бити одбијен од стране надлежне подручне канцеларије, јер катастра непокретности нема. Упоредноправна анализа показала је да у државама окружења које такође имају проблем постојања подручја на којима не постоји уредна евиденција, тражилац извршења може рачунати на пљенидбени попис такве непокретности и без да губи вријеме на чекање да управни орган претходно одбије његов захтјев за упис права извршеника.

Из свега наведеног, као допринос ставу о потреби боље заштите интереса тражиоца извршења да принудно намири своје извршно

потраживање, а што се може сматрати и јавним интересом државе, сматрамо оправданим препоручити да би законодавац у неким будућим интервенцијама на законском тексту требало да поради на јачању улоге суда у предузимању службених процесних радњи, умјесто пребацивања иницијативе за њихово судско предузимање на тражиоца извршења. Неоправдано је такво додатно оптерећивање тражиоца извршења, који се определијели да предложи такву непокретност, или којем не преостаје никакав други предмет извршења за предлагање.

ЛИТЕРАТУРА

- Бодирога, Н. (2012). *Теорија извршног процесног права*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Брох, Н., Walker, W. D. (2021). *Zwangsvollstreckungsrecht*. München: C. H. Beck.
- Доловић Бојић, К. (2019). Одржај као начин стицања права својине на непокретности. *Анали Правног факултета у Београду*, 67(1), 159–181.
- Ernst, H. (2022). Publicijansko vlasništvo nekretnina. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 43(3), 737–769.
- Кеча, Р., Кнежевић, М. (2021). *Грађанско процесно право*. Београд: Службени гласник.
- Кеча, Р., Старовић, Б. (2004). *Грађанско процесно право*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду.
- Копања, С. (2012). О реформи земљишно-књижне евидениције у Републици Српској. *Правни савјетник*, 5, 65–70.
- Мајкић, М. (2020). Осврт на примјену појединих одредаба Закона о извршном поступку Републике Српске – нека спорна питања у судској пракси. *Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци*, 1(42), 131–150.
- Musielak, H. J., Voit, W. (2022), *Grundkurs ZPO, Erkenntnis – und Zwangsvollstreckungsverfahren*, München: C. H. Beck Verlag.
- Николић, С. (2011). Евиденција непокретности у Аустрији (правно наслеђе, актуелни концепт и трендови). *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 83(10), 503–520.
- Petrović, S. (2023). Suvlasništvo trećeg lica na predmetu izvršenja kao pravo koje (ne) sprečava izvršenje. *Pravni vjesnik*, 39(3–4), 219–241.
- Poznić, В. (1987) *Грађанско процесно право*. Београд: Савремена администрација.
- Poznić, В., Rakić Vodinelić, V. (2010). *Грађанско процесно право*. Београд: Савремена администрација.
- Рачић, Р. (2021). *Извршно процесно право*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Rechberger, W., Oberhammer, P. (2009). *Exekutionsrecht*. Wien: Facultas Verlags – und Buchhadels AG

- Сич, М. (2013). Катастри, земљишни регистри и исправе о купопродаји у старом Риму – елементи модерних земљишних књига. *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, 47(2), 279–302.
- Станковић, Г., Палачковић, Д., Трешњев, А. (2018). *Коментар Закона о извршењу и обезбјеђењу*. Београд: Службени гласник.
- Станковић, Г., Рачић, Р. (2019). *Ванјарнично процесно право и право извршења и обезбјеђења*. Подгорица: Универзитет Медитеран Правни факултет
- Triva, S., Belajec, V., Dika, M. (1980). *Sudsko izvršno pravo, opći dio*. Zagreb: Informator.
- Šago, D., Milanović, R. (2022). Ovrha na nekretninama u hrvatskom zakonodavstvu. *Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse*, 19, 228–251.

Правни извори

- Gesetz über das Exekutions – und Sicherungsverfahren (Exekutionsordnung – EO), RGBI. Nr 79/1896, последња измјена BGBl. Nr 136/2023.
- Gesetz über die Zwangsversteigerung und die Zwangsverwaltung – ZVG, BGBl. I S. 2606, последња измјена 19. 12. 2022.
- Закон о извршењу и обезбјеђењу, *Службени лист Црне Горе*, бр. 36/11, 28/14, 20/15, 22/17, 76/17, 25/19.
- Закон о извршном поступку, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 59/03, 85/03, 64/05, 118/07, 29/10, 57/12, 67/13, 98/14, 5/17, 58/18, 66/18.
- Закон о извршном поступку, *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 32/03, 52/03, 33/06, 39/06, 39/09, 35/12, 46/16, 42/18.
- Закон о измјенама и допунама Закона о премјеру и катастру, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 62/18.
- Закон о земљишним књигама, *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 58/02, 19/03, 54/04, 32/19, 61/22.
- Закон о премјеру и катастру, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 6/12, 110/16, 22/18, 62/18, 95/19, 90/23.
- Овршни закон, *Народне новине*, бр. 112/12, 25/13, 93/14, 55/16, 73/17, 131/20, 114/22.

Судска пракса

- Одлука Уставног суда Републике Српске, бр. У-74/18, од 30. 10. 2019.
- Одлука Уставног суда Републике Српске, број У-14/20, од 24. 2. 2021.
- Пресуда Врховног суда Републике Српске, у предмету 12 0 У 005812 18 Увп, од 21. 8. 2019. доступно на <https://sudskapraksa.pravosudje.ba/>, приступљено 20. 7. 2024.
- Рјешење Округног суда у Бањој Луци, у предмету 72 0 П 024800 19 Гжи, од 16. 1. 2020 .
- Рјешење Округног суда у Бањој Луци, у предмету 75 0 И 006049 19 Гж 2, од 8. 2. 2019.

- Рјешење Окружног суда у Бањој Луци у предмету 75 0 И 027023 15 Гж, од 14. 11. 2015. и Рјешење Окружног суда у Бањој Луци у предмету 77 0 И 015887 18 И 2, од 8. 2. 2019. а којим је потврђено Рјешење Основног суда у Мркоњић Граду, од 26. 11. 2018.
- Рјешење Основног суда у Требињу, у предмету број 95 0И 002889 09 И, од 25. 6. 2010.
- Рјешење Окружног суда у Бањој Луци, у предмету 72 0 П 024800 19 Гжи, од 16. 1. 2020
- Рјешење Окружног суда у Бањој Луци, у предмету 75 0 И 006049 19 Гж 2, од 8. 2. 2019.
- Рјешење Основног суда у Требињу, у предмету број 95 0И 002889 09 И, од 25. 6. 2010, наведено према Одлуци Уставног суда Босне и Херцеговине, у предмету број АП-649/21, од 16. 3. 2021.
- Одлука Основног суда у Приједору, у предмету 77 0 И 015887 18 И 2, наведено према Мајкић, М. (2020). Осврт на примјену појединих одредаба Закона о извршном поступку Републике Српске – нека спорна питања у судској пракси. Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, 1(42), 131–150.
- Рјешење Опћинског суда у Босанској Крупи о обустављању извршног поступка у предмету 18 0 И 019408 09 И од 20. 9. 2016, наведено према Одлуци Уставног суда Босне и Херцеговине, у предмету број АП-1601/15, од 23. 11. 2016.

Интернет странице

<https://www.rgurs.org/stranica/terp>, приступљено 27. 7. 2024.

<https://sudskapraksa.pravosudje.ba/>, приступљено 20. 7. 2024.

*Stojana Petrović, Ph.D.**
Faculty of Law, University of Banja Luka
ORCID: 0000-0002-9507-8585

ENFORCEMENT AGAINST REAL ESTATE THAT IS NOT REGISTERED BECAUSE THE RECORDS HAVE BEEN DESTROYED OR DAMAGED**

ABSTRACT: In both observed entities of Bosnia and Herzegovina, the Republika Srpska and the Federation of Bosnia and Herzegovina, there are areas where the existing real estate records have been destroyed or damaged, and their restoration will certainly be carried out. Since establishing real estate records is a lengthy process, legislators provide for special procedural rules when such real estate is proposed as an object of compulsory enforcement. In this way, legislators are trying to compensate enforcement creditors for the still-present irregular maintenance of public registers, or rather their non-existence in certain areas, and to enable carrying out compulsory enforcement against such real estate as well. This is especially true in situations where the enforcement debtor has no other object of enforcement that they could propose.

The aim of this research is a normative-dogmatic analysis of the domestic legislative model for enforcement against real estate that is not entered in the public register because the register has been destroyed or damaged. The analysis of domestic and comparative

* e-mail: stojana.petrovic@pf.unibl.org, Associate Professor.

** The paper was received on August 9, 2024, and it was accepted for publication on February 19, 2026.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

procedural doctrine and the available, current domestic case law indicates that the special procedural rules applied in this situation in both entities of Bosnia and Herzegovina do not correspond to the interest of the enforcement creditor in the realization of efficient enforcement against such real estate. Given the observed weakening of the general principle of judicial management of the proceedings, a conclusion can be drawn about the excessive burden on the enforcement creditor, as well as the unjustified, overly conditional, and therefore rare judicial conduct of such real estate seizure inventory.

Keywords: enforcement proceedings, real estate, registration of real estate rights, cadastre, land register

INTRODUCTION AND IDENTIFICATION OF THE RESEARCH PROBLEM

A complete and accurate real estate register¹ is the aim of every modern state. However, this intention has been known for a long time; only the motives have changed. In the past, complete and accurate public real estate records served to enable the state to identify taxpayers.² Today, however, beyond this purpose, the goal is legal security and legal certainty, not only for title holders, but also for subsequent acquirers, especially in the context of legal transactions. In this way, disputes over real estate are prevented. The principle that

¹ In the Republika Srpska, as early as 2012, i.e., as of the entry into force of the Law on Survey and Cadastre, *Official Gazette of the Republika Srpska*, No. 6/12, 110/16, 22/18, 62/18, 95/19, 90/23, (hereinafter: LSC RS), the real estate cadastre was introduced as a single register of real estate and real rights (see: Art. 4, para. 1 of the LSC RS). Despite this, the legislator in the Republika Srpska has not aligned the terminology of enforcement procedural rules with the terminology of the applicable substantive law. The Federation of Bosnia and Herzegovina still uses the dual-record system – land registers and the cadastre (see: Art. 1 and Art. 2, para. 1, point 1 of the Law on Land Registers, *Official Gazette of the Federation of Bosnia and Herzegovina*, No. 58/02, 19/03, 54/04, 32/19, 61/22, (hereinafter: LLR FBiH).

In this paper, general terms such as “public real estate records” and “real estate register” will be used when speaking in general terms. When referring to the specific law of each entity, in addition to general terms, the statutory terminology from the applicable substantive law will be used.

² Sič, M. (2013). Katastri, zemljišni registri i isprave o kupoprodaji u starom Rimu – elementi modernih zemljišnih knjiga. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 47(2), 298.

From a comparative-law perspective, the same purpose underlay the establishment of the first complete cadastre in the mid-19th century in Austria as well. (Nikolić, S. (2011). Evidencija nepokretnosti u Austriji – (pravno nasleđe, aktuelni koncept i trendovi). *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, 83(10), 504).

registration is constitutive for rights in real estate acquired by legal transaction, and the principle of trust of all third parties in the completeness of data in the public register, correspond to these goals by emphasizing the importance of public records.³

Committed to complete and accurate real estate records as the ultimate goal, the entities of Bosnia and Herzegovina have worked to find the optimal form of their organization. In particular, a reform process was carried out in the Republika Srpska. The dual-record system – the cadastre, as a register of real estate and its users, and the land register, as a register of title holders and rights in real estate, was, as of 2012, replaced by the real estate cadastre as a single register not only of real estate but also of the rights in it.⁴ The Federation of Bosnia and Herzegovina has remained committed to the dual-record system.

In both observed Bosnian-Herzegovinian entities, there are areas affected by the most recent wartime events, where real estate records previously existed but have been destroyed or damaged. In such areas, the process of establishing the real estate cadastre, i.e., the real estate register, is still ongoing. Surveying and establishing the real estate cadastre in the Republika Srpska, in each individual cadastral municipality, is carried out on the basis of planning documents – medium-term programs and the annual work plan. In addition, there are areas where public records have never existed, and it is not certain when they will be established.⁵

In order to enable enforcement creditors to obtain compulsory satisfaction even against real estate located in areas where the public register has been destroyed or damaged and the process of its establishment has not yet been completed, as well as in areas where the register never existed at all, legislators in the entities of Bosnia and Herzegovina provide for special rules of enforcement proceedings tailored precisely to these situations. Article 113, paragraph 1 of the Law on Enforcement Procedure⁶ in both entities stipulates that the

³ Ernst, H. (2022). Publicijansko vlasništvo nekretnina. *Collected Papers of the Faculty of Law of the University of Rijeka*, 43(3), 739. Cf. Petrović, S. (2023). Suvlasništvo trećeg lica na predmetu izvršenja kao pravo koje (ne) sprečava izvršenje. *Pravni vjesnik*, 39(3–4), 220.

⁴ For more on the reform process, see: Kopanja, S. (2012). O reformi zemljišno-knjižne evidencije u Republici Srpskoj. *Pravni savjetnik*, 5, 66.

⁵ There is no publicly available data on the number of cadastral municipalities that still do not have an established real estate cadastre, i.e., where this data is still incomplete. Currently, at least 15 cadastral municipalities in the Republika Srpska do not have a real estate cadastre. Available at: <https://www.rgurs.org/stranica/rerp>, accessed on July 27, 2024. It can be assumed that the number of such cadastral municipalities is even greater.

⁶ *Official Gazette of the Republika Srpska*, No. 59/03, 85/03, 64/05, 118/07, 29/10, 57/12, 67/13, 98/14, 5/17, 58/18, 66/18, (hereinafter: LEP RS); *Official Gazette of the*

lex generalis provisions of the Law governing enforcement against real estate shall also apply in proceedings for enforcement against *real estate that is not entered* in the land register. Priority in application is given to the provisions of Article 113 of the LEP RS/ LEP FBiH, as *lex specialis* rules that specifically concern enforcement against real estate that is not entered in the register.

In enforcement against real estate in areas where the previously existing register has been destroyed, lost, or damaged, but where its re-establishment is certain, domestic legislators do not condition the first phase, i.e., the phase of ordering enforcement, on the existence of a public register, nor on the registration of the enforcement debtor as the title holder. In a normative-law sense, it is possible to carry out the second phase of enforcement proceedings as well, namely the first enforcement act – the publication of the enforcement order with the effect of its registration as a notice. Despite this, the enforcement creditor may encounter problems in carrying out enforcement against such real estate because the burden of obtaining proof of the enforcement debtor's *titulus* has been shifted precisely onto the enforcement creditor. Even after the register is established in the given area, an enforcement creditor who does not possess and cannot obtain the enforcement debtor's basis of acquisition for such real estate is not adequately protected by law.

The paper addresses a normative-dogmatic and theoretical-doctrinal assessment of the quality of procedural rules relating to enforcement against real estate located in areas where the existing register has been destroyed or damaged, but where it is certain that it will be re-established, i.e., restored. This is examined from the perspective of protecting the enforcement creditor's interest in the efficient conduct of enforcement proceedings against such real estate. The subject of analysis will not be enforcement against real estate in areas where records have never existed, nor where it is uncertain whether they will be established.

Although it is commendable that domestic legislators allow real estate that is not entered in the register, solely because the register has been destroyed or damaged, to be proposed and ordered as the object of enforcement, the paper addresses certain domestic positive-law solutions regulating this situation. It is primarily posited that the observed contradictions among the provisions should, in case law, be interpreted *in favorem* of the enforcement creditor's interest in obtaining compulsory satisfaction. This general premise is concretized through the idea, or rather the proposal, to strengthen the role of the court in carrying out enforcement against such real estate, instead of shifting the initiative for carrying out official court actions onto the enforcement creditor. The legal phrase "provided that registration is not contrary to law," which is set as a condition

Federation of Bosnia and Herzegovina, No. 32/03, 52/03, 33/06, 39/06, 39/09, 35/12, 46/16, 42/18, (hereinafter: LEP FBiH).

for the court to resort to a seizure inventory, should likewise in domestic case law be interpreted as applicable in situations of destroyed or damaged registers, and not infrequently, as is the current situation in domestic case law, only where public real estate records never existed and their establishment is uncertain.

THE DOMESTIC LEGISLATIVE MODEL OF ENFORCEMENT – AN ANALYSIS OF THE MODEL AND CRITICAL REMARKS

The provisions of Article 113, paragraphs 1 through 5 of the LEP RS/LEP FBiH refer to the rules on enforcement against real estate that is not entered in the register because the register has been destroyed or damaged, and is planned to be restored. The manner in which they are formulated leaves room for interpretation.

In order for the enforcement court to be able to order enforcement against real estate located in an area where public records previously existed, but at the time the motion for enforcement is filed they have been destroyed or damaged, and it is certain that they will be restored, or that the restoration procedure is in progress, the enforcement creditor must prove, in the motion for enforcement before the court, the enforcement debtor's ownership. If the enforcement creditor does not possess such proof, they may request that the court conduct proceedings identifying the enforcement debtor's property, pursuant to Article 37 of the LEP RS/LEP FBiH, in order to obtain it.⁷

If the enforcement debtor acquired the real estate that is the object of enforcement by legal transaction, an enforcement creditor who decides to propose such real estate as the object of enforcement will find themselves in a complicated legal situation. Namely, most often this is a situation where there is no public register; it existed in the past and its re-establishment, i.e., restoration, is planned, but it is not certain when it will occur. Although the enforcement creditor knows that the enforcement debtor was registered as the title holder of such real estate while the register existed, they do not possess proof of this fact in the form of an extract from the register while it existed, nor can they easily obtain it at the time of filing the motion for enforcement, because the register has been destroyed or damaged. The proceedings to identify the enforcement debtor's property, referred to by legislators as the solution to the problem of obtaining proof of the enforcement debtor's ownership, have long shown their shortcomings in practice.⁸ Although the enforcement

⁷ Art. 113, para. 2 of the LEP RS / LEP FBiH.

⁸ Račić, R. (2021). *Izvršno procesno pravo*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka, 172.

debtor has a duty to provide evidence of their right to the real estate that is the object of enforcement,⁹ they may disregard this duty by refusing to produce the document as proof of their ownership, even at the cost of paying a fine. Domestic legislators do not offer a way out of the *circulus vitiosus* in which the enforcement creditor finds themselves, unless they propose a new object of enforcement, if the enforcement debtor has one. A similar situation exists where the enforcement debtor was not entered in the previously existing records as the owner of the real estate that is the object of enforcement, solely due to their negligence. The enforcement creditor will face an equal, or even greater, problem in obtaining the enforcement debtor's *titulus* and, only after the register is established or restored, in securing the registration of the enforcement debtor's right in that real estate, and then attaching to the motion for enforcement the decision on registration of the enforcement debtor or an extract from the register.

The enforcement creditor is in a somewhat more favorable procedural position if the enforcement debtor acquired the real estate proposed as the object of enforcement on the basis of law, a court decision, or inheritance. In that case, registration of the enforcement debtor's right has only declaratory significance,¹⁰ serving to notify third parties of that fact. If the enforcement creditor has the enforcement debtor's *titulus* as proof of the enforcement debtor's ownership, the enforcement creditor may, even in the absence of real estate records, proceed under Article 113, paragraph 2 of the Law and attach proof of the enforcement debtor's ownership to the motion for enforcement. If they do not have such proof of ownership, they will be in an equally difficult position as the enforcement creditor whose enforcement debtor acquired the real estate that is the object of enforcement by legal transaction.

If the enforcement creditor does not attach to the motion for enforcement proof that the enforcement debtor is the owner of the real estate proposed as the object of enforcement, or if such proof cannot be obtained in the proceedings to identify the enforcement debtor's property, the enforcement court will dismiss the motion.¹¹

This leads to the conclusion that the phase of ordering enforcement against real estate that is not entered in the public register, because it

⁹ Keča, R., Knežević, M. (2021). *Građansko procesno pravo*. Belgrade: Official Gazette, 619.

¹⁰ Art. 23 of the Law on Real Rights, *Official Gazette of the Republika Srpska*, No. 124/08, 3/09, 58/09, 95/11, 60/15, 18/16, 107/19, 1/21, 119/21, (hereinafter: LRR RS). The same provision is contained in the Law on Real Rights, *Official Gazette of the Federation of Bosnia and Herzegovina*, No. 66/13, 100/13, 32/19, (hereinafter: LRR FBiH).

¹¹ Triva, S., Belajec, V., Dika, M. (1980). *Sudsko izvršno pravo, opći dio*. Zagreb: Informator, 184.

has been destroyed or damaged, but whose re-establishment is certain, is not conditioned on the prior establishment of the register. The court issues an enforcement order even against such real estate, applying the *lex generalis* provisions on enforcement against real estate. However, conditioning the enforcement order on proof of the enforcement debtor's ownership, and especially shifting the burden of proof onto the enforcement creditor, places them in an unfavorable procedural position from which the applicable procedural rules offer no way out.

Because the public register does not exist or has been damaged, the enforcement creditor is obligated to identify the real estate in the motion for enforcement, that is, to indicate where it is located, its designation, boundaries, and surface area.¹²

If the court finds the motion for enforcement well-founded and orders enforcement against such real estate, the law also provides that the first enforcement act may be taken. Because there is no register in that area, it is impossible to make a record in the register. The rules on enforcement against real estate located in areas where there is no register, i.e., where it has been destroyed or damaged but its re-establishment is certain, differ from the general rules of enforcement against real estate not only regarding the form of this first enforcement act, but also who is authorized to take it. Namely, the general rule contained in Article 72, paragraph 1 of the LEP RS/LEP FBiH is that the court will, immediately upon issuing the enforcement order, *ex officio* order that a notice of enforcement be entered in the real estate register.¹³ The *lex specialis* rule for such real estate does not provide for such action by the court. Instead, it is provided that, upon the enforcement creditor's request and at their expense, the court will publish the enforcement order in the entity's official gazette and in at least two daily newspapers distributed in the entity.¹⁴ The realization of the procedural and substantive effects of such an enforcement notice carried out in this manner, even after the real estate register is established, is guaranteed by the *ex tunc* effect of publication, from the moment the order is published in the official gazette and in the daily newspapers.

Under the general rules of enforcement, the principle of officiality predominates in undertaking the first enforcement act – the registration of a notice

¹² Art. 113, para. 2 of the LEP RS/LEP FBiH. The legislator in the Republika Srpska has not yet amended this provision and aligned it with the provisions of the LSC RS, which stipulates that the enforcement creditor must identify the real estate according to the data from the cadastre (referring to data on real estate which, under the former dual-record system, were contained in the cadastre).

¹³ The legislator in the Republika Srpska incorrectly uses the term *land register*, even though the land register system was abandoned back in 2012.

¹⁴ Art. 72, para. 4 of the LEP RS/LEP FBiH.

of enforcement. Under the special rules for real estate that is not registered, the official action of the court – publication of the enforcement order with the effect of a notice – is conditioned on the disposition of the enforcement creditor and is placed at their expense. The general principle of the court-driven movement of the proceedings does not apply. As a result of such regulation, enforcement creditors, probably due to insufficient knowledge of their rights, very rarely use this authorization in practice.

In addition to this departure to the detriment of the enforcement creditor of the *lex specialis* rules relating to enforcement against real estate in areas where the register has been destroyed or damaged, compared to the general rules for enforcement against real estate entered in the public records, it is noticeable that these special rules are also mutually contradictory. Namely, the provision prescribing the procedure for publication of the enforcement order with the effect of a notice of the enforcement order, upon the enforcement creditor's request, contained in Article 72, paragraph 4 of the LEP RS/LEP FBiH contradicts Article 113, paragraphs 3 and 4 of the LEP RS/LEP FBiH, according to which the enforcement court, *upon issuing the enforcement order* (emphasized by the author), will suspend the enforcement proceedings until the completion of the procedure for establishing the public records and registering the enforcement debtor's right in the real estate that is the object of enforcement. The first provision provides for the commencement of the second phase of the enforcement proceedings and the undertaking of the first enforcement act, while the second provision provides for suspending enforcement proceedings before the second phase begins, i.e., before enforcement is carried out.

Here, the actions of both the court and the enforcement creditor are suspended until the administrative procedure is completed, primarily the establishment of the real estate register, and then the procedure for registering the enforcement debtor's right.¹⁵

The provision of Article 113, paragraph 5 of the LEP RS is not complementary to the provision of Article 113, paragraph 4 of the LEP RS. Although registration of the enforcement debtor's right in the real estate that is the object of enforcement, as well as the burden of obtaining the *titulus* for that registration, is shifted onto the enforcement creditor, it appears that paragraph 5 of Article 113 of the LEP RS/LEP FBiH is not applicable in this situation – where public real estate records previously existed, but have been destroyed or damaged and it is certain that they will be re-established. Namely, this provision regulates the enforcement creditor's action aimed at requesting registration of the enforcement debtor's right in the real estate that is the object of enforcement. The enforcement creditor is obliged, within the statutory

¹⁵ Art. 113, paras. 3 and 4 of the LEP RS/LEP FBiH. See also: Račić, R. (2021). *Izvršno procesno pravo*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka, 173.

time limit of 15 days from the date the enforcement order is issued, to request registration in the public register and to notify the enforcement court of this within a time limit set by the court. Although the legislator explicitly directs the application of this provision to the situation where the public real estate register does not exist, i.e., has been destroyed or damaged and it is certain that it will be re-established, but it is not known with certainty when this will occur, the impression is that it serves no purpose for the enforcement creditor, within 15 days from the issuance of the enforcement order, to request registration of real estate located in that area for at least two reasons. The first is that the register does not exist, i.e., it is damaged, and the second is that it is not known for certain when it will be restored, even if such restoration is planned by the competent authority.

In the law of the Republika Srpska, before the 2018 amendment to the LSC RS,¹⁶ it was possible to form a real estate cadastre for a single parcel in an individual public display procedure.¹⁷ After the deletion of paragraph 3 of Article 71 of the LSC RS, this is no longer possible; rather, the real estate cadastre is established for an entire cadastral municipality.¹⁸ Because it is impossible to secure the establishment of a cadastre for a single parcel in an area where it has not been established, the enforcement creditor's legal position has become significantly more difficult with respect to registration of the enforcement debtor's real estate, compared to the period before this statutory amendment.¹⁹ Paragraph 5 of Article 113 of the LEP RS made sense in

¹⁶ Law on Amendments and Supplements to the Law on Survey and Cadastre, *Official Gazette of the Republic of Srpska*, No. 62/18, which entered into force on July 18, 2018.

¹⁷ Not only was Art. 71, para. 3 of the LSC deleted, but this legislative amendment also provided, in Art. 21 of the Law on Amendments and Supplements to the Law on Survey and Cadastre, that the procedure for establishing the real estate cadastre, which was initiated before the entry into force of this law, would be completed in accordance with that law. Therefore, its retroactive application was also provided for even to procedures that had begun before its entry into force. By Decision No. U-74/18 of October 30, 2019, the Constitutional Court of the Republika Srpska found Article 21 incompatible with the Constitution of the Republika Srpska, because the consequences of applying that provision to procedures for individually establishing cadastral parcels for a single parcel were not consistent with the legitimate expectations of the parties.

¹⁸ Art. 71 of the LSC RS.

¹⁹ For more, see: Majkić, M. (2020). Osvrt na primjenu pojedinih odredaba Zakona o izvršnom postupku Republike Srpske – neka sporna pitanja u sudskoj praksi. *Yearbook of the Faculty of Law, University of Banja Luka*, 1(42), 136.

The constitutionality of Arts. 71, 79 and 198 of the LSC RS and Art. 113, paras. 4 and 5 of the LEP RS were subject to review before the Constitutional Court of the Republika Srpska. By Decision No. U-14/20 of February 24, 2021, the Court decided not to accept the initiative for constitutional review of the cited provisions. The applicant, *inter alia*, argued that these provisions prevent re-establishing the cadastre for a single piece of

this situation, but only prior to the above-mentioned amendment to the LSC. The enforcement creditor could, within 15 days from the date the enforcement order was issued, request that the real estate be entered, i.e., request that the real estate cadastre be established only for that parcel in an individual public display procedure. Now, since the law no longer provides for that possibility, proceeding under paragraph 5 of Article 113 of the LEP RS is fruitless.²⁰ This line of reasoning leads to the conclusion that this provision has remained as a relic of an earlier, different substantive-law regulation of the procedure for entering real estate in the public register, and that it is necessary to harmonize it with the rules currently in force.

However, a different approach is possible, i.e., it could be taken that paragraph 5 of Article 113 of the LEP RS could be applied in a situation involving real estate located in an area where the public register existed but has been destroyed or damaged, and its re-establishment is certain. If, in such circumstances, an enforcement creditor who has the enforcement debtor's *titulus* were to file a request for registration of the enforcement debtor's right in the real estate, the competent local office would reject the request.²¹ Such a decision rejecting the request to register the enforcement debtor's right may serve the enforcement creditor as proof that registration in the cadastre cannot be carried out in accordance with the Law. By informing the enforcement court that the request to register the enforcement debtor's right in the real estate has been rejected, the enforcement creditor will achieve a twofold goal: they will prevent termination of enforcement, and at the same time will satisfy the condition for scheduling a hearing for a seizure inventory of the object of enforcement, pursuant to paragraph 6 of Article 113 of the LEP RS.

real estate for which records have not previously been established, thereby violating the property rights of enforcement creditors seeking to enforce a final and enforceable court judgment where the object of enforcement is real estate not entered in the public register. In that situation, the judgment is unenforceable, while the enforcement debtor is placed in a more favorable position because there is a high likelihood that they will avoid enforcement to the detriment of the enforcement creditor. In that case, the Constitutional Court did not examine the applicant's allegations of constitutional violations because the initiative did not state reasons or explanations as to how the constitutional provisions had been violated.

²⁰ Such a conflict between Art. 113, para. 5 of the LEP RS and Art. 71 of the LSC RS has been recognized both in domestic legal theory and in case law; see: Decision of the Basic Court in Prijedor, No. 77 0 I 015887 18 I 2, cited in: Majkić, M. (2020). Osvrt na primjenu pojedinih odredaba Zakona o izvršnom postupku Republike Srpske – neka sporna pitanja u sudskoj praksi. *Yearbook of the Faculty of Law, University of Banja Luka*, 1(42), 136.

²¹ This follows from the reasoning of the Judgment of the Supreme Court of the Republika Srpska, No. 12 0 U 005812 18 Uvp of August 21, 2019, available at: <https://sudskapraksa.pravosudje.ba/>, (accessed on July 20, 2024).

In the Federation of Bosnia and Herzegovina, under the LLR FBiH, the main land register is kept for one cadastral municipality.²² It is also possible to create a new land register entry for a single piece of real estate, either *ex officio* or upon request.²³ Therefore, an enforcement creditor could, if they possess a *titulus* for the registration of the enforcement debtor's ownership right in the real estate, request the establishment of a new land register entry. It is considered that, in this situation, the court could not refuse such a request by the enforcement creditor.²⁴ Within such a substantive-law framework, as it exists in the Federation of Bosnia and Herzegovina, paragraph 5 of Article 113 of the LEP FBiH may be applied. The enforcement creditor could request the notice of enforcement, and if they did not do so and did not notify the court of this within the prescribed time limit, the court would terminate enforcement.²⁵

After the establishment of the real estate cadastre (under the law of the Republika Srpska), i.e., after the creation of a new land register entry (under the law of the Federation of Bosnia and Herzegovina), the general provisions of Article 72, paragraphs 1 through 3 of the LEP RS/LEP FBiH apply. This also expressly follows from Article 72, paragraph 5 of the LEP RS/LEP FBiH. The only point is that the effect of the notice of enforcement, where it was carried out by publication upon the enforcement creditor's request, extends into the past due to its *ex tunc* effect and applies not from the moment of the actual entry of the notice of enforcement in the newly established or restored register, but from the moment when the enforcement order was first published in the media.²⁶

PROCEDURAL DOCTRINE ON ENFORCEMENT AGAINST REAL ESTATE IN AREAS WHERE THE EXISTING PUBLIC REGISTER HAS BEEN DESTROYED OR DAMAGED

The issues surrounding enforcement against real estate located in areas where public records previously existed and have been destroyed or damaged, and whose establishment is underway or can reasonably be expected, although practically relevant for any court situated in an area where such records do

²² Art. 15, para. 2 of the LLR FBiH.

²³ Arts. 66 and 67 of the LLR FBiH.

²⁴ Račić, R. (2021). *Izvršno procesno pravo*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka, 173.

²⁵ Račić, R. (2021). *Izvršno procesno pravo*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka, 173.

²⁶ For a different understanding, see: Račić, R. (2021). *Izvršno procesno pravo*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka, 173.

not exist, have not so far attracted particular attention in procedural theory. It is noticeable that this is to some extent conditioned by the existence or non-existence of statutory regulation of the matter and by the state of the register in the particular country.

In earlier domestic procedural doctrine, Triva, Belajec, and Dika,²⁷ as well as Poznić,²⁸ (only) generally note that the rule imposing on the enforcement creditor the duty to attach to the motion for enforcement proof of the enforcement debtor's ownership of the object of enforcement also applies, *mutatis mutandis*, to enforcement against real estate in areas where registers do not exist. The authors do not examine in more detail how the enforcement creditor is to attach proof of the enforcement debtor's ownership if the register does not exist, nor which document could serve to prove the enforcement debtor's ownership. Nor do they address how the enforcement creditor is to obtain such proof, since the enforcement debtor will certainly not voluntarily provide it.

In more recent Serbian procedural theory, at a time when, in the territory of the Republic of Serbia, there was a problem of incomplete real estate registers, i.e., of their non-existence in certain areas, Keča and Starović observe that the enforcement creditor²⁹ may submit, as proof of the enforcement debtor's ownership right, either an extract from the real estate records, if they exist, or the basis for registering the enforcement debtor as owner, if the enforcement debtor is not registered as such. With respect to enforcement against real estate in areas where no register exists, reference is made to the provisions of the procedural and substantive rules in force at that time.³⁰

Poznić and Rakić Vodinelić, in the part dealing with enforcement against real estate, appear to distinguish the situation where enforcement is carried out against real estate located in an area where no records are kept from the situation where real estate is the object of enforcement but is not registered for other reasons. The issues connected with this are not examined in more detail; rather, the discussion merely refers to the statutory provision.³¹

²⁷ Triva, S., Belajec, V., Dika, M. (1980). *Sudsko izvršno pravo, opći dio*. Zagreb: Informator, 162.

²⁸ Poznić, B. (1987). *Građansko procesno pravo*. Belgrade: Savremena administracija, 458.

²⁹ Legislators in the observed neighboring states do not use uniform technical terms for parties to enforcement proceedings. Since the focus of the research is on the rights of the observed entities of Bosnia and Herzegovina, the paper will use the terminology specific to legislators in the entities of Bosnia and Herzegovina.

³⁰ Keča, R., Starović, B. (2004). *Građansko procesno pravo*. Novi Sad: Faculty of Law, University of Novi Sad, 628.

³¹ Poznić, B., Rakić Vodinelić, V. (2010). *Građansko procesno pravo*. Belgrade: Savremena administracija, 520.

Certain representatives of contemporary Serbian procedural doctrine – Bodiroga,³² as well as Keča and Knežević,³³ refer to the positive-law regulation of an issue that is similar in form but substantively quite different – enforcement against real estate that is not registered and for which registration cannot be effected because it involves off-register ownership. Similarly, Stanković, Palačković, and Trešnjev³⁴ address the issue of enforcement against real estate that is not registered in the cadastre as a real estate record because the conditions for its registration do not exist, and which is held in off-register ownership by the enforcement debtor. It is a well-known fact that there are many such properties in the territory of the Republic of Serbia.

It could be concluded that the reason for the limited interest of contemporary procedural theory in the Republic of Serbia in the question of enforcement against real estate located in an area where no register exists, or where it has been damaged, lies in the fact that this country has reached the commendable goal of complete and accurate real estate records, i.e. there is no area where a real estate cadastre has not been formed, or where it is incomplete.³⁵ Therefore, this issue has no procedural positive-law formulation. The law of the Republic of Serbia is instead confronted with enforcement against real estate held in off-register ownership by the enforcement debtor as a current issue in practice. This concerns real estate in respect of which the enforcement debtor's right cannot be registered in the existing records because they do not possess either a use permit or a building permit; i.e., it concerns an illegally constructed building.

Since there are areas in Montenegro without complete and accurate real estate records, proceduralists have dealt with this issue to some extent from the perspective of Montenegrin procedural legislation. In the case of enforcement against real estate located in areas where a real estate cadastre has not been established, proceduralists refer to the statutory provision according to which the rules applicable to documents submitted with the motion for enforcement, as proof of the enforcement debtor's ownership in that area, apply *mutatis mutandis*. If no register has been formed for the area in which the real estate that is the object of enforcement is located, Stanković and Račić

³² Bodiroga, N. (2012). *Teorija izvršnog postupka*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 324.

³³ Keča, R., Knežević, M. (2021). *Gradansko procesno pravo*. Belgrade: Official Gazette, 619.

³⁴ Stanković, G., Palačković, D., Trešnjev, A. (2018). *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*. Belgrade: Official Gazette, 707.

³⁵ See also: Dolović Bojić, K. (2019). Održaj kao način sticanja prava svojine na nepokretnosti. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade*, 67(1), 175.

direct the enforcement creditor to submit a title deed as a means of proof.³⁶ If the enforcement creditor is unable to obtain proof of the enforcement debtor's ownership of the real estate in question, they will, in the motion for enforcement, indicate its characteristics.³⁷ In this situation, the Montenegrin legislator provides for an inventory of the real estate, to which the parties to the enforcement proceedings and the owners of neighboring real estate are summoned. The record of the inventory of the real estate according to its physical characteristics is published with the effect of a notice of enforcement, and it may serve as a basis for registering the real estate.³⁸

In Croatian procedural theory, relying on positive law, it is argued that enforcement can also be ordered against real estate that is not registered. The authors Šago and Milanović identify all three possible situations where such real estate may be proposed as the object of enforcement: real estate located in an area where land registers existed but have been destroyed, real estate where land registers never existed, and real estate that is not registered due to the enforcement debtor's negligence, even though public records exist. They do not specifically address the issues where enforcement is carried out against real estate that is not registered because the records have been destroyed or damaged, though they previously existed before and their re-establishment, i.e., restoration, is expected.³⁹ They note the statutory provisions on a seizure inventory in this situation, carried out in the presence of the parties to the enforcement proceedings and the owners of neighboring real estate.⁴⁰ Based on an analysis of current case law, the authors argue that enforcement creditors rarely choose to propose, as the object of enforcement, real estate that, for any reason, is not registered in public records.⁴¹ This conclusion applies to Croatian law if the enforcement debtor has some other object of enforcement from which the enforcement creditor could obtain satisfaction. This is due to the statutory protection of the enforcement debtor's only real estate, which is

³⁶ Stanković, G., Račić, R. (2019). *Vanparnično procesno pravo i pravo izvršenja i obezbjeđenja*. Podgorica: Mediterranean University, Faculty of Law, 356.

³⁷ See: Art. 199 of the Law on Enforcement and Security, *Official Gazette of Montenegro*, No. 36/11, 28/14, 20/15, 22/17, 76/17, 25/19, (hereinafter: LES CG).

³⁸ Stanković, G., Račić, R. (2019). *Op. cit.*, 357. Cf.: Art. 199, paras. 3–5 of the LES CG.

³⁹ Šago, D., Milanović, R. (2022). Ovrha na nekretninama u hrvatskom zakonodavstvu. *Collection of Works "Current Issues in Civil and Commercial Legislation and Legal Practice"*, 19, 248.

⁴⁰ *Ibid.*, 248.

⁴¹ *Ibid.*, 249.

also their home,⁴² from compulsory enforcement – if that real estate is not registered as the property of the enforcement debtor.

Geographically somewhat further away, more recent German procedural theory points to the importance of the existence of public real estate records for the conduct of enforcement proceedings. *Brox* and *Walker* claim that one of the conditions for ordering enforcement is whether the enforcement creditor has proposed as the object of enforcement real estate in respect of which the enforcement debtor is registered in the land records, either as the owner or as the heir of the registered owner.⁴³ An extract from the land register office serves as proof of the enforcement debtor's right in the real estate. If the enforcement court and the land register office belong to the same court as the court of territorial jurisdiction, reference to the land register is sufficient; an extract is not required.⁴⁴ According to these authors, enforcement can also be ordered against real estate in respect of which the enforcement debtor is not registered as the owner. The conditions that the enforcement creditor must meet in order for the motion for enforcement to be granted depend on whether they have registered their claim against the enforcement debtor in the public real estate records with respect to the object of enforcement (German: *dinglichen Gläubiger* – secured creditor), or not (German: *persönlicher Gläubiger* – personal creditor).⁴⁵ These considerations begin with the assumption that real estate records exist, but that the enforcement debtor is not registered as the owner of the object of enforcement. Similarly, Austrian procedural theory addresses the question of whether the real estate is registered as the property of the enforcement debtor in whole or in a certain share as a condition for ordering enforcement.⁴⁶ The importance of the existence of real estate records is observed from the perspective of achieving the objectives of enforcement proceedings.⁴⁷ In addition, compulsory administration and compulsory auction

⁴² Art. 75, para. 5 of the Enforcement Act, *Official Gazette*, No. 112/12, 25/13, 93/14, 55/16, 73/17, 131/20, 114/22.

⁴³ § 17(1) Gesetz über die Zwangsversteigerung und die Zwangsverwaltung – ZVG, BGBl. I S. 2606, last amended December 19, 2022. See: *Brox, H., Walker, W. D. (2021). Zwangsvollstreckungsrecht*. Munich: C. H. Beck, 463.

Musielak and *Voit* do not address these issues (see: *Musielak, H. J., Voit, W. (2022). Grundkurs ZPO, Erkenntnis – und Zwangsvollstreckungsverfahren*, Munich: C. H. Beck Verlag, 450–451).

⁴⁴ §17 Abs. 2 ZVG. See: *Brox, H., Walker, W. D. (2021). Op. cit.*, 463.

⁴⁵ *Brox, H., Walker, W. D. (2021). Op. cit.*, 463.

⁴⁶ § 88 Gesetz über das Exekutions – und Sicherungsverfahren (Exekutionsordnung – EO), RGBl. Nr 79/1896, last amended BGBl. Nr 136/2023. See also: *Rechberger, W., Oberhammer, P. (2009). Exekutionsrecht*. Vienna: Facultas Verlags – und Buchhandels AG, 119.

⁴⁷ *Rechberger, W., Oberhammer, P. (2009). Op. cit.*, 121.

are also registered in the real estate records as phases of enforcement proceedings, from which the enforcement creditor's right to satisfaction follows.⁴⁸ This leads to the conclusion that neither the Austrian legislator nor procedural theory deals with the problem of enforcement against real estate that is not registered in public records because those records do not exist. Instead, they proceed from the real situation in practice – a complete and accurate public register, which in enforcement against real estate has its role in the form of registering each phase of the enforcement proceedings as a fact significant not only for third parties but primarily for the enforcement creditor, because in that way they obtain the benefits of the procedural and substantive consequences of such registrations.

Given the existing state of real estate records in the Bosnian-Herzegovinian entities and the problems that such a state creates in case law, this topic has been addressed with somewhat greater interest in domestic procedural theory. Proceeding from the positive-law regulation of the issue examined in this paper, Račić⁴⁹ considers both situations: where the real estate is located in areas where existing registers have been destroyed or damaged, and where the real estate is located in areas where such registers were never established, and it is uncertain whether they ever will be. The author notes that the current procedural law also provides that the enforcement court, after issuing the enforcement order, will suspend the enforcement proceedings until the records are re-established, i.e., restored, in that area,⁵⁰ and that the court, upon the enforcement creditor's request and at their expense, will publish the enforcement order, which, as the law provides, has the effect of a notice of enforcement.⁵¹ Although legislators in both entities regulate the court's conduct in this way after issuing the enforcement order, the author interprets the awkwardly drafted provision as presumably meaning that, in such a situation, the enforcement court will only carry out the first phase of enforcement proceedings – the phase of granting enforcement, after which the enforcement proceedings will be suspended. If the enforcement creditor proposes that the enforcement order be published, the enforcement proceedings move into the second phase – the phase of carrying out enforcement.

⁴⁸ Rechberger, W., Oberhammer, P. (2009). *Exekutionsrecht*. Vienna: Facultas Verlags – und Buchhadels AG, 121.

⁴⁹ Račić, R. (2021). *Izvršno procesno pravo*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka, 174.

⁵⁰ Art. 113, paras. 3 and 4 of the LEP RS/LEP FBiH.

⁵¹ Art. 72, paras. 4 and 5 of the LEP RS/LEP FBiH.

CURRENT DOMESTIC CASE LAW ON ENFORCEMENT AGAINST REAL ESTATE FROM AREAS WHERE THE EXISTING PUBLIC REGISTER HAS BEEN DESTROYED OR DAMAGED

In the territory of both entities of Bosnia and Herzegovina, there is a large number of cadastral municipalities in which a real estate register previously existed but was later destroyed or damaged. In the Republika Srpska, many cadastral municipalities do not have a real estate cadastre; instead, a listed cadastre is used, as well as a land cadastre established on the basis of surveys in polyhedral projection, and a land cadastre and a real estate cadastre with an identified user established on the basis of surveys in Gauss–Krüger projection, along with a land register.⁵² This includes, for example, cadastral municipalities in the areas of Gradiška, Laktaši, Mrkonjić Grad, Šipovo, as well as certain municipalities in Herzegovina. Therefore, in case law, the enforcement debtor's factual authority over the real estate, when assessing whether the motion for enforcement is well-founded, is treated as equivalent to their ownership right in the real estate.⁵³ In the phase of carrying out enforcement, the rules contained in Article 113 of the LEP RS are applied. For the court to correctly apply both procedural and substantive law, it is therefore necessary to first determine whether a real estate cadastre has been established in the area where the real estate proposed as the object of enforcement is located.

With respect to the issue raised in this paper regarding the relationship between Article 72, paragraph 4 of the LEP RS/LEP FBiH, which prescribes the publication of the enforcement order concerning real estate located in an area where the register has been destroyed or damaged, and paragraphs 3 and 4 of Article 113 of the LEP RS/LEP FBiH, which provide for enforcement proceedings to be suspended until the real estate cadastre is established and the enforcement debtor's right in the object of enforcement is registered, case law in the Republika Srpska depends on the conduct of the enforcement creditor. Namely, the courts apply Article 113, paragraph 4 of the LEP RS/LEP FBiH

⁵² See: Art. 71, para. 1 of the LSC RS.

⁵³ This follows from decisions of the District Court in Banja Luka. See the reasoning in the Decision of the District Court in Banja Luka, No. 72 0 P 024800 19 Gži of January 16, 2020 (area of Gradiška), and the reasoning in the decision of the same court in case no. 75 0 I 006049 19 Gž 2 of February 8, 2019 (area of Šipovo). Similar reasoning appears in the decisions of the District Court in Banja Luka in cases nos. 75 0 I 027023 15 Gž of November 14, 2015 and 77 0 I 015887 18 I 2 of February 8, 2019, which affirmed the decision of the Basic Court in Mrkonjić Grad of November 26, 2018 (area of Mrkonjić Grad). See also the reasoning of the Basic Court in Trebinje in case no. 95 01 002889 09 I of June 25, 2010 (area of the municipality of Ljubinje).

and suspend enforcement acts until the real estate cadastre is established,⁵⁴ despite not knowing when this will occur. There are also situations where the enforcement court, at the request of the enforcement creditor, publishes the enforcement order after it is issued, in an area where there is no real estate register but one did exist in the past, and its re-establishment, i.e., restoration, is expected, applying Article 72, paragraphs 4 and 5 of the LEP RS, with the effect of a notice of the issued enforcement order.⁵⁵ In some cases, courts even resort to terminating enforcement and setting aside all acts carried out after the enforcement order is issued, reasoning that it is not possible to register a notice of the enforcement order due to the absence of records.⁵⁶

In none of the available decisions analyzed concerning enforcement against such real estate was it established that the court conducted a seizure inventory. It would be excessive to claim on that basis that courts do not apply the provision on real estate seizure inventory in this situation; however, it can be concluded that this is done very rarely, without clear justification, and under more difficult conditions for the enforcement creditor than is the case from a comparative-law perspective.

CONCLUSION

This paper examines the quality of the positive-law solutions governing enforcement against real estate that is not registered because the existing register has been destroyed or damaged, but whose restoration is expected, from the perspective of the enforcement creditor's right to efficient satisfaction of their enforceable claim. The reality is that there are many cadastral municipalities in both observed Bosnian-Herzegovinian entities where the real estate register has been destroyed or damaged, although it existed prior to the most recent wartime events. Where the enforcement debtor has no other asset from which the enforcement creditor could obtain satisfaction, it is necessary that the statutory provisions leave no room for interpretation, and that the possibility be excluded that the enforcement creditor remains unsatisfied.

⁵⁴ See the reasoning of the Decision of the District Court in Banja Luka in case no. 72 0 P 024800 19 Gži of January 16, 2020 and the decision of the same court in case no. 75 0 I 006049 19 Gž 2 of February 8, 2019.

⁵⁵ This follows from the actions of the Basic Court in Trebinje, in case no. 95 0I 002889 09 I of June 25, 2010, as cited in the Decision of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, in case no. AP-649/21 of March 16, 2021.

⁵⁶ The Municipal Court in Bosanska Krupa proceeded in this way in case no. 18 0 I 019408 09 I by a Decision terminating the enforcement proceedings of September 20, 2016, as cited in the Decision of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, in case no. AP-1601/15 of November 23, 2016.

The analysis of the domestic legislative model of enforcement against such real estate, combined with the observed domestic and comparative procedural doctrine and available case law, indicates several weaknesses that have found their way into the work of domestic legislators and which, in practice, affect enforcement creditors.

The topic of a separate study could be whether domestic legislators have imposed an excessive burden on any enforcement creditor who chooses, or who is compelled, to propose such real estate as the object of enforcement by prescribing that the enforcement creditor must prove the enforcement debtor's ownership, while offering no alternative way out of the situation if the enforcement creditor is unable (as is most often the case) to prove it. The fact that, at the time the motion for enforcement is filed, there is no real estate register, and that even if its restoration is planned it is unknown when that restoration procedure will be completed, especially where the enforcement creditor does not possess the enforcement debtor's *titulus*, as well as taking into account that, in the Republika Srpska, the enforcement creditor no longer has the possibility to initiate the establishment of a cadastre for a single cadastral parcel, but must wait for the public display procedure for the entire cadastral municipality, indicates that enforcement against such real estate will not be successful.

Even if the proceedings move to the second phase – the phase of carrying out enforcement, the enforcement creditor's position remains uncertain. Without any logical explanation, legislators have replaced the principle of court-driven movement of the proceedings in enforcement against such real estate with conditioning the undertaking of the first enforcement act – the publication of the enforcement order with the effect of a notice, on the enforcement creditor's request. In this way, the burden of initiative for the court's official act has also been shifted onto the enforcement creditor, which in practice results in its non-performance, likely also due to enforcement creditors' lack of legal knowledge.

The statutory instruction directing the enforcement creditor to initiate, within a prescribed time limit, the registration of such real estate in a register that does not exist, or for which it is unknown when it will be restored, appears, at the very least, absurd. The enforcement creditor therefore has a choice, either to carry the absurdity through to the end so that the decision of the real estate register office, upon completion of the administrative procedure, serves before the enforcement court as proof that *registration* of the enforcement debtor's right would be *contrary to law*; or to allow the enforcement court to terminate the approved enforcement because the enforcement creditor did not initiate that registration.

The conclusion, suggested by the available case law, that courts rarely resort to real estate seizure inventory in such situations, also indicates the very

difficult legal position of an enforcement creditor who proposes, as the object of enforcement, real estate located in an area where, through no fault of the enforcement creditor, no register exists.

The remaining provisions, awkwardly drafted, should, in case law, be interpreted in favor of the enforcement creditor's interest in obtaining compulsory satisfaction from such real estate in an efficient manner. Specifically, the phrase "if registration would be contrary to law," which is statutorily set as a condition for conducting a seizure inventory, should be interpreted more broadly – not only as satisfied in areas where real estate records have never existed and their establishment is uncertain, but also where establishment is planned but it is still uncertain when it will occur. In the domestic positive-law model alone, the enforcement creditor is directed, without justification, to prove this condition by requesting registration of the enforcement debtor's right, for which it is clear in advance that it will be rejected by the competent local office because no real estate cadastre exists. Comparative-law analysis has shown that in neighboring countries that likewise face the problem of areas without complete and accurate records, the enforcement creditor can count on real estate seizure inventory without losing time waiting for the administrative authority to first reject their request to register the enforcement debtor's right.

From all of the above, as a contribution to the position that the enforcement creditor's interest in compulsory satisfaction of their enforceable claim requires better protection, which may also be regarded as a public interest of the state, it is considered justified to recommend that, in future interventions in the statutory text, the legislator should work on strengthening the role of the court in undertaking official procedural acts, rather than shifting the initiative for their judicial undertaking onto the enforcement creditor. Such an additional burden on the enforcement creditor is unjustified, whether they choose to propose such real estate or have no other object of enforcement left to propose.

BIBLIOGRAPHY

- Bodiroga, N. (2012). *Teorija izvršnog postupka*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Brox, H., Walker, W. D. (2021). *Zwangsvollstreckungsrecht*. Munich: C. H. Beck.
- Dolović Bojić, K. (2019). Održaj kao način sticanja prava svojine na nepokretnosti. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade*, 67(1), 159–181.
- Ernst, H. (2022). Publicijansko vlasništvo nekretnina. *Collected Papers of the Faculty of Law of the University of Rijeka*, 43(3), 737–769.
- Keča, R., Knežević, M. (2021). *Građansko procesno pravo*. Belgrade: Official Gazette.
- Keča, R., Starović, B. (2004). *Građansko procesno pravo*. Novi Sad: Faculty of Law, University of Novi Sad.

- Kopanja, S. (2012). O reformi zemljišno-knjižne evidencije u Republici Srpskoj. *Pravni savjetnik*, 5, 65–70.
- Majkić, M. (2020). Osvrt na primjenu pojedinih odredaba Zakona o izvršnom postupku Republike Srpske – neka sporna pitanja u sudskoj praksi. *Yearbook of the Faculty of Law, University of Banja Luka*, 1(42), 131–150.
- Musić, H. J., Voit, W. (2022). *Grundkurs ZPO, Erkenntnis – und Zwangsvollstreckungsverfahren*, Munich: C. H. Beck Verlag.
- Nikolić, S. (2011). Evidencija nepokretnosti u Austriji - pravno nasleđe, aktuelni koncept i trendovi). *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, 83(10), 503–520.
- Petrović, S. (2023). Suvlasništvo trećeg lica na predmetu izvršenja kao pravo koje (ne) sprečava izvršenje. *Pravni vjesnik*, 39(3–4), 219–241.
- Poznić, B. (1987). *Građansko procesno pravo*. Belgrade: Savremena administracija.
- Poznić, B., Rakić Vodinić, V. (2010). *Građansko procesno pravo*. Belgrade: Savremena administracija.
- Račić, R. (2021). *Izvršno procesno pravo*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka.
- Rechberger, W., Oberhammer, P. (2009). *Exekutionsrecht*. Vienna: Facultas Verlags – und Buchhadels AG.
- Sić, M. (2013). Katastri, zemljišni registri i isprave o kupoprodaji u starom Rimu – elementi modernih zemljišnih knjiga. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 47(2), 279–302.
- Stanković, G., Palačković, D., Trešnjev, A. (2018). *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*. Belgrade: Official Gazette.
- Stanković, G., Račić, R. (2019). *Vanparnično procesno pravo i pravo izvršenja i obezbeđenja*. Podgorica: Mediterranean University, Faculty of Law.
- Šago, D., Milanović, R. (2022). Ovrha na nekretninama u hrvatskom zakonodavstvu. *Collection of Works “Current Issues in Civil and Commercial Legislation and Legal Practice”*, 19, 228–251.
- Triva, S., Belajec, V., Dika, M. (1980). *Sudsko izvršno pravo, opći dio*. Zagreb: Informator.

Legal sources

- Gesetz über das Exekutions – und Sicherungsverfahren (Exekutionsordnung – EO), RGBL. Nr 79/1896, last amended BGBl. Nr 136/2023.
- Gesetz über die Zwangsversteigerung und die Zwangsverwaltung – ZVG, BGBl. I S. 2606, last amended December 19, 2022.
- Law on Enforcement and Security, *Official Gazette of Montenegro*, No. 36/11, 28/14, 20/15, 22/17, 76/17, 25/19.
- Law on Enforcement Procedure, *Official Gazette of the Republika Srpska*, No. 59/03, 85/03, 64/05, 118/07, 29/10, 57/12, 67/13, 98/14, 5/17, 58/18, 66/18.
- Law on Enforcement Procedure, *Official Gazette of the Federation of Bosnia and Herzegovina*, No. 32/03, 52/03, 33/06, 39/06, 39/09, 35/12, 46/16, 42/18.
- Law on Amendments and Supplements to the Law on Survey and Cadastre, *Official Gazette of the Republika Srpska*, No. 62/18.

Law on Land Registers, *Official Gazette of the Federation of Bosnia and Herzegovina*, No. 58/02, 19/03, 54/04, 32/19, 61/22.

Law on Survey and Cadastre, *Official Gazette of the Republika Srpska*, No. 6/12, 110/16, 22/18, 62/18, 95/19, 90/23.

Enforcement Act, *Official Gazette*, No. 112/12, 25/13, 93/14, 55/16, 73/17, 131/20, 114/22.

Case law

Decision of the Constitutional Court of the Republika Srpska, No. U-74/18, October 30, 2019.

Decision of the Constitutional Court of the Republika Srpska, No. U-14/20, February 24, 2021.

Judgment of the Supreme Court of the Republika Srpska, No. 12 0 U 005812 18 Uvp, August 21, 2019, available at: <https://sudskapraksa.pravosudje.ba/>, accessed on July 20, 2024.

Decision of the District Court in Banja Luka, No. 72 0 P 024800 19 Gži, January 16, 2020.

Decision of the District Court in Banja Luka, No. 75 0 I 006049 19 Gž 2, February 8, 2019.

Decision of the District Court in Banja Luka, No. 75 0 I 027023 15 Gž, November 14, 2015.

decision of the District Court in Banja Luka, No. 77 0 I 015887 18 I 2, February 8, 2019, affirming the decision of the Basic Court in Mrkonjić Grad of November 26, 2018.

Decision of the Basic Court in Trebinje, No. 95 0I 002889 09 I, June 25, 2010.

Decision of the District Court in Banja Luka, No. 72 0 P 024800 19 Gži, January 16, 2020.

Decision of the District Court in Banja Luka, No. 75 0 I 006049 19 Gž 2, February 8, 2019.

Decision of the Basic Court in Trebinje, No. 95 0I 002889 09 I, June 25, 2010, as cited in the Decision of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, No. AP-649/21, March 16, 2021.

Decision of the Basic Court in Prijedor, No. 77 0 I 015887 18 I 2, as cited in: Majkić, M. (2020). Osvrt na primjenu pojedinih odredaba Zakona o izvršnom postupku Republike Srpske – neka sporna pitanja u sudskoj praksi. *Yearbook of the Faculty of Law, University of Banja Luka*, 1(42), 131–150.

Decision of the Municipal Court in Bosanska Krupa terminating enforcement proceedings, No. 18 0 I 019408 09 I, September 20, 2016, as cited in the Decision of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, No. AP-1601/15, November 23, 2016.

Online sources

<https://www.rgurs.org/stranica/rerp>, accessed on July 27, 2024.

<https://sudskapraksa.pravosudje.ba/>, accessed on July 20, 2024.

*Marija Milojević**
Pravni fakultet Univeziteta u Kragujevcu
ORCID: 0000-0002-0845-1098

POJAM OŠTEĆENOG I ŽRTVE KRIVIČNOG DELA KAO KRIVIČNOPROCESNIH SUBJEKATA **

SAŽETAK: Rad se bavi analizom pojma krivičnoprocesnog subjekta kroz teorijski, normativni i komparativni okvir, s posebnim osvrtom na položaj oštećenog i žrtve krivičnog dela u krivičnom postupku. Polazi se od tradicionalnog shvatanja po kojem su krivičnoprocesni subjekti nosioci određenih procesnih funkcija – suđenja, optuženja i odbrane – i deli ih na glavne i sporedne subjekte. U tom kontekstu, oštećeni se određuje kao sporedni krivičnoprocesni subjekat, ali sa kompleksnim procesnim statusom jer može istovremeno vršiti više funkcija (npr. funkciju svedočenja, pokretanja gonjenja ili isticanja imovinskopravnog zahteva). Posebna pažnja posvećena je razgraničenju pojmova oštećeni i žrtva krivičnog dela u domaćem zakonodavstvu i međunarodnim dokumentima, naročito u Direktivi 2012/29/EU i Deklaraciji UN iz 1985. godine. Analizom se ukazuje da pojam žrtve obuhvata širi spektar prava, uključujući vanprocesnu zaštitu, podršku i pomoć, čime se prevazilazi tradicionalni procesni okvir oštećenog. Zaključuje se da bi harmonizacija domaćeg prava sa međunarodnim standardima zahtevala normativno

* e-mail: milojevicm989@gmail.com, istraživač saradnik.

** Rad je primljen 20. 11. 2025, izmenjen 11. 2. 2026, a prihvaćen je za objavljivanje 27. 2. 2026. godine.

*** Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu za 2025. godinu koji se finansira iz sredstava Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Deo je istraživanja radenog za potrebe doktorske disertacije.

priznavanje žrtve kao posebnog procesnog subjekta ili proširenje postojećeg pojma oštećenog, uz istovremeno očuvanje adverzijalnog tipa krivičnog postupka i dosledno obezbeđivanje zaštite žrtvama i van njegovih granica.

Ključne reči: krivičnoprocesna funkcija, sporedni krivičnoprocesni subjekat, oštećeni, žrtva krivičnog dela, trodimenzionalni model, međunarodni standardi

UVOD

Položaj lica oštećenih krivičnim delom predstavlja jedno od najdinamičnijih pitanja savremenog krivičnog procesnog prava. Tradicionalno shvaćen kao sporedni učesnik postupka, oštećeni je dugo bio sveden pre svega na ulogu svedoka i nosioca imovinskopravnog zahteva, dok su njegovi lični i bezbednosni interesi ostajali na marginama krivičnog postupka. Razvoj viktimologije, kao i jačanje međunarodnih standarda zaštite žrtava krivičnih dela, doveli su do preispitivanja ovakvog pristupa i do uvođenja pojma žrtve krivičnog dela kao šire kategorije od klasičnog pojma oštećenog.

Cilj ovog rada je da ispita teorijske i normativne osnove pojmova oštećenog i žrtve krivičnog dela, da ukaže na njihov međusobni odnos i da oceni da li i na koji način važeći krivičnoprocesni okvir u Republici Srbiji omogućava adekvatnu zaštitu interesa oštećenog. Takođe, postoji dilema da li se položaj oštećenog u krivičnom postupku može poboljšati i bez definisanja i uloge potpuno novog krivičnoprocesnog subjekta u krivičnom postupku – žrtve krivičnog dela. Ukoliko se žrtvi krivičnog dela prizna svojstvo krivičnoprocesnog subjekta u krivičnom postupku, da li je ona tada sporedni ili glavni krivičnoprocesni subjekat? Da li u okviru adverzijalnog krivičnog postupka ima prostora za zaštitu interesa žrtve krivičnog dela ili je uvođenje novog krivičnoprocesnog subjekta u suprotnosti sa samom strukturom takvog uređenja postupka? Osnovna hipoteza rada jeste da postojeće zakonsko rešenje, iako značajno unapređeno u odnosu na ranije periode, ne iscrpljuje sve mogućnosti za jačanje procesnog položaja oštećenog, naročito kada je reč o posebno osetljivim kategorijama lica, te da su dalja unapređenja moguća bez uvođenja žrtve kao glavnog krivičnoprocesnog subjekta. Kako bi se hipoteza razradila, neophodno je osvrnuti se na teorijski aspekt pojmova glavnih i sporednih krivičnoprocesnih subjekata, definisati tradicionalni pojam oštećenog kao krivičnoprocesnog subjekta, a zatim prikazati nove tendencije o shvatanju pojma oštećenog u vezi sa pojmom žrtve krivičnog dela, te razmotriti potrebu priznavanja prava i obaveza žrtvi krivičnog dela u toku krivičnog postupka kakav je trend u mnogim zemljama.

KRIVIČNOPROCESNI SUBJEKTI – TEORIJSKA RAZMATRANJA

U pogledu definisanja pojma krivičnoprocesnih subjekata postoji više različitih shvatanja u zavisnosti od toga kojim drugim pojmovima krivičnoprocesnog prava se teoretičari služe kako bi formulisali definiciju subjekata. U tom smislu, krivičnoprocesni pojmovi kojima se koriste su: krivičnoprocesna funkcija, prava i obaveze subjekata u krivičnom postupku te pojam krivičnoprocesnog odnosa.

Pojam krivičnoprocesnog subjekta se tradicionalno definiše preko pojma krivičnoprocesne funkcije koju svaki subjekat ostvaruje u toku krivičnog postupka. Krivičnoprocesna funkcija je skup delatnosti koje u istom procesnom cilju preduzimaju određeni učesnici postupka tj. institucionalni izraz podele rada u krivičnom postupku¹ pa će, prema tome, krivičnoprocesni subjekti biti oni subjekti koji, preduzimajući određene procesne radnje determinisane njihovim položajem, vrše svoje krivičnoprocesne funkcije. U zavisnosti od funkcije koju krivičnoprocesni subjekti obavljaju u postupku, da li je ona glavna ili sporedna, proizilazi i podela krivičnoprocesnih subjekata na glavne i sporedne.

Definicija krivičnoprocesnih subjekata Tome Živanovića takođe je determinisana pojmom krivičnoprocesnih funkcija; nosioci glavnih delatnosti ili funkcija postupka su samo sud, tužilac i tuženi a ne i ostali, oni mogu slobodno prema sopstvenoj odluci vršiti ih ili ne vršiti uz određena ograničenja, te na taj način raspolagati procesnim radnjama suđenja, gonjenja i odbrane.² Za T. Živanovića je odlučujući faktor razgraničenja glavnih i sporednih krivičnoprocesnih subjekata taj što nosioci glavnih delatnosti mogu slobodno njima raspolagati za razliku od nosilaca sporednih.

Škulić pak ističe razliku između izvornih i derivativnih nosilaca osnovnih funkcija u krivičnom postupku, pri čemu su glavni krivičnoprocesni subjekti samo oni kojima ta uloga izvorno pripada, a ne oni koji u njihovo ime i za njihov račun vrše pojedine procesne radnje.³

Glavne krivičnoprocesne funkcije u postupku su funkcija suđenja, optuženja i odbrane. Nosilac funkcije suđenja je sud, funkcije optuženja ovlašćeni tužilac i funkcije odbrane okrivljeni (sa braniocem). Krivičnoprocesni subjekti – nosioci glavnih funkcija predstavljaju glavne krivičnoprocesne subjekte.

¹ Đurđić, V. (2014). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta, 8.

² Živanović, T. (1941). *Osnovni problemi građanskog i krivičnog procesnog prava (postupka)* 2, Beograd, 138.

³ Škulić, M. (2009). *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 97.

Nosioci sporednih funkcija u krivičnom postupku, kao što su funkcije veštačenja i svedočenja, su svedoci i veštaci. O ovoj tvrdnji postoje i različita shvatanja u pogledu krivičnoprocesnih funkcija i njihovim nosiocima a koja će biti izložena u sledećem delu rada.

Pojam krivičnoprocesnog subjekta možemo definisati i preko prava i obaveza koje subjekti imaju u postupku. Krivičnoprocesni subjekat nosilac je prava i dužnosti koje mu zakonom pripadaju u krivičnom postupku; kako izvan krivičnog postuka subjekti nemaju ta prava i dužnosti, to ih čini samo procesnim subjektima – subjektima krivičnog postupka, a ne i „subjektima opšteg pravnog poretka“⁴.

Bejatović daje hibridnu definiciju krivičnoprocesnog subjekta i to preko kombinovanja njegovih prava i dužnosti u postupku i vršenja funkcije sa jasno definisanim ciljem. Prema Bejatoviću

„...krivičnoprocesnom subjektu kao procesno sposobnom fizičkom ili pravnom licu, pripadaju zakonom predviđena prava i dužnosti na osnovu kojih on u krivičnom postupku vrši određenu funkciju u cilju ostvarivanja krivičnoprocesnog zadatka“⁵.

T. Vasiljević je dao definiciju krivičnoprocesnih subjekata preko pojma krivičnoprocesnog odnosa na taj način što je zaključio da su krivičnoprocesni subjekti oni između kojih se zasniva krivičnoprocesni odnos, a da su u tom slučaju ostali samo učesnici postupka.⁶ U tom slučaju negira se podela na glavne i sporedne krivičnoprocesne subjekte jer postoje samo glavni krivičnoprocesni subjekti, dok su ostali samo učesnici u postupku.

U nekim teorijama kao i u vreme inkvizicije, bila je zastupljena negacija krivičnoprocesnih stranaka (glavnih krivičnoprocesnih subjekata, nosilaca funkcija odbrane i optuženja) ali je takvo shvatanje odavno prevaziđeno.⁷

⁴ Đurđić, V. (2014). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta, 90.

⁵ Bejatović, S. (2016). *Krivično procesno pravo. Prema Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine*. Beograd, 126.

⁶ Vasiljević, T. (1981). *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. Beograd, 59.

⁷ Henkel, H. (1968). *Strafverahrensrecht. Zweite Auflage*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1, 112.

OŠTEĆENI KAO KRIVIČNOPROCESNI SUBJEKAT

U krivičnom postupku važi načelo odeljenosti krivičnoprocesnih funkcija pri čemu važi pravilo jedan subjekat – jedna funkcija jer se na taj način

„...omogućava najbolje angažovanje svakog krivičnoprocesnog subjekta u radu u toku postupka čuvajući njegovo jedinstvo ličnosti i akcije“⁸.

Međutim, od tog pravila postoje izvesni izuzeci. Naime, postoje i sporedni subjekti koji vrše glavne funkcije ali im one originerno ne pripadaju, već ih vrše derivativno (branioci – vrše funkciju odbrane, punomoćnici oštećenog – funkciju optuženja, zakonski zastupnici – u zavisnosti koga zastupaju). Takođe, glavni subjekti imaju jednu glavnu funkciju, ali ponekad mogu vršiti i neke sporedne funkcije. Tako, okrivljeni vrši funkciju optuženja (samooptuženja) kada prizna krivično delo za koje se tereti jer na taj način olakšava – pomaže ovlašćenom tužiocu, ali i sudu, da vrše svoje funkcije. Državni organi – sud i javno tužilaštvo, oni pored glavnih funkcija suđenja i optuženja, vrše i druge funkcije uz glavnu jer vode računa o interesima subjekata u krivičnom postupku. Ovo je naročito bilo izraženo kada je u našem krivičnom procesnom pravu postojalo načelo materijalne istine pa je sud pored funkcije suđenja obavljao i funkciju optuženja a i funkciju odbrane. U adversarnom postupku primera za to je manje ali postoje (sud upozorava sve subjekte u postupku o njihovim pravima pre davanja odbrane i uzimanja iskaza, priznanje okrivljenog ne uzima se „zdravo za gotovo“ već je, uzimajući u obzir interese okrivljenog, organ postupka dužan da i dalje prikuplja dokaze o učiniocu i krivičnom delu samo ako postoji osnovana sumnja u istinitost priznanja ili je priznanje nepotpuno, protivrečno ili nejasno i ako je u suprotnosti sa drugim dokazima, itd.).

Oštećeni kao nosilac krivičnoprocesne funkcije u krivičnom postupku ima specifičan položaj.

Oštećeni se, pre svega, pojavljuje kao sporedni subjekat i nosilac je sporedne krivičnoprocesne funkcije. Međutim, u slučaju da se oštećeni javi u ulozi privatnog ili supsidijarnog tužioca i preuzme krivično gonjenje u slučaju odustanka javnog tužioca, oštećeni postaje glavni krivičnoprocesni subjekat i nosilac funkcije optuženja.⁹

⁸ Dimitrijević, D. (1982). *Krivično procesno pravo*, osmo dopunjeno izdanje. Beograd: Savremena administracija, 81.

⁹ Krivičnoprocesne stranke su glavni krivičnoprocesni subjekti koji zastupaju suprotne stavove i interese u krivičnom postupku, odnosno koji vrše funkcije optužbe i odbrane. To su okrivljeni i ovlašćeni tužilac. Kada se govori o ovlašćenom tužiocu pre svega se misli na javnog tužioca jer u najvećem broju slučajeva upravo on vrši funkciju optužbe, međutim tu funkciju mogu da vrše i supsidijarni i privatni tužilac.

Sporedni krivičnoprocesni subjekti se drugačije nazivaju i učesnici u postupku ali je sporno u teoriji koji krivičnoprocesni subjekti se tu ubrajaju. Neki autori pojam sporednog krivičnoprocesnog subjekta shvataju široko i tu ubrajaju sve ostale učesnike krivičnog postupka, čak i svedoke i veštaka.¹⁰ Ako uzmemo u obzir definiciju Tome Živanovića da je osnovni kriterijum razlikovanja između glavnih krivičnoprocesnih subjekata i drugih učesnika u krivičnom postupku pravo procesnog raspolaganja i Škulićevo shvatanje o izvornim i derivativnim nosiocima osnovnih krivičnoprocesnih funkcija, onda u sporedne krivičnoprocesne subjekte možemo svrstati i branioca okrivljenog kao i punomoćnika oštećenog, oštećenog kao tužioca i privatnog tužioca. Oni su ovlašćeni na preduzimanje procesnih radnji umesto svojih vlastodavaca, ali u okviru postavljenih granica (u punomoćju i prema nalogu) izvornih nosilaca procesnih funkcija, što znači da ne poseduju moć (svoje)voljnog raspolaganja (ne mogu dati priznanje umesto okrivljenog – klijenta).

Shvatanje koje zastupaju Snežana Brkić i Momčilo Grubač znatno je uže, i kao sporedne krivičnoprocesne subjekte navode samo: 1) oštećenog, koji se javlja na strani javnog tužioca; 2) fizičko ili pravno lice kome treba izreći meru oduzimanja imovinske koristi, koje se javlja na strani okrivljenog i 3) organ starateljstva, koji se javlja na strani suda u maloletničkom postupku.¹¹ Logika iza ovakvog shvatanja je da, suštinski, sporedne krivičnoprocesne funkcije ne postoje, a da osnovne funkcije u krivičnom postupku uopšte ne bi trebalo zvati osnovnim jer su jedine krivičnoprocesne funkcije. Navedeni sporedni krivičnoprocesni subjekti samo doprinose vršenju osnovnih krivičnoprocesnih funkcija optužbe i odbrane, a drugi učesnici u postupku samo su nosioci određenih prava i dužnosti ali ne i sporednih krivičnoprocesnih funkcija, npr. svedoci, dok su nosioci imovinskopravnog zahteva u stvari nosioci građanskoprocesnih a ne krivičnoprocesnih funkcija.

Skloni smo da prihvatimo šire shvatanje da je svaki sporedni krivičnoprocesni subjekat nosilac neke sporedne krivičnoprocesne funkcije (svedok funkcije svedočenja, veštak veštačenja itd.). U tom smislu, oštećeni je svakako sporedni krivičnoprocesni subjekat, ali, prema našem mišljenju, čak i ako se pojam krivičnoprocesnih subjekata shvata usko, oštećeni bi trebalo da bude jedini sporedni krivičnoprocesni subjekat u krivičnom postupku. Korpus prava i dužnosti, kompleksnost uloga koje u postupku preduzima, ne mogu oštećenog svrstati samo kao „oštećenog koji se javlja na strani javnog tužioca“, tj.

¹⁰ Stevanović, Č., Đurđić, V. (2006). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije, 92; Radulović, D. (2009). *Krivično procesno pravo*. Podgorica: Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore, 76.

¹¹ Brkić, S. (2017). Teze o procesnim funkcijama u krivičnom postupku. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 51(4), 1403, i Grubač, M. (2011). *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union, 195.

na strani optužbe jer on ima i brojne druge interese koje ostvaruje u krivičnom postupku. Argumenti za takvu tvrdnju su brojni:

– u našem važećem Zakoniku o krivičnom postupku data je zakonska definicija pojma krivičnoprocesne stranke, što proizilazi iz stranačkog uređenja našeg krivičnog postupka. Zakon kratko kaže da su stranke tužilac i okrivljeni¹² a u prethodnoj tački razjašnjava se da je tužilac u stvari javni tužilac, privatni tužilac i oštećeni kao tužilac.¹³ Oštećeni nije stranka u krivičnom postupku, on je sporedni krivičnoprocesni subjekat ili učesnik u postupku, u svim svojim ulogama, osim u slučaju kada se javi u ulozi privatnog ili supsidijarnog tužioca. Oštećeni može biti i nosilac nekih dodatnih sporednih funkcija kao što je npr. funkcija svedočenja u slučaju da se javi kao svedok u krivičnom postupku što se često dešava budući da je, po logici stvari, on taj koji raspolaze odlučnim činjenicama o krivičnom delu i učiniocu. Oštećeni svedok je po prirodi stvari svedok optužbe i tada možemo govoriti o oštećenom na strani javnog tužioca. Oštećeni sa predlogom za krivično gonjenje takođe je oštećeni koji se „javlja na strani javnog tužioca“ jer je predlog za krivično gonjenje neophodni uslov za preduzimanje krivičnog gonjenja od strane javnog tužioca u slučaju krivičnih dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti. Elem, u oba navedena slučaja, oštećeni će imati i opšta prava koja mu pripadaju samo kao oštećenom, a oštećeni koji podnosi predlog za krivično gonjenje istovremeno može biti i svedok ali i da istakne imovinskopравни zahtev.

– Dalje, oštećeni sa imovinskopравnim zahtevom jeste nosilac građanskopravne funkcije ali je i ovlašćen da svoje pravo na ostvarenje imovinskih interesa realizuje u okviru krivičnog postupka. Isticanjem imovinskopравnog zahteva u krivičnom postupku započinje adhezioni ili pridruženi krivični postupak u kojem sada oštećeni sa imovinskopравnim zahtevom ima funkciju tužioca – glavnog građanskoprocesnog ali sporednog krivičnoprocesnog subjekta.

– Bez obzira da li se oštećeni nađe u nekoj od ovih dodatnih uloga ili ne, procesni subjektivitet mu se ne može negirati jer mu po slovu zakona pripada zagarantovani korpus prava i obaveza u krivičnom postupku. Prava oštećenog propisana su čl. 50, st. 1. Zakonika o krivičnom postupku. Između ostalog, on ima pravo da: angažuje punomoćnika iz reda advokata, razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz, bude obavešten o odbacivanju krivične prijave ili o odustanku javnog tužioca od krivičnog gonjenja, podnese prigovor protiv odluke javnog tužioca da ne preduzme ili da odustane

¹² Čl. 2, t. 9. Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021. – odluka US i 62/2021. – odluka US.

¹³ Izraz oštećeni kao tužilac nije dovoljno precizan jer terminološki obuhvata i pojam privatnog tužioca koji je već prethodno naveden.

od krivičnog gonjenja; prisustvuje pripremnom ročištu i glavnom pretresu i učestvuje u izvođenju dokaza, bude obavješten o ishodu postupka i da mu se dostavi pravnosnažna presuda... Oštećeni prirodno može biti zainteresovan za ishod krivičnog postupka pri tom ne vršeći samo funkciju optužbe, npr. može odbiti da svedoči ili odustati od datog predloga za krivično gonjenje, ali mu se u tom slučaju druga prava ne mogu uskratiti. On ne mora biti zainteresovan ni za imovinsku satisfakciju, može odlučiti da ne podnese predlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva pri čemu pokazuje da nije vođen samo i isključivo ekonomskim interesima već i interesima morala i pravde. Evropski sud za ljudska prava je u svojim ranijim odlukama isticao da pravo na pristup sudu i pravo na pokretanje krivičnog postupka oštećenog nije samostalno, već zavisno od prava oštećenog da pokrene građanski postupak u skladu s nacionalnim pravom i zahteva naknadu štete.¹⁴ Na ovaj način, iako progresivan u mnogim svojim odlukama, Sud je u velikoj meri ograničavao oštećenom pravo na pristup sudu¹⁵ jer isti opravdava samo postojanjem imovinskog interesa na strani oštećenog, dok ne štiti pravo oštećenog da se pridruži krivičnom postupku iz drugih razloga – radi zadovoljenja pravde, moralnih principa, odmazde itd.

– Moralnu satisfakciju oštećeni može ostvariti u slučaju izricanja mere bezbednosti javnog objavljivanja presude kao i ako se u toku postupka okrivljeni izvini oštećenom, prizna krivično delo, pokaže stvarno kajanje, izmiri se sa njim u postupku medijacije... Takođe, oštećeni se u krivičnom postupku može pojaviti radi zaštite svoje lične bezbednosti, što može biti ostvareno na različite načine: izricanjem mere bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim, određivanje mera posebne zaštite svedoka kada se oštećeni nađe u toj ulozi, određivanje mera zaštite od nasilja u porodici itd. Oštećeni će često biti zainteresovan za restituciju, uspostavljanje stanje onakvog kakvo je bilo pre izvršenja krivičnog dela (obaveze koje se određuju prilikom primene oportuniteta to pokazuju – osumnjičenom može biti naloženo da ukloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela, da ispuni dospele obaveze izdržavanja, da se podvrgne odvikavanju od alkohola ili opojnih droga, da se podvrgne psihosocijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja, da izvrši obavezu ustanovljenu pravnosnažnom odlukom suda, odnosno poštuje ograničenje utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom).

– Na kraju, da se oštećeni ne javlja samo „na strani javnog tužioca“ najbolje govori činjenica da je zakonodavac uvideo potrebu donošenja *lex specialis*-a zbog specifičnosti pojedinih krivičnih dela koja zahtevaju detaljniju regulaciju. Tako je usvojen Zakon o sprečavanju nasilja u porodici koji,

¹⁴ *Perez v. France*, (App. No. 47287/99), 12. 2. 2004.

¹⁵ Ilić, G. (2012). Oštećeni i standardi ljudskih prava u krivičnom postupku. *Anali pravnog fakulteta u Beogradu*, 60(2), 158.

između ostalog, reguliše i „hitnu, blagovremenu i delotvornu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici“¹⁶. Na taj način je prepoznato da oštećenima pojedinih krivičnih dela treba pružiti dodatnu zaštitu i pomoć što prevazilazi shvatanja o tradicionalnom učešću oštećenog samo u svojstvu svedoka u krivičnom postupku. Treba napomenuti i da je Akcionim planom za Poglavlje 23 predviđeno uspostavljanje službi za podršku žrtvama do 2018. godine na nivou cele Srbije¹⁷ što je i realizovano.

NOVA SHVATANJA O KRIVIČNOPROCESNIM SUBJEKTIMA (OŠTEĆENOM I ŽRTVI KRIVIČNOG DELA)

Oštećeni je, kako smo videli, sporedni krivičnoprocesni subjekat sa specifičnim pravima i obavezama u krivičnom postupku koji se može naći u više uloga i vršiti jednu ili više krivičnoprocesnih funkcija istovremeno, što njegov položaj čini izuzetno kompleksnim. Ali, da li ima mesta tvrdnji da oštećeni može biti nosilac i glavne krivičnoprocesne funkcije u postupku?

Naime, oštećeni koji je u krivičnom postupku privatni ili supsidijarni tužilac, nosilac je glavne krivičnoprocesne funkcije optuženja pri čemu u toj tvrdnji nema ničeg spornog. Problem nastaje kada probamo da postavimo hipotezu da je oštećeni, koji nije istovremeno i tužilac u krivičnom postupku, nosilac glavne krivičnoprocesne funkcije.

Odgovor na ovo pitanje možemo da probamo da damo iz ugla tipa krivičnog postupka. Vladajući model je bipolarni model krivičnog postupka u kome, u krivičnim postupcima gde krivično gonjenje preduzima javni tužilac u ime države, postoji odnos između dve suprotstavljene strane – države i okrivljenog. Uvođenje instituta žrtve krivičnog dela prouzrokovalo je pojavu novog trodimenzionalnog, trostranog modela krivičnog postupka koji, pored odnosa država–okrivljeni, uključuje i žrtvu krivičnog dela.¹⁸ Tako, dok je oštećeni samo učesnik u dvodimenzionalnom modelu krivičnog postupka gde

¹⁶ Čl. 2. Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2016. i 10/2023. – dr. zakon.

¹⁷ Akcioni plan za poglavlje 23, finalna verzija septembar 2015, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacr-%20Konacna%20verzija1%201.pdf>, pristupljeno 30. 10. 2025. godine. Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava, jul 2020. godine, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Revidirani%20AP23%202207.pdf>, pristupljeno 30. 10. 2025. godine.

¹⁸ Tomašević, G., Pajčić, M. (2008). Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 15(2), 823. Belooof, Douglas E. (1999). Third Model of Criminal Process. The Victim Participation Model. *Utah Law Review*, 290.

su glavni akteri država i okrivljeni, žrtva krivičnog dela je glavni krivično-procesni subjekat i nosilac trostranog odnosa država–okrivljeni–žrtva. Ako posmatramo tripartitni model krivičnog postupka, žrtva krivičnog dela bi predstavljala glavni krivičnoprocesni subjekat koji je nosilac nove osnovne krivičnoprocesne funkcije u krivičnom postupku – zaštite interesa žrtve.

Odnos između pojma oštećenog i žrtve dodatno se komplikuje u adverzijalnom tipu krivičnog postupka kakav je krivični postupak u Srbiji, na temelju reformi iz 2011. godine. Ovaj tip krivičnog postupka nastao je na temelju istorijskog optužnog (akuzatorskog) modela krivičnog postupka pri čemu se može reći da je u pitanju

„...savremeni krivični postupak koji je prihvatio dostignuća optužnog sistema krivičnog postupka na planu izvođenja krivičnoprocesnih radnji“¹⁹.

Načelo raspravnosti (kontradiktornosti) ključni je elemenat adverzijalnog tipa krivičnog postupka.

„U tom kontekstu, mogućnost krivičnopravnih stranaka da iznesu sopstveni stav o krivičnoj stvari, ali i da se izjasne o stavu suprotstavljene stranke, kao okosnice načela kontradiktornosti, čine ugaoni kamen postupka utvrđivanja odlučnih činjenica.“²⁰

Ovakav postupak nastao je u specifičnim istorijskim okolnostima u Engleskoj u kojima su se plemići suočavali sa optužbama o izdaji (uglavnom vezane za dinastijsko nasleđivanje i religijski establišment) kako bi prevazišli teškoće u odbrani koje bi im organ gonjenja nametnuo.²¹ Njima nije bio problem da angažuju skupog advokata, te se ovaj krivični postupak drugačije nazivao i „krivični postupak vođen advokatima“.²² Suština leži u mogućnosti datoj optuženom da izazove slučaj protiv njega prezentovan od strane države, u čemu leži, prema nekim autorima, nemogućnost učešća žrtve krivičnog dela.²³

Adverzijalni tip krivičnog postupka je

„...snažan sudar dokaza prezentovanih od strane stranaka u postupku u strogo strukturisanom forenzičkom okruženju“²⁴.

¹⁹ Knežević, S. (2012). The adversity principle in criminal procedure. *Pravo. Teorija i praksa*, 29(7–9), 86.

²⁰ *Ibid.*, 86.

²¹ Langbein, J. H. (2003). *The origins of adversary criminal trial*. OUP Oxford, 3.

²² *Ibid.*, 1, 3.

²³ Kirchengast, T. (2013). Victim lawyers, victim advocates and the adversarial criminal trial. *New Criminal Law Review*, 16(4), 569.

²⁴ Landsman, S. (Ed.) (1988). *Readings on Adversarial Justice. The American Approach to Adjudication*. West Academic Publishing.

Tu, po logici stvari, mesta za neku značajniju ulogu žrtve teško da može biti. Adverzijalni (kontradiktorni, suprotstavni) postupci u jurisdikcijama common law imaju tendenciju da isključuju žrtvu krivičnog dela.²⁵ U anglosaksonskim zemljama postoje izjave o uticaju na žrtvu (impact statement) koje, može se reći, pružaju određenu ulogu žrtvama. Međutim, one se daju nakon osude, ali pre izricanja kazne, i takve izjave možda neće uticati na stvarni ishod izricanja kazne, već samo omogućavaju terapeutsko iskustvo koje može podstaći oporavak žrtve.²⁶

Uključivanje žrtve zahtevalo bi radikalnu promenu koncepcije samog adverzijalnog tipa krivičnog postupka, udaljavajući se drastično od njegove suštine, toliko da se više ne bi mogao nazvati adverzijalnim. U tom smislu, u adverzijalnom tipu krivičnog postupka, oštećeni je sporedni a ne glavni krivičnoprocesni subjekat, a žrtva krivičnog dela svoja prava na podršku i pomoć može ostvarivati ali van okvira krivičnog postupka.

POJAM OŠTEĆENOG I ŽRTVE KRIVIČNOG DELA IZ NORMATIVNIH AKATA

Lice oštećeno krivičnim delom, pokretanjem krivičnog postupka čiji je cilj rasvetljenje krivičnog događaja, postaje sporedni krivičnoprocesni subjekat u krivičnom postupku. Naš zakonodavac poznaje samo pojam oštećenog kao „lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo“²⁷.

Novi Nacrt Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku priklanja se idejnom rešenju datom u Direktivi 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Saveta o ustanovljenju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih dela kako bi preciznije definisao pojam oštećenog. Prema Direktivi, žrtva krivičnog dela je

„...fizička osoba koja je pretrpela štetu, uključujući telesnu, psihičku ili emocionalnu štetu ili ekonomski gubitak koji je direktno uzrokovan krivičnim delom“, ali i „članovi porodice osobe čija je smrt direktno uzrokovana krivičnim delom i koji su pretrpeli štetu kao posledicu smrti te osobe“²⁸.

²⁵ Kirchengast, T. (2013). Victim lawyers, victim advocates and the adversarial criminal trial. *New Criminal Law Review*, 16(4), 568.

²⁶ *Ibid.*, 568.

²⁷ „Značenje izraza“ – Čl. 2, st. 1, t. 11. Zakonika o krivičnom postupku RS.

²⁸ Čl. 2, (a) i). Čl. 2, (a) ii, European Union: Council of the European Union, *Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime*,

Pojam oštećenog iz Nacrta faktički se izjednačuje sa pojmom žrtve krivičnog dela iz Direktive 2012/29/EU s tim što se zadržava jezički termin „oštećeni“ jer je u skladu sa srpskom pravnom tradicijom.²⁹ Prema Nacrtu, „oštećeni“ je lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo, kao i bračni drug lica čija smrt je posledica krivičnog dela, lice sa kojim je živeo u vanbračnoj ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici života, deca, roditelji, usvojenik, usvojilac, brat, sestra i zakonski zastupnik tog lica.³⁰ Pojmom oštećenog iz Nacrta obuhvaćene su direktne i indirektno žrtve krivičnog dela. Obično je direktna žrtva ona koja je pretrpela neku štetu – povrede telesnog integriteta ili zdravlja, ekonomski gubitak, emocionalnu patnju, mentalne povrede, dok je indirektna žrtva – član porodice primarne žrtve, lice koje je izdržavano od strane neposredne žrtve ili lica koja su pretrpela štetu „prilikom pokušaja da pomognu žrtvi u nevolji ili da spreče nanošenje štete trećem licu“.

Pomenutoj definiciji žrtve krivičnog dela date u Direktivi 2012/29/EU, koja je ujedno i najpoznatija i „najimplementiranija“, prethodili su brojni pokušaji definisanja pojma žrtve krivičnog dela u teoriji i u međunarodnim dokumentima. Razvojem viktinološke nauke 40-tih godina dvadesetog veka, počinje da se razvija potreba za izdvajanjem i uobličavanjem pojma žrtve krivičnog dela. Npr. u teoriji se pojam žrtve definisao prvo u cilju razjašnjenja činilaca koji utiču na razvoj kriminalnog ponašanja, učinilac i njegova žrtva posmatraju se kao tzv. „kriminalni par“ (Gulota), a

„...ključ njihovog razumevanja leži upravo u specifičnoj dinamici koja se sastoji iz niza interakcija učesnika“ (Fatah)³¹,

a zatim i kao prošireni pojam gde se,

„...pored tradicionalnih, ovde ubrajaju i žrtve drugih nedaća kao što su ratovi, prirodne katastrofe i stavlja akcenat na pomoć i podršku žrtvama“³².

and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>, pristupljeno: 25. 2. 2025.

²⁹ Bejatović, S. (2020). Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite). *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, ur. Bejatović, S. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 19.

³⁰ Čl. 1. Nacrta zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, pristupljeno: 25. 2. 2025.

³¹ Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B. (2011). *Viktinologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 14.

³² *Ibid.*, 15.

Kasnije se, u međunarodnim dokumentima, uporedo sa razvitkom viktimološke misli, taj novi pojam žrtve krivičnog dela uvodi kao deo međunarodnih standarda i definiše – umesto ili pored pojma oštećenog. Deklaracija UN osnovnih pravnih principa za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći iz 1985. godine, kao prvi dokumenat takve vrste, definiše žrtvu krivičnog dela kao

„...osobu koja je, samostalno ili kolektivno, pretrpela štetu, uključujući fizičke ili mentalne povrede, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno narušavanje svojih osnovnih prava, usled činjenja ili nečinjenja koje predstavlja kršenje nekog od krivičnih zakona Zemlje članice, uključujući i one zakone kojima se zloupotreba moći propisuje kao krivično delo“³³.

Takođe, pojam „žrtva“ prema Deklaraciji obuhvata i užu porodicu ili lica zavisna od neposrednih žrtava, kao i osobe koje su pretrpele štetu prilikom pokušaja da pomognu žrtvi u nevolji ili da spreče nanošenje štete trećem licu.³⁴

U međunarodnim dokumentima koji regulišu krivični postupak koji se vodi povodom nasilne smrti lica, definišu se posredne i neposredne žrtve krivičnih dela –

„...oštećeni koji je pretrpeo teške povrede telesnog integriteta ili zdravlja i u tom smislu predstavlja neposrednu žrtvu“, i „lice koje je izdržavano od strane lica usmrćenog krivičnim delom i predstavlja posrednu žrtvu“.³⁵

KORPUS PRAVA ŽRTAVA KRIVIČNIH DELA

Svi međunarodni dokumenti čiji je predmet regulisanja pojam žrtava krivičnih dela, imaju za cilj prevashodno poboljšati njihov položaj te im osigurati dodatnu zaštitu i pomoć. Suština nije u pukom uvođenju novog pojma već na poboljšanim garancijama na koje žrtve krivičnih dela mogu da računaju od strane organa postupka u svojim nacionalnim jurisdikcijama. Direktiva 2012/29/EU u prava žrtava sa posebnim potrebama zaštite ubraja: pravo na zaštitu, pravo na izbegavanje kontakta između žrtve i počinitelja, pravo na zaštitu žrtava tokom istraga u krivičnom postupku, pravo na zaštitu privatnosti, pravo na pojedinačnu procenu žrtava radi utvrđivanja posebnih potreba

³³ Čl. 1. UN General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*: A/RES/40/34, 1985.

³⁴ *Ibid.*, čl. 2.

³⁵ Čl. 2. Council of Europe, *European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes*, European Treaty Series No. 116, Strasbourg, 1983.

zaštite, pravo na zaštitu žrtava s posebnim potrebama zaštite tokom krivičnog postupka i pravo na zaštitu dece kao žrtava tokom krivičnog postupka.³⁶

Procesna zaštita žrtve krivičnog dela standardno je postavljena u našem ZKP kao deo zaštite svedoka i oštećenog kao svedoka u krivičnom postupku a sastoji se iz: osnovne zaštite, zaštite posebno osetljivog i zaštite zaštićenog svedoka.³⁷

U Nacrtu je predviđeno proširenje pojma oštećenog i poboljšanje njegovog položaja po uzoru na međunarodnopravne akte i to u tri pravca: 1) jasnije definisanje pojma oštećenog i uveden širi obim prava; 2) prošireno pravo na obaveštavanje oštećenog; 3) poboljšana zaštita od sekundarne viktimizacije.³⁸ Pored već postojećih, dodata su sledeća prava: 1) pravo na prevodioca, odnosno tumača u skladu sa odredbama ovog zakonika; 2) na besplatan i poverljiv pristup službama za pomoć i podršku; 3) da bude obavešten o vrsti i načinu ostvarivanja medicinske, psihološke i druge stručne pomoći, podrške i zaštite u skladu sa zakonom; 4) da na lični zahtev ima pratnju lica od poverenja pri preduzimanju radnji u kojima učestvuje, osim ukoliko se time ne bi štetilo interesima postupka; 5) da bude obavešten o fazi postupka, preduzetim radnjama i merama povodom krivične prijave koju je podneo, odnosno predloga za krivično gonjenje, osim ako se time ne bi štetilo interesima postupka; 6) da bez odlaganja, na lični zahtev, bude obavešten o ukidanju pritvora ili bekstvu okrivljenog iz pritvora, kao i merama koje su preduzete radi njegove zaštite, ukoliko je to potrebno; 7) da bude ispitan kao svedok bez nepotrebnog odlaganja, minimalan broj puta i samo ukoliko je to neophodno za vođenje postupka; 8) na besplatnu pravnu pomoć u skladu sa zakonom.³⁹ Prilikom unakrsnog ispitivanja posebno osetljivog svedoka ili svedoka koji je maloletno lice na glavnom pretresu zabranjeno je postavljanje pitanja koja predstavljaju navođenje na odgovor ili se zasnivaju na pretpostavci da je svedok izjavio nešto što nije izjavio.⁴⁰

Positivni su predlozi dati u Nacrtu o uvođenju novih prava žrtava krivičnih dela koji su u skladu sa dostignutim međunarodnim standardima,

³⁶ Čl. 18–24. European Union: Council of the European Union, *Directive 2012/29/ EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>, pristupljeno: 25. 2. 2025.godine.

³⁷ Čl. 102–112. Zakonika o krivičnom postupku RS.

³⁸ Milojević, M. (2025). Položaj oštećenog u pravnom sistemu Republike Srbije – *de lege lata* i *de lege ferenda*. *Pravni horizonti*, 8, 194–195.

³⁹ Čl. 23. Nacrta zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, pristupljeno: 25. 2. 2025.

⁴⁰ Čl. 50. Nacrta.

kao i zabrane postavljanja sugestivnih pitanja prilikom unakrsnog ispitivanja posebno osetljivog svedoka, ali su istovremeno izostala neka bitna prava kao što je sastavljanje individualnog plana za zaštitu i pomoć žrtvi i pravo na poštovanje žrtvinog privatnog života.⁴¹ Inače, pravo oštećenog na sastavljanje individualnog plana za zaštitu i pomoć žrtvi koji sačinjava grupa za koordinaciju i saradnju predviđen je za žrtve posebnog krivičnog dela nasilja u porodici Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici.⁴²

ODNOS POJMA OŠTEĆENOG I ŽRTVE KRIVIČNOG DELA

Autori koji tvrde da pojam žrtve krivičnog dela nije potrebno uvesti u zakonodavstvo jedne zemlje po uzoru na međunarodne standarde ovakvo svoje shvatanje pravdaju činjenicom da je pojam žrtve krivičnog dela uži od pojma oštećenog te da bi se sužavala procesna zaštita ukoliko bi zakonodavac štitio samo žrtvu, a ne i oštećenog pravilima sekundarne viktimizacije.⁴³ Uži je pojam žrtve od pojma oštećenog u hrvatskom pravu, prema slovu zakona, jer je oštećenik

„...žrtva kaznenog dela i pravna osoba na čiju je štetu kazneno delo učinjeno i koje sudeluju u svojstvu oštećenika u krivičnom postupku“⁴⁴.

Iz navedenog proizilazi da oštećeni može biti i fizičko i pravno lice na čiju je štetu delo pričinjeno, a pojam žrtve vezuje se prevashodno za fizička lica. Takođe, u Makedoniji oštećeni je

„...pored žrtve, i drugo lice čije je lično ili imovinsko pravo povređeno ili ugroženo krivičnim delom i koje učestvuje u krivičnom postupku priključivanjem krivičnom gonjenju ili radi ostvarivanja imovinskopravnog zahteva“⁴⁵.

O tome koji je pojam širi ili uži – pojam oštećenog ili pojam žrtve, postoje različita mišljenja u teoriji i praksi. Pitanje je izuzetno kompleksno tako da smatramo da se na njega ne može dati jednostavan odgovor. Ako posmatramo

⁴¹ Milojević, M. (2025). Posebno ranjive kategorije žrtava krivičnih dela u srpskom pravu. *Journal of Social Sciences*, 17(1), 65.

⁴² Čl. 31, st. 1. Zakona o sprečavanju nasilja u porodici.

⁴³ Škulić, M. (2016). Položaj žrtve krivičnog dela / oštećenog u krivičnompravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012–29, u: *Kaznena reakcija u Srbiji, 6 deo*, (ur. Ignjatović, Đ.), edicija Crimen, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 42.

⁴⁴ Čl. 202, st. 12. Zakona o kaznenom postupku, urednički pročišćeni tekst, *Narodne novine*, br. 152/08, 76/09, 80/11, 91/12. – Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13. i 152/14.

⁴⁵ Čl. 21, st. 1, t. 4. Zakona za krivičnata postapka, *Služben vesnik na RM*, br. 150, od 18. 11. 2010 godina.

oštećenog kao sporednog krivičnoprocesnog subjekta u krivičnom postupku, njegov pojam je uži jer je determinisan njegovom ulogom u krivičnom postupku; prava i obaveze zakonom su mu dodeljene kako bi vršio određenu funkciju u ostvarivanju cilja krivičnog postupka – rasvetljenja i razrešenja krivične stvari. Žrtvi krivičnog dela pak pripadaju prava koja se prostiru šire od samog krivičnog postupka, pre i nakon njegovog završetka, kako bi se žrtvi osigurala delotvorna pomoć i podrška u cilju potpune reintegracije u društvo. Naime, uz pojam žrtve primarno su povezana prava izvanprocesne i procesne zaštite; žrtva može, ali i ne mora, imati interesa i više od onoga što je nužno za učestvovanje u krivičnom postupku u „svrhu promicanja vlastitih procesnih interesa“.⁴⁶ Prva skupina prava nema veze sa sudelovanjem žrtava u krivičnom postupku, šta više, neka od njih, pa i ono najvažnije, pravo na pristup službama za pomoć žrtvama krivičnih dela, nezavisna su o tome je li krivično delo uopšte prijavljeno.⁴⁷ Oštećeni je žrtva krivičnog dela koja učestvuje u krivičnom postupku, ali postoje žrtve koje nisu deo krivičnog postupka i u njemu ne učestvuju, kao što postoje oštećeni koji nisu žrtve krivičnog dela (pravna lica, oštećeni koji nisu uključeni u sistem pomoći i podrške žrtvama).

Posmatrano sa normativnog aspekta, možemo uporediti pojmove oštećenog i žrtve krivičnog dela sadržane u međunarodnim dokumentima i našim nacionalnim zakonima. Pojam žrtve dat u Deklaraciji iz 1985. godine najširi je ako se posmatraju kategorije žrtava koje obuhvata, tako da se može reći da je širi od pojma oštećenog u važećem Zakoniku o krivičnom postupku ali i od pojma predviđenog u Nacrtu i Deklaraciji iz 2012. godine jer u tom slučaju ne obuhvata „osobe koje su pretrpele štetu prilikom pokušaja da pomognu žrtvi u nevolji ili da spreče nanošenje štete trećem licu.“ Takođe, „osoba se može smatrati žrtvom“, prema ovoj Deklaraciji iz 1985. godine,

„...bez obzira na to da li je učinilac krivičnog dela identifikovan, uhapšen, da li mu se sudi ili je osuđen i bez obzira na porodične odnose koji mogu postojati između učinioca i žrtve“.⁴⁸

Teorijski posmatrano, neki autori obim ovih pojmova posmatraju u odnosu na tip krivičnog postupka. Istorijski, oštećeni je oduvek bio deo krivičnog postupka u određenom obimu (osim u inkvizitorskom tipu postupka), kao stranka ili učesnik u postupku, ali je uvek bio na „marginama krivičnog

⁴⁶ Burić, Z. (2020). Žrtve kaznenih djela i kazneno zakonodavstvo Hrvatske, u: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, (ur. Bejatović, S.). Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 139.

⁴⁷ *Ibid.*, 137.

⁴⁸ Čl. 2. UN General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*: A/RES/40/34, 1985.

postupka⁴⁹ ostvarujući svoja prava pretežno kroz ulogu svedoka. Tako stoje stvari kada je reč o bipolarnom tipu postupka, dok, kao što smo imali prilike da vidimo u jednom od prethodnih poglavlja, postoji i trostrani model krivičnog postupka u kome je žrtva krivičnog dela glavni krivičnoprocesni subjekat i nosilac trostranog odnosa država–okrivljeni–žrtva. Tas između pojma oštećenog i žrtve prevagnuo je u korist žrtve ako za kriterijum razlikovanja uzmemo tip krivičnog postupka jer je žrtva krivičnog dela glavni krivičnoprocesni subjekat dok je oštećeni znatno uži pojam jer prema ovom kriterijumu predstavlja sporednog krivičnoprocesnog subjekta. U adverzijalnom tipu krivičnog postupka, kao što smo videli, ulozi žrtve krivičnog dela nema mesta.

U teoriji postoji, ne toliko rasprostanjeno ali ga je interesantno napomenuti, gledište kako je i okrivljeni žrtva krivičnog dela jer je, zajedno sa oštećenim deo tzv. „socijalne patologije“⁵⁰. U stvari, žrtva krivičnog dela je žrtva samo u sekundarnom pogledu, dok je izvorna žrtva zapravo učinilac jer predstavlja tačku u kojoj socijalna patologija izbija na površinu.⁵¹

Najširi pojam žrtve pak obuhvata i državu i društvo kao indirektnu žrtvu izvršenog krivičnog dela. Tako autori u modernom krivičnom pravu izdvajaju tri tipa žrtve krivičnog dela: javnost, lice oštećeno krivičnim delom i žrtvu u pravu (victim-in-law) pri čemu je žrtva u pravu

„...identifikovana u samom zakonskom tekstu iako ona nikada nije tražila zaštitu, kao posledica paternalističke tačke gledišta modernih legislatora“.⁵²

U literaturi, autori koji smatraju da je pojam žrtve uži od pojma oštećenog, ujedno i negiraju potrebu za uvođenjem pojma žrtve pravdajući takav stav time da se na taj način „samo nepotrebno smanjuju nivoi zaštite određenih kategorija lica“⁵³. Kao negativne strane uvođenja pojma žrtve u naš zakonodavni sistem i razlozi zašto treba ostati pri pojmu oštećenog, navode se:

⁴⁹ Jedino je oštećeni u akuzatorskom tipu postupka bio ovlašćeni tužilac; u tako uređenom modelu privatno lice oštećeno krivičnim delom bilo je glavni krivičnoprocesni subjekat jer se smatralo da je krivično delo privatna stvar stranaka, da ne dotiče javni interes te je i krivični proces nalikovao na građansku raspravu.

⁵⁰ O ovom pojmu detaljnije su pisali eminentni teoretičari sa prostora bivših jugoslovenskih republika: Šeparović, Z. (1987). *Kriminologija i socijalna patologija*. Zagreb: *Narodne novine*; Bošković, M. (2002). *Kriminologija s penologijom. Socijalna patologija*, Deo 2. Novi Sad: Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.

⁵¹ Svetlič, R. (2020). Posebno ranjive kategorije žrtava krivičnih dela i slovenačko krivično zakonodavstvo – teorija, norma i praksa, u: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, ur. Bejatović, S. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 124.

⁵² Hallevey, G. (2006). Victim's Complicity in Criminal Law, 2 *IJPS* 72. *International Journal of Punishment and Sentencing*, 2(2), 77, 79.

⁵³ Škulić, M. (2016). Položaj žrtve krivičnog dela / oštećenog u krivičnopravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012-29, u: *Kaznena reakcija u Srbiji, 6 deo*, (ur. Ignjatović, Đ.), edicija Crimen, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 42.

- raskidanje sa našom pravnom tradicijom;
- nepostojanje izričite normativne obaveze proistekle iz određenog međunarodnog pravnog akta – u ovom slučaju Direktive 12/29 EU;
- teškoće oko normativnog preciznog razgraničenja statusa žrtve i statusa lica oštećenog krivičnim delom shvaćenog u užem smislu i u širem smislu;
- u normativnoj razradi termina oštećenog mogu se zadovoljiti svi standardi Direktive bez promene termina i uvođenja novog pojma;
- termin oštećeni u duhu je srpskog jezika.⁵⁴

ZAKLJUČAK

U Zakoniku o krivičnom postupku definisan je pojam oštećenog krivičnim delom, ali međunarodno pravo poznaje i pojam žrtve krivičnog dela. Kao deo evropskog pravnog prostora i kao kandidat za pristupanje Evropskoj uniji, naša zemlja bi naše zakonodavstvo trebalo da uskladi sa dostignutim međunarodnim standardima u oblasti prava oštećenih i žrtava krivičnih dela. Iz tog ugla posmatrano neophodno je definisati, pored pojma oštećenog, i pojam žrtve krivičnog dela i na taj način priznati svojstvo krivičnoprocesnog subjekta kako posrednim žrtvama, tako i žrtvama koje nisu svedoci krivičnih dela ili nisu istakle imovinskoopravni zahtev, a postoji potreba za njihovom identifikacijom i individualnim planom pružanja zaštite i pomoći u toku krivičnog postupka.

U našem zakonodavstvu potrebno je prepoznati postojanje žrtava krivičnih dela i ne vezivati njihovo pravo na podršku i pomoć samo za situaciju kada se u krivičnom postupku javljaju kao svedoci krivičnog događaja. Žrtvama nasilnih krivičnih dela treba dati status sličan posebno osetljivom i zaštićenom svedoku čak i kada ne svedoče u postupku (često je žrtvu potrebno smestiti u prihvatilište, zaštititi njen psihički i fizički integritet, pružiti joj psihološku ali i pomoć koja se sastoji iz obezbeđivanja smeštaja, hrane, obezbeđivanja sredstava za život, pronalaženja posla kako bi što pre prevazišla traumu i vratila se u normalan život). Na taj način, pomoć i podrška žrtvama biće regulisana na jedan opšti način i podignuta na zakonski nivo, a ne samo na nivo podzakonskih akata i specijalnih zakona koji se odnose samo na određena krivična dela.

S obzirom na adverzijalni tip krivičnog postupka, priznavanje statusa glavnog krivičnoprocesnog subjekta žrtvi krivičnog dela nije moguće. Pred zakonodavcem su dva puta. On može da, kao što je u Nacrtu sadržano, proširi

⁵⁴ Bejatović, S. (2020). Žrtva krivičnog dela i krivičnoopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), u: *Žrtva krivičnog dela i krivičnoopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, ur. Bejatović, S. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 19.

pojam oštećenog elementima iz definicije žrtve krivičnog dela a da ne uvodi poseban pojam žrtve, s tim što je potrebno, kako bi zaštita bila potpuna, uvesti još neka prava oštećenom o čemu je u radu bilo reči. Na taj način će se zadržati tradicionalni pojam oštećenog (obogaćen novim elementima pojma i novim pravima) što je stav jednog dela teorije. Drugi put je definisati u Zakoniku (ili pak posebnom zakonu) pojam žrtve krivičnog dela kao sporednog krivično-procesnog subjekta i propisati novi korpus prava žrtava kao i način njihovog ostvarivanja u krivičnom postupku i povodom njega.

Smatramo da nema prepreka da se zaštita efikasno ostvaruje prema važećim međunarodnim standardima, bez obzira da li je uveden novi pojam žrtve ili samo proširen već postojeći pojam oštećenog. Za efikasnu zaštitu žrtve ima mesta i u adverzijalnom tipu krivičnog postupka, jer se struktura krivičnog postupka u našoj zemlji, iako ima elemente raspravnosti, ipak razlikuje od krivičnog postupka u anglosaksonskoj pravnoj tradiciji odakle potiče. Zaštita žrtve može se odvijati nezavisno od vođenja krivičnog postupka, pre i posle, pa čak i kada postupak nije ni pokrenut, jer će se onda raditi o vanprocesnim merama zaštite koje mogu biti regulisane posebnim zakonom, te se tako ne ruši koncept ustrojstva samog tipa krivičnog postupka. Šta više, nema smetnji pružanju zakonskih garancija zaštite žrtvi krivičnih dela i u okviru samog Zakonika o krivičnom postupku, ako znamo da je i predistražni postupak, koji se pokreće i vodi s ciljem stvaranja zakonskih preduslova za pokretanje formalnog krivičnog postupka, a po svojoj prirodi je upravni i kriminalistički postupak,⁵⁵ regulisan upravo u okviru krivičnoprocesnog zakonika.

LITERATURA

- Bejatović, S. (2016). *Krivično procesno pravo. Prema Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine*. Beograd.
- Bejatović, S. (2020). Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite). *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, ur. Bejatović, S. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 13–41.
- Beloof, Douglas, E. (1999). Third Model of Criminal Process. The Victim Participation Model. *Utah Law Review*.
- Bošković, M. (2002). *Kriminologija s penologijom. Socijalna patologija*, Deo 2. Novi Sad: Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.
- Brkić, S. (2017). Teze o procesnim funkcijama u krivičnom postupku. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 51(4), 1399–1408.

⁵⁵ Knežević, S. (2023). *Krivično procesno pravo – posebni deo*. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Centar za publikacije, 15.

- Burić, Z. (2020). Žrtve kaznenih djela i kazneno zakonodavstvo Hrvatske, u: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, (ur. Bejatović, S.). Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 135–144.
- Dimitrijević, D. (1982). *Krivično procesno pravo*, osmo dopunjeno izdanje. Beograd: Savremena administracija.
- Đurđić, V. (2014). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta.
- Grubač, M. (2011). *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union.
- Hallevey, G. (2006). Victim's Complicity in Criminal Law, 2 IJPS 72. *International Journal of Punishment and Sentencing*, 2(2), 72–94.
- Henkel, H. (1968). *Strafverahrensrecht, Zweite Auflage*. W. Kohlhammer Verlag. Stuttgart, 1.
- Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B. (2011). *Viktimologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ilić, G. (2012). Oštećeni i standardi ljudskih prava u krivičnom postupku. *Anali pravnog fakulteta u Beogradu*, 60(2), 135–161.
- Kirchengast, T. (2013). Victim lawyers, victim advocates and the adversarial criminal trial. *New Criminal Law Review*, 16(4), 568–594.
- Knežević, S. (2023). *Krivično procesno pravo – posebni deo*. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Centar za publikacije.
- Knežević, S. (2012). The adversity principle in criminal procedure. *Pravo. Teorija i praksa*, 29(7–9), 85–98.
- Landsman, S. (Ed.). (1988). *Readings on Adversarial Justice. The American Approach to Adjudication*. West Academic Publishing.
- Langbein, J. H. (2003). *The origins of adversary criminal trial*. OUP Oxford.
- Milojević, M. (2025). Položaj oštećenog u pravnom sistemu Republike Srbije – *de lege lata* i *de lege ferenda*. *Pravni horizonti*, 8, 189–206.
- Milojević, M. (2025). Posebno ranjive kategorije žrtava krivičnih dela u srpskom pravu. *Journal of Social Sciences*, 17(1), 55–71.
- Radulović, D. (2009). *Krivično procesno pravo*. Podgorica: Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore.
- Stevanović, Č., Đurđić, V. (2006). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije.
- Svetlič, R. (2020). Posebno ranjive kategorije žrtava krivičnih dela i slovenačko krivično zakonodavstvo – teorija, norma i praksa. *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, ur. Bejatović, S. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 123–134.
- Šeparović, Z. (1987). *Kriminologija i socijalna patologija*. Zagreb: Narodne novine.
- Škuljić, M. (2016). Položaj žrtve krivičnog dela / oštećenog u krivičnopravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012-29. *Kaznena reakcija u Srbiji*, 6

deo, ur. Ignjatović, Đ., edicija Crimen, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 40–80.

Škulić, M. (2009). *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Tomašević, G., Pajčić, M. (2008). Subjekti u kaznenom postupku. Pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 15(2), 817–857.

Vasiljević, T. (1981). *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. Beograd.

Živanović, T. (1941). *Osnovni problemi građanskog i krivičnog procesnog prava (postupka) 2*. Beograd.

Pravni izvori

Akcioni plan za poglavlje 23, finalna verzija septembar 2015, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacrt-%20Konacna%20verzija1%201.pdf>, pristupljeno 30. 10. 2025. godine.

Council of Europe, *European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes*, European Treaty Series No. 116, Strasbourg, 1983.

European Union: Council of the European Union, *Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>, pristupljeno: 25. 2. 2025.

Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, pristupljeno: dana 25. 2. 2025.

Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava, jul 2020. godine <https://www.mpravde.gov.rs/files/Revidirani%20AP23%202207.pdf>, pristupljeno 30. 10. 2025. godine.

UN General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power: A/RES/40/34*, 1985.

Zakon o kaznenom postupku, urednički pročišćeni tekst, *Narodne novine*, br. 152/08, 76/09, 80/11, 91/12. – odluka i rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2016. i 10/2023. – dr. Zakon.

Zakon za krivičnata postapka, *Služben vesnik na RM*, br. 150 od 18. 11. 2010. godina.

Zakonik o krivičnom postupku RS, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021. – odluka US i 62/2021. – odluka US.

Sudska praksa

Perez v. France, App. No. 47287/99, 12. 2. 2004.

*Marija Milojević**
Faculty of Law, University of Kragujevac
ORCID: 0000-0002-0845-1098

THE CONCEPT OF THE INJURED PARTY AND THE VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE AS CRIMINAL PROCEDURAL SUBJECTS**

ABSTRACT: This paper analyzes the concept of the criminal procedural subject through a theoretical, normative, and comparative framework, with particular reference to the position of the injured party and the victim of a criminal offense in criminal proceedings. It begins with the traditional understanding according to which criminal procedural subjects are holders of certain procedural functions – adjudication, prosecution, and defense – and classifies them as principal and secondary subjects. Within this framework, the injured party is defined as a secondary procedural subject, but one with a complex procedural status, as they may simultaneously perform multiple functions (e.g., testifying, initiating prosecution, or submitting a property claim). Special attention is devoted to distinguishing between the concepts of the injured party and the victim of a criminal offense in domestic legislation and international

* e-mail: milojevicm989@gmail.com, Research Associate.

** The paper was received on November 20, 2025, the revised version was submitted on February 11, 2026, and it was accepted for publication on February 27, 2026.

*** The paper was written as part of the 2025 Research Program of the Faculty of Law, University of Kragujevac, which is financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia. It is part of the research done for the purposes of a doctoral dissertation.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

instruments, particularly Directive 2012/29/EU and the 1985 UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. The analysis demonstrates that the concept of a victim encompasses a broader range of rights, including extraprocedural protection, support, and assistance, thereby transcending the traditional procedural framework of the injured party. The paper concludes that harmonizing domestic legislation with international standards requires either the normative recognition of the victim as a distinct procedural subject or the expansion of the existing concept of the injured party, while preserving the adversarial nature of criminal proceedings and ensuring effective victim protection both within and beyond their formal scope.

Keywords: criminal procedural function, secondary procedural subject, injured party, victim of a criminal offense, three-dimensional model of criminal proceedings, international standards in victims'

INTRODUCTION

The position of the injured party is one of the most dynamic issues in modern criminal procedural law. Traditionally understood as a secondary participant in the proceedings, the injured party was for a long time reduced primarily to the role of a witness and holder of a property claim, while their personal and safety interests remained on the margins of criminal proceedings. The development of victimology, as well as the strengthening of international standards for the protection of victims of criminal offenses, has led to a reexamination of this approach and the introduction of the concept of the victim of a criminal offense as a broader category than the classical concept of the injured party.

The aim of this paper is to examine the theoretical and normative foundations of the concepts of the injured party and the victim of a criminal offense, to analyze their relationship, and to assess whether, and in what manner, the current criminal procedural framework in the Republic of Serbia enables adequate protection of the interests of the injured party. There is also a dilemma as to whether the position of the injured party in criminal proceedings can be improved even without introducing an entirely new criminal procedural subject in criminal proceedings – the victim of a criminal offense. If the victim of a criminal offense is considered a criminal procedural subject in criminal proceedings, are they then a secondary or a principal criminal procedural subject? Within adversarial criminal proceedings, is there room for the protection of the interests of the victim of a criminal offense, or is the introduction of a new criminal procedural subject contrary to the very structure of such a procedural

framework? The basic hypothesis of this paper is that the existing statutory solution, although significantly improved compared to earlier periods, does not exhaust all possibilities for strengthening the procedural position of the injured party, especially with regard to particularly vulnerable categories of persons, and that further improvements are possible without introducing the victim as a principal criminal procedural subject. In order to develop this hypothesis, it is necessary to address the theoretical aspect of the concept of principal and secondary criminal procedural subjects, define the traditional concept of the injured party as a criminal procedural subject, and then present new understandings of the concept of the injured party in connection with the concept of the victim of a criminal offense, as well as to consider the need to recognize the rights and obligations of the victim of a criminal offense during criminal proceedings, which is becoming an increasingly popular topic in many countries.

CRIMINAL PROCEDURAL SUBJECTS – THEORETICAL CONSIDERATIONS

With regard to defining the concept of criminal procedural subjects, there are several different approaches, depending on which other concepts of criminal procedural law theorists use in formulating a definition of subjects. In this sense, the criminal procedural concepts used are: criminal procedural function, the rights and obligations of subjects in criminal proceedings, and the concept of a criminal procedural relationship.

The concept of a criminal procedural subject is traditionally defined through the concept of a criminal procedural function that each subject performs during criminal proceedings. A criminal procedural function is a set of activities with the same procedural aim undertaken by certain participants in the proceedings, i.e., the institutional expression of the division of labor in criminal proceedings;¹ accordingly, criminal procedural subjects are those subjects who, by undertaking certain procedural actions determined by their position, perform their criminal procedural functions. Depending on the function that criminal procedural subjects perform in the proceedings, and on whether that function is principal or secondary, they can also be classified as principal and secondary criminal procedural subjects.

The definition of criminal procedural subjects given by Toma Živanović is likewise determined by the concept of criminal procedural functions; the holders of the principal activities or functions of the proceedings are only the

¹ Đurđić, V. (2014). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Publication Center of the Faculty of Law, 8.

court, the prosecutor, and the defendant; the other subjects may, subject to certain limitations, freely perform or refrain from performing them of their own volition, and thus may dispose of the procedural actions of adjudication, prosecution, and defense.² For T. Živanović, the decisive factor in distinguishing principal from secondary criminal procedural subjects lies in the fact that the holders of principal activities may freely dispose of them, unlike the holders of secondary activities.

Škulić, on the other hand, points out the difference between original and derivative holders of basic functions in criminal proceedings, whereby principal criminal procedural subjects are only those to whom that role originally belongs, and not those who perform certain procedural actions in their name and on their behalf.³

The principal criminal procedural functions in the proceedings are the functions of adjudication, prosecution, and defense. The holder of the adjudicative function is the court, the prosecutorial function lies with the authorized prosecutor, and the function of defense lies with the defendant (with defense counsel). Criminal procedural subjects who are holders of the principal functions are the principal criminal procedural subjects. The holders of secondary functions in criminal proceedings, such as the functions of expert examination and testimony, are witnesses and expert witnesses. There are also differing understandings of this proposition with respect to criminal procedural functions and their holders, which will be presented in the following part of the paper.

The concept of the criminal procedural subject can also be defined through the rights and obligations that the subjects have in the proceedings. A criminal procedural subject is the holder of the rights and obligations that belong to them by law in criminal proceedings; outside the criminal proceedings, subjects do not have these rights and obligations, which makes them only procedural subjects – subjects of criminal proceedings, and not “subjects of the general legal order.”⁴

Bejatović gives a hybrid definition of the criminal procedural subject, combining their rights and obligations in the proceedings and the performance of a function with a clearly defined purpose. According to Bejatović,

“...a criminal procedural subject, as a procedurally capable natural or legal person, is vested with the rights and obligations prescribed by law on the

² Živanović, T. (1941). *Osnovni problemi građanskog i krivičnog procesnog prava* (postupka) 2. Belgrade, 138.

³ Škulić, M. (2009). *Krivično procesno pravo*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 97.

⁴ Đurđić, V. (2014). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Publication Center of the Faculty of Law, 90.

basis of which they perform a certain function in criminal proceedings in order to accomplish the task of criminal proceedings.”⁵

T. Vasiljević defined criminal procedural subjects through the concept of the criminal procedural relationship, concluding that criminal procedural subjects are those between whom a criminal procedural relationship is established, while the others are merely participants in the proceedings.⁶ In that case, the distinction between principal and secondary criminal procedural subjects is rejected because only principal criminal procedural subjects exist, while the others are merely participants in the proceedings.

In some theories, as during the time of the Inquisition, the existence of criminal procedural parties (principal criminal procedural subjects, holders of the functions of defense and prosecution) was rejected, but such an understanding has long since been abandoned.⁷

THE INJURED PARTY AS A CRIMINAL PROCEDURAL SUBJECT

In criminal proceedings, the principle of separation of criminal procedural functions applies, together with the rule of one subject – one function, since this

“...ensures the best possible engagement of each criminal procedural subject in the course of the proceedings, while preserving the unity of their personality and action.”⁸

However, there are certain exceptions to this rule. Namely, there are also secondary subjects who perform principal functions, although those functions do not originally belong to them; rather, they are exercised derivatively (defense counsel performs the function of defense, counsel for the injured party performs the prosecutorial function, legal representatives perform functions depending on whom they represent). Likewise, principal subjects have one principal function, but may sometimes also perform certain secondary

⁵ Bejatović, S. (2016). *Krivično procesno pravo: prema Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine*. Belgrade, 126.

⁶ Vasiljević, T. (1981). *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. Belgrade, 59

⁷ Henkel, H. (1968). *Strafvervahrensrecht, Zweite Auflage*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1, 112.

⁸ Dimitrijević, D. (1982). *Krivično procesno pravo*, 8th expanded ed. Belgrade: Savremena administracija, 81.

functions. Thus, the defendant performs the prosecutorial function (self-accusation) when pleading guilty, because in doing so they facilitate – assist the authorized prosecutor, as well as the court, in the performance of their functions. State authorities – the court and the public prosecutor’s office – perform other functions in addition to their principal functions of adjudication and accusation because they are obligated to safeguard the interests of the subjects in criminal proceedings. This was particularly pronounced when the principle of material truth existed in our criminal procedural law, and the court, in addition to the function of adjudication, performed the prosecutorial function and the function of defense. In adversarial proceedings, there are fewer examples of this, but they do exist (the court informs all subjects in the proceedings of their rights before a defense statement is given and testimony is taken; the defendant’s confession is not accepted “at face value,” but, taking into account the defendant’s interests, the procedural authority is still required to continue gathering evidence regarding the perpetrator and the criminal offense whenever there is reasonable doubt as to the veracity of the confession, or where the confession is incomplete, contradictory, or unclear and is inconsistent with other evidence, etc.).

The injured party, as the holder of the criminal procedural function, has a specific position in criminal proceedings.

The injured party appears, first and foremost, as a secondary subject and is the holder of a secondary criminal procedural function. However, when the injured party appears in the role of a private prosecutor or a subsidiary prosecutor and takes over criminal prosecution that the public prosecutor has abandoned, the injured party becomes a principal criminal procedural subject and the holder of the prosecutorial function.⁹

Secondary criminal procedural subjects are also referred to as participants in the proceedings, but it is disputed in the literature which criminal procedural subjects are included in that category. Some authors understand the concept of the secondary criminal procedural subject broadly and include all other participants in criminal proceedings, even witnesses and expert witnesses.¹⁰ If the definition given by Toma Živanović is taken into account, that the

⁹ Parties to criminal proceedings are the principal criminal procedural subjects who represent opposing positions and interests in criminal proceedings, that is, who perform the functions of prosecution and defense. They are the defendant and the authorized prosecutor. The authorized prosecutor is primarily the public prosecutor, because in the vast majority of cases it is the public prosecutor who performs the prosecutorial function; however, that function may also be performed by the subsidiary prosecutor and the private prosecutor.

¹⁰ Stevanović, Č., Đurđić, V. (2006). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Publication Center of the Faculty of Law, 92; Radulović, D. (2009). *Krivično procesno pravo*. Podgorica: Faculty of Law, University of Montenegro, 76.

basic criterion for distinguishing principal criminal procedural subjects from other participants in criminal proceedings is the right of procedural disposition, and the view posited by Škulić regarding the original and derivative holders of basic criminal procedural functions, then defense counsel, as well as counsel for the injured party, the injured party as a prosecutor, and the private prosecutor, may also be classified as secondary criminal procedural subjects. They are authorized to undertake procedural actions instead of their principals, but within the limits set by the original holders of procedural functions (within the power of attorney and according to instructions), which means that they do not have the power of autonomous disposition (for example, they cannot enter a plea on behalf of the defendant-client).

The view advocated by Snežana Brkić and Momčilo Grubač is considerably narrower, identifying as secondary criminal procedural subjects only: 1) the injured party, appearing on the side of the public prosecutor; 2) the natural or legal person against whom a measure of confiscation of unlawful gain is to be imposed, appearing on the side of the defendant; and 3) the guardianship authority, appearing on the side of the court in juvenile proceedings.¹¹ The logic behind this view is that, in essence, secondary criminal procedural functions do not exist, and that the basic functions in criminal proceedings should not even be called basic because they are the only criminal procedural functions. The listed secondary criminal procedural subjects merely contribute to the performance of the basic criminal procedural functions of prosecution and defense, whereas other participants in the proceedings are merely holders of certain rights and obligations, but not of secondary criminal procedural functions, e.g., witnesses, while the holders of property claims are, in fact, holders of civil procedural, rather than criminal procedural functions.

The author is inclined to accept the broader view that every secondary criminal procedural subject is the holder of some secondary criminal procedural function (the witness holds the testimonial function, the expert witness holds the expert examination function, etc.). In this sense, the injured party is certainly a secondary criminal procedural subject, but even if the concept of criminal procedural subjects is understood narrowly, the injured party should be the only secondary criminal procedural subject in criminal proceedings. The corpus of rights and obligations and the complexity of the roles they undertake in the proceedings do not allow the injured party to be classified merely as “the injured party appearing on the side of the public prosecutor,” i.e., on the side of the prosecution, because they have numerous other interests

¹¹ Brkić, S. (2017). Teze o procesnim funkcijama u krivičnom postupku. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 51(4), 1403; Grubač, M. (2011). *Krivično procesno pravo*. Belgrade: Faculty of Law, Union University, 195.

that they pursue in criminal proceedings. The arguments in support of such a claim are numerous:

– In our current Criminal Procedure Code, a statutory definition of the concept of a party to criminal proceedings is provided, which follows from the party-based structure of our criminal procedure. The law briefly states that the parties are the prosecutor and the defendant,¹² while the previous point clarifies that the prosecutor is, in fact, a public prosecutor, a private prosecutor, and the injured party as a prosecutor.¹³ The injured party is not a party to criminal proceedings; they are a secondary criminal procedural subject or a participant in the proceedings, in all of their roles, except when appearing in the role of a private prosecutor or a subsidiary prosecutor. The injured party may also be the holder of certain additional secondary functions, such as the testimonial function when appearing as a witness in criminal proceedings, which is often the case since they naturally possess material facts concerning the criminal offense and the perpetrator. An injured party-witness is, logically, a witness for the prosecution, and in that case, it can be said that the injured party is on the side of the public prosecutor. The injured party filing a motion for criminal prosecution is likewise an injured party who “appears on the side of the public prosecutor,” because such a motion is a necessary condition for the public prosecutor to initiate criminal prosecution for criminal offenses prosecuted *ex officio*. In both of the cases mentioned, the injured party will also have the general rights belonging to them solely in their capacity as the injured party, and the injured party who files a motion for criminal prosecution may simultaneously be a witness and may submit a property claim.

– Furthermore, the injured party submitting a property claim is the holder of a civil-law function, but they are also authorized to exercise their right to the protection of their property interests within criminal proceedings. By submitting a property claim in criminal proceedings, adhesion or joined criminal proceedings are initiated, in which the injured party with a property claim now has the function of a plaintiff – a principal civil procedural subject, but a secondary criminal procedural subject.

– Regardless of whether the injured party assumes any of these additional roles, their procedural subjectivity cannot be denied because, under the letter of the law, they are vested with a guaranteed corpus of rights and obligations in criminal proceedings. The rights of the injured party are prescribed

¹² Art. 2, point 9 of the Criminal Procedure Code, *Official Gazette of the RS*, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – decision of the Constitutional Court, and 62/2021 – decision of the Constitutional Court.

¹³ The expression “injured party as a prosecutor” is not sufficiently precise because, terminologically, it also encompasses the concept of the private prosecutor, which has already been mentioned above.

in Article 50, paragraph 1 of the Criminal Procedure Code. *Inter alia*, they have the right to: retain counsel from among lawyers, inspect the case file and examine items serving as evidence, be informed of the dismissal of the criminal complaint or of the public prosecutor's abandonment of criminal prosecution, submit an objection against the public prosecutor's decision not to initiate or to abandon criminal prosecution, attend the preparatory hearing and the main trial and participate in the presentation of evidence, be informed of the outcome of the proceedings and be served with the final judgment, etc. The injured party can naturally be interested in the outcome of the criminal proceedings without performing the prosecutorial function; for example, they can refuse to testify or withdraw the previously submitted motion for criminal prosecution, but in that case, their other rights cannot be denied. They do not have to be interested in pecuniary satisfaction either; they can decide not to submit a property claim, thereby showing that they are not guided solely and exclusively by economic interests but also by interests of morality and justice. In its earlier decisions, the European Court of Human Rights emphasized that the injured party's right of access to a court and the right to initiate criminal proceedings is not autonomous but depends on the injured party's right to initiate civil proceedings under national law and to seek damages.¹⁴ In this way, although progressive in many of its decisions, the Court substantially restricted the injured party's right of access to a court¹⁵ because it justified that right only by the existence of a pecuniary interest on the side of the injured party, while failing to protect the injured party's right to join criminal proceedings for other reasons – for the satisfaction of justice, moral principles, retribution, etc.

– The injured party may achieve moral satisfaction where the security measure of publication of the judgment is imposed, as well as where, in the course of the proceedings, the defendant apologizes to the injured party, pleads guilty, shows genuine remorse, reconciles with them in mediation proceedings, etc. Likewise, the injured party may appear in criminal proceedings for the protection of their personal safety, which may be achieved in various ways: by imposing a restraining order, by ordering special witness protection measures when the injured party appears in that role, by ordering measures for protection against domestic violence, etc. The injured party will often be interested in restitution, in restoring the situation to what it was before the commission of the criminal offense (the obligations imposed in the application of deferred prosecution demonstrate this – the suspect may be ordered to remedy the harmful consequence caused by the commission of the criminal offense, to fulfill

¹⁴ *Perez v. France*, (App. No. 47287/99), February 12, 2004.

¹⁵ Ilić, G. (2012). Oštećeni i standardi ljudskih prava u krivičnom postupku. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade*, 60(2), 158.

due maintenance obligations, to undergo treatment for alcohol or narcotic drug addiction, to undergo psychosocial treatment to eliminate the causes of violent behavior, to perform an obligation established by a final court decision, or to comply with a restriction established by a final court decision).

– Finally, the fact that the injured party does not appear solely “on the side of the public prosecutor” is best demonstrated by the fact that the legislator recognized the need to enact a *lex specialis* because of the specific nature of certain criminal offenses requiring more detailed regulation. Thus, the Law on the Prevention of Domestic Violence was adopted, which, *inter alia*, provides for “urgent, timely, and effective protection and support to victims of domestic violence.”¹⁶ In this way, it has been recognized that injured parties in respect of certain criminal offenses should be afforded additional protection and assistance, which goes beyond the traditional understanding of the injured party’s participation solely in the capacity of a witness in criminal proceedings. It should also be noted that the Action Plan for Chapter 23 provides for the establishment of victim support services throughout Serbia by 2018,¹⁷ which has indeed been accomplished.

NEW UNDERSTANDINGS OF CRIMINAL PROCEDURAL SUBJECTS (THE INJURED PARTY AND THE VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE)

As shown previously, the injured party is a secondary criminal procedural subject with specific rights and obligations in criminal proceedings, who may appear in several roles and simultaneously perform one or more criminal procedural functions, which makes their position exceptionally complex. However, is there any room for the claim that the injured party can be the holder of a principal criminal procedural function in the proceedings?

An injured party who appears in criminal proceedings as a private prosecutor or a subsidiary prosecutor is the holder of the principal criminal procedural function of prosecution, and there is nothing controversial about that proposition. The problem arises when attempting to put forward the hypothesis

¹⁶ Art. 2 of the Law on the Prevention of Domestic Violence, *Official Gazette of RS*, No. 94/2016 and 10/2023. – other law.

¹⁷ Action Plan for Chapter 23, final version, September 2015, available at: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacr-%20Konacna%20verzija1%201.pdf>, accessed on October 30, 2025. Revised Action Plan for Chapter 23 – Judiciary and Fundamental Rights, July 2020, available at: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Revidirani%20AP23%202207.pdf>, accessed on October 30, 2025.

that an injured party who is not simultaneously a prosecutor in criminal proceedings may be the holder of a principal criminal procedural function.

The answer to this question depends on the type of criminal procedure involved. The prevailing model is the bipolar model of criminal procedure, in which, in criminal proceedings where prosecution is undertaken by the public prosecutor on behalf of the state, there is a relationship between two opposing parties – the state and the defendant. The introduction of the institution of the victim of a criminal offense has led to the emergence of a new three-dimensional, tripartite model of criminal procedure, which, in addition to the state–defendant relationship, also includes the victim of the criminal offense.¹⁸ Thus, whereas the injured party is merely a participant in the two-dimensional model of criminal procedure, where the principal actors are the state and the defendant, the victim of a criminal offense is a principal criminal procedural subject and the bearer of the tripartite state–defendant–victim relationship. In the tripartite model of the criminal procedure, the victim of a criminal offense would be a principal criminal procedural subject who is the holder of a new basic criminal procedural function in criminal proceedings – the protection of the victim’s interests.

The relationship between the concepts of the injured party and the victim becomes even more complicated in the adversarial type of criminal procedure, such as criminal procedure in Serbia following the 2011 reforms. This type of criminal procedure was developed on the basis of the historical accusatorial model of criminal procedure, and it may be said that it is a

“... modern criminal procedure that has accepted the achievements of the accusatorial system of criminal procedure in the sphere of carrying out criminal procedural actions.”¹⁹

The principle of contentiousness (adversity) is a key element of the adversarial type of criminal procedure.

“In that context, the possibility for the parties to criminal proceedings to present their own position on the criminal matter, but also to comment on the position of the opposing party, as the backbone of the principle of adversariality, is the cornerstone of the process of establishing material facts.”²⁰

¹⁸ Tomašević, G., Pajčić, M. (2008). Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku. *Croatian annual of criminal law and practice*, 15(2), 823. Beloof, Douglas E. (1999). Third Model of Criminal Process. The Victim Participation Model. *Utah Law Review*, 290.

¹⁹ Knežević, S. (2012). The adversity principle in criminal procedure. *Law - Theory and Practice*, 29(7–9), 86.

²⁰ *Ibid.*, 86.

This type of procedure arose in specific historical circumstances in England, in which noblemen were confronted with accusations of treason (mostly related to dynastic succession and the religious establishment) in order to overcome the difficulties in defense that the prosecuting authority would impose on them.²¹ They had no difficulty in retaining an expensive lawyer, and this criminal procedure was therefore also referred to as “lawyer-conducted criminal trial.”²² Its essence lies in the possibility afforded to the accused to challenge the case against them as presented by the state, and, according to some authors, this is precisely where the impossibility of participation by the victim of a criminal offense lies.²³

The adversarial type of criminal procedure is the

“...sharp clash of proofs presented by adversaries in a highly structured forensic setting.”²⁴

This logically leaves hardly any room for a significant role for the victim. Adversarial (contentious, oppositional) proceedings in common-law jurisdictions tend to leave out the victim of a criminal offense.²⁵ In Anglo-Saxon countries, there are victim impact statements which, it may be said, provide victims with a certain role. However, they are given after conviction but before sentencing, and such statements may not affect the actual outcome of sentencing, but only provide a therapeutic experience that may aid the victim’s recovery.²⁶

The inclusion of the victim would require a radical change in the very conception of the adversarial type of criminal procedure, moving drastically away from its essence, to such an extent that it could no longer be called adversarial. In that sense, in the adversarial type of criminal procedure, the injured party is a secondary rather than a principal criminal procedural subject, while the victim of a criminal offense may exercise their rights to support and assistance, but outside the framework of criminal proceedings.

²¹ Langbein, J. H. (2003). *The origins of adversary criminal trial*. OUP Oxford, 3.

²² *Ibid.*, 1, 3.

²³ Kirchengast, T. (2013). Victim lawyers, victim advocates and the adversarial criminal trial. *New Criminal Law Review*, 16(4), 569.

²⁴ Landsman, S. (Ed.). (1988). *Readings on Adversarial Justice: The American Approach to Adjudication*. West Academic Publishing.

²⁵ Kirchengast, T. (2013). *Op. cit.*, 568.

²⁶ *Ibid.*, 568.

THE CONCEPT OF THE INJURED PARTY AND THE VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE IN NORMATIVE ACTS

A person injured by a criminal offense, by initiating criminal proceedings aimed at clarifying the criminal event, becomes a secondary criminal procedural subject in criminal proceedings. Our legislator recognizes only the concept of the injured party as a “person whose personal or property right has been violated or endangered by a criminal offense.”²⁷

The new Draft Law on Amendments and Supplements to the Criminal Procedure Code adopts the conceptual approach set out in Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council establishing minimum standards on the rights, support, and protection of victims of crime, in order to define the concept of the injured party more precisely. Under the Directive, the victim of a criminal offense is

“... a natural person who has suffered harm, including physical, mental or emotional harm or economic loss which was directly caused by a criminal offense,” but also “family members of a person whose death was directly caused by a criminal offense and who have suffered harm as a result of that person’s death.”²⁸

The concept of the injured party in the Draft is, in effect, equated with the concept of the victim of a criminal offense from Directive 2012/29/EU, except that the linguistic term “injured party” is still used because it is consistent with the Serbian legal tradition.²⁹ According to the Draft, the “injured party” is a person whose personal or property right has been violated or endangered by a criminal offense, as well as the spouse of a person whose death is the consequence of a criminal offense, a person who lived with that person in a non-marital union or some other permanent life partnership, that person’s

²⁷ “Meaning of Expressions” – Art. 2, para. 1, point 11 of the Criminal Procedure Code of the RS.

²⁸ Art. 2, (a) i) and Art. 2, (a) ii), European Union: Council of the European Union, *Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>, accessed on February 25, 2025.

²⁹ Bejatović, S. (2020). *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, in: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, (ed. Bejatović, S.). Belgrade: OSCE Mission to Serbia, 19.

children, parents, adopted child, adoptive parent, brother, sister, and legal representative.³⁰ The concept of the injured party in the Draft encompasses both direct and indirect victims of a criminal offense. Usually, a direct victim is one who has suffered some form of harm – bodily injury or impairment of health, economic loss, emotional suffering, or mental injury, whereas an indirect victim is a family member of the primary victim, the immediate victim's dependent, or persons who suffered harm “while trying to assist a victim in distress or to prevent victimization.”

The aforementioned definition of the victim of a criminal offense given in Directive 2012/29/EU, which is at the same time the best-known and “most implemented,” was preceded by numerous attempts to define the concept of the victim of a criminal offense in theory and in international instruments. With the development of victimology in the 1940s, the need began to emerge to distinguish and shape the concept of the victim of a criminal offense. For example, in theory, the concept of the victim was initially defined for the purpose of clarifying the factors influencing the development of criminal behavior; the offender and the victim were viewed as a so-called “criminal pair” (Gulotta), and

“...the key to understanding them lies precisely in the specific dynamic consisting of a series of interactions between the participants”

(Fattah),³¹ and later also as an expanded concept in which

“...in addition to traditional victims, victims of other misfortunes such as wars and natural disasters are also included, with emphasis placed on assistance and support for victims.”³²

Later, in international instruments, alongside the development of victimology, this new concept of the victim of a criminal offense was introduced as part of international standards and defined instead of, or alongside, the concept of the injured party. The 1985 UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, as the first instrument of this kind, defines the victim of a criminal offense as

“...persons who, individually or collectively, have suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions that are in

³⁰ Art. 1 of the Draft Law on Amendments and Supplements to the Criminal Procedure Code, available at: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, accessed on February 25, 2025.

³¹ Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B. (2011). *Viktimologija*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 14.

³² *Ibid.*, 15.

violation of criminal laws operative within Member States, including those laws proscribing criminal abuse of power.”³³

The term “victim” under the Declaration also includes the immediate family or dependents of the direct victim and persons who have suffered harm in intervening to assist victims in distress or to prevent victimization.³⁴

In international instruments governing criminal proceedings conducted in relation to the violent death of a person, direct and indirect victims of criminal offenses are defined as

“...those who have sustained serious bodily injury or impairment of health directly attributable to an intentional crime of violence,” and “the dependents of persons who have died as a result of such crime.”³⁵

THE CORPUS OF RIGHTS OF VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES

All international instruments that regulate the concept of victims of criminal offenses are aimed primarily at improving their position and affording them additional protection and assistance. The essence does not lie in the mere introduction of a new concept but in the improved guarantees which victims of criminal offenses may rely on from the authorities conducting the proceedings in their national jurisdictions. Directive 2012/29/EU includes among the rights of victims with specific protection needs: the right to protection, the right to avoid contact between victim and offender, the right to protection of victims during criminal investigations, the right to protection of privacy, the right to individual assessment of victims to identify specific protection needs, the right to protection of victims with specific protection needs during criminal proceedings, and the right to protection of child victims during criminal proceedings.³⁶

The procedural protection of the victim of a criminal offense is, in our Criminal Procedure Code, conventionally framed as part of the protection of

³³ Art. 1, UN General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*: A/RES/40/34, 1985.

³⁴ *Ibid.*, Art. 2.

³⁵ Art. 2, Council of Europe, *European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes*, European Treaty Series No. 116, Strasbourg, 1983.

³⁶ Arts. 18-24, European Union: Council of the European Union, *Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>, accessed on February 25, 2025.

witnesses and injured parties appearing as witnesses in criminal proceedings, and consists of: basic protection, protection of especially vulnerable witnesses, and protection of protected witnesses.³⁷

The Draft provides for an expansion of the concept of the injured party and an improvement of their position, modeled on international legal instruments, in three directions: 1) a clearer definition of the concept of the injured party and the introduction of a broader scope of rights; 2) an expanded right of the injured party to be informed; 3) improved protection against secondary victimization.³⁸ In addition to the already existing rights, the following rights have been added: 1) the right to a translator or interpreter in accordance with the provisions of this Code; 2) the right to free and confidential access to assistance and support services; 3) the right to be informed about the type of and manner of obtaining medical, psychological, and other professional assistance, support, and protection in accordance with the law; 4) the right, at personal request, to be accompanied by a person of trust during procedural actions in which they participate, unless this would be detrimental to the interests of the proceedings; 5) the right to be informed about the stage of the proceedings, the actions taken, and the measures undertaken in relation to the criminal complaint they have filed, or the motion for criminal prosecution, unless this would be detrimental to the interests of the proceedings; 6) the right, upon personal request and without delay, to be informed of the lifting of detention or the defendant's escape from detention, as well as of the measures undertaken for their protection, where necessary; 7) the right to be examined as a witness without unnecessary delay, as few times as possible, and only where necessary for the conduct of the proceedings; 8) the right to free legal aid in accordance with the law.³⁹ During the cross-examination of a particularly vulnerable witness or a witness who is a minor at the main trial, it is prohibited to ask questions that are leading or that are based on the assumption that the witness stated something that they did not in fact state.⁴⁰

The proposals set out in the Draft concerning the introduction of new rights of victims of criminal offenses, which are in line with existing international standards, as well as the prohibition on asking leading questions during the cross-examination of a particularly vulnerable witness, are positive. At the same time, however, some important rights have been omitted, such as the

³⁷ Arts. 102–112 of the Criminal Procedure Code of the RS.

³⁸ Milojević, M. (2025). Položaj oštećenog u pravnom sistemu Republike Srbije – *de lege lata* i *de lege ferenda*. *Legal Horizons*, 8, 194–195.

³⁹ Art. 23 of the Draft Law on Amendments and Supplements to the Criminal Procedure Code, available at: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, accessed on February 25, 2025.

⁴⁰ Art. 50 of the Draft.

preparation of an individual plan for the victim's protection and assistance and the right to respect for the victim's private life.⁴¹ Moreover, the injured party's right to an individual plan for victim protection and assistance, drawn up by the coordination and cooperation group, is provided for victims of the criminal offense of domestic violence under the Law on the Prevention of Domestic Violence.⁴²

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CONCEPTS OF THE INJURED PARTY AND THE VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE

Authors who argue that there is no need to introduce the concept of the victim of a criminal offense into a country's legislation in line with international standards justify this view by claiming that the concept of the victim of a criminal offense is narrower than the concept of the injured party, and that procedural protection would be reduced if the legislator were to protect only the victim, and not the injured party as well, through rules on secondary victimization.⁴³ In Croatian law, according to the letter of the law, the concept of the victim is narrower than that of the injured party, because the injured party is

“...the victim of a criminal offense and the legal person to whose detriment the criminal offense was committed and who participates in criminal proceedings in the capacity of the injured party.”⁴⁴

It follows from this that the injured party may be either a natural or a legal person to whose detriment the offense was committed, whereas the concept of the victim is primarily linked to natural persons. Likewise, in Macedonia, the injured party is defined as

“...in addition to the victim, another person whose personal or property right has been violated or endangered by a criminal offense and who participates

⁴¹ Milojević, M. (2025). Posebno ranjive kategorije žrtava krivičnih dela u srpskom pravu. *Journal of Social Sciences*, 17(1), 65.

⁴² Art. 31, para. 1 of the Law on the Prevention of Domestic Violence, *Official Gazette of RS*, No. 94/2016 and 10/2023. – other law.

⁴³ Škulić, M. (2016). Položaj žrtve krivičnog dela/oštećenog u krivičnompravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012–29, in: *Kaznena reakcija u Srbiji*, part 6, (ed. Ignjatović, Đ.), edition Crimen, Faculty of Law, University of Belgrade, 42.

⁴⁴ Art. 202, para. 12 of the Law on Criminal Procedure, consolidated text, *Official Gazette*, 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 – Decision and Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Croatia, 143/12, 56/13, 145/13, and 152/14.

in criminal proceedings by joining the criminal prosecution or for the purpose of realizing a property claim.”⁴⁵

There are differing views in theory and practice as to which concept is broader or narrower – the concept of the injured party or that of the victim. The question is exceptionally complex, and no simple answer can be given. If the injured party is treated as a secondary criminal procedural subject in criminal proceedings, the concept is narrower because it is determined by that party’s role in criminal proceedings; their rights and obligations are assigned by law so that they may perform a certain function in achieving the aim of criminal proceedings – the clarification and resolution of the criminal matter. The victim of a criminal offense, by contrast, has rights that extend beyond the criminal proceedings themselves, both before and after their conclusion, in order to ensure effective assistance and support with the aim of ensuring the victim’s full reintegration into society. Namely, the concept of the victim is primarily associated with rights of procedural and extra-procedural protection; the victim may have interests that go beyond what is necessary for participation in criminal proceedings for the “purpose of advancing their own procedural interests.”⁴⁶ The first group of rights has nothing to do with the participation of victims in criminal proceedings; moreover, some of them, including the most important one, the right of access to victim support services, are independent of whether the criminal offense has even been reported.⁴⁷ The injured party is a victim of a criminal offense who participates in criminal proceedings, but there are victims who are not part of criminal proceedings and do not participate in them, just as there are injured parties who are not victims of a criminal offense (legal persons, injured parties not included in the system of victim assistance and support).

From a normative perspective, the concepts of the injured party and the victim of a criminal offense contained in international instruments can be compared to those in domestic legislation. The concept of the victim contained in the 1985 Declaration is the broadest when considering the categories of victims it encompasses, so it can be said to be broader than the concept of the injured party in the current Criminal Procedure Code, but also broader than the concept provided for in the Draft and in the 2012 Declaration, because it does not include “persons who have suffered harm in intervening to assist victims

⁴⁵ Art. 21, para. 1, point 4 of the Law on Criminal Procedure, *Official Gazette of the RM*, No. 150, November 18, 2010.

⁴⁶ Burić, Z. (2020). *Žrtve kaznenih djela i kazneno zakonodavstvo Hrvatske*, in: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, (ed. Bejatović, S.). Belgrade: OSCE Mission to Serbia, 139.

⁴⁷ *Ibid.*, 137.

in distress or to prevent victimization.” Also, “a person may be considered a victim” under the 1985 Declaration,

“...regardless of whether the perpetrator is identified, apprehended, prosecuted or convicted and regardless of the familial relationship between the perpetrator and the victim.”⁴⁸

From a theoretical point of view, some authors assess the scope of these concepts in relation to the type of criminal procedure. Historically, the injured party has always been part of criminal proceedings to a certain extent (except in the inquisitorial type of procedure), as a party or participant in the proceedings, but has always remained at the “margins of criminal proceedings,”⁴⁹ exercising their rights primarily through the role of witness. That is the case in the bipolar type of procedure, while, as described in one of the previous chapters, there is also a tripartite model of criminal procedure in which the victim of a criminal offense is a principal criminal procedural subject and the bearer of the tripartite state–defendant–victim relationship. The balance between the concepts of the injured party and the victim tips in favor of the victim if the type of criminal procedure is taken as the criterion of distinction, because the victim of a criminal offense is then a principal criminal procedural subject, whereas the injured party is a considerably narrower concept, since under this criterion it constitutes a secondary criminal procedural subject. In the adversarial type of criminal procedure, as previously shown, there is no place for the role of the victim of a criminal offense.

In theory, there is also, although not widely accepted, an interesting view according to which the defendant is likewise a victim of the criminal offense because, together with the injured party, they form part of the so-called “social pathology.”⁵⁰ In fact, the victim of a criminal offense is a victim only in a secondary sense, whereas the original victim is actually the perpetrator because they represent the point at which social pathology emerges.⁵¹

⁴⁸ Art. 2, UN General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power: A/RES/40/34*, 1985

⁴⁹ Only the injured party in the accusatory type of procedure was the authorized prosecutor; in such an organized model, a private person injured by a criminal offense was the main subject of the criminal proceedings because it was considered that the criminal offense was a private matter of the parties, that it did not affect the public interest, and the criminal proceedings resembled a civil trial.

⁵⁰ This concept was discussed in greater detail by eminent scholars from the territory of the former Yugoslav republics: Šeparović, Z. (1987). *Kriminologija i socijalna patologija*. Zagreb: *Narodne novine*; Bošković, M. (2002). *Kriminologija s penologijom: Socijalna patologija*, Part 2. Novi Sad: Faculty of Law, Publishing Center.

⁵¹ Svetlič, R. (2020). Posebno ranjive kategorije žrtava krivičnih dela i slovenačko krivično zakonodavstvo – teorija, norma i praksa, in: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni*

The broadest concept of the victim, however, also includes the state and society as indirect victims of the committed criminal offense. Thus, authors in modern criminal law distinguish among three types of victims of a criminal offense: the public, the person injured by the criminal offense, and the victim-in-law, where the victim-in-law is

“...identified in the legislative text itself even though they have never sought protection, as a consequence of the paternalistic point of view of modern legislators.”⁵²

In the literature, authors who consider the concept of the victim to be narrower than that of the injured party likewise deny the need to introduce the concept of the victim, justifying such a position by arguing that in this way “the levels of protection of certain categories of persons are unnecessarily reduced.”⁵³ The negative aspects of introducing the concept of the victim into our legislative system, and the reasons why the concept of the injured party should be retained, are:

- a break with our legal tradition;
- the absence of an explicit normative obligation arising from a particular international legal instrument – in this case Directive 2012/29/EU;
- difficulties concerning the precise normative distinction between the status of a victim and the status of a person injured by a criminal offense, understood in a narrower and in a broader sense;
- the possibility of satisfying all the standards of the Directive within the normative elaboration of the concept of the injured party, without changing the term and introducing a new concept;
- the fact that the term injured party (*oštećeni*) is in the spirit of the Serbian language.⁵⁴

instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), (ed. Bejatović, S.). Belgrade: OSCE Mission to Serbia, 124.

⁵² Hallevey, G. (2006). Victim’s Complicity in Criminal Law, 2 *IJPS* 72. *International Journal of Punishment and Sentencing*, 2(2), 77, 79.

⁵³ Škulić, M. (2016). Položaj žrtve krivičnog dela/oštećenog u krivičnompravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012–29, in: *Kaznena reakcija u Srbiji*, part 6, (ed. Ignjatović, Đ.), edition Crimen, Faculty of Law, University of Belgrade, 42.

⁵⁴ Bejatović, S. (2020). Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), in: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, (ed. Bejatović, S.). Belgrade: OSCE Mission to Serbia, 19.

CONCLUSION

The Criminal Procedure Code defines the concept of a person injured by a criminal offense, but international law also recognizes the concept of the victim of a criminal offense. As part of the European legal area and as a candidate for accession to the European Union, our country should harmonize its legislation with current international standards in the field of the rights of injured parties and victims of criminal offenses. Viewed from that perspective, it is necessary, alongside the concept of the injured party, to define the concept of the victim of a criminal offense as well, and in that way to recognize as criminal procedural subjects both indirect victims and victims who are not witnesses to criminal offenses or have not submitted a property claim, where there is a need for their identification and for an individual plan of protection and assistance during criminal proceedings.

Our legislation needs to recognize the existence of victims of criminal offenses and not tie their right to support and assistance only to situations in which, in criminal proceedings, they appear as witnesses to the criminal event. Victims of violent criminal offenses should be given a status similar to that of an especially vulnerable witness and a protected witness even when they are not testifying in the proceedings (it is often necessary to place the victim in a shelter, protect their mental and physical integrity, provide psychological assistance, as well as assistance consisting of accommodation, food, means of subsistence, and help in finding employment so that they may overcome the trauma as quickly as possible and return to normal life). In that way, assistance and support for victims would be regulated in a general manner and elevated to the statutory level, rather than remaining only at the level of by-laws and special laws relating only to certain criminal offenses.

Given the adversarial type of criminal procedure, recognizing the victim of a criminal offense as a principal criminal procedural subject is not possible. Two paths lie before the legislator. The first is, as reflected in the Draft, to expand the concept of the injured party by incorporating elements from the definition of the victim of a criminal offense, without introducing a separate concept of the victim, while still adding, in order for protection to be complete, certain additional rights of the injured party discussed in this paper. In that way, the traditional concept of the injured party would be retained (enriched by new conceptual elements and new rights), which is the position of one part of legal theory. The second path is to define in the Code (or in a special law) the concept of the victim of a criminal offense as a secondary criminal

procedural subject and to prescribe a new corpus of victims' rights, as well as the manner of their exercise in and in connection with criminal proceedings.

The author believes that there are no obstacles to ensuring effective protection in accordance with current international standards, regardless of whether a new concept of the victim is introduced or the already existing concept of the injured party is expanded. There is room for effective victim protection even within the adversarial type of criminal procedure, because the structure of criminal proceedings in our country, although it contains adversarial elements, nevertheless differs from criminal proceedings in the Anglo-Saxon legal tradition from which that model originates. Victim protection may take place independently of the conduct of criminal proceedings, before and after them, and even when proceedings have not been initiated at all, because these would then constitute extra-procedural protective measures that may be regulated by a special law, thus preserving the conceptual structure of the type of criminal procedure itself. Moreover, there is no obstacle to providing statutory guarantees of protection to victims of criminal offenses within the Criminal Procedure Code itself, bearing in mind that even pre-investigation proceedings, which are initiated and conducted with the aim of creating the statutory prerequisites for the initiation of formal criminal proceedings, and which by their nature are administrative and criminalistic proceedings,⁵⁵ are regulated precisely within the Criminal Procedure Code.

BIBLIOGRAPHY

- Bejatović, S. (2016). *Krivično procesno pravo: prema Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine*. Belgrade.
- Bejatović, S. (2020). Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), in: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, (ed. Bejatović, S.). Belgrade: OSCE Mission to Serbia, 13–41.
- Beloof, Douglas E. (1999). Third Model of Criminal Process. The Victim Participation Model. *Utah Law Review*.
- Bošković, M. (2002). *Kriminologija s penologijom: Socijalna patologija*, Part 2. Novi Sad: Faculty of Law, Publishing Center.
- Brkić, S. (2017). Teze o procesnim funkcijama u krivičnom postupku. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 51(4), 1399–1408.

⁵⁵ Knežević, S. (2023). *Krivično procesno pravo – posebni deo*. Niš: Publication Center of the Faculty of Law, 15.

- Burić, Z. (2020). *Žrtve kaznenih djela i kazneno zakonodavstvo Hrvatske*, in: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, (ed. Bejatović, S.). Belgrade: OSCE Mission to Serbia, 135–144.
- Dimitrijević, D. (1982). *Krivično procesno pravo*, 8th expanded ed. Belgrade: Savremena administracija.
- Đurđić, V. (2014). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Publication Center of the Faculty of Law.
- Grubač, M. (2011). *Krivično procesno pravo*. Belgrade: Faculty of Law, Union University.
- Hallevey, G. (2006). Victim's Complicity in Criminal Law, 2 IJPS 72. *International Journal of Punishment and Sentencing*, 2(2), 72–94.
- Henkel, H. (1968). *Strafvervahrensrecht, Zweite Auflage*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1.
- Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B. (2011). *Viktimologija*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Ilić, G. (2012). Oštećeni i standardi ljudskih prava u krivičnom postupku. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade*, 60(2).
- Kirchengast, T. (2013). Victim lawyers, victim advocates and the adversarial criminal trial. *New Criminal Law Review*, 16(4), 568–594.
- Knežević, S. (2023). *Krivično procesno pravo – posebni deo*. Niš: Publication Center of the Faculty of Law.
- Knežević, S. (2012). The adversity principle in criminal procedure. *Law - Theory and Practice*, 29(7–9), 85–98.
- Landsman, S. (Ed.). (1988). *Readings on Adversarial Justice: The American Approach to Adjudication*. West Academic Publishing.
- Langbein, J. H. (2003). *The origins of adversary criminal trial*. OUP Oxford.
- Milojević, M. (2025). Položaj oštećenog u pravnom sistemu Republike Srbije – *De Lege Lata* i *de Lege Ferenda*. *Legal Horizons*, 8, 189–206.
- Milojević, M. (2025). Posebno ranjive kategorije žrtava krivičnih dela u srpskom pravu. *Journal of Social Sciences*, 17(1), 55–71.
- Radulović, D. (2009). *Krivično procesno pravo*. Podgorica: Faculty of Law, University of Montenegro.
- Šeparović, Z. (1987). *Kriminologija i socijalna patologija*. Zagreb: *Narodne novine*.
- Škulić, M. (2009). *Krivično procesno pravo*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Škulić, M. (2016). Položaj žrtve krivičnog dela/oštećenog u krivičnopravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012–29, in: *Kaznena reakcija u Srbiji*, part 6, (ed. Ignjatović, Đ.), edition Crimen, Faculty of Law, University of Belgrade, 40–80.
- Stevanović, Č., Đurđić, V. (2006). *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Niš: Publication Center of the Faculty of Law.

- Svetlič, R. (2020). Posebno ranjive kategorije žrtava krivičnih dela i slovenačko krivično zakonodavstvo – teorija, norma i praksa, in: *Žrtva krivičnih dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, (ed. Bejatović, S.). Belgrade: OSCE Mission to Serbia, 123–134.
- Tomašević, G., Pajčić, M. (2008). Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku. *Croatian annual of criminal law and practice*. 15(2), 817–857.
- Vasiljević, T. (1981). *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. Belgrade.
- Živanović, T. (1941). *Osnovni problemi građanskog i krivičnog procesnog prava (postupka) 2*. Belgrade.
- Legal sources
- Action Plan for Chapter 23, final version September 2015, available at: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacr-%20Konacna%20verzija1%201.pdf>, accessed on October 30, 2025.
- Council of Europe, *European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes*, European Treaty Series No. 116. Strasbourg, 1983.
- European Union: Council of the European Union, *Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>, accessed on February 25, 2025.
- Draft Law on Amendments to the Criminal Procedure Code, <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, accessed: 25 February 2025.
- Revised Action Plan for Chapter 23 – Judiciary and Fundamental Rights, July 2020 <https://www.mpravde.gov.rs/files/Revidirani%20AP23%202207.pdf>, accessed on October 30, 2025.
- UN General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power: A/RES/40/34*, 1985.
- Law on Criminal Procedure, consolidated text, *Official Gazette*, 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 – Decision and Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Croatia, 143/12, 56/13, 145/13, and 152/14.
- Law on the Prevention of Domestic Violence, *Official Gazette of RS*, No. 94/2016 and 10/2023. – other law.
- Law on Criminal Procedure, *Official Gazette of the RM*, No. 150, November 18, 2010.
- Criminal Procedure Code, *Official Gazette of the RS*, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – decision of the Constitutional Court, and 62/2021 – decision of the Constitutional Court.

Case law

Perez v. France, App. No. 47287/99, February 12, 2004.

*Миодрага Тошић**

Основни суд у Сокоцу, Босна и Херцеговина

ORCID: 0009-0008-9399-8207

ИМА ЛИ МЕСТА РЕИНТЕГРАЦИЈИ КОД ОТКАЗА УГОВОРА О РАДУ ЗБОГ ИЗОСТАНКА РЕЗУЛТАТА РАДА ИЛИ НЕПОСЕДОВАЊА ЗНАЊА И СПОСОБНОСТИ ЗА ОБАВЉАЊЕ ПОСЛА?*

САЖЕТАК: У пракси је неопходно правити разлику између отказа уговора о раду због неостваривања резултата рада и отказа због непоседовања знања и способности за обављање одређеног посла, будући да су у питању два отказна разлога, док правне празнине и недостатак судске праксе отежавају делотворно остваривање права на заштиту од неоправданог отказа. У том смислу, ауторка полази од поставке да правна одређеност и објективизација норматива рада доприносе спречавању злоупотребе права на отказ, да увођење законске обавезе утврђивања критеријума и надлежности за оцењивање знања и способности запослених доприноси већој правној сигурности у области заштите од неоправданог отказа, док сложенији отказни поступак може имати значајну улогу у превенцији настанка радних спорова. Такође, у чланку је закључено да важећа законодавна решења с правом трпе значајну критику, јер не могу бити иста за све отказне разлоге, те да реинтеграција, као правна последица незаконитог отказа, код овог отказног разлога нема практичног значаја.

* e-mail: miodraga.tosic@pravosudje.ba, судија.

** Рад је примљен 21. 1. 2026, измењен 2. 3. 2026, а прихваћен је за објављивање 4. 3. 2026. године.

Кључне речи: престанак радног односа, неоставривање резултата рада, непоседовање знања и способности, реинтеграција

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Да би послодавац отказао уговор о раду запосленом он мора имати ваљан разлог, који мора навести у решењу о отказу. У страним правним системима, ваљани отказни разлози најчешће су таксативно наведени у меродавним законима и тичу се понашања и способности запосленог, односно оперативних потреба послодавца.¹ У складу са нашим позитивним правом, оправдани отказни разлози могу бити лично или професионално условљени. Лично условљени отказни разлози тичу се понашања запосленог, а професионално условљени тичу се способности запосленог и потреба послодавца.

Законодавац предвиђа да се запосленом може отказати уговор о раду ако за то постоји оправдани разлог који се односи на способност запосленог за рад, и то ако не остварује резултате рада или нема потребна знања и способности за обављање послова на којима ради.² Прво питање које се поставља јесте да ли је реч о једном или два отказна разлога.

У теорији радног права наћи ћемо опречна схватања. Неостваривање односно изостанак резултата рада према једном становишту јесте последица недовољног рада, а где недовољан рад има узрок у незалагању. На овом месту говоримо о запосленом који има знање и способности, дакле уме да ради, али очекивани резултати изостају због немара, зато што се запослени не труди, односно не залаже. Једноставно речено, изостанак резултата последица је лењости.³ Исти став имају Шундерић и Ковачевић, који наводе да непоседовање знања и способности не треба мешати са неостваривањем резултата рада, иако управо непоседовање знања и способности може довести до, односно резултирати изостанком

¹ International Labor Association (1995). *Protection against unjustified dismissal*. International labour conference, Report III 82nd session. Geneva: International Labour Office, 33–34. У неким земљама се оправдани разлог предвиђа само за отказ без упозорења, као на пример у Катару, Турској и на Тајланду. Мање одређени отказни разлози су најчешће дефинисани као „оправдани” или „стварни и озбиљни” разлози за отказ и предвиђени су, на пример, законодавством Туниса (што и није најбоље решење јер се у случају спора за сваки конкретан случај мора утврдити шта је оправдани, односно стварни и озбиљни разлог за отказ).

² Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – одлука УС и 113/2017. и 95/2018, чл. 179, ст. 1, т. 1.

³ Ивошевић, З. (2012). Отказ уговора о раду од стране послодавца. *Заштита права у области рада*. Београд, 179.

резултата. Неостваривање резултата рада везује се за неостваривање циља и неопходно је поуздано и објективно утврдити да запослени не обавља послове у предвиђеном обиму и са предвиђеним квалитетом и то због недовољног рада и незалагања,⁴ а не због незнања или неспособности за рад.

Друго становиште, потпуно супротно каже да неостваривање резултата рада треба да буде последица непосредовања потребних знања и способности запосленог за обављање послова на којима ради. У том смислу би неостваривање резултата рада и немање потребних знања и способности били један исти отказни разлог, односно према мишљењу Лубарде, неостваривање резултата рада је отказни разлог, који је проузрокован немањем потребних знања и способности.⁵

Ако погледамо законодавно решење, могли бисмо закључити да ипак није реч о једном отказном разлогу. Тачно је да су оба отказна разлога обједињена истом тачком чл. 179. Закона о раду, али законодавац наводи

„...да се запосленом може отказати уговор о раду ако за то постоји оправдани разлог [...] и то ако не остварује резултате рада *или* нема потребна знања и способности за обављање послова на којима ради“.

Дакле за оправдани отказ потребан је или један или други разлог, јер их је сама законска одредба раздвојила. У складу са позитивним правом, нити је потребно да буду испуњена кумулативно оба разлога, нити је изостанак резултата последица немања знања и способности, већ је реч о два самостална, међусобно независна отказна разлога, која могу имати исту последицу – лоше пословање послодавца. Битно је истаћи да је реч о два различита отказна разлога јер смо става да би требало да производе и различите последице. У случају неостваривања резултата рада, говоримо о запосленом који може али неће, док у другом случају запослени хоће али не може, те се чини легитимним да се према овим лицима поступа на различите начине. Због тога ћемо у наставку указати на (не)целисходност реинтеграције код овог отказног разлога.

⁴ Шундерић, Б., Ковачевић, Љ. (2017). *Радно право*. Београд: Службени гласник, 371.

⁵ Лубарда, Б. А. (2012). *Радно право. Расправа о досијојансију на раду и социјалном дијалоју*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 734–736. Уколико би пак изостанак резултата био последица несавесног и неблаговременог рада, тада бисмо, према овом аутору, говорили о повреди радне обавезе (савесног и благовременог извршавања рада) и било би неопходно водити дисциплински поступак (отказ би био дисциплинска казна), а што у првом случају (када резултати изостану због незнања и неспособности) није потребно.

ИЗОСТАНАК РЕЗУЛТАТА РАДА

Уговор о раду може се дефинисати као уговор о личном извршавању рада, јер се закључује с обзиром на лична својства, нарочито квалификације запосленог.⁶ По правилу, уколико запослени располаже траженим знањима, односно има одговарајуће способности, резултати рада неће изостати. Поставља се, међутим, питање шта уколико они, ипак, изостану. Тада је, најпре, потребно констатовати разлог изостанка резултата рада. Изостанак резултата рада (као отказни разлог) код запосленог који има одговарајућа знања и способности, не може бити последица неких објективних околности на које запослени не може утицати.⁷

Резултат рада је оно што настаје као производ уложеног знања, способности и труда. Наш законодавац не садржи одредбе о резултатима рада, али се у делу Закона који је посвећен заради говори о радном учинку.⁸ Резултати рада прате се, најпре, непосредним прегледом рада и производа рада, те контролом квалитета и квантитета обављеног посла. Како остварени резултати рада зависе од стручних и радних способности запосленог, искључивањем објективних околности, може се донети одговарајућа оцена резултата и одлука о њиховом изостанку.⁹

Када се говори о изостанку резултата, има се у виду неостваривање резултата рада који се обично остварују, у оквиру реално очекиваних пројекција, које одговарају условима рада у одређеној радној средини.¹⁰ И ту се одмах суочавамо са проблемом, односно законодавчевом недореченошћу. Шта, у сваком конкретном случају, значи законска синтагма „неостваривање резултата рада”? На овом месту је битно истаћи да

⁶ Wedderburn, L. (1986). *The worker and the law*. London, 148. Ипак, значајно је рећи да код уговора о раду говоримо о облигацији средства (запослени се обавезује да послодавцу стави на располагање своје радне способности), за разлику од уговора о делу, код кога постоји обавеза циља, те се ова чињеница и код отказа уговора о раду мора узети у обзир. Код уговора о делу је, наиме, битно крајње дело, односно крајњи резултат посленика, међутим уговор о раду укључује обавезу средства због чега отказ не може бити аутоматска последица изостанка резултата рада.

⁷ Живковић, Б. (2013). Решење о престанку радног односа и отказ уговора о раду. *Билѝен Врховноѝ касационоѝ суда Србиѝе*, бр. 3, 341. Тако се, на пример, не може очекивати од комерѝијалисте да оствари планирану продају одређеног производа који у том периоду не одговара односу понуде и тражње на тржишту.

⁸ Закон о раду, *Службени ѝласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – одлука УС, 113/2017. и 95/2018, чл. 106.

⁹ Crnić, Z., Momčilović, Z. (1983). *Prestanak radnog odnosa – zaštita prava radnika*. Zagreb, 57. И не само да не може сносити одговорност за поједине објективне разлоге, већ законодавац изричито забрањује да запослени за то буде одговоран.

¹⁰ Живковић, Б. (2013). *Op. cit.*, 340.

законодавац не наводи који су то, односно какви су резултати рада чије неостваривање представља оправдани разлог за отказ уговора о раду.

Закључујемо да недостаје стандард резултата рада, на пример очекиван, просечан и слично, као што то законодавац чини у одредбама које се тичу минималне зараде,¹¹ када говори о стандардном учинку. Овде би се могло отићи и корак даље, те би законодавац могао да обавезе сваког послодавца да општим актом конкретизује који је стандард рада за сваки појединачни посао.

Такође, задатак који се поставља запосленом мора бити објективно изводљив, могућ у одређеном временском периоду, са одговарајућим средствима рада и под конкретним условима за рад, а што се испитује у сваком конкретном случају. Резултати рада морају бити објективни, не могу се превисоко постављати, нити се може захтевати од запосленог да оствари немогуће,¹² те је дакле потребно да запослени објективно могућ задатак није остварио нечињењем или недовољним чињењем, а што је и став наше судске праксе.¹³

Очекивани резултат може бити резултат заснован на субјективном очекивању послодавца. Комплексност питања изискује и неопходност успостављања комплексног система у решавању поменутих празнина. Чини се занимљивим идеја судије Живковића, по којој би се могли успоставити нормативи и стандарди за одређену делатност и нормативи и стандарди у средини у којој запослени ради. Нормативи и стандарди

¹¹ Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – одлука УС, 113/2017. и 95/2018, чл. 111.

¹² Живковић, Б. (2013). Решење о престанку радног односа и отказ уговора о раду. *Билтен Врховној касационој суда Србије*, бр. 3, 340. О томе, примера ради, сведочи случај тужиоца, који је радио у Сектору за продају осигурања. Годишњи циљеви сваке експозитуре утврђују се на основу места где се експозитура налази и куповне моћи грађана, затим се праве планови који се достављају директорима експозитура на сугестије и корекције, након чега се у централи доноси коначан план. У конкретном случају, тужилац је скренуо пажњу директору да су циљеви плана преамбициозно постављени. Даље, у току године тужилац је добио упозорење пред отказ, јер ни у једном месецу није остварен план, односно изостали су резултати, те му је остављен рок у којем може да надокнади губитке и избегне отказ. Међутим, ни у том периоду тужилац не успева да оствари план, а нарочито из разлога што су цене у односу на конкурента биле високе. Суд је поништио решење о отказу као незаконито, закључивши да задатак који се поставља запосленом мора бити објективно изводљив, односно могућ у конкретном временском периоду.

¹³ Марковић, В. (2015). Правне последице незаконитог отказа уговора о раду. *Право и привреда*, 53(4–6), бр. 4–6, 61. Тужиоцу је отказан уговор о раду због повреде радне обавезе – неизвршавања планова промета и разлике у цени од 50% у односу на усвојени план у три месеца у току године. Међутим, према налазу вештака, одређен је висок план продаје који не може да се оствари. Нижестепени судови су усвојили тужбени захтев и поништили решење о отказу.

прописани за одређену делатност служили би као коректив послодавцу, тј. као помоћна мерила која би фактички контролисала да ли су нормативи и стандарди у средини у којој запослени ради – одговарајући.¹⁴

Један изостанак радног учинка није довољан за престанак радног односа, те је по преовлађујућем теоријском схватању потребно трајније неостваривање резултата рада (наравно из субјективних разлога).¹⁵ Ова тврдња може се подупрети општим правилима уговорног права. Једнострано раскид уговора (о раду) није оправдан због незнатног неизвршења уговорне обавезе (незнатно неостваривање резултата рада у краћем периоду).¹⁶ Такође, у прилог потоњем говори и изричито законско решење по којем се пре отказа из овог разлога, запослени мора писмено упозорити на постојање свих околности, те да му се пре отказа морају дати упутства како би побољшао рад, и да му се мора оставити примерени рок за побољшање рада.¹⁷ Такође, праћење резултата рада везује се за одређени временски период. У светлу нашег законодавног система, који говори о радном учинку приликом обрачуна зараде, можемо закључити да би нека реална временска јединица у којој се резултати рада мере била један месец.¹⁸

¹⁴ Брајић, О. (2003). Одредбе закона о одрживом запослењу и отказу. *Радно ѝправо у условима ѝтранзиције*. Крагујевац, 20–27. Видети пресуду Апелационог суда у Новом Саду – ГЖ 1 2034/12, од 10. 9. 2012. Да би се запосленом могао отказати уговор о раду из овог разлога судска пракса заузела је став да код послодавца најпре морају бити утврђени нормативи и стандарди у погледу обима и квалитета, као и други критеријуми утврђени колективним уговором или правилником о раду, на основу којих би се вршило мерење радног учинка, као и да се запосленом остави додатни рок за побољшање рада и резултата рада у складу с актом послодавца. Према некада важећем Општем колективном уговору, послодавци су користили код утврђивања обима и квалитета посла, поред норматива и стандарда рада, још и оно што је утврђено програмом рада, при чему је програм рада био својеврстан планирани резултат. Општи колективни уговор, *Службени ѝласник РС*, бр. 50/2008, чл. 23.

¹⁵ Шундерић, Б., Ковачевић, Љ. (2017). *Радно ѝправо*. Београд: Службени гласник, 371.

¹⁶ Лубарда, Б. А. (2012). *Радно ѝправо. Расѝрава о гостѝојансѝву на раду и социјалном дијалоју*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 734.

¹⁷ Закон о раду, *Службени ѝласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – одлука одлука УС, 113/2017. и 95/2018, чл. 180.

¹⁸ Пресуда Окружног суда у Ваљеву, наведено према Марковић, В. (2018). *Пресѝанак радноѝ односа у оѝшѝем режиму радних односа са обрасцима и акѝуелном судском ѝраском*. Београд, Пословни биро, 60. У контексту овога, ваљало би напоменути да неостваривање резултата рада није оправдани отказни разлог уколико се запосленом ставља на терет да није остварио очекиване резултате у релативно кратком временском периоду после почетка рада на новом послу, а при томе је било потребно одређено време ради његове обуке за обављање одговарајућих радних задатака.

НЕПОСЕДОВАЊЕ ПОТРЕБНИХ ЗНАЊА И СПОСОБНОСТИ ЗА ОБАВЉАЊЕ ПОСЛА НА КОМ ЗАПОСЛЕНИ РАДИ

У пракси се среће и ситуација у којој запослени остварује захтеване, очекиване резултате рада, али не показује способност (односно нема знања) да изврши одређене задатке из спектра радних задатака обухваћених послом који обавља. На пример, запослени је у садржају посла за посматрани период имао једноставне задатке, који се стално понављају. Како је реч о рутинским задацима, с обзиром на обим реализације успео је да оствари очекивану норму. Међутим, у истом периоду није извршио неке друге задатке из описа његовог посла, који су били сложенији и захтевали спремност да се употребе одређена знања и вештине које он није имао. У оваквој ситуацији, за запосленог се не би могло рећи да нема стандардни учинак, међутим, у том истом периоду он није имао потребна знања и/или способности за обављање послова на којима ради,¹⁹ те се на хипотетичком примеру лако види због чега је неопходно подржати став да је реч о два самостална отказна разлога.

Овде би се могло поставити питање како поред толике стопе незапослености и огласа / јавног конкурса, радни однос заснује лице које нема знања и/или способности. Да ли се у поступку запошљавања огласи / јавни конкурси проводе само формално, чиме се сврха овог института губи, или се конкурсне процедуре не проводе на одговарајући начин. Код неких професија јасно је да може доћи до тога да кандидат за запослење „заблиста“ на тестовима знања, а да их касније не може практично применити на месту рада.²⁰

Није ретка ситуација да се тражиоци запослења случајно или намерно прецене, односно дају нетачне информације о својим способностима, умећима и вештинама за рад приликом заснивања радног односа. Пракса поставља питање које су то нетачне информације које би могле имати третман „битних“ за заснивање радног односа, те супротно које би биле узрок отказа уговора о раду.²¹

¹⁹ Живковић, Б. (2008). Отказ уговора о раду због незадовољавајућег вршења посла. *Радно и социјално право*, бр. 1, 346.

²⁰ Јовановић, М. (2016). Кључни радноправни аспекти јавног конкурса за заснивање радног односа. *Право и привреда*. Београд, 54(10–12), 76–78.

²¹ Наведено спада у групу отказних разлога повреде радне дисциплине, а не отказни разлог непоседовања знања и способности. Врховни суд Србије заузео је став да давање отказа из разлога давања нетачних података приликом заснивања радног односа, не застарева јер се ради „о сталној и продуженој повреди“. Пресуда Врховног суда Србије Рев2 16/07, од 17. 1. 2007. Нав. према Марковић, В. (2018). *Пресјанак радног односа у ошћием режиму радних односа са обрасцима и акциуелном судском праксом*. Београд: Пословни биро, 60.

Дакле, кроз праћење рада предузећа, послодавац прати и рад запослених. Уколико послодавац примети у раду нека одступања, има право да ванредно провери способности, односно знања запосленог. У неким професијама, провера знања и способности је редовна процедура, најчешће на годишњем нивоу.²² Како било, неспорно је да до провере знања и способности свакако долази. Ту проверу, у зависности од конкретног посла, може обавити непосредно послодавац, а може и образовати комисију у чијој је надлежности провера знања и способности запосленог.²³

УТВРЂИВАЊЕ ИЗОСТАНКА РЕЗУЛТАТА РАДА ОДНОСНО НЕПОСЕДОВАЊА ПОТРЕБНИХ ЗНАЊА И СПОСОБНОСТИ ЗА ОБАВЉАЊЕ ПОСЛА НА КОМ ЗАПОСЛЕНИ РАДИ

Ако се образује комисија за проверу знања и способности запослених, треба водити рачуна о томе да чланови који ће вршити стручну процену треба да имају најмање исти степен и врсту стручне спреме као и запослени чија се знања и способности проверавају. Такође, ваљало би да комисија буде у непарном саставу, због гласања приликом доношења одлука.²⁴ Циљ ове комисије био би да утврђује чињенице и одлучује да ли представљају основ за отказ уговора о раду. Комисија би могла доносити мишљење, односно закључак који ће послодавац искористити за образложење – разлог отказа.

Дакле, могуће решење било би да констатовање одсуства знања и способности буде у надлежности неке *ad hoc* комисије која би се формирала за сваки конкретан случај, зато што би се у сваком конкретном случају чланови комисије морали разликовати, најпре због потребне врсте и степена стручне спреме. Ова комисија требало би да изврши поменућу оцену и то на јасном и недвосмислено утврђеном чињеничном стању.²⁵

Код отказног разлога који се тиче неостваривања резултата рада било би пожељно колективним уговором или једностраним општим актом послодавца прецизирати начин на који се бира комисија која

²² Тако је, на пример, предвиђено Правилником о поступку и критеријумима за оцјену рада службеника судске полиције Републике Српске, који у склопу редовног годишњег оцењивања имају писмени тест знања, проверу физичких способности и способности руковања ватреним оружјем. Чл. 14, ст. 1, т. ђ–ж.

²³ Јовановић, П. (2015). *Раѝно ѝраво*. Нови Сад: Правни факултет, Центар за издавачку делатност, 335–336.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Срнић, З., Момчиловић, З. (1983). *Престанак радног односа – зашћита права радника*. Загреб, 57.

оцењује резултате рада, стручну спрему или подобност чланова комисије да надзиру и оцењују рад запослених, могли би се усвојити неки параметри за рад комисије, предвидети партиципација запослених у праћењу рада, прецизирати мерила, критеријуми и оцене по којима се прате резултати и оцењују запослени. Овде би ваљало правити разлику да ли ће се све претходно уредити колективним уговором или једностраним општим актом послодавца. Сматрамо да би законодавац требало да прецизира да, уколико се ова питања регулишу правилником о раду послодавца (а не колективним уговором), такав акт мора бити нарочито детаљан и прецизан. Проблем објективности оцене резултата рада потиче пре свега од чињенице да у домаћем праву не постоји обавеза периодичне евалуације резултата рада, нити прописаног евидентирања и архивирања документације о оцењивању. Потоње питање би требало уредити колективним уговорима.²⁶

Независно од тога у чијој је надлежности утврђивање постигнутих резултата, односно провера знања и способности, јасно је да се она обавља по унапред утврђеним критеријумима. Изграђене критеријуме прате и прецизно израђене скале бодовања. Компарацијом остварених резултата запосленог и постављених скала добија се коначни резултат. У том смислу, може се доћи до података да запослени нема потребна знања и способности, односно да је изостао резултат рада. Овде ваља направити разлику у односу на отказни разлог изостанка резултата рада, који није условљен неком објективном околношћу, која се мора искључити да би било говора о отказном разлогу.²⁷ Међутим код оцене знања, мишљења смо да нема објективних околности које би могле утицати до те мере на знање, јер се оно или има или нема.

Код способности је већ мало другачија ситуација и оне су на средини између знања, на која објективне околности не утичу у некој

²⁶ Законодавчев пропуст био је делимично ублажен закључењем Општег колективног уговора из 2008. године, којим је било предвиђено да непосредни руководиоци запосленог који у периоду од три месеца не остварује резултате рада или не покаже потребна знања и способности, покрене поступак за утврђење резултата рада односно знања и способности. По пријему захтева директор би образовао комисију од три члана, најмање истог степена стручне спреме одређене врсте занимања као и запослени. Послодавац је могао отказати уговор тек након негативног закључка ове комисије. Општи колективни уговор, *Службени гласник РС*, бр. 50/2008, 104/2008 и 08/2009, чл. 48.

²⁷ Марковић, В. (2018). *Пресјанак радној односа у ошћем режиму радних односа са обрасцима и акциуелном судском љраксом*. Београд: Пословни биро, 61. Да би се говорило о изостанку резултата рада морају се узети у обзир нарочито услови рада, тешкоће у набавци сировина и слично, као и околности на страни запосленог као што су болест, инвалидност и слично.

драстичној мери, и резултата рада, код којих се објективни чиниоци морају искључити. Способност је спремност да се примене знања и вештине у обављању послова. За оцену способности потребно је да лице има знање, али и да има остварени резултат, те је радна способност симбиоза два елемента – знања и оствареног резултата. Због наведеног, код оцене способности могуће је да неке објективне околности утичу на крајњи исход. Зато се, на пример, у немачком праву код оцене радне способности тражи да запослени нема радних способности (дакле тренутно) и да је готово извесно да их неће имати ни у будућности.²⁸

Такође, битно је истаћи да постоје професије²⁹ у којима се тест односно оцена способности везује за физичку спремност, где се могу јавити значајна одступања у односу на резултате теста способности, а у односу на неке објективне околности.³⁰ За разлику од физичких способности, знање није до те мере подложно неким спољњим објективним чиниоцима. У зависности од објективних околности, може бити мање или веће, али не у толикој мери да би оне могле утицати на знање као отказни разлог, те се у литератури не налазе ставови који указују да се приликом оцене знања мора искључити неки објективни утицај на исто.

У пракси се може поставити питање по којим критеријумима треба одредити да је запослени неспособан да обавља поверени посао. Критеријуми могу бити утврђени на најразличитије начине. Као *modus operandi* могли би послужити критеријуми који постоје у случају исказивања вишка запослених, а који су углавном предвиђени посебним колективним уговорима.³¹

²⁸ Eger, T. (2004). Opportunistic termination of employment contracts and legal protection against dismissal in Germany and the USA. *International Review of Law and Economics*, 23(4), 389. Овде ваља напоменути да се не сме поистоветити са губитком радне способности. Губитак радне способности настаје када запослени услед трајних промена у здравственом стању проузрокованих повредом на раду, професионалном болешћу, повредом ван рада или болешћу које се не могу отклонити лечењем или мерама медицинске рехабилитације, изгуби радну способност за обављање послова које је обављао пре настанка инвалидности као и за обављање других послова који одговарају његовој стручној спреми односно радној способности стеченој радом. Ваља напоменути и да је реч о општој неспособности за рад, дакле о неспособности за обављање ма којег посла, а не посла за који одређено лице поседује квалификације, вештине, умећа и друге способности.

²⁹ На пример, полиција, војска, рониоци, пилоти, све професије код којих се приликом оцене узима у обзир физичка спремност.

³⁰ Малаксалост или било који тип болести, или, на пример, лице које приступи провери по завршетку ноћне смене на дан тестирања логичким следом догађаја не може остварити резултат као лице које је одморно и слично.

³¹ Узећемо за пример критеријуме за утврђивање запослених за чијим је радом престала потреба предвиђена Посебним колективним уговор за запослене у основним

УПОЗОРЕЊЕ И УПУТСТВО ЗА ПОБОЉШАВАЊЕ РАДА У ПРИМЕРЕНОМ РОКУ

Обавештењем о неостваривању резултата рада законодавац је дао другу шансу запосленом и пружио један вид процесне, али и суштинске заштите запосленом. Отказ се, дакле, не може добити пре обавештења о пропустима и пре него што се да додатни рок да се пропусти отклоне. Међутим, послодавац у овом акту мора и конкретизовати шта очекује од запосленог, те му објаснити на који начин може остварити послодавчева очекивања, односно мора навести тачне пропусте у раду запосленог и начин на који би се они могли исправити. Овим се брани став да се отказ не може дати првим изостанком очекиваних резултата, те се исправља недостатак прецизираности законских одредби о резултатима рада који доводе до отказа.³²

Међутим поставља се питање сврсисходности давања друге шансе лицу које знање и способности нема, а нарочито имајући у виду институт јавног оглашавања слободних послова. Ипак, ако би се прихватило аналогно решење, а судска пракса прихвата, те и запосленом који нема знања и способности да друга шанса, онда би било логично да му се та друга шанса да кроз писмено упутство, као саставни део претходног обавештења. Дакле, код отказног разлога који узрок има у незнању или неспособности, могло би се очекивати да послодавац писмено упозори запосленог на постојање разлога за отказ, затим да му изда упутства за отклањање недостатака односно да му да упутства како би побољшао рад, односно у ком сегменту би требало да се додатно едукује или на којим способностима би требало поради и остави адекватан рок за остварење очекиваног.

и средњим школама и домовима ученика, *Службени гласник РС*, бр. 21/15, 92/20. Као критеријуми који се бодују узети су рад остварен у радном односу, образовање, такмичења и педагошки допринос у раду као критеријуми професионалног типа, и одређени социјални моменти, као на пример, имовно стање, здравствено стање на основу налаза надлежне здравствене установе, односно надлежног фонда пензијског и инвалидског осигурања и број деце предшколског узраста, односно деце на редовном школовању до 26 година старости. Уколико више запослених има исти број бодова, предност има запослени који је остварио већи број бодова по основу рада оствареног у радном односу, образовања, такмичења, педагошког доприноса у раду, имовног стања, здравственог стања, броја деце, и то наведеним редоследом.

³² Betten, L. (1993) *Internal labour law*, Deventer – Boston, 225–227. И не само код отказа (јер је отказ крајња мера), већ пре изрицања било какве друге мере, послодавац мора претходно дати писано обавештење у вези са недостацима у раду запосленог, са упутствима и примереним роком за побољшање рада. Тек ако након истека тог рока уз примену послодавчевих упутстава запослени не побољша рад, послодавац може приступити изрицању мера.

Сматрамо да је законодавац могао и прецизирати или бар поставити минималну границу трајања рока за унапређење резултата, односно одредити ту рок као „разуман”.³³ С тим у вези ваља имати у виду да је пре ступања на снагу новеле Закона о раду од 2014. године, а по узору на стандарде Међународне организације рада (МОР), Врховни касациони суд у својим одлукама заузео став да радни однос не треба да престане због незадовољавајућих резултата рада, сем ако је послодавац дао запосленом писано упозорење са одговарајућим упутством, те му оставио разуман рок, а запослени наставља да извршава дужности на незадовољавајући начин и након протеча остављеног рока. Наравно, и у том случају је неопходно да послодавац на објективан и поуздан начин утврди изостанак резултата рада.³⁴

Упутство за побољшање радног учинка саставни је део претходног обавештења.³⁵ Да би отказ због неостваривања резултата рада био законит,

³³ Уз напомену да би чак и тада постојала празнина, јер би се у сваком конкретном случају морало утврђивати шта је разуман рок. Дакле, сâмо трајање „разумног рока“ није и не може бити одређено законом, јер се не може очекивати да је разуман рок у којем запослени може да поправи радни учинак једнак за све делатности. Могло би се евентуално очекивати да се колективним уговором нешто оквирније одреди одговарајући рок уместо стандарда „разумног рока“. За сада је на процени суда да ли је у сваком конкретном случају остављен или не разумни рок. Врховни касациони суд оценио је као правилном оцену нижестепених судова да нису испуњени услови за отказ због изостанка резултата рада када тужиоцу није остављен примерен рок за побољшање рада. У конкретном случају након месец дана обављања послова, тужилац добија обавештење о постојању разлога за отказ уговора о раду јер је послодавац утврдио да су учинак, квалитет рада и однос запосленог према радним задацима испод захтеваног нивоа, те да резултирају континуираним неиспуњавањем резултата рада и компромитовањем ефикасности и захтеваних резултата рада у укупном процесу контролинга, те се запосленом оставља рок од 10 радних дана да побољша свој рад. Поповић, М. (2020). *Пресѝанак радноѝ односа*. Београд: Завод за уѝбенике, 21–22, 49.

³⁴ Занимљиво решење садржао је Закон о удруженом раду, по којем је било предвиђено да се запосленом понуди посао који одговара његовим способностима. Дакле, уколико радник трајније не остварује резултате рада (прецизније, ако трајније не остварује резултате који се обично остварују) било је потребно претходно понудити запосленом рад на пословима који одговарају његовим способностима, а уколико би овај то одбио тек онда се могла донети одлука о отказу. Crnić, Z., Momčilović, Z. (1983). *Prestanak radnog odnosa – zaštita prava radnika*. Zagreb, 57.

³⁵ Пресуда Врховног касационог суда Рев2 533/11, од 6. 10. 2011. године. Послодавац може запосленом отказати уговор о раду ако и после датих инструкција и остављеног рока да побољша резултате рада, настави да обавља посао на незадовољавајући начин. Из образложења: „Према утврђеном чињеничном стању, тужилац је био у радном односу на неодређено када му је тужени отказао уговор о раду, због неостваривања резултата рада, односно због немања потребног знања и способности за обављање послова на којима ради, уз паушално образложење, без навођења конкретних разлога и чињеница на основу којих је отказни разлог утврђен. У упозорењу о постојању разлога за отказ уговора о раду наведено је да тужилац није показао

неопходно је да послодавац запосленог претходно на одговарајући начин инструкује о послу и да му дâ рок за побољшање рада и резултата рада, а да запослени и после остављеног рока предвиђеног за побољшање и даље обавља рад на незадовољавајући начин.³⁶

Међутим, могуће је да инструкција послодавца изостане. То би било дозвољено само у оним ситуацијама када се ради о рутинским, једноставним пословима на којима се операције једнолично понављају. Како је циљ инструкције подучавање, инструкције би се за тако једноставне послове са правом могле сматрати сувишним.³⁷

ПОСЛЕДИЦЕ ИЗОСТАНКА РЕЗУЛТАТА РАДА ОДНОСНО НЕПОСЕДОВАЊА ПОТРЕБНИХ ЗНАЊА И СПОСОБНОСТИ ЗА ОБАВЉАЊЕ ПОСЛА

Законодавац је само као могућност предвидео отказ уговора о раду због неостваривања резултата рада (а аналогно и због изостанка потребних знања и способности), што имплицира да послодавац дискреционо може одлучити о томе да ли ће, када се стекну услови за отказ, отказ заиста и дати. За разлику од изостанка резултата рада, где је законодавац прописао одређену процедуру за законитост отказа, код немања знања и

резултате рада на пословима на којима је распоређен, да је на основу праћења извршења послова запосленог од стране непосредних руководиоца утврђено да тужилац није у могућности да извршава постављене задатке и не показује очекивану заинтересованост за рад у циљу ефикасног извршавања послова, те му је остављен рок од пет дана да достави изјашњење о наводима из упозорења. Суд је утврдио да је решење о отказу незаконито јер посебна комисија која би вршила процену посебних знања и вештина запослених није била формирана код туженог. Даље да би отказ из овог разлога био законит, неопходно је утврдити да резултати рада изостају због недовољног рада запосленог и његовог незалагања, односно због одсуства потребних знања, способности или неукости запосленог, што је у конкретном случају изостало, те да је побијаним решењем паушално образложен разлог престанка радног односа, без навођења конкретних разлога и чињеница, да није остварена сврха упозорења будући да му је уручено истог дана када и решење о отказу уговора о раду, да је упозорење достављено синдикату након доношења решења о отказу уговора о раду.“

³⁶ Такође, интересантан је увид и у став Врховног суда Србије да је законит отказ због неостваривања резултата рада у случају у којем је послодавац, приликом констатовања мањка, оставио запосленом време за исправљање грешке и побољшање резултата, па и након тога у поновљеној контроли утврдио мањак. Чолић Б. (2006). Отказ уговора о раду и могући облици заштите права запослених. *Радно и социјално право*, бр. 1–6, 294.

³⁷ Живковић, Б. (2008). Отказ уговора о раду због незадовољавајућег вршења посла. *Радно и социјално право*, 12(1), 351.

способности то није случај, па правне празнине попуњава судска пракса. Потребно је направити разлику прво у погледу тога да ли је изостанак знања или способности, у смислу умећа обављања неких активности које нису одвише захтевне (шаблонских послова у производњи, занатских послова и слично) или способности да се примене стечена знања у пракси. У овом другом случају, не би се косило са институтом јавног огласа да се запосленом да „друга“ шанса кроз упозорење, те да се фактички запосленом „покаже“ како да стечена знања и примени. И супротно, става смо да у духу једнаких шанси за запошљавање и јавног конкурса као „такмичења знања и способности“ за први случај не треба остављати додатан период. Даље је потребно утврдити да ли лице има знање и вештине које не уме конкретно да примени или их нема уопште, јер је у првом случају оправдано дати другу шансу кроз упозорење са додатним роком, а у другом не.³⁸

У сваком случају, како радни однос предстља сусрет слободе предузетништва и слободе рада, својинска и управљачка овлашћења су разлог због кога се сматра да је послодавац више од уговорне стране тј. да је природни законодавац у предузећу.³⁹ Власник средстава за рад, сасвим логично, има право да располаже средствима за рад и води предузеће у складу са својим економским интересима те прими раднике који ће ефикасно радити а „решѝ“ се оних који су му на терету,⁴⁰ али све у складу са императивним правним прописима. Неспорно, послодавац има право да раскине уговор о раду и, по правилу, ово право користи у складу са економским и производним интересима. То значи да послодавац приликом отказа неће злоупотребљавати своје право на раскид уговора, односно да ће о отказу одлучивати рационално (легално и легитимно), а не само зато што на то има право.⁴¹ Ако послодавац утврди да запослени не остварује резултате рада или нема потребна знања и способности, може да му откаже уговор о раду,⁴² и према нашем позитивном решењу то јесте апсолутно право послодавца.

³⁸ Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – одлука УС, 113/2017, 95/2018, чл. 180.

³⁹ Ковачевић, Љ. (2013). *Правна субординација у радном односу и њене ѝранице*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 135.

⁴⁰ Вучковић, В. (1998). Престанак радног односа. *Радно и социјално ѝраво*, бр. 7–9/98. 174.

⁴¹ Миљковић, М. (2002). Незаконит и неоправдани престанак радног односа. *Право и ѝривреда*, бр. 1–4, 61.

⁴² Михајловић, П. (2004). Престанак радног односа по сили закона и отказом уговора о раду од стране послодавца. *Правни живоиѝ*, бр. 3–4, 174. Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013. и 75/2014, 13/2017. – одлука УС, 113/2017. и 95/2018, чл. 181. Уколико је запослени члан синдиката послодавац

Након што наступи разлог за отказ, неопходно је да га послодавац констатује а потом и да донесе одговарајући акт о престанку радног односа, односно уговора о раду. Реч је о конститутивном акту којим се одузима својство радника, и то непосредно на основу самог акта којим је оцењено односно испитано да је наступио разлог за престанак радног односа. Према нашем позитивном законодавству писмена форма је обавезна,⁴³ те се одлука о престанку радног односа материјализује доношењем решења,⁴⁴ које је резултат спроведеног поступка у којем су претходно утврђени оправдани разлози за отказ.

Неретко, приликом утврђивања законом предвиђених отказних разлога долази до пропуста у самом отказном поступку. Када дође до повреда правила поступка, повреда процесног права јесте то што чини отказ незаконитим.⁴⁵ То, даље, значи да отказ може бити дат из законом

је до измена из 2014. године морао да тражи мишљење синдиката али га то мишљење ни на који начин није обавезивало нити ограничавало. У складу са изменама запослени може, уколико жели, уз своју изјаву приложити и мишљење синдиката, које ће послодавац „размотрити“.

⁴³ И у упоредном праву је правило да је писмена форма отказа обавезна (Белгија, Бугарска, Кипар, Чешка, Француска, Грчка, Мађарска, Литванија, Румунија, Словачка) Heerma van Voss, G., Waas, B., & ter Haar, B. (2011). *Dismissal – particularly for business reasons – and Employment Protection*. (Thematic report – European Labour Law Network; No. 2011). European Labour Law Network, 20. Занимљиво је да у Немачкој отказ може бити дат у електронској форми, путем мејла, или у Естонији где се предвиђа да може само репродукован у писмену форму. У Луксембургу усмени отказ производи дејство, али ствара ситуацију „формалног недостатка“. Запослени којем је отказ дат из оправданог разлога усмено, иако производи правно дејство, има право на накнаду штете у висини једне месечне зараде.

⁴⁴ Nielsen, R. (2006). *Termination of Employment. Legal Situation in the Member States of the European Union*. European Commission, 128. Међутим, упоредно право среће и другачија решења. Тако Белгија и Шведска немају законодавних решења о форми отказа, док се обавезна писмена форма среће у Великој Британији али за случај отказа из економских разлога.

⁴⁵ Сама незаконитост може имати различите узроке који су последица повреде правила поступка (застарелост, пропуштање достављања упозорења, право на одбрану, образложење, поука о правном леку, достављање решења о отказу) или повреде материјалног права (престанак радног односа без правног основа, без оправданог разлога). Иако су повреде одредаба поступка мање озбиљне од неоправданог престанка радног односа, није за занемарити да се послодавци који крше законске обавезе привилегују и крше начело правне сигурности одбрану и правни лек. Ковачевић, Љ., (2016). *Ваљани разлози за ојказ уговора о раду*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 184–185. Према нашем позитивном праву, испитујући отказ у формалном смислу суд ће као незаконито поништити решење ако послодавац није упозорио запосленог на постојање разлога за отказ у законом предвиђеној форми (Пресуда Врховног касационог суда Рев2 1196/16, од 29. 6. 2016. године), ако решење о отказу није уручено лично запосленом (Пресуда Врховног касационог суда Рев2 841/16, од 21. 12. 2016. године), ако је решење о отказу

предвиђених отказних разлога, али такав раскид уговора биће незаконит. Дакле, није реч о суштинској него формалној грешци.

Последица незаконитог отказа је успостављање ранијег стања, јер ако је акт на основу којег запосленом престаје радни однос ништав, онда је ништав и сам престанак радног односа или, другим речима, радни однос није ни престао.⁴⁶ Зато је реинтеграција примарна последица утврђивања незаконитог отказа. С тим у вези, има аутора који су става да утврђивање незаконитог отказа, односно утврђивање ништавости одлуке о отказу аутоматски доводи до реинтеграције, то је и право суда да по службеној дужности наложи реинтеграцију, а да се то не сматра прекорачењем тужбеног захтева.⁴⁷ Међутим, јасно је да у пракси запослени не мора да жели да се врати на рад код послодавца, најчешће због нарушених односа. Зато важеће одредбе Закона о раду у правни поредак уводе алтернативно решење – компензациону накнаду.⁴⁸ Запослени има право и да се не врати на рад, у ком случају може захтевати да суд обавезе послодавца да му исплати накнаду штете у висини до 18 зарада, која се одмерава према времену које је запослени провео у радном односу код послодавца, годинама живота запосленог и броју издржаваних чланова породице, при чему суд нема право да преиспитује разлоге којима се запослени руководи приликом овог захтева, као ни оправданост или целисходност оваквог решења, већ је дужан да захтев усвоји.⁴⁹ Поред захтева за реинтеграцију

донето истог дана кад и упозорење, без остављања законског рока за изјашњење о разлозима који су запосленом стављени на терет (Пресуда Врховног касационог суда Рев2 1196/16, од 29. 6. 2016. године) ако разлози за отказ из упозорења нису исти као разлози за отказ из одлуке о отказу (Пресуда Врховног касационог суда Рев2 1146/16, од 8. 9. 2016. године), ако је донето по протеклу преклузивних рокова (Пресуда Врховног касационог суда Рев2 660/17, од 7. 12. 2017. године), или пак ако решење о отказу не садржи идентификацију повреде радне обавезе у погледу начина, времена и места извршења (Пресуда Врховног касационог суда Рев2 2008/15, од 9. 12. 2015. године).

⁴⁶ Миљковић, М. (2002). Незаконит и неоправдани престанак радног односа. *Право и ѝривреда*, бр. 1–4, 65.

⁴⁷ Ковачевић, Љ. (2016). *Ваљани разлози за оѝказ уѝвора о раду*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 183. Такво решење прихваћено је у Немачкој. Мана овог концепта огледа се у својеврсној принуди уколико ни послодавац ни запослени не желе реинтеграцију (већ рецимо накнаду штете), па смо става да је прихватљивије наше решење по којем се, дакле, суд држи тужбеног захтева, те реинтеграцију досуђује само када је запослени тражи.

⁴⁸ Конкретно, институт компензационе накнаде уведен је Законом о изменама и допунама Закона о раду, *Службени ѝласник РС*, бр. 61/05, чл. 10.

⁴⁹ Закон о раду, *Службени ѝласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014, 13/2017. – одлука УС, 113/2017. и 95/2018, чл. 191. Изузеци од правила да запослени има право на реинтеграцију у радни однос прописани су у следећим случајевима: 1) уколико послодавац поднесе захтев да се запослени не врати на рад и

или алтернативно компензациону накнаду, последица ништавости незаконите одлуке о отказу јесте накнада штете у висини изгубљене зараде као и других примања, као и припадајућих доприноса код Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање, те увезивање радног стажа које би запослени да је радио остварио, а услед незаконитог отказа није.⁵⁰

Када је реч о накнади штете, суд је дужан да се и у радном спору води Законом о облигационим односима,⁵¹ односно да накнаду штете умањи за износ који је запослени остварио уколико је засновао други радни однос, уз примену правила о терету доказивања. У пракси би то значило да запослени треба да изводи доказе на основу којих би суд утврдио да други радни однос није заснован, а тужени – бивши послодавац, да доказује да је ипак нови радни однос заснован.⁵²

Међутим реинтеграција је незаменљив институт, нарочито имајући у виду да компензациона накнада (више представља казну за послодавца) није решење проблема незапослености. Реинтеграција има важну улогу посебно код лица која теже налазе запослење, а што је од важности посебно у периоду економских и финансијских криза,⁵³ те је битно да постоји делотворан механизам за извршење одлуке о реинтеграцији (чак и принудног извршења) и то не само формално, него и суштински, укључивањем радника у процес рада.⁵⁴

доказе постојање околности које оправдано указују да наставак радног односа није могућ, у ком случају је дужан да запосленом исплати накнаду штете у висини до 36 зарада, која се утврђује према истим критеријумима као и у случају када запослени не захтева да се врати на рад (чл. 191, ст. 6. ЗР), као и 2) уколико је отказ само формално незаконит у смислу непоштовања отказне процедуре, али су разлози отказа законити и оправдани, запослени нема право на враћање на рад, већ само право на накнаду штете у износу до шест зарада запосленог. Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014, 13/2017. – одлука УС, 113/2017. и 95/2018, чл. 191, ст. 7.

⁵⁰ Живановић, Б. (2013). Спорови поводом престанка радног односа пред судом опште надлежности. *Заштитна права у области рада*, ур. Зоран Ивошевић. Београд, 134.

⁵¹ Закон о облигационим односима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89. – одлука УСЈ и 57/89; *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93; *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003. – Уставна повеља и *Службени гласник РС*, бр. 18/2020.

⁵² Живановић, Б. (2013). Спорови поводом престанка радног односа пред судом опште надлежности. *Заштитна права у области рада*, ур. Зоран Ивошевић. Београд, 134.

⁵³ Ковачевић, Ј. (2016). *Ваљани разлози за отказ уговора о раду*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 178.

⁵⁴ У супротном се претвара у злостављање на раду, по ставу Врховног касационог суда, у тзв. мобинг празног стола. Овај став заузет је у предмету запослене која се судском одлуком вратила на рад. Тада закључује анекс уговора о раду ради премештаја на посао мајстора столара у одељењу за ручну и машинску обраду дрвета.

СВРСИСХОДНОСТ РЕИНТЕГРАЦИЈЕ КОД ОТКАЗА УГОВОРА О РАДУ ЗБОГ ИЗОСТАНКА РЕЗУЛТАТА РАДА ИЛИ НЕПОСЕДОВАЊА ЗНАЊА И СПОСОБНОСТИ ЗА ОБАВЉАЊЕ ПОСЛА

Поставља се питање сврсисходности реинтеграције у појединим случајевима, а нарочито код пословно условљеног отказног разлога на запосленог. Враћање радника подразумева повратак на претходни посао, а у случају да је посао у међувремену укинут, онда на посао који одговара стручној спреми, знању и способностима запосленог.

Ако је отказ оправдан, али незаконит, а дозволи се реинтеграција, онда ће запослени поново добити отказ, али овај пут уз поштовање меродавних процесних правила. С тога би судови требало пажљиво да у сваком конкретном случају изврше процену да ли је оправдан отказ, да ли је понашање запосленог такво да чини наставак радног односа немогућим, те која се сврха постиже реинтеграцијом. У пракси, примена претходног је врло целисходна. Најсликовитији пример из праксе јесте пример васпитачице која је добила отказ на незаконит начин, због физичког кажњавања деце. Иако правила процедуре отказа нису поштована, одбијена је са захтевом за реинтеграцију јер је отказ био основан.⁵⁵

Најчешћа врста спорова у поступку пред судовима опште надлежности су спорови за оцену законитости решења о отказу уговора о раду од стране послодавца. За отказни разлог, неостваривање резултата рада и непоседовање одговарајућих знања и способности то би значило испитивање да ли је пре отказа раднику дато упозорење на постојање разлога за отказ, да ли су разлози у упозорењу и одлуци о отказу исти, да ли је остављен примерен рок за постизање резултата рада и сл. Уколико постоји, суд ће даље испитати оправданост разлога због којих је запосленом отказан уговор о раду.⁵⁶

Међутим, послодавац од запослене захтева да вади ексерте из палета што запослена одбија будући да тај посао није у складу са њеним радним местом, након чега поново добија отказ због неизвршавања послодавчевих налога. Суд заузима став да је послодавац повредио достојанство запослене захтевајући од ње да извршава налоге нижег степена сложености. Ковачевић, Љ. (2016). *Ваљани разлози за оѝказ уѝвора о раду*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 179.

⁵⁵ Пресуда Врховног касационог суда Рев 2 678/18, од 20. 12. 2018. године, нав. према: Поповић, М. (2020). *Пресѝанак радној односа*. Београд: Завод за уѝбенике, 98. Незаконито (али оправдано) је отпуштен и медицински техничар из једне здравствене установе, који је вршио недозвољене полне радње над пацијентима 89 0 Рс 075407 23 Рс 2, потврђено од стране Врховног суда Републике Српске 89 0 Рс 075407 24 Рев.

⁵⁶ Живановић, Б. (2013). *Спорови поводом престанка радног односа пред судом опште надлежности. Зашѝитија ѝрава у областѝи рада*, ур. Зоран Ивошевић. Београд, 137.

Нарочито се поставља питање целисходности реинтеграције у односу на отказни разлог који се тиче способности запослених. Дакле, реч је о ситуацији да је отказ који почива на оправданом отказном разлогу који се тиче способности запослених незаконит због пропуста у процедури. Такав запослени би, уколико то пред судом буде тражио, био враћен на рад. Међутим, лице се враћа на исти посао са кога је отпуштено јер није остварило резултате рада, односно на посао за који нема знања односно способности. Јасно је да ће запослени опет бити у ситуацији да му се откаже уговор о раду. Овде се поставља питање односа суштине и форме отказа, па се чини оправданим дати превагу суштини, чиме се брани став да код овог отказног разлога нема (увек) места реинтеграцији, те да је позитивно решење којим се уместо реинтеграције уводи компензациона накнада.

Ако се у току поступка утврди да јесте постојао основ за престанак радног односа, али да је послодавац поступио супротно одредбама Закона које регулишу поступак за престанак, суд ће одбити захтев за реинтеграцију.⁵⁷ Из ове одредбе произилази да ће суд по службеној дужности, уколико оцени да је отказ основан али незаконит, одбити захтев за реинтеграцију. У судској пракси такође преовладава мишљење да процесне грешке приликом давања отказа не оправдавају реинтеграцију.⁵⁸

Дакле, према важећим одредбама, запослени којем је незаконито престао радни однос има право на компензациону, али и реституциону накнаду. С тим у вези поставља се питање да ли је реч о једној или двома врстама накнаде штете. Ово питање нема само правни значај, већ и социјални и надасве економски, с обзиром на битно другачија права и обавезе послодавца и запосленог у случају кумулације, односно алтернације накнада. Става смо да би за досуду ових накнада важила кумулација, јер се

⁵⁷ Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014, 13/2017. – одлука УС, 113/2017. и 95/2018, чл. 191.

⁵⁸ Трифуновић, П. (2015). Нови закон о раду два спорна питања субординације. *Билтен врховној касационој суда*, бр. 3/2015, 271. Приликом дефинисања правних последица незаконитог отказа уговора о раду, законодавац је учинио пропуст. Наиме, у покушају да направи разлику између оправданог али незаконитог и неоправданог али законитог отказа, десила се омашка. Тако законодавац предвиђа да ако суд у току поступка утврди да је запосленом престао радни однос без правног основа, али послодавац у току поступка докаже да постоје околности које оправдано указују на то да настанак радног односа уз уважавање свих околности и интереса обе стране у спору није могућ, суд ће одбити захтев запосленог да се врати на рад и досудиће му накнаду штете. Међутим, ако се има у виду да су разлози за отказ понашање запосленог, његове способности или потребе послодавца, чини се да ова одредба није јасна. Ако нема основа за отказ, није јасно како ће послодавац доказати да постоје околности које оправдано указују да наставак радног односа, уз уважавање свих околности и интереса обе стране, у спору није могућ.

чини да је идеја компензационе накнаде да супституише реинтеграцију, а не и остале последице незаконитог отказа, а на том становишту стоји и судска пракса првостепених и другостепених судова.⁵⁹ Имајући у виду фактичку подређеност запосленог послодавцу и чињеницу да је отказ ипак *ultima ratio* за нарушене односе послодавца и запосленог, става смо да се не може ни очекивати од запосленог да у сваком случају тражи реинтеграцију и настави да ради код послодавца, ако је, на пример, вероватно да ће у наставку трпети злостављање на раду. Стога је компензациона накнада адекватно решење, с тим што би је требало ограничити како би се избегле одређене злоупотребе, те пренети у овлашћење суда да ипак испита разлоге због којих запослени уместо реинтеграције тражи компензацију.⁶⁰

ЛИТЕРАТУРА

- Betten, L. (1993). *International labour law*. Deventer – Boston
- Брајић, О. (2003). Одредбе закона о одрживом запослењу и отказу. *Радно право у условима транзиције*. Крагујевац.
- Вучковић, В. (1998). Престанак радног односа. *Радно и социјално право*, бр. 7–9/98.
- Wedderburn, L. (1986). *The worker and the law*. London.
- Dismissal, particularly for business reasons and Employment Protection*, Thematic Report, November, (2011).
- Eger, T. (2004). Opportunistic termination of employment contracts and legal protection against dismissal in Germany and the USA. *International Review of Law and Economics*, 23(4).

⁵⁹ Тако, примера ради: Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Гж1 1476/10 од 12. 1. 2011. године, <http://www.kg.ap.sud.rs/gz-1.-1476.10.html>, 10. 10. 2025. године, Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж1 2978/12 од 26. 11. 2012. године, <http://www.ns.ap.sud.rs/index.php/src/sudska-praksa/271-gz1-2978-12>, 10. 10. 2025. године.

⁶⁰ Ова накнада штете нема везе са накнадом штете на име изгубљених зарада. Штета на име изгубљене зараде јесте нужна правна последица незаконитог престанка радног односа. Њу послодавац дугује независно од захтева запосленог за реинтеграцијом. Дакле, накнада штете уместо враћања на рад и накнада штете у висини изгубљене зараде представљају два различита вида штете. Услед незаконитог отказа, као последица може се јавити и штета испољена у умањењу имовине запосленог, односно у спречавању њеног увећања, а такође и као нематеријална штета. Стога радник има право на накнаду штете због незаконитог отказа, али саме одредбе немају за циљ само репарацију штете, него и одвраћање послодавца од олаког прибегавања отказу. Накнада материјалне штете усмерена је на довођење материјалне ситуације запосленог на ниво на којем је била пре доношења одлуке о престанку радног односа, а преваходно се тиче изгубљених зарада и других примања. Ковачевић, Љ. (2016). *Ваљани разлози за ошказ уговора о раду*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 181.

- Живановић, Б. (2013). Спорови поводом престанка радног односа пред судом опште надлежности. *Заштитна права у области рада*, ур. Зоран Ивошевић. Београд.
- Живковић, Б. (2013). Решење о престанку радног односа и отказ уговора о раду. *Билтен Врховној касационој суда Србије*, бр. 3.
- Живковић, Б. (2008). Отказ уговора о раду због незадовољавајућег вршења посла. *Радно и социјално право*, 12(1).
- Ивошевић, З. (2012). Отказ уговора о раду од стране послодавца. *Заштитна права у области рада*. Београд.
- International Labor Association (1995). *Protection against unjustified dismissal. International labour conference*, Report III 82nd session. Geneva: International Labour Office.
- Јовановић, М. (2016). Кључни радноправни аспекти јавног конкурса за заснивање радног односа. *Право и привреда*. Београд, 54(10–12).
- Јовановић, П. (2015). *Радно право*. Нови Сад: Правни факултет, Центар за издавачку делатност.
- Ковачевић, Љ. (2016). *Ваљани разлози за ојказ уговора о раду*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање.
- Ковачевић, Љ. (2013). *Правна субординација у радном односу и њене границе*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање.
- Лубарда, Б. А. (2012). *Радно право. Расправа о досјојансјиву на раду и социјалном дијалоју*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање.
- Марковић, В. (2018). *Пресјанак радној односа у ојшијем режиму радних односа са обрасцима и акјуелном судском праксом*. Београд: Пословни биро.
- Марковић, В. (2015). Правне последице незаконитог отказа уговора о раду. *Право и привреда*, 53(4–6).
- Миљковић, М. (2002). Незаконит и неоправдани престанак радног односа. *Право и привреда*, 39(1–4).
- Михајловић, П. (2004). Престанак радног односа по сили закона и отказом уговора о раду од стране послодавца. *Правни живои*, бр. 3–4.
- Nielsen, R. (2006). *Termination of Employment. Legal Situation in the Member States of the European Union*. European Commission.
- Поповић, М. (2020). *Пресјанак радној односа*. Београд: Завод за уџбенике.
- Трифунковић П. (2015). Нови Закон о раду два спорна питања субординације. *Билтен врховној касационој суда*, бр. 3.
- Heerma van Voss, G., Waas, B., & ter Haar, B. (2011). *Dismissal – particularly for business reasons – and Employment Protection*. (Thematic report – European Labour Law Network; No. 2011). European Labour Law Network.
- Crnić, Z., Momčilović, Z. (1983). *Prestanak radnog odnosa – zaštita prava radnika*. Zagreb.
- Чолић, Б. (2006). Отказ уговора о раду и могући облици заштите права запослених. *Радно и социјално право*, бр. 1–6.
- Шундерић, Б., Ковачевић, Љ. (2017). *Радно право*. Београд: Службени гласник.

Позитивноправни прописи

Закон о облигационим односима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89. – одлука УСЈ и 57/89; *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93; *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003. – Уставна повеља и *Службени листник РС*, бр. 18/2020.

Закон о раду *Службени листник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – одлука УС, 113/2017. и 95/2018.

Општи колективни уговор, *Службени листник РС*, бр. 50/2008, 104/2008. и 08/2009.

Посебан колективни уговор за запослене у основним и средњим школама и домовима ученика, *Службени листник РС*, бр. 21/15, 92/20.

Судска пракса

Пресуда Врховног касационог суда Рев2 533/11, од 6. 10. 2011. године.

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду – ГЖ 1 2034/12, од 10. 9. 2012. године

Пресуда Врховног касационог суда Рев2 1196/16, од 29. 6. 2016. године

Пресуда Врховног касационог суда Рев2 841/16, од 21. 12. 2016. године.

Пресуда Врховног касационог суда Рев2 1196/16, од 29. 6. 2016. године

Пресуда Врховног касационог суда Рев2 1146/16, од 8. 9. 2016. године

Пресуда Врховног касационог суда Рев2 660/17, од 7.12. 2017. године

Пресуда Врховног касационог суда Рев2 2008/15, од 9. 12. 2015. године.

Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Гж1 1476/10, од 12. 1. 2011. године. Доступно на: <http://www.kg.ap.sud.rs/gz-1.-1476.10.html>, приступљено 10. 9. 2015. године.

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж1 2978/12, од 26. 11. 2012. године. Доступно на: <http://www.ns.ap.sud.rs/index.php/src/sudska-praksa/271-gz1-2978-12>, приступљено 10. 9. 2015.

*Miodraga Tošić**

Basic Court in Sokolac, Bosnia and Herzegovina

ORCID: 0009-0008-9399-8207

**IS THERE ROOM FOR REINSTATEMENT
IN CASES OF DISMISSAL FOR FAILURE TO ACHIEVE
WORK RESULTS OR FOR THE LACK OF KNOWLEDGE
AND SKILLS REQUIRED TO PERFORM THE JOB?*****

ABSTRACT: In practice, it is necessary to distinguish between dismissal for failure to achieve work results and dismissal for the lack of knowledge and skills required to perform a particular job, since these are two separate grounds for dismissal, while legal gaps and the lack of case law make it more difficult to effectively exercise the right to protection against unjustified dismissal. In that regard, the author begins with the premise that legal certainty and the objective determination of work norms contribute to preventing abuse of the right to dismiss; that introducing a statutory obligation to establish criteria and authority for assessing employees' knowledge and skills contributes to greater legal certainty in the field of protection against unjustified dismissal; and that a more complex dismissal procedure may play a significant role in preventing labor disputes. The article also concludes that the current statutory solutions are rightly subject to significant criticism, because they cannot be identical for all grounds for dismissal, and that reinstatement, as

* e-mail: miodraga.tosic@pravosudje.ba, Judge.

** The paper was received on January 21, 2026, the revised version was submitted on March 2, 2026, and it was accepted for publication on March 4, 2026.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

a legal consequence of unlawful dismissal, has no practical significance in the case of this ground for dismissal.

Keywords: dismissal, failure to achieve work results, lack of knowledge and skills, reinstatement

INTRODUCTORY CONSIDERATIONS

In order for an employer to dismiss an employee, there must be a justified ground, which must be stated in the dismissal decision. In foreign legal systems, justified grounds for dismissal are most often exhaustively listed in the applicable legislation and concern the employee's conduct and skills, or the employer's operational needs.¹ Under our positive law, justified grounds for dismissal may be personal or professionally conditioned. Personal grounds for dismissal relate to the employee's conduct, while professionally conditioned grounds relate to the employee's skills and the employer's needs.

The legislature provides that an employee may be dismissed if there is a justified ground relating to their capacity for work, namely, if they fail to achieve work results or lack the necessary knowledge and skills to perform the tasks assigned to them.² The first question that arises is whether this constitutes one ground for dismissal or two.

In the theory of labor law, there are conflicting views. According to one view, failure to achieve work results is the consequence of insufficient work, which is caused by a lack of effort. This refers to an employee who has the necessary knowledge and skills, and thus knows how to perform work tasks, but the expected results are absent because of negligence, because they do not make an effort, that is, they do not apply themselves. Put simply, the absence of results is caused by laziness.³ Šunderić and Kovačević take the same position, stating that lack of knowledge and skills should not be confused with

¹ *International Labor Association (1995). Protection against unjustified dismissal. International labour conference, Report III 82nd session, Geneva: International Labour Office, 33–34.* In some countries, a justified ground is required only for dismissal without notice, as, for example, in Qatar, Turkey, and Thailand. Less specific grounds for dismissal are most often defined as “justified” or “real and serious” reasons for dismissal and are provided for, for example, under Tunisian legislation (which is not the best solution, since in the event of a dispute it must be determined in each individual case what constitutes a justified, or real and serious, ground for dismissal).

² Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 179, para. 1, point 1.

³ Ivošević, Z. (2012). Otkaz ugovora o radu od strane poslodavca. *Zaštita prava u oblasti rada*. Belgrade, 179.

failure to achieve work results, although it is precisely the lack of knowledge and skills that may lead to, or cause, the absence of results. Failure to achieve work results is linked to failure to accomplish a goal, and it is necessary to reliably and objectively determine that the employee is not performing their tasks in the required volume and to the required standard due to insufficient effort and lack of commitment,⁴ and not due to lack of knowledge or skills.

Another view holds that failure to achieve work results should be the consequence of the employee's lack of the necessary knowledge and skills to perform the tasks assigned to them. In that sense, failure to achieve work results and the lack of necessary knowledge and skills would constitute one and the same ground for dismissal; according to Lubarda, failure to achieve work results is a ground for dismissal caused by the lack of necessary knowledge and skills.⁵

The legislative solution leads to the conclusion that this is nevertheless not a single ground for dismissal. It is true that both grounds for dismissal are grouped under the same point of Article 179 of the Labor Law, but the Law provides

“...that an employee may be dismissed if there is a justified ground for doing so [...] namely, if the employee fails to achieve work results or lacks the necessary knowledge and skills to perform the tasks assigned to them.”

Therefore, for the dismissal to be justified, either one ground or the other is required, because the statutory provision itself separates them. In accordance with positive law, it is neither necessary for both grounds to be cumulatively satisfied, nor is the absence of results a consequence of the lack of knowledge and skills; rather, these are two independent and mutually autonomous grounds for dismissal, which may produce the same consequence – poor business performance on the part of the employer. It is important to emphasize that these are two distinct grounds for dismissal because the author is of the opinion that they should also produce different consequences. In the case of failure to achieve work results, the employee is capable but unwilling, whereas in the other case, the employee is willing but incapable. It therefore appears justified to treat these two cases differently. Accordingly, the following section addresses the (un)suitability of reinstatement in cases of dismissal on this ground.

⁴ Šunderić, B., Kovačević, L.J. (2017). *Radno pravo*. Belgrade: Official Gazette, 371.

⁵ Lubarda, B. A. (2012). *Radno pravo: Rasprava o dostojanstvu na radu i socijalnom dijalogu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information, 734–736. If, however, the absence of results were the consequence of negligent and untimely work, then, according to this author, this would be a breach of a work duty (the duty of conscientious and timely performance of work), and it would be necessary to conduct disciplinary proceedings (dismissal would then be a disciplinary sanction), which would not be necessary in the first case (when results are absent because of lack of knowledge and skills).

FAILURE TO ACHIEVE WORK RESULTS

An employment contract may be defined as a contract for the personal performance of work, as it is concluded with regard to the employee's personal characteristics, especially their qualifications.⁶ As a rule, if the employee has the required knowledge, that is, has the appropriate skills, then they will achieve the required work results. However, the question arises as to what happens if the employee nevertheless fails to achieve them. In that case, it is first necessary to identify the reason for the absence of work results. The absence of work results (as a ground for dismissal) in the case of an employee who has the appropriate knowledge and skills cannot be the consequence of objective circumstances beyond the employee's control.⁷

A work result is the product of invested knowledge, skills, and effort. Our legislature does not contain provisions on work results as such, but the part of the Labor Law on salaries refers to work performance.⁸ Work results are assessed primarily through direct review of the work and its product, as well as through control of the quality and quantity of the work performed. Since achieved work results depend on the employee's professional and work-related skills, once objective circumstances are excluded, an appropriate assessment of the results and a decision on their absence can be made.⁹

The absence of results is the failure to achieve work results that are ordinarily achieved, within realistically expected projections corresponding to the working conditions in a particular work environment.¹⁰ Here, too, there is an immediate problem, namely the legislature's lack of precision. What, in each specific case, does the statutory phrase "failure to achieve work results" mean?

⁶ Wedderburn, L. (1986). *The worker and the law*. London, 148. It is nevertheless important to note that, in the case of the employment contract, this is an obligation of means (the employee undertakes to place their working capacities at the employer's disposal), as opposed to a contract for services, which entails an obligation of result. This fact must also be taken into account in the context of dismissal. In a contract for services, what matters is the final work product, that is, the contractor's end result; by contrast, the employment contract includes an obligation of means, which is why dismissal cannot be an automatic consequence of the failure to achieve work results.

⁷ Živković, B. (2013). Rešenje o prestanku radnog odnosa i otkaz ugovora o radu. *Bulletin of the Supreme Court of Cassation*, 3, 341. Thus, for example, a sales representative cannot be expected to achieve the planned sales of a certain product if, during the relevant period, that product does not correspond to market supply and demand.

⁸ Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 106.

⁹ Crnić, Z., Momčilović, Z. (1983). *Prestanak radnog odnosa – zaštita prava radnika*. Zagreb, 57. Not only can the employee not be held liable for certain objective reasons, but the legislature expressly prohibits the employee from being held liable on that basis.

¹⁰ Živković, B. (2013). *Op. cit.*, 340.

It is important to note here that the legislature does not define which work results, or what kind of work results, are relevant so that failing to achieve them would constitute a justified ground for dismissal.

It may therefore be concluded that there is no defined standard of work results, such as expected, average, or similar, as the legislature does in the provisions concerning minimum wage,¹¹ where it refers to standard performance. It would even be possible to go a step further by requiring each employer to specify, by a general act, the applicable performance standard for each individual job.

In addition, the task assigned to the employee must be objectively feasible, capable of being completed within a certain period of time, with appropriate work equipment and under specific working conditions, all of which must be examined in each individual case. Work results must be objective; the required standard may not be set excessively high, nor can the employee be required to achieve the impossible.¹² It is therefore necessary that the employee failed to accomplish an objectively feasible task through inaction or insufficient action, which is also the position taken in our case law.¹³

The expected result may itself be based on the employer's subjective expectations. The complexity of the issue also entails the need to establish a comprehensive system for addressing the aforementioned gaps. The idea advanced by Judge Živković is particularly interesting, namely that norms and

¹¹ Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 111.

¹² Živković, B. (2013). Rešenje o prestanku radnog odnosa i otkaz ugovora o radu. *Bulletin of the Supreme Court of Cassation*, 3, 340. This is illustrated, for example, by the case of the plaintiff, who worked in the Insurance Sales Department. The annual targets of each branch office were determined on the basis of the location of the branch and the purchasing power of the population; plans were then drafted and sent to branch managers for suggestions and corrections, after which the final plan was adopted at headquarters. In the case at hand, the plaintiff drew the director's attention to the fact that the plan's targets had been set too ambitiously. During the year, the plaintiff was subsequently given notice before dismissal because the plan had not been achieved in any month, that is, results were absent, and he was given a period within which he could make up the losses and avoid dismissal. However, even during that period the plaintiff was unable to achieve the plan, particularly because the prices were high in comparison with those of competitors. The court annulled the dismissal decision as unlawful, concluding that the task imposed on the employee must be objectively feasible, that is, capable of being performed within the specific period of time.

¹³ Marković, V. (2015). Pravne posledice nezakonitog otkaza ugovora o radu. *Law and Economy*, 53(4–6), 61. The plaintiff was dismissed for breach of a work duty – failure to meet turnover plans and a 50% price discrepancy in relation to the adopted plan during three months in the course of the year. However, according to the findings of the expert witness, an excessively high sales plan had been set that could not be achieved. The lower courts upheld the claim and annulled the dismissal decision.

standards could be established both for a particular sector of activity and for the specific environment in which the employee works. The norms and standards prescribed for a particular sector of activity would serve as a corrective for the employer, that is, as supplementary criteria that would, in practice, control whether the norms and standards in the environment in which the employee works are appropriate.¹⁴

A single instance of inadequate work performance is not sufficient for dismissal, and, according to the prevailing view in legal theory, a more prolonged failure to achieve work results is required (naturally, for subjective reasons).¹⁵ This proposition can also be supported by the general rules of contract law. Unilateral dismissal is not justified in the case of an insignificant failure to perform a contractual obligation (that is, an insignificant failure to achieve work results over a short period).¹⁶ Moreover, the latter is also supported by the express statutory rule that, before dismissal on this ground, the employee must be warned in writing of all relevant circumstances; that prior to dismissal, the employee must be given instructions on how to improve their work; and that the employee must be given an appropriate period of time to improve performance.¹⁷ Monitoring work results is likewise tied to a certain period of time. In light of our legislative framework, which refers to work performance in connection with wage calculation, it may be concluded that one realistic unit of time within which work results should be measured is one month.¹⁸

¹⁴ Brajić, O. (2003). Odredbe zakona o održivom zaposlenju i otkazu. *Radno pravo u uslovima tranzicije*. Kragujevac, 20–27. See the Judgment of the Appellate Court in Novi Sad, GŽ 1 2034/12, of September 10, 2012. In order for the employer to be allowed to dismiss the employee on this ground, case law has taken the position that the employer must first establish norms and standards regarding volume and quality, as well as other criteria laid down in a collective agreement or employee handbook, based on which work performance would be measured, and that the employee must also be given an additional period for improving work and work results in accordance with the employer's act. Under the former General Collective Agreement, employers, in determining the volume and quality of work, used not only work norms and standards, but also what had been laid down in the work program, whereby the work program represented a kind of planned result. General Collective Agreement, *Official Gazette of the RS*, No. 50/2008, Art. 23.

¹⁵ Šunderić, B., Kovačević, L.J. (2017). *Radno pravo*. Belgrade: Official Gazette, 371.

¹⁶ Lubarda, B. A. (2012). *Radno pravo: Rasprava o dostojanstvu na radu i socijalnom dijalogu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information, 734.

¹⁷ Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 180.

¹⁸ Judgment of the District Court in Valjevo, cited in: Marković, V. (2018). *Prestanak radnog odnosa u opštem režimu radnih odnosa sa obrascima i aktuelnom sudskom praksom*. Belgrade: Poslovni biro, 60. In this context, it should be noted that failure to achieve work results is not a justified ground for dismissal if the employee is reproached for not

LACK OF NECESSARY KNOWLEDGE AND SKILLS TO PERFORM THE JOB HELD BY THE EMPLOYEE

In practice, there are also situations in which an employee achieves the required, expected work results, yet does not demonstrate the skills (that is, does not possess the knowledge) to perform certain tasks within the range of work duties encompassed by the job they hold. For example, during the period under observation, the employee's work consisted of simple tasks that were constantly repeated. Since these were routine tasks, the employee, given the volume of performance, succeeded in achieving the expected norm. However, during the same period, the employee did not perform certain other tasks falling within the job description that were more complex and required the readiness to use particular knowledge and skills that the employee did not have. In such a situation, it could not be said that the employee lacked standard performance; however, during that same period, the employee did not have the necessary knowledge and/or skills to perform the job they held,¹⁹ so this hypothetical example clearly shows why it is necessary to support the view that these are two independent grounds for dismissal.

At this point, the question may be raised how, despite such a high unemployment rate and the requirement of a vacancy announcement/public competition, a person who lacks the requisite knowledge and/or skills comes to establish an employment relationship. Are vacancy announcements/public competitions carried out merely formally, thereby defeating the purpose of this institution, or are recruitment procedures not conducted properly? In some professions, it is clear that a job candidate may "shine" on knowledge tests, yet later be unable to apply that knowledge in practice at the workplace.²⁰

It is not uncommon for job seekers, whether accidentally or intentionally, to overestimate themselves or to provide inaccurate information about their capacities, abilities, and skills when they enter into an employment relationship. Case law raises the question of which inaccurate statements could be treated as "material" for the establishment of the employment relationship and, conversely, which of them could constitute the grounds for dismissal.²¹

achieving the expected results in a relatively short period after starting a new job, while a certain amount of time was necessary for training to perform the relevant work tasks.

¹⁹ Živković, B. (2008). Otkaz ugovora o radu zbog nezadovoljavajućeg vršenja posla. *Radno i socijalno pravo*, 12(1), 346.

²⁰ Jovanović, M. (2016). Ključni radnopravni aspekti javnog konkursa za zasnivanje radnog odnosa. *Law and Economy*. Belgrade, 54(10–12), 76–78.

²¹ This falls within the category of grounds for dismissal based on breach of work discipline, rather than the dismissal ground of lack of knowledge and skills. The Supreme Court of Serbia took the position that dismissal on the ground of providing false

Therefore, by monitoring the work of the company, the employer also monitors the work of the employees. If the employer notices certain deviations in performance, they have the right to carry out an extraordinary review of the employee's skills or knowledge. In some professions, reviewing knowledge and skills is a regular procedure, most often on an annual basis.²² However, it is evident that such reviews of knowledge and skills do in fact take place. Depending on the particular job, this review can be carried out directly by the employer, or they can establish a commission to review the employee's knowledge and skills.²³

DETERMINING THE ABSENCE OF WORK RESULTS OR THE LACK OF THE NECESSARY KNOWLEDGE AND SKILLS TO PERFORM THE JOB HELD BY THE EMPLOYEE

If a commission is established to verify employees' knowledge and skills, it should be ensured that the members conducting the professional assessment have at least the same level and type of professional qualifications as the employee whose knowledge and skills are being verified. It would also be advisable for the commission to have an odd number of members, because of voting in the decision-making process.²⁴ The purpose of such a commission would be to establish the facts and decide whether they constitute grounds for dismissal. The commission could issue an opinion or conclusion, which the employer would use as the explanation for the ground for dismissal.

A possible solution, therefore, would be for the determination of a lack of knowledge and skills to fall within the jurisdiction of an *ad hoc* commission formed for each individual case, since in every specific case, the members of the commission would necessarily differ, primarily because of the required type and level of professional qualifications. Such a commission should carry

information at the time of entering into employment is not subject to limitation periods because it constitutes a "continuous and prolonged violation." Judgment of the Supreme Court of Serbia Rev2 16/07, dated 17. 1. 2007. Cited in: Marković, V. (2018). *Prestanak radnog odnosa u opštem režimu radnih odnosa sa obrascima i aktuelnom sudskom praksom*. Belgrade: Poslovni biro, 60.

²² This is provided, for example, in the Rulebook on the Procedure and Criteria for Evaluating the Work of Judicial Police Officers of the Republika Srpska, who, as part of regular annual evaluation, undergo a written knowledge test, an assessment of physical fitness, and an assessment of firearms-handling skills. Art. 14, para. 1, points đ–ž.

²³ Jovanović, P. (2015). *Radno pravo*. Novi Sad: Faculty of Law, Publishing Center, 335–336.

²⁴ *Ibid.*

out the assessment in question on the basis of a clearly and unambiguously established factual situation.²⁵

With regard to the ground for dismissal relating to failure to achieve work results, it would be desirable to specify by a collective agreement or by a unilateral general act of the employer the manner in which the commission assessing work results is selected, the professional qualifications or suitability of commission members to supervise and evaluate employees' work, certain operating parameters for the commission, employee participation in performance monitoring, and the measures, criteria, and grades according to which work results are monitored and employees are evaluated. Here, a distinction should be made depending on whether all of the latter is regulated by a collective agreement or by a unilateral general act of the employer. The legislature should specify that, where these matters are regulated by the employer's employee handbook (rather than by a collective agreement), such an act must be particularly detailed and precise. The problem of the objectivity of the assessment of work results stems primarily from the fact that domestic law does not impose an obligation of periodic evaluation of work results, nor of prescribed recording and archiving of evaluation documentation. The latter issue should be regulated by collective agreements.²⁶

Regardless of whose authority it is to determine achieved results or to verify knowledge and skills, it is clear that this is done according to pre-established criteria. These established criteria are accompanied by precisely developed scoring scales. The final result is obtained by comparing the employee's achieved results with the established scales. In this sense, the outcome can be that the employee lacks the necessary knowledge and skills, or that work results are absent. Here, a distinction should be made in relation to the ground for dismissal consisting of failure to achieve work results, which is not caused by an objective circumstance, because such a circumstance must be excluded for this ground for dismissal to be applied.²⁷ However, when

²⁵ Crnić, Z., Momčilović, Z. (1983). *Prestanak radnog odnosa – zaštita prava radnika*. Zagreb, 57.

²⁶ The legislature's omission was partially mitigated by the conclusion of the General Collective Agreement of 2008, which provided that the immediate supervisor of an employee who, over a period of three months, failed to achieve work results or failed to demonstrate the necessary knowledge and skills, should initiate a procedure for determining work results or knowledge and skills. Upon receipt of the request, the director would appoint a three-member commission, whose members had to have at least the same level of professional qualifications in the relevant field as the employee. The employer could dismiss the employee only after a negative assessment by this commission. General Collective Agreement, *Official Gazette of the RS*, No. 50/2008, 104/2008, and 08/2009, Art. 48.

²⁷ Marković, V. (2018). *Prestanak radnog odnosa u opštem režimu radnih odnosa sa obrascima i aktuelnom sudskom praksom*. Belgrade: Poslovni biro, 61. When it comes to failure to achieve work results, account must be taken in particular of working conditions,

assessing knowledge, the author is of the opinion that there are no objective circumstances capable of influencing knowledge to such an extent, because an employee either does or does not have knowledge.

The situation is somewhat different with skills, which stand midway between knowledge, which is not drastically affected by objective circumstances, and work results, where objective factors must be excluded. Skill is the capacity to apply knowledge and abilities in the performance of work. In order to assess skill, the person must possess knowledge, but must also achieve results; work ability is therefore a symbiosis of two elements – knowledge and achieved results. For that reason, when assessing skills, it is possible for certain objective circumstances to affect the final outcome. Thus, for example, German law requires, when assessing work skills, that the employee lacks work skills (that is, at present) and that it is almost certain that they will not possess them in the future either.²⁸

It is also important to point out that there are professions²⁹ in which the test or assessment of skill is linked to physical fitness, where significant deviations in test results may occur due to certain objective circumstances.³⁰ Unlike physical abilities, knowledge is not subject to external objective factors to the same extent. Depending on the objective circumstances, it may be subject to a greater or lesser extent, but not to such an extent that those circumstances could affect knowledge as a ground for dismissal; accordingly, there are no positions in the literature suggesting that, when assessing knowledge, any objective influence on it must be excluded.

In practice, the question may arise as to what criteria should be used to determine that an employee does not have the skills to perform the assigned

difficulties in procuring raw materials, and similar factors, as well as circumstances on the employee's side, such as illness, disability, and the like.

²⁸ Eger, T. (2004). Opportunistic termination of employment contracts and legal protection against dismissal in Germany and the USA. *International Review of Law and Economics*, 23(4), 389. It should be noted here that this must not be equated with loss of work capacity. Loss of work capacity occurs when an employee, due to permanent changes in health caused by a workplace injury, occupational disease, injury outside work, or illness that cannot be remedied by treatment or medical rehabilitation, loses the capacity to perform the work performed before the onset of disability, as well as other work corresponding to the employee's qualifications or work capacity acquired through work. It should also be noted that this concerns general incapacity for work, that is, incapacity to perform any work whatsoever, and not incapacity to perform a job for which a particular person possesses qualifications, skills, abilities, and other capacities.

²⁹ For example, the police, military, divers, pilots – all professions in which physical fitness is taken into account in the course of assessment.

³⁰ Fatigue or any type of illness, or, for example, a person who undergoes assessment after completing a night shift on the day of testing, cannot, in the ordinary course of events, achieve the same result as a rested person, and the like.

job. Such criteria can be established in a variety of ways. As a *modus operandi*, the criteria used in cases of redundancy, which are generally provided for in special collective agreements, could be used.³¹

NOTICE AND INSTRUCTIONS FOR IMPROVING WORK PERFORMANCE WITHIN AN APPROPRIATE PERIOD

By requiring notice of failure to achieve work results, the legislator has afforded the employee a second chance and provided a form of both procedural and substantive protection. Accordingly, an employee cannot be dismissed before they have been informed of the shortcomings and before an additional period has been granted for those shortcomings to be remedied. However, the employer must also specify in this act what is expected of the employee and explain how these expectations can be met; that is, the employer must precisely identify the shortcomings in the employee's work and the manner in which they could be corrected. This supports the position that an employee cannot be dismissed upon the first failure to achieve the expected results, while at the same time compensating for the lack of precision in the statutory provisions on work results that can lead to dismissal.³²

The question nevertheless arises whether it is purposeful to give a second chance to a person who lacks the required knowledge and skills, especially considering the institution of public advertising of vacant positions. However,

³¹ For example, the criteria for identifying employees who have been become redundant, as provided in the Special Collective Agreement for Employees in Primary and Secondary Schools and Student Dormitories, *Official Gazette of the RS*, No. 21/15, 92/20. The scored criteria include work performed within the employment relationship, education, competitions, and pedagogical contribution to work as professional criteria, as well as certain social factors, such as property status, health status based on findings of the competent health institution or the competent pension and disability insurance fund, and the number of preschool children or children in regular education up to 26 years of age. Where several employees have the same number of points, preference is given to the employee who has achieved a higher number of points on the basis of work performed within the employment relationship, education, competitions, pedagogical contribution to work, property status, health status, and number of children, in that order.

³² Betten, L. (1993) *Internal labour law*, Deventer – Boston, 225–227. And not only in the case of dismissal (since dismissal is a measure of last resort), but even before the imposition of any other measure, the employer must first give written notice regarding shortcomings in the employee's work, together with instructions and an appropriate period for improvement. Only if, after the expiry of that period and the application of the employer's instructions, the employee does not improve performance, may the employer proceed to impose measures.

if an analogous solution were to be accepted, and case law does accept it, that an employee who lacks the necessary knowledge and skills should likewise be given a second chance, then it would be logical for that second chance to be provided through written instructions as an integral part of the prior notice. Therefore, where the ground for dismissal is caused by lack of knowledge or skills, it could be expected that the employer would warn the employee in writing of the existence of grounds for dismissal, then issue instructions for remedying the shortcomings, that is, give instructions on how work performance may be improved, in which segment the employee should receive additional training, or which skills should be further developed, and leave an appropriate period for achieving the expected level of performance.

The legislature could also have specified, or at least established a minimum duration for, the period for improving results, or defined that period as “reasonable.”³³ In this regard, it should be noted that before the 2014 amendments to the Labor Law entered into force, and following the standards of the International Labor Organization (ILO), the Supreme Court of Cassation took the position in its decisions that an employee should not be dismissed due to unsatisfactory work results unless the employer had given the employee a written notice with appropriate instructions and left a reasonable period for improvement, and the employee continued to perform duties in an unsatisfactory manner even after the expiry of that period. Of course, even in that case, it is necessary for the employer to determine the absence of work results in an objective and reliable manner.³⁴

³³ It should be noted that even then a gap would remain, because in each individual case it would still have to be determined what constitutes a reasonable period. Thus, the very duration of a “reasonable period” is not and cannot be determined by law, since it cannot be expected that the reasonable period within which an employee may improve work performance is the same across all sectors of activity. It might perhaps be expected that a collective agreement would define, in somewhat more general terms, an appropriate period instead of relying on the standard of a “reasonable period.” For now, it is left to the court to assess whether, in each individual case, a reasonable period has been granted. The Supreme Court of Cassation upheld the assessment of the lower courts that the conditions for dismissal due to absence of work results had not been met where the plaintiff had not been given an appropriate period to improve performance. In that case, after one month of working, the plaintiff received notice of the existence of grounds for dismissal because the employer had determined that the employee’s performance, quality of work, and attitude toward work tasks were below the required level and resulted in continuous failure to achieve work results and compromised efficiency and the required results within the overall control process, and the employee was given a period of 10 working days to improve work. Popović, M. (2020). *Prestanak radnog odnosa*. Belgrade: Zavod za udžbenike, 21–22, 49.

³⁴ An interesting solution was contained in the Law on Associated Labor, under which the employee had to be offered work corresponding to their abilities. Thus, if the worker failed to achieve work results for a more prolonged period (more precisely, if the worker more permanently failed to achieve the results usually achieved), it was first

Instructions for improving work performance are an integral part of the prior notice.³⁵ In order for dismissal due to failure to achieve work results to be lawful, it is necessary that the employer first properly instruct the employee regarding the work and grant a period for improving both work and work results, and that the employee continues to perform the work in an unsatisfactory manner even after the expiry of the period allowed for improvement.³⁶

However, it is possible that the employer gives no instructions. This would be permissible only in situations involving routine, simple tasks in which operations are repeated uniformly. Since the purpose of instructions is training, in the case of such simple tasks, instructions could justifiably be regarded as redundant.³⁷

necessary to offer the employee work corresponding to their skills, and only if they refused could a dismissal decision then be adopted. Crnić, Z., Momčilović, Z. (1983). *Prestanak radnog odnosa – zaštita prava radnika*. Zagreb, 57.

³⁵ Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 533/11, of October 6, 2011. The employer may dismiss the employee if, even after instructions have been given and a period has been left for the improvement of work results, the employee continues to perform work in an unsatisfactory manner. From the reasoning: “According to the established facts, the plaintiff was employed for an indefinite term when the defendant dismissed the plaintiff on the ground of failure to achieve work results, that is, lack of the necessary knowledge and skills to perform the job they held, with only a formulaic explanation and without specifying the concrete reasons and facts on the basis of which the ground for dismissal had been established. The notice of the existence of grounds for dismissal stated that the plaintiff had failed to demonstrate work results in the tasks which he had been assigned, that on the basis of monitoring of the employee’s performance by immediate supervisors it had been established that the plaintiff was unable to perform the assigned tasks and did not show the expected interest in work for the purpose of efficient performance, and he was given a period of five days to comment on the allegations in the notice. The court found that the dismissal decision was unlawful because no special commission had been formed by the defendant to assess the employees’ special knowledge and skills. Further, for dismissal on this ground to be lawful, it is necessary to establish that work results are absent due to the employee’s insufficient work and lack of effort, or due to the absence of the required knowledge, skills, or training on the part of the employee, which was lacking in the present case; moreover, the impugned decision gave only a formulaic explanation of the reason for dismissal, without specifying concrete reasons and facts; the purpose of the notice had not been achieved because it was served on the same day as the dismissal decision; and the notice was delivered to the trade union only after the dismissal decision had already been adopted.”

³⁶ Also of interest is the position of the Supreme Court of Serbia that dismissal for failure to achieve work results is lawful in a case in which the employer, when recording a shortage, allowed the employee time to correct the mistake and improve results, and even after that, in a repeated inspection, again established a shortage. Čolić, B. (2006). *Otkaz ugovora o radu i mogući oblici zaštite prava zaposlenih*. *Radno i socijalno pravo*, 1–6, 294.

³⁷ Živković, B. (2008). *Otkaz ugovora o radu zbog nezadovoljavajućeg vršenja posla*. *Radno i socijalno pravo*, 12(1), 351.

THE CONSEQUENCES OF FAILING TO ACHIEVE WORK RESULTS OR OF THE LACK OF NECESSARY KNOWLEDGE AND SKILLS TO PERFORM THE JOB

The legislator has provided only the possibility of dismissal due to failure to achieve work results (and, by analogy, also due to the lack of necessary knowledge and skills), which implies that the employer can decide, at their discretion, whether an employee will, in fact, be dismissed once the conditions have been met. Unlike failure to achieve work results, where the legislature has prescribed a specific procedure for the lawfulness of dismissal, this is not the case where the employee lacks the necessary knowledge and skills, and the resulting legal gaps are therefore filled by case law. A distinction must first be made depending on whether what is lacking is knowledge or skill in the sense of the ability to perform certain activities that are not especially demanding (routine production tasks, craft work, and the like), or the ability to apply acquired knowledge in practice. In the latter case, giving the employee a “second” chance through a notice would not conflict with the institution of a public vacancy announcement, since the employee would, in effect, be “shown” how to apply the knowledge already acquired. Conversely, the author believes that, in the spirit of equal employment opportunities and the public competition as a “contest of knowledge and skills,” no additional period should be left in the former case. It must further be determined whether the person possesses knowledge and skills that cannot be specifically applied, or does not possess them at all, because in the former case it is justified to give a second chance through a notice accompanied by an additional period, whereas in the latter case it is not.³⁸

In any case, since the employment relationship represents an intersection between the freedom of entrepreneurship and the right to work, rights of ownership and management are the reason why the employer is regarded as more than merely a contracting party, i.e., as the natural legislator in the company.³⁹ The owner of the means of labor quite logically has the right to dispose of those means and run the business in accordance with economic interests, to hire workers who will work efficiently, and to “rid itself” of those who constitute a burden,⁴⁰ but always in compliance with mandatory legal rules. It is evident that the employer has the right to dismiss the employee and, as a rule,

³⁸ Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 180.

³⁹ Kovačević, LJ. (2013). *Pravna subordinacija u radnom odnosu i njene granice*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information, 135.

⁴⁰ Vučković, V. (1998). *Prestanak radnog odnosa. Radno i socijalno pravo*, 7–9/98. 174.

exercises that right in accordance with economic and production-related interests. This means that, when dismissing an employee, the employer should not abuse the right to dismissal; that is, the dismissal decision should be made rationally (legally and legitimately), and not merely because the employer has the power to do so.⁴¹ If the employer determines that the employee is not achieving work results or lacks the necessary knowledge and skills, they may dismiss the employee,⁴² and under our positive law, this is indeed an absolute right of the employer.

Once grounds for dismissal occur, it is necessary for the employer first to ascertain them and then to adopt the appropriate act dismissing the employee. This is a constitutive act by which the status of employee is taken away, directly on the basis of the act itself by which it has been assessed or determined that grounds for dismissal have occurred. Under our positive legislation, written form is mandatory,⁴³ and the decision to dismiss the employee is materialized by issuing a formal decision,⁴⁴ which is the result of a procedure in which justified grounds for dismissal have previously been established.

Often, when establishing the statutory grounds for dismissal, errors occur in the dismissal procedure itself. When procedural rules are violated, it is precisely the violation of procedural law that renders the dismissal unlaw-

⁴¹ Miljković, M. (2002). Nezakonit i neopravdani prestanak radnog odnosa. *Law and Economy*, 39(1–4), 61.

⁴² Mihajlović, P. (2004). Prestanak radnog odnosa po sili zakona i otkazom ugovora o radu od strane poslodavca. *Pravni život*, 3–4, 174. Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 181. If the employee is a trade union member, prior to the 2014 amendments the employer had to request the opinion of the trade union, but that opinion in no way bound or restricted the employer. Under the amendments, the employee may, if desired, append the opinion of the trade union to their statement, and the employer will “consider” it.

⁴³ Comparative law also generally requires written form for dismissal (Belgium, Bulgaria, Cyprus, the Czech Republic, France, Greece, Hungary, Lithuania, Romania, Slovakia). Heerma van Voss, G., Waas, B., & ter Haar, B. (2011). *Dismissal - particularly for business reasons - and Employment Protection*. (Thematic report - European Labour Law Network; No. 2011). European Labour Law Network, 20. It is interesting that in Germany dismissal may be given in electronic form, by email, or in Estonia where it need only be reproducible in written form. In Luxembourg, oral dismissal produces legal effect, but creates a situation of “formal defect.” An employee dismissed orally on justified grounds, although the dismissal produces legal effect, is entitled to damages in the amount of one month’s salary.

⁴⁴ Nielsen, R. (2006). *Termination of Employment: Legal Situation in the Member States of the European Union*. *European Commission*, 128. Comparative law, however, also contains different solutions. Thus, Belgium and Sweden have no legislative provisions on the form of dismissal, while mandatory written form exists in the United Kingdom only in the case of dismissal for economic reasons.

ful.⁴⁵ This further means that dismissal may be based on grounds provided by law, yet such dismissal will still be unlawful. Thus, the issue is not a substantive but a formal error.

The consequence of unlawful dismissal is the restoration of the previous state, because if the act on the basis of which the employee is dismissed is null and void, then the dismissal itself is also null and void, or, in other words, the employment relationship has not in fact ceased.⁴⁶ Reinstatement is therefore the primary consequence of a finding that the dismissal was unlawful. In that regard, some authors take the view that a finding of unlawful dismissal, that is, a finding that the dismissal decision is null and void, automatically leads to reinstatement, and that the court is entitled, *ex officio*, to order reinstatement without this being regarded as going beyond the claim.⁴⁷ However, it is clear that in practice, an employee may not want to return to work for the employer, most often because relations between them have been impaired. For

⁴⁵ Unlawfulness itself may have various causes resulting from violations of procedural rules (limitation, failure to serve the notice, right of defense, reasoning, instruction on legal remedies, service of the dismissal decision) or from violations of substantive law (termination of employment without legal basis, without justified grounds). Although violations of procedural provisions are less serious than unjustified dismissal, it should not be overlooked that employers who violate legal obligations are thereby privileged and that such conduct violates the principles of legal certainty, defense, and legal remedy. Kovačević, Lj. (2016). *Valjani razlozi za otkaz ugovora o radu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information, 184–185. Under our positive law, when examining dismissal in the formal sense, the court will annul the decision as unlawful if the employer did not warn the employee of the existence of grounds for dismissal in the legally prescribed form (Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 1196/16, of June 29, 2016), if the dismissal decision was not served personally on the employee (Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 841/16, of December 21, 2016), if the dismissal decision was adopted on the same day as the notice, without allowing the statutory period for the employee to comment on the grounds imputed to them (Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 1196/16, of June 29, 2016), if the grounds for dismissal stated in the notice are not the same as those contained in the dismissal decision (Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 1146/16, of September 8, 2016), if the decision was adopted after the expiry of preclusive time limits (Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 660/17, of December 7, 2017), or if the dismissal decision does not identify the breach of the work duty in terms of the manner, time, and place of commission (Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 2008/15, of December 9, 2015).

⁴⁶ Miljković, M. (2002). *Nezakonit i neopravdani prestanak radnog odnosa*. *Law and Economy*, 39(1–4), 65.

⁴⁷ Kovačević, LJ. (2016). *Valjani razlozi za otkaz ugovora o radu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information, 183. Such a solution has been accepted in Germany. The drawback of this concept lies in a kind of coercion where neither the employer nor the employee wants reinstatement (but, say, damages), so it appears more acceptable to follow our solution under which the court is bound by the claim and awards reinstatement only when the employee seeks it.

that reason, the current provisions of the Labor Law introduce an alternative solution into the legal order – compensatory damages.⁴⁸ The employee also has the right not to return to work, in which case they may request that the court order the employer to pay damages in an amount of up to 18 salaries, assessed according to the period the employee spent in employment with the employer, the employee's age, and the number of dependent family members. In this regard, the court has no right to review the reasons guiding the employee in making such a request, nor the justification or expediency of such a solution, but is obliged to uphold the claim.⁴⁹ In addition to the claim for reinstatement or, alternatively, compensatory damages, a consequence of the nullity of an unlawful dismissal decision is compensation for damage in the amount of lost wages and other earnings, as well as the corresponding pension and disability insurance contributions to the Republic Pension and Disability Insurance Fund, together with the recognition of the length of service that the employee would have accrued had they continued working, but did not accrue due to the unlawful dismissal.⁵⁰

When it comes to damages, the court is obliged, even in an employment dispute, to adhere to the Law on Obligations,⁵¹ i.e., to reduce damages by the amount the employee earned if the employee entered into another employment relationship, applying the rules on the burden of proof. In practice, this would mean that the employee should produce evidence on the basis of which the court would establish that no other employment relationship had been entered

⁴⁸ More specifically, the institution of compensatory damages was introduced by the Law on Amendments and Supplements to the Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 61/05, Art. 10.

⁴⁹ Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 191. Exceptions to the rule that the employee has the right to reinstatement are prescribed in the following cases: (1) if the employer files a request that the employee not be returned to work and proves the existence of circumstances reasonably indicating that continuation of the employment relationship is impossible, in which case the employer is obliged to pay damages of up to 36 salaries, determined according to the same criteria as where the employee does not request reinstatement (Art. 191, para. 6 of the Labor Law); and (2) where the dismissal is unlawful only formally, in the sense of non-compliance with the dismissal procedure, but the grounds for dismissal are lawful and justified, the employee has no right to reinstatement, but only the right to damages in an amount of up to six salaries. Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 191, para. 7.

⁵⁰ Živanović, B. (2013). Sporovi povodom prestanka radnog odnosa pred sudom opšte nadležnosti. *Zaštita prava u oblasti rada*, (ed. Zoran Ivošević). Belgrade, 134.

⁵¹ Law on Obligations, *Official Gazette of the SFRY*, No. 29/78, 39/85, 45/89. – Decision of the Constitutional Court of the SFRY and 57/89; *Official Gazette of the FRY*, No. 31/93; *Official Gazette of the Republic of Serbia and Montenegro*, No. 1/2003. – Constitutional Charter and *Official Gazette of the RS*, No. 18/2020.

into, while the defendant, the former employer, would have to prove that a new employment relationship had in fact been established.⁵²

Reinstatement, however, is an irreplaceable institution, particularly having regard to the fact that compensatory damages, which more closely resemble a penalty imposed on the employer, do not solve the problem of unemployment. Reinstatement has an important role, especially for persons who find it more difficult to obtain employment, which is of particular significance during periods of economic and financial crisis.⁵³ It is therefore important that there be an effective mechanism for the enforcement of a reinstatement order, including compulsory enforcement, not only formally but also substantively, through the employee's actual reintegration into the work process.⁵⁴

THE EXPEDIENCY OF REINSTATEMENT IN CASES OF DISMISSAL FOR FAILURE TO ACHIEVE WORK RESULTS OR FOR THE LACK OF KNOWLEDGE AND SKILLS REQUIRED TO PERFORM THE JOB

The question arises whether reinstatement is expedient in certain cases, particularly in relation to a professionally conditioned ground for dismissal concerning the employee. Reinstatement implies a return to the previous position, and if that position has been abolished in the meantime, then to a position corresponding to the employee's qualifications, knowledge, and skills.

If the dismissal is justified but unlawful, and reinstatement is nevertheless allowed, the employee will be dismissed again, but this time in compliance with the applicable procedural rules. Courts should therefore carefully assess, in each individual case, whether the dismissal is justified, whether

⁵² Živanović, B. (2013). Sporovi povodom prestanka radnog odnosa pred sudom opšte nadležnosti. *Zaštita prava u oblasti rada*, (ed. Zoran Ivošević). Belgrade, 134.

⁵³ Kovačević, LJ. (2016). *Valjani razlozi za otkaz ugovora o radu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information, 178.

⁵⁴ Otherwise, according to the position of the Supreme Court of Cassation, it turns into workplace harassment, in the so-called "empty-desk mobbing." This position was taken in the case of an employee who had been reinstated by court decision. She then concluded an annex to the employment contract for transfer to the post of carpenter in the department for manual and machine wood processing. However, the employer required her to remove nails from pallets, which she refused to do because that task was not in line with her job position, after which she was again dismissed for failure to comply with the employer's orders. The court held that the employer had violated the employee's dignity by requiring her to perform orders of a lower level of complexity. Kovačević, LJ. (2016). *Valjani razlozi za otkaz ugovora o radu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information, 179.

the employee's conduct is such as to make the continuation of the employment relationship impossible, and what purpose is achieved by reinstatement. In practice, the latter approach is highly expedient. The clearest example from practice is that of a preschool teacher who was dismissed unlawfully for physically punishing children. Although the procedural rules governing dismissal had not been observed, her claim for reinstatement was denied because the dismissal was substantively justified.⁵⁵

The most common type of disputes before courts of general jurisdiction are disputes concerning the lawfulness of an employer's decision on dismissing an employee. In relation to the grounds for dismissal consisting of failure to achieve work results and lack of the requisite knowledge and skills, this would mean examining whether, before dismissal, the employee was warned of the existence of grounds for dismissal, whether the reasons stated in the notice and in the dismissal decision are the same, whether an appropriate period was allowed for achieving work results, etc. If that is established, the court will then examine the justification for the grounds on which the employee was dismissed.⁵⁶

The question of the expediency of reinstatement arises particularly in relation to a ground for dismissal concerning the employee's skills. Therefore, in this situation, a dismissal based on a justified ground concerning the employee's ability is unlawful due to procedural errors. The court would allow for such an employee to be reinstated, upon their request. However, they would be returned to the same position from which they were dismissed because they failed to achieve work results, i.e., to a position for which they lack the requisite knowledge or skills. It is clear that the employee would once again be in a situation where they could be dismissed. This raises the issue of the relationship between the essence and the form of the dismissal, and it appears justified to give precedence to the essence. This supports the position that, in cases involving this ground for dismissal, there is not always room for reinstatement, and that the positive-law solution introducing compensatory damages in place of reinstatement is sound.

If, in the course of the proceedings, it is established that grounds for dismissal did exist, but that the employer acted contrary to the provisions of the Law governing the dismissal procedure, the court will deny the claim for

⁵⁵ Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev 2 678/18, dated 20. 12. 2018, cited in: Popović, M. (2020). *Prestanak radnog odnosa*. Belgrade: Zavod za udžbenike, 98. Also unlawfully (but justifiably) dismissed was a medical technician from a healthcare institution who had committed prohibited sexual acts against patients, 89 0 Rs 075407 23 Rs 2, affirmed by the Supreme Court of the Republika Srpska, 89 0 Rs 075407 24 Rev.

⁵⁶ Živanović, B. (2013). *Sporovi povodom prestanka radnog odnosa pred sudom opšte nadležnosti. Zaštita prava u oblasti rada*, (ed. Zoran Ivošević). Belgrade, 137.

reinstatement.⁵⁷ This provision indicates that the court will, *ex officio*, deny the claim for reinstatement if it finds that the dismissal was justified but unlawful. Case law likewise predominantly takes the view that procedural errors in the dismissal process do not justify reinstatement.⁵⁸

Accordingly, under the current provisions, an employee who has been dismissed unlawfully is entitled to compensatory as well as restitutive damages. In that regard, the question arises whether this concerns one type of damages or two. This question is not merely legal in nature; it also has social and, above all, economic significance, given the substantially different rights and obligations of the employer and the employee in the case of cumulative, as opposed to alternative, compensation. The author believes that these forms of damages should be cumulative, because the apparent purpose of compensatory damages is to serve as a substitute for reinstatement, rather than for the other consequences of unlawful dismissal; this position is also supported by the case law of first-instance and second-instance courts.⁵⁹ Bearing in mind the employee's factual subordination to the employer and the fact that dismissal is nevertheless the *ultima ratio* for impaired relations between employer and employee, it cannot be expected that the employee should, in every case, seek reinstatement and continue working for the employer if, for example, it is likely that the employee would thereafter be exposed to workplace harassment. Compensatory damages are therefore an appropriate solution, although they should be subject to certain limits in order to prevent abuse, and the court

⁵⁷ Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018, Art. 191.

⁵⁸ Trifunović, P. (2015). Novi zakon o radu dva sporna pitanja subordinacije. *Bulletin of the Supreme Court of Cassation*, 3/2015, 271. In defining the legal consequences of unlawful dismissal, the legislature made an omission. Namely, in attempting to distinguish between justified but unlawful dismissal and unjustified but lawful dismissal, an error occurred. Thus, the legislature provides that if, in the course of the proceedings, the court determines that the employee was dismissed without legal basis, but the employer proves in the course of the proceedings that there are circumstances reasonably indicating that continuation of the employment relationship, taking into account all the circumstances and the interests of both parties to the dispute, is impossible, the court will reject the employee's request to be returned to work and will award damages. However, bearing in mind that the grounds for dismissal are the employee's conduct, abilities, or the employer's needs, this provision does not appear clear. If there are no grounds for dismissal, it is not clear how the employer will prove that there are circumstances reasonably indicating that continuation of the employment relationship, taking into account all the circumstances and both parties' interests, is impossible.

⁵⁹ For example: Judgment of the Appellate Court in Kragujevac, Gž1 1476/10, of January 12, 2011. Available at: <http://www.kg.ap.sud.rs/gz-1.-1476.10.html>, accessed on September 10, 2015, Judgment of the Appellate Court in Novi Sad, Gž1 2978/12, of November 26, 2012. Available at: <http://www.ns.ap.sud.rs/index.php/src/sudska-praksa/271-gz1-2978-12>, accessed on September 10, 2015.

should be empowered to examine the reasons why the employee seeks compensation instead of reinstatement.⁶⁰

BIBLIOGRAPHY

- Brajić, O. (2003). Odredbe zakona o održivom zaposlenju i otkazu. *Radno pravo u uslovima tranzicije*. Kragujevac.
- Betten, L. (1993). *International labor law*. Deventer – Boston.
- Vučković, V. (1998). Prestanak radnog odnosa. *Radno i socijalno pravo*, 7–9/98.
- Wedderburn, L. (1986). *The worker and the law*. London.
- Heerma van Voss, G., Waas, B., & ter Haar, B. (2011). *Dismissal – particularly for business reasons – and Employment Protection*. (Thematic report – European Labour Law Network; No. 2011). European Labour Law Network.
- Eger, T. (2004). Opportunistic termination of employment contracts and legal protection against dismissal in Germany and the USA. *International Review of Law and Economics*, 23(4).
- Živanović, B. (2013). Sporovi povodom prestanka radnog odnosa pred sudom opšte nadležnosti. *Zaštita prava u oblasti rada*, (ed. Zoran Ivošević). Belgrade.
- Živković, B. (2008). Otkaz ugovora o radu zbog nezadovoljavajućeg vršenja posla. *Radno i socijalno pravo*, 12(1).
- Živković, B. (2013). Rešenje o prestanku radnog odnosa i otkaz ugovora o radu. *Bulletin of the Supreme Court of Cassation*, 3.
- Ivošević, Z. (2012). Otkaz ugovora o radu od strane poslodavca. *Zaštita prava u oblasti rada*. Belgrade.
- Jovanović, M. (2016). Ključni radnopravni aspekti javnog konkursa za zasnivanje radnog odnosa. *Law and Economy*. Belgrade, 54(10-12).
- Jovanović, P. (2015). *Radno pravo*. Novi Sad: Faculty of Law, Publishing Center.
- Kovačević, LJ. (2016). *Valjani razlozi za otkaz ugovora o radu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information.

⁶⁰ This type of damages has nothing to do with damages for lost wages. Damage in the form of lost wages is a necessary legal consequence of unlawful dismissal. The employer owes it regardless of whether the employee seeks reinstatement. Thus, damages awarded in lieu of reinstatement and damages in the amount of lost wages constitute two distinct types of damage. As a consequence of unlawful dismissal, damage may also occur in the form of diminution of the employee's property, that is, prevention of its increase, as well as non-pecuniary damage. Therefore, the worker has a right to damages because of unlawful dismissal, but the purpose of these provisions is not only to repair damage, but also to deter employers from resorting too readily to dismissal. Compensation for pecuniary damage is aimed at restoring the employee's financial situation to the level it was at before the decision on dismissing the employee was adopted, and primarily concerns lost wages and other earnings. Kovačević, LJ. (2016). *Valjani razlozi za otkaz ugovora o radu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information, 181.

- Kovačević, L.J. (2013). *Pravna subordinacija u radnom odnosu i njene granice*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information.
- Lubarda, B. A. (2012). *Radno pravo: Rasprava o dostojanstvu na radu i socijalnom dijalogu*. Belgrade: Faculty of Law, Center for Publishing and Information.
- Marković, V. (2018). *Prestanak radnog odnosa u opštem režimu radnih odnosa sa obrascima i aktuelnom sudskom praksom*. Belgrade: Poslovni biro.
- Marković, V. (2015). Pravne posledice nezakonitog otkaza ugovora o radu. *Law and Economy*, 53(4-6).
- Miljković, M. (2002). Nezakonit i neopravdani prestanak radnog odnosa. *Law and Economy*, 39(1-4).
- Mihajlović, P. (2004). Prestanak radnog odnosa po sili zakona i otkazom ugovora o radu od strane poslodavca. *Pravni život*, 3-4.
- International Labor Association (1995). Protection against unjustified dismissal. International labour conference, Report III 82nd session. Geneva: International Labour Office.*
- Popović, M. (2020). *Prestanak radnog odnosa*. Belgrade: Zavod za udžbenike.
- Trifunović, P. (2015). Novi zakon o radu dva sporna pitanja subordinacije. *Bulletin of the Supreme Court of Cassation*, 3/2015.
- Nielsen, R. (2006). *Termination of Employment: Legal Situation in the Member States of the European Union*. European Commission.
- Crnić, Z., Momčilović, Z. (1983). *Prestanak radnog odnosa – zaštita prava radnika*. Zagreb.
- Čolić, B. (2006). Otkaz ugovora o radu i mogući oblici zaštite prava zaposlenih. *Radno i socijalno pravo*, 1-6.
- Šunderić, B., Kovačević, L.J. (2017). *Radno pravo*. Belgrade: Official Gazette.

Positive legal regulations

- Law on Obligations, *Official Gazette of the SFRY*, No. 29/78, 39/85, 45/89. – Decision of the Constitutional Court of the SFRY and 57/89; *Official Gazette of the FRY*, No. 31/93; *Official Gazette of the Republic of Serbia and Montenegro*, No. 1/2003. – Constitutional Charter and *Official Gazette of the RS*, No. 18/2020.
- Labor Law, *Official Gazette of the RS*, No. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018.
- General Collective Agreement, *Official Gazette of the RS*, No. 50/2008, 104/2008, and 08/2009.
- Special Collective Agreement for Employees in Primary and Secondary Schools and Student Dormitories, *Official Gazette of the RS*, No. 21/15, 92/20.

Case law

- Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 533/11, of October 6, 2011.
- Judgment of the Appellate Court in Novi Sad, GŽ 1 2034/12, of September 10, 2012.
- Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 1196/16, of June 29, 2016.

Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 841/16, of December 21, 2016.

Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 1146/16, of September 8, 2016.

Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 660/17, of December 7, 2017.

Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev2 2008/15, of December 9, 2015.

Judgment of the Appellate Court in Kragujevac, Gž1 1476/10, of January 12, 2011.

Available at: <http://www.kg.ap.sud.rs/gz-1.-1476.10.html>, accessed on September 10, 2015.

Judgment of the Appellate Court in Novi Sad, Gž1 2978/12, of November 26, 2012.

Available at: <http://www.ns.ap.sud.rs/index.php/src/sudska-praksa/271-gz1-2978-12>, accessed on September 10, 2015.

*Andrijana Ristić**
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
ORCID: 0009-0006-5239-6141

NOVE FORME RADA I RIZIK RADNE EKSPLOATACIJE. Pravni aspekti**

SAŽETAK: Razvoj tehnologije i ubrzane promene u svetu rada dovele su do pojave novih, specifičnih formi rada koje su viđene kao odgovor na izmenjene potrebe poslodavaca i radnika uslovljene ovim okolnostima. Međutim, osobenosti i pravna neuređenost ovih formi rada u većini država širom sveta, dovela je do toga da radnici koji su u njih uključeni u velikoj meri ostaju „nevidljivi” za pravne sisteme, usled čega im nije garantovan ni minimalni nivo radnih i socijalnih prava koji bi morao biti dostupan svim radno angažovanim pojedincima. Takvo stanje predstavlja ozbiljan rizik za uživanje prava na dostojanstven rad i stvara povoljan ambijent za pojavu radne eksploatacije. Navedene okolnosti, u svetlu porasta značaja novih formi rada, predstavljaju ključne razloge koji su autoru podstakli da se opredeli za ovu temu. U tom smislu, u radu će biti analizirana povezanost novih formi rada i radnopravnog položaja radnika koji se u njima nalaze, sa povećanim rizikom od radne eksploatacije. Na samom kraju, autorka će pokušati da na sumaran način ukaže na potrebu preispitivanja postojećih granica radnopravne zaštite u svetlu novih formi rada, kao i na pravna rešenja za koja smatra da mogu doprineti prevazilaženju identifikovanih problema u ovom kontekstu.

* e-mail: andrijanaristic94@gmail.com, doktorantkinja.

** Rad je primljen 20. 12. 2025, izmenjen 3. 3. 2026, a prihvaćen je za objavljivanje 4. 3. 2026. godine.

Ključne reči: nove forme rada, rad zasnovan na korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija, online rad, radna eksploatacija, dostojanstven rad

NOVE FORME RADA

U današnjem brzo promenljivom poslovnom okruženju, poslodavci se suočavaju sa povećanim pritiskom tržišta da ostanu konkurentni. Promene, koje se u poslednjim godinama događaju na terenu tehnološkog razvoja, stvaraju imperativ za poslodavce da usvoje inovativan pristup organizaciji rada, kako bi održali efikasnost poslovanja, ali i odgovorili na potrebe radnika za fleksibilizacijom rada koju nameću (ali i omogućavaju) moderni uslovi života.

Kao posledica ovih okolnosti, u proteklim godinama svedoci smo ekspanzije nestandardnih (fleksibilnih) oblika radnog odnosa pod kojima se podrazumevaju, na primer, rad sa nepunim radnim vremenom, rad kod kuće, rad na daljinu i druge.¹

Međutim, iako su nestandardni oblici radnog odnosa do neke mere pogodni da pomire interese zaposlenih za fleksibilizacijom rada, kao i težnje poslodavaca ka snižavanju troškova poslovanja, u poslednjem periodu uočava se dalja fleksibilizacija kroz nastanak novih formi rada.² Ove forme sve više odstupaju od standardnog radnog odnosa,³ dok njihova raznovrsnost otvara potrebu njihovog identifikovanja i pravne regulacije.

Razlozi nastanka novih formi rada su višestruki. Pre svega, razvoj novih informaciono-komunikacionih tehnologija, do koga je došlo naročito u proteklih nekoliko decenija, omogućio je nastanak novih načina obavljanja radnih zadataka, koji su donedavno bili nezamislivi.

Dalje, potreba za održavanjem konkurentnosti i optimizacijom poslovanja primorala je poslodavce da kontinuirano tragaju za novim modelima umanjavanja troškova radne snage i istovremenog povećanja profita.⁴ Budući da rad u okviru radnog odnosa za poslodavce podrazumeva širok spektar finansijskih i drugih obaveza koje proizlaze iz radnopravne zaštite zaposlenih, poslodavci su u stalnoj potrazi za novim oblicima angažovanja radnika, kroz koje bi navedeno opterećenje bilo umanjeno ili izbegnuto.

¹ Jašarević, S. (2015). Nove forme rada u Evropskoj uniji i Srbiji. *Radno i socijalno pravo*, 1(3).

² Kovačević, LJ. (2021). *Zasnivanje radnog odnosa*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 90.

³ Kovačević, LJ. (2021). *Pravna subordinacija u radnom odnosu i njene granice*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 121–122.

⁴ *Ibid.*

Takođe, i sami radnici igraju ulogu u nastanku novih formi rada, budući da njihova potreba za pomirenjem poslovnih i porodičnih obaveza pogoduje fleksibilizaciji odnosa sa poslodavcima i jedan je od ključnih činilaca u zainteresovanosti radnika za stupanje u neku od novih formi rada.

Na kraju, osetljive kategorije radnika, kao što su lica sa invaliditetom i samohrani roditelji, mogu biti zainteresovani za rad u okviru neke od novih formi rada, kako zbog toga što im je pronalazak standardnog radnog angažovanja otežan, tako i jer im određene lične ili porodične prilike onemogućavaju rad u okviru standardnog radnog odnosa. Nezadovoljavajuće stanje na tržištima rada širom sveta primorava zaposlene da na ovakve angažmane pristaju, budući da je u nemalom broju slučajeva radnik suočen sa izborom između prihvatanja rada u okviru neke od novih formi i potpunog izostanka radnog angažmana.

Identifikacija novih formi rada

Nove forme rada pojavljuju se u raznovrsnim oblicima, što otežava utvrđivanje njihovih zajedničkih obeležja, te njihovu identifikaciju i klasifikovanje. Iako neke od ovih formi podrazumevaju zasnivanje radnog odnosa, većina podrazumeva rad izvan njega, na osnovu ugovornog ili čak neformalnog odnosa (što je slučaj, na primer, sa radom putem digitalnih radnih platformi, u kome radnik sa naručiocem posla ne mora biti ni u kakvom neposrednom kontaktu, budući da se rad naručuje i obavlja u potpunosti posredstvom platforme).

Potreba za identifikacijom i klasifikacijom novih formi rada uočena je na nivou Evropske unije, u kom cilju je Evropska fondacija za poboljšanje uslova života i rada (Eurofound) 2015. godine usvojila izveštaj pod nazivom *Nove forme rada*.

U navedenom dokumentu, navodi se da su:

„...društveni i ekonomski razvoj, poput potrebe za povećanom fleksibilnošću koja postoji na strani kako poslodavaca tako i radnika, rezultirali pojavom novih formi rada širom Evrope. Ove nove forme rada transformisale su tradicionalni, jedan na jedan, radni odnos između poslodavca i zaposlenog.”⁵

U izveštaju se navodi da je identifikovano devet novih formi rada, i to: deljenje zaposlenih (employee sharing), deljenje posla (job sharing), privremeno upravljanje (interim management), neformalni rad (casual work), mobilni rad zasnovan na korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija

⁵ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). (2015). *New forms of employment*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 1.

(ICT-based mobile work), rad na osnovu vaučera (voucher-based work), portfeljni rad (portfolio work), masovni rad (crowd employment), saradničko zapošljavanje (collaborative employment).

Eurofound je 2020. godine objavio i ažurirani izveštaj u kome se bavio razvojem novih formi rada do koga je došlo nakon objavljivanja prvog izveštaja. U ovom dokumentu je primećeno da su, u periodu između usvajanja dva izveštaja, forme rada koje se obavljaju digitalno preuzele primat, te su postale najzastupljenije među državama članicama.⁶ Ovakav zaključak ne iznenađuje, imajući u vidu intenzivan razvoj tehnologije koji je zabeležen u periodu između usvajanja ova dva dokumenta.

Štaviše, imajući u vidu okolnosti do kojih je došlo nakon usvajanja ažuriranog izveštaja (poput izbijanja epidemije virusa Covid-19, koji je doveo do naglog prelaska na rad putem informaciono-komunikacionih tehnologija u mnogim sektorima poslovanja, kao i daljeg razvoja pomenutih tehnologija, te nastanka veštačke inteligencije), može se bez straha pretpostaviti da su ove forme rada do današnjeg dana i dodatno stekle na značaju.

Bitna činjenica koja je u ovom izveštaju uočena, jeste to da na nivou Evrope nedostaje jasan koncept novih formi rada, da iste nisu na adekvatan način uređene u državama članicama Evropske unije, te da u njima nisu identifikovane čak ni odgovarajuće definicije ovih formi rada, koje su preduslov za njihovu regulaciju i izdvajanje u odnosu na postojeće oblike rada.⁷

PRAVNI POLOŽAJ RADNIKA U NOVIM FORMAMA RADA

Odavno je postalo jasno da ugovorne strane u radnom odnosu karakteriše pravna nejednakost koja se ispoljava od momenta započinjanja pregovaranja i traje sve dok radni odnos postoji. Upravo kao odgovor na ovu okolnost nastalo je radno pravo, u cilju zaštite interesa slabije strane – zaposlenog, te ograničenja samovolje jače strane – poslodavca. Tako, zaštitno radno zakonodavstvo propisuje minimum prava koje su poslodavci obavezni da obezbede zaposlenima, poput minimalne zarade, garantovanja prava na dnevni, nedeljni i godišnji odmor, prava na plaćeno odsustvo u slučaju sprečenosti za rad i mnogih drugih. Kroz ove garancije poslodavci su ograničeni u svojoj slobodi da jednostrano nameću uslove rada koji pogoduju isključivo njima.

⁶ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). (2020). *New forms of employment. 2020 update*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 5.

⁷ *Ibid.* 53.

Nasuprot tome, oblike radnog angažovanja kojima se ne uspostavlja radni odnos, karakteriše niži nivo radnopravne zaštite radnika, budući da pravni sistemi kod ovih vrsta odnosa ne prepoznaju isti stepen nejednakosti ugovornih strana. Shodno tome, ugovornim stranama se ostavlja znatno veća sloboda u uređivanju međusobnih prava i obaveza, dok se pri normativnom uređenju ovih odnosa nedovoljna pažnja posvećuje radnopravnom položaju tako angažovanih lica, a regulacija se najčešće svodi na formalna pitanja, poput predmeta ili trajanja angažovanja.

Međutim, pretpostavka jednakosti ugovornih strana u odnosima u kojima se ne zasniva radni odnos ne mora uvek odgovarati stvarnom stanju. Naprotiv, sve su učestalije situacije u kojima se i u ovim odnosima ispoljavaju elementi nejednakosti svojstveni radnom odnosu, što otvara prostor zloupotrebama, usled izostanka zakonskih mehanizama za njihovo ograničenje.

Jednostavno je zaključiti da se još izraženiji problem javlja u pogledu novih formi rada, budući da one najčešće nisu, čak ni na uopšten način, uređene u nacionalnim izvorima prava niti u njima uopšte prepoznate.

Neregulisanost novih formi rada, naime, ostavlja potpunu slobodu na strani poslodavaca, da uslove rada urede isključivo u skladu sa svojim potrebama, a što dovodi do sve izraženijeg snižavanja prava radnika kojima se ne ostavlja bilo kakva sloboda pregovaranja. Ovakvo stanje otvara vrata raznovrsnim zloupotrebama od strane poslodavaca, koji angažman mogu organizovati na način koji im omogućava maksimizaciju profita, makar to bilo i na uštrb radnih i socijalnih prava radnika, koji su zbog ograničenih mogućnosti na tržištu primorani da ovakve uslove prihvate.

Nove forme rada u domaćem pravnom sistemu

U poslednjim godinama i u Republici Srbiji je uočen trend povećanog angažovanja radnika izvan radnog odnosa. *Nove forme rada*, kako su predstavljene u Izveštaju Eurofound, nisu na direktan način uređene u domaćim zakonima. Međutim, srpski Zakon o radu poznaje nekoliko oblika angažovanja na osnovu kojih se ne zasniva radni odnos, a koje mogu biti relevantne, budući da njihovo površno uređenje od strane zakonodavca ostavlja široku mogućnost da se kroz njih uspostave odnosi karakteristični za neku od novih formi rada.⁸

Bez ulaženja u oblike radnog angažovanja kojima se ne zasniva radni odnos, može se uopšteno zaključiti da domaći Zakon o radu ne obezbeđuje ni osnovni nivo radnopravne zaštite za lica angažovana u nekom od njih.

⁸ Zakon o radu, *Službeni glasnik RS*, br. 4/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – odluka US, 113/2017. i 95/2018. – autentično tumačenje, čl. 197–202.

Nasuprot tome, Zakon uređuje tek najopštija pitanja, poput forme i trajanja ugovora, dok se pravnim položajem radnika gotovo uopšte ne bavi.

Takođe, Zakon ne proširuje personalnu primenu gotovo nijednog prava priznatog zaposlenima, na lica koja obavljaju rad izvan radnog odnosa, niti propisuje relevantna ograničenja prava poslodavaca u pogledu utvrđivanja uslova rada. Posledično, radnici angažovani u ovom režimu u Republici Srbiji ostaju bez minimalnih garancija radnopravne sigurnosti, što ih čini posebno ranjivim i izloženim riziku od zloupotreba, pa čak i riziku od radne eksploatacije.

Sa druge strane, domaći Zakon o radu posmatra radni odnos sa striktno formalnog stanovišta, isključivo kroz postojanje zaključenog ugovora o radu, dok zaposlenog definiše kao „fizičko lice koje je u radnom odnosu kod poslodavca”.⁹ Ovakvo normativno rešenje onemogućava da se, makar putem tumačenja karakteristika uspostavljenog odnosa, isti kvalifikuje kao radni odnos čak i u slučajevima u kojima bi suština odnosa ovo zahtevala. Posledično, radnici koji se faktički nalaze u radnom odnosu, ostaju bez mogućnosti pravnog priznanja svog statusa, što onemogućava pristup minimalnim radnim i socijalnim garancijama.

Osim toga, Zakon ne prepoznaje druge kategorije radnika kojima bi garantovao određeni, viši nivo radnih i socijalnih prava, ukoliko odnos u kome se nalaze poseduje specifičnosti koje ga u određenoj meri približavaju radnom odnosu, a što je pristup prepoznat u uporednom pravu.

Ukoliko se navedeno posmatra u kontekstu novih formi rada, može se uočiti da postojeća zakonska rešenja ne pružaju adekvatne garancije radnih prava za lica koja se u njima nalaze, bilo da obavljaju rad na osnovu ugovora drugačijih od ugovora o radu, bilo bez zaključenja bilo kakvog ugovora. Sa druge strane, postojeće pravne fikcije postojanja radnog odnosa,¹⁰ u trenutnom stanju stvari i u skladu sa uskim definicijama pojmova sadržanih u domaćem Zakonu o radu, ne mogu biti adekvatne da prošire radnopravnu zaštitu na

⁹ Zakon o radu, *Službeni glasnik RS*, br. 4/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – odluka US, 113/2017. i 95/2018. – autentično tumačenje. Čl. 5. i čl. 30. Čl. 30, st. 1, propisuje: „Radni odnos zasniva se ugovorom o radu.”

¹⁰ *Ibid.* Čl. 32: „Ugovor o radu zaključuje se pre stupanja zaposlenog na rad, u pisanom obliku. Ako poslodavac sa zaposlenim ne zaključi ugovor o radu u skladu sa stavom 1. ovog člana, smatra se da je zaposleni zasnovao radni odnos na neodređeno vreme danom stupanja na rad.” Treba imati u vidu da ostale odredbe Zakona o radu čine ovu fikciju praktično neprimenjivom na nove forme rada – naime, Zakon o radu ne definiše šta se ima podrazumevati pod pojmom „stupanje na rad” te nije jasno kako bi se ovaj element tumačio u pogledu novih formi rada. Zatim, kakve kvalitete ovaj odnos treba da ima kako bi se smatralo da postoji radni odnos uprkos nepostojanju ugovora o radu. Zakon ne daje odgovore na ova pitanja, a imajući u vidu manjak preciznih definicija, kao i način uređenja postojećih instituta, može se opravdano zaključiti da ova fikcija nije adekvatna da bude primenjena na nove forme rada.

druge kategorije radnika koji obavljaju rad u specifičnim odnosima, kakvi su karakteristični za nove forme rada.

Usled ovakvog načina zakonskog (ne)regulisanja, jedina mogućnost za proširenje radnopravne zaštite na druge kategorije radnika, u trenutnom stanju stvari, ogleda se u primeni načela činjeničnog prvenstva koje je uspostavljeno u međunarodnom radnom pravu. Ovo načelo nalaže da sudovi svoju odluku o pitanju da li jedan odnos predstavlja radni odnos ili ne, donose na osnovu činjenica i stvarne volje ugovornih strana, umesto na osnovu naziva ili forme zaključenog ugovora.¹¹

Međutim, imajući u vidu postojeća zakonska rešenja u našem pravu, koja radni odnos posmatraju isključivo kao proizvod zaključenog ugovora o radu, dok sa druge strane ne utvrđuju njegove karakteristike koje bi trebalo ceniti prilikom utvrđivanja prirode konkretnog pravnog odnosa, pitanje je da li bi sudovi u našoj državi primenom ovog načela uopšte mogli da dođu do adekvatnih rešenja.¹² Dodatno pitanje koje se u ovom smislu nameće jeste da li bi oslanjanje na sudsku praksu predstavljalo adekvatan put ka rešavanju opisnog problema, budući da ista ne predstavlja izvor prava u našoj državi.

U svetlu navedenog, kao jedna od srećnih okolnosti može se navesti ta da nove forme rada, uprkos razvoju u svetu i okolnim državama, u Srbiji još uvek nisu zastupljene u znatnoj meri.¹³ Ipak, navedeno stanje je nešto drugačije u pogledu onih novih formi rada koje se obavljaju uz pomoć informaciono-komunikacionih tehnologija, a posebno njihove podvrste – platformskog rada, kod kojih se u poslednjim godinama uočava značajan porast zastupljenosti i u

¹¹ Kovačević, LJ. (2018). Radna eksploatacija – određenje pojma, razgraničenje od drugih sličnih pojava i njihov međusobni odnos, u: *Kaznena reakcija u Srbiji. VIII deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 240.

¹² Ilustracije radi, v.: presudu najviše sudske instance u Republici Srbiji, Vrhovnog (tada Kasacionog) suda, Rev2 963/2021, od 9. 12. 2021. godine. U navedenoj presudi sud je, uprkos sukcesivnom zaključivanju ugovora o privremenim i povremenim poslovima sa istim poslodavcem u periodu od 7 godina, pozivajući se na načelo činjeničnog prvenstva, zaključio da: „Zaključivanjem i izvršenjem takvih ugovora sa tužiljom jasno je izražena saglasnost volja ugovornih strana u pogledu njenog angažovanja van radnog odnosa”, te odbio tužiljin zahtev za utvrđenjem postojanja radnog odnosa. Sud je u navedenoj presudi rezonovao krajnje nejasno, navodeći: „Kako je ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova poseban imenovani ugovor, kojim se zasniva ugovorni odnos između poslodavca i određenog lica, radno angažovanje po osnovu takvog ugovora se ne može smatrati radnim odnosom...” Iako se ova presuda odnosi na ugovor koji je regulisan Zakonom o radu, bojazan koju stvara može se utoliko pre proširiti na nove forme rada, čija pravna neuređenost još više pospešuje sumnju u mogućnost da sudska praksa u našoj državi bude činilac koji će ispraviti (potencijalni) neadekvatan radnopravni položaj lica koja se nalaze u novim formama rada.

¹³ Jašarević, S. (2015). Nove forme rada u Evropskoj uniji i Srbiji. *Radno i socijalno pravo*, 1(3), 18.

našoj državi.¹⁴ Međutim, valja imati u vidu da na nivou naše države još uvek nije sprovedena sveobuhvatna analiza stanja na tržištu rada, koja bi identifikovala koje od novih formi su prisutne, kao i na precizan način utvrdila njihovu rasprostranjenost. Imajući u vidu porast značaja ovih formi rada širom sveta, jasno je da je ovom zadatku potrebno posvetiti adekvatnu pažnju u što skorijoj budućnosti.

RADNA ESKPLOATACIJA U KONKTEKSTU NOVIH FORMI RADA

Radna eksploatacija predstavlja antitezu dostojanstvenom radu. Koncept dostojanstvenog rada iznet je kao takav najpre u Izveštaju Generalnog direktora MOR 1999. godine.¹⁵ Dostojanstven rad u sebi sadrži četiri osnovna cilja MOR, i to: unapređenje radnih prava, zapošljavanja, socijalne sigurnosti i socijalnog dijaloga.¹⁶

Dostojanstven rad za sve radnike i danas predstavlja jedan od prioriteta radnog prava, što je potvrđeno u Agendi MOR za dostojanstven rad i održivi razvoj do 2030. godine, gde je dostojanstven rad naglašen kao jedan od ključnih činilaca za ostvarivanje osnovnih ciljeva MOR.¹⁷ Čitava agenda prožeta je idejom o dostojanstvenom radu za sve, kao centralnom aspektu svih politika i aktivnosti MOR do 2030. godine.

U današnjem vremenu, međutim, izražene su teškoće u pristupu dostojanstvenom radu radnicima koji žive i rade u državama u razvoju, koje su pojačane trenutnim promenama u svetu rada,¹⁸ uključujući i nastanak novih formi rada. Ove forme rada predstavljene su kao odgovor tržišta rada na tehnološki i opšti društveno-ekonomski razvoj, ali su u praksi postale sredstvo kojim poslodavci nastoje da povećaju konkurentnost i smanje poslovne izdatke, pre svega kroz izbegavanje obaveza koje im država nameće u slučaju zasnivanja

¹⁴ Ristić, A. (2024). Izazovi u postizanju pravde za radnike angažovane u novim formama rada. *Zbornik radova 37. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava „Slobodan Perović“*, IV/2024, 39.

¹⁵ Ghai, D. (2003). Decent Work. Concept and Indicators. *International Labour Review*, 142(2), 113.

¹⁶ International Labour Organization (1999). *Report of the director general. Decent work*. Geneva: International Labour Office, 3.

¹⁷ International Labour Organization (2015). *Decent work and the 2030 Agenda for sustainable development*. Доступно на: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-lisbon/documents/event/wcms_667247.pdf.

¹⁸ International Labour Organization (2019). *What works. Promoting pathways to decent work*. Geneva: International Labour Office, 2.

radnog odnosa. Navedeno dovodi do sve izraženijeg odstupanja od garancije dostojanstvenog rada, otvarajući put ka radnoj eksploataciji.

Ovakvom zaključku u prilog govore i navodi izneti u izveštaju MOR o dostojanstvenom radu iz 2019. godine:

„Tehnološki napredak, međunarodna trgovina i promene u životnoj sredini, redefinišu proizvodne procese i tržišta rada širom sveta. Dok ove okolnosti mogu da stvore nove mogućnosti i doprinesu iskorenjivanju siromaštva, postoji rizik da još više otežaju pristup dostojanstvenom radu, ukoliko se ne preduzmu adekvatne mere”.¹⁹

Pojam radne eksploatacije

Eksploatacija se, u najširem smislu reči, vezuje za nepravednu ekonomsku razmenu kao njenu srž. Pitanjem šta razmenu čini pravednom bavili su se mnogi autori kroz istoriju, a korene odgovora na ovo pitanje možemo naći kod Aristotela, koji je izneo stav da je razmena pravedna ukoliko otelotvoruje reciprocitet na taj način da su vrednosti razmenjene robe proporcionalne.²⁰

Najuticajnija teorija eksploatacije potiče od Karla Marksa, a počiva na stanovištu da su radnici u kapitalističkom društvu eksploatisani na osnovu same činjenice da su prinuđeni da prodaju svoj rad poslodavcu, za vrednost manju od vrednosti robe koja se proizvodi njihovim radom.²¹

Prema navedenoj teoriji, eksploatacija u kapitalističkom društvu postoji pri svakom obavljanju rada te bi, u slučaju njenog prihvatanja, pravo na rad bilo izjednačeno sa pravom da se bude eksploatisan.²² Zbog toga su razvijene manje ekstremne teorije eksploatacije, poput one prema kojoj se eksploatacija posmatra kao iskorišćavanje tuđeg osetljivog položaja u cilju ostvarivanja profita.²³

Navedena koncepcija eksploatacije počiva na tri osnovna elementa: a) osetljivom položaju radnika koji je nastao na osnovi postojećih zakona; b) iskorišćavanju osetljivog položaja radnika koje se sastoji u kršenju radnih ili drugih ljudskih prava; kao i v) cilju ostvarivanja profita.²⁴

¹⁹ International Labour Organization (2019). *What works. Promoting pathways to decent work*. Geneva: International Labour Office, 2, 15–16.

²⁰ Zalta, E., Nodelman, U. (2001). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Доступно на: <https://plato.stanford.edu/entries/exploitation/#PreMarxAccoExplUnjuTrad>.

²¹ *Ibid.*

²² Mantouvalou, V. (2015). *The Right to Non-Exploitative Work. The Right to Work – Legal and Philosophical Perspectives*. Oxford: Hart Publishing, 9.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

Osetljiv položaj radnika može proisticati iz različitih okolnosti, poput onih ekonomskih (siromaštvo ili druge ekonomske teškoće), socijalnih, kulturnih ili okolnosti druge prirode.²⁵

Navedena definicija radne eksploatacije otvara pitanje u kojoj meri moraju biti povređena radna prava da bi se govorilo o radnoj eksploataciji. Ni na ovo pitanje, očekivano, još uvek ne postoji opšteprihvaćen odgovor, ali je jasno da se mora raditi o uslovima rada koji u značajnoj (dovoljnoj) meri odstupaju od adekvatnih uslova rada.²⁶

Iako ne postoji jedinstven model za identifikaciju žrtava radne eksploatacije, jasno je da je neophodno uspostaviti indikatore na osnovu kojih bi se postojanje radne eksploatacije utvrđivalo u konkretnim slučajevima, a što je u ovom trenutku retkost u pravnim sistemima evropskih država.²⁷

U cilju olakšavanja ovog zadatka, MOR i Evropska komisija (EK) objavile su 2009. godine listu indikatora trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Iako pravno neobavezujući dokument, ova lista je široko prihvaćena među državama kao pomoć u nacionalnim praksama utvrđivanja radne eksploatacije.²⁸

Prema navedenom dokumentu, pod radnom eksploatacijom se smatraju uslovi rada koji znatno odstupaju od standardnih uslova rada, posebno u pogledu uslova zapošljavanja, zarada, radnih sati, prava na odsustvo, zdravstvenih i bezbednosnih standarda i dostojanstva na radu.²⁹ Radna eksploatacija postoji kada je ostvaren barem jedan od navedenih neadekvatnih uslova rada u kombinaciji sa zloupotrebom osetljivog položaja radnika ili njegovim stanjem potrebe.

²⁵ Kovačević, L.J. (2018). Radna eksploatacija – određenje pojma, razgraničenje od drugih sličnih pojava i njihov međusobni odnos. *Kaznena redakcija u Srbiji. VIII deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 233.

²⁶ Postoje autori koji smatraju da je radnu eksploataciju moguće posmatrati kroz „kontinuum” koji u sebi sadrži svako kršenje radnih prava koje se nalazi između pozitivnog kraja kontinuumu – dostojanstvenog rada, pa sve do negativnog kraja kontinuumu i najozbiljnijih oblika radne eksploatacije, poput prinudnog rada. Ipak, i autori koji zastupaju teoriju kontinuumu radne eksploatacije, priznaju da ovakva i slična određenja ne mogu zameniti definiciju radne eksploatacije koja, uprkos pokušajima uspostavljanja ili utvrđivanja njenih elemenata, ne postoji u međunarodnim izvorima prava ili literaturi. V.: Skrivankova, K. (2010). *Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation*. York: The Joseph Rowntree Foundation, 18.

²⁷ Corbanese, V., Rosas, G. (2020). *Protection and assistance of victims of labour exploitation. A comparative analysis*. Rome: International Labour Organization, 11.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Corbanese, V., Rosas, G. (2020). *Op. cit.*, 12; kao и: International Labour Organization. (2009). *Results from a Delphi survey implemented by the ILO and the European Commission, Operational indicators of trafficking for labour exploitation*. Доступно на: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf.

Radna eksploatacija i nove forme rada

Ukoliko se u obzir uzmu prethodno izneta obeležja radne eksploatacije, osobenosti novih formi rada kao i zaključci o pravnom položaju lica koja se u njima nalaze, može se zaključiti da su ova lica posebno izložena riziku od postupanja koje može imati karakteristike radne eksploatacije.

Ipak, u ovom kontekstu je neophodno uzeti u obzir i razlike koje između pojedinih formi rada postoje, budući da usled njihove raznovrsnosti, uočeni rizici neće biti podjednako izraženi kod svake od njih.

Generalno posmatrano, podvrste novih formi rada – ugovori sa nultim radnim vremenom i platformski rad, identifikovani su kao forme rada u kojima se uočava najveći rizik od radne eksploatacije.

Kako pojedini autori primećuju, ugovore sa nultim radnim vremenom karakteriše visok nivo nesigurnosti i prekarnosti³⁰, dok drugi primećuju da svaka verzija ugovora sa nultim radnim vremenom, čak i ona koja se ostvaruje u okviru radnog odnosa, vodi ka radnoj eksploataciji radnika.³¹

Sa druge strane, može se reći da su odnosi koji se uspostavljaju povodom platformskog rada jedni od najkompleksnijih među novim formama rada, imajući u vidu trostrani odnos koji se uspostavlja između digitalne radne platforme, radnika i klijenta.³² Ovakvo stanje usložnjava i element inostranosti koji je u velikom broju slučajeva prisutan kod platformskog rada,³³ kao i činjenica da kod određenih oblika ove forme rada, platforme uslovljavaju saradnju prethodnim registrowanjem preduzetničke radnje od strane radnika i zaključivanjem ugovora o poslovnoj saradnji, što dodaje još jedan sloj kompleksnosti navedenom pitanju.

Usled ovih specifičnosti, platformski radnici suočavaju se sa brojnim izazovima u vezi sa uslovima rada,³⁴ uključujući neplaćanje za izvršen rad ili usluge, netransparentne i nepovoljne uslove rada, kao i nedostatak

³⁰ Deakin, S. (2014). New forms of employment. Implications for EU-law – The law as it stands. *7th annual legal seminar Report. New forms of employment and EU law, European Labour Law network*, 1.

³¹ Reljanović, M. (2019). Ugovori sa nultim radnim vremenom. *Strani pravni život*, 63(3), 39.

³² Ristić, A. (2023). Radnopravni položaj platformskih radnika – analiza stanja i perspektive uređenja. *Pravo i privreda*, 61(2), 567.

³³ Kilhoffer, Z., Lenaerts, K., Hauben H., Lhernould, J., Robin-Olivier, S. (2020). *Study to gather evidence on the working conditions of platform workers*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 228.

³⁴ Heeks, R. (2017). *Decent work and the digital gig economy: a developing country perspective on employment impacts and standards in online outsourcing, crowdwork, etc.* Manchester: Centre for Development Informatics Global Development Institute, 9.

mogućnosti zaštite prava pred sudom, od kojih mnogi nisu karakteristični za druge forme rada.³⁵

PRISTUPI KA PROŠIRENJU RADNOPRAVNE ZAŠTITE U SVETLU NOVIH FORMI RADA I RIZIKA RADNE EKSPLOATACIJE

Imajući u vidu da postojeća pravna rešenja najširi obim radnopravne zaštite garantuju licima koja obavljaju rad u okviru radnog odnosa, primećeno je da poslodavci pribegavaju oblicima radnog angažovanja kojima se ne zasniva radni odnos čak i kada oni ne odražavaju suštinu odnosa. Razlog za to leži u težnji poslodavaca da izbegnu obavezu obezbeđivanja radnih i socijalnih prava koja bi radnicima pripadala ukoliko bi odnos i formalno bio okarakterisan kao radni odnos.

Ovaj problem postao je utoliko izraženiji sa pojavom novih formi rada, budući da njihova neformalnost i raznovrsnost, te činjenica da u većini država još uvek nisu ni identifikovane niti zakonski uređene, omogućava da se iste mogu obavljati na osnovu zaključenja različitih imenovanih ili neimenovanih ugovora, ili čak i bez uspostavljanja bilo kakvog ugovornog odnosa.

U svetlu novih formi rada, kako smo videli, poslodavci imaju slobodu da opredele formu odnosa koja im odgovara, čak i ukoliko ona ne odgovara suštini odnosa, što im trenutna zakonska rešenja dozvoljavaju.³⁶ Ovo može dovesti do situacije da radnici ne uživaju onu radnopravnu zaštitu koja bi im pripadala da je odnosu u kome se nalaze data forma koja odgovara pravnoj suštini odnosa sa poslodavcem.

U ovom cilju, od koristi je već pomenuto načelo činjeničnog prvenstva, u kome se primat daje stvarnoj volji ugovornih strana, a ne formi koja je odnosu data. Međutim, imajući u vidu karakteristike novih formi rada, koje podrazumevaju uspostavljanje sasvim specifičnih odnosa, opravdano je postaviti pitanje da li bi navedeni pristup mogao dati zadovoljavajuće i pravedne rezultate u svakom konkretnom slučaju.

Naime, u onim državama čija zakonska rešenja vezuju radna prava isključivo za kategoriju zaposlenih, poput naše, ovo načelo pružilo bi zaštitu samo onim radnicima kod kojih bi se utvrdilo postojanje radnog odnosa. U tom

³⁵ Kilhoffer, Z., Lenaerts, K., Hauben H., Lhernould, J., Robin-Olivier, S. (2020). *Op. cit.*, 228–229.

³⁶ Posebnu teškoću u ovom smislu predstavljaju situacije u kojima se rad karakteriše obeležjima radnog odnosa, ali se radnik angažuje na osnovu nekog od ugovora o samostalnom radu. V.: Kovačević, LJ. (2015). Personalno područje primene radnog zakonodavstva – (ne)pouzdanost kriterijuma za kvalifikaciju subjekata radnopravne zaštite. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 152(3), 511.

smislu, radnik koji se nalazi u novoj formi rada, ostao bi potpuno lišen radnih i socijalnih prava ukoliko bi primena ovog pristupa dovela sud do negativnog odgovora na pitanje postojanja radnog odnosa, iako pravni položaj radnika i dalje suštinski ne bi odgovarao odnosu u kome se formalno nalazi. Ovakva situacija ne deluje pravedno.

Opisani problem rezultat je činjenice da mnogi pravni sistemi, uključujući naš, ne predviđaju izuzetke kojima bi određene garantije radnopravne zaštite bile proširene i na lica koja formalno nisu u radnom odnosu, ukoliko njihov radnopravni položaj nije u skladu sa suštinom odnosa u kome se nalaze. Ovaj nedostatak stvara pravnu nesigurnost i otvara prostor za zloupotrebu prava radnika koji obavljaju poslove u okviru novih, neuređenih formi rada, naglašavajući potrebu za sistematskim regulisanjem ovih pitanja.

Iako su u domaćoj praksi prisutne presude u kojima su odnosi, uspostavljeni u nekoj od formi rada van radnog odnosa (poput ugovora o obavljanju privremenih i povremenih poslova), uspešno kvalifikovani kao radni odnos,³⁷ što može ulivati određenu dozu optimizma, smatramo da sa ovakvim zaključkom treba biti oprezan. Ovo pre svega iz razloga što, kako smo ranije u tekstu videli, sama sudska praksa u vezi sa ovim pitanjem nije ujednačena (budući da su sudovi, uprkos postojanju više elemenata koji su upućivali na radni odnos, u određenim presudama prednost ipak davali formi odnosa umesto njegovoj suštini).³⁸

Sa druge strane, bojazan proizlazi upravo iz najvažnijih karakteristika novih formi rada, a što su njihova izrazita heterogenost i specifičnost u odnosu na radni odnos. Nasuprot tome, kod ugovora o obavljanju privremenih i povremenih poslova, odnosi se često ne odlikuju uporedivim stepenom specifičnosti i neretko sadrže elemente karakteristične za radni odnos (poput obavljanja rada u prostorijama poslodavca, postojanja subordinacije i integrisanosti u organizaciju rada), koji već na prvi pogled mogu upućivati na postojanje prikrivenog radnog odnosa.

Dodatno, imajući u vidu da sudska praksa u našem pravnom sistemu ne predstavlja formalni izvor prava, navedene presude moraju se posmatrati u svetlu konkretnih činjeničnih okolnosti svakog pojedinačnog slučaja. Stoga se na osnovu ograničenog broja odluka koje se odnose na određeni oblik angažovanja, ne može pouzdano zaključiti da bi sudovi na ovaj način rezonovali i u slučajevima koji se tiču novih formi rada.

³⁷ V.: presudu Vrhovnog kasacionog suda Rev2 835/2017, od 20. 4. 2017. godine, presudu Apelacionog suda u Beogradu GŽ1 3132/2022, od 6. 10. 2022. godine.

³⁸ V.: presudu Vrhovnog (tada Kasacionog) suda, Rev2 963/2021, od 9. 12. 2021. godine.

Na osnovu iznetog, smatramo da se uređenje novih formi rada u zakonskim tekstovima ipak nameće kao najpreciznije rešenje.³⁹ Na ovaj način bi pitanje obezbeđivanja odgovarajućeg nivoa radnopravne zaštite radnicima angažovanim u ovim formama rada, bilo uređeno u skladu sa osobenostima svake pojedinačne forme, uz uvažavanje specifičnih rizika od zloupotreba svojstvenih svakoj od njih.

Ipak, kako bi ovaj zadatak mogao biti veoma kompleksan imajući u vidu raznovrsnost novih formi rada i položaja u kojima se radnici mogu nalaziti, države bi u ovom trenutku mogle prihvatiti i neka od „srednjih” rešenja, poput definisanja posebnog pojma „radnika”.

Ovaj pojam, drugačiji od pojma zaposlenog, mogao bi obuhvatiti širu kategoriju lica koja obavljaju rad, pa tako i one radnike koji se nalaze u novim formama rada, pri čemu bi zakon propisao određeni minimum radnih i socijalnih prava koji bi bio garantovan svim licima koja se mogu uvrstiti pod navedenu kategoriju.

Jedno od rešenja poznatih u uporednom pravu, čija bi primena mogla biti korisna za radnike u novim formama rada, jeste i rešenje kojim je, pored zaposlenih i samozaposlenih lica, uvedena i „međukategorija” radnika koja se nalazi između zaposlenih i samozaposlenih lica,⁴⁰ a kojima zakonodavac garantuje adekvatan nivo radnopravne zaštite. Konkretno, u državama u kojima je ovaj koncept prisutan, poput Nemačke, Španije i drugih evropskih država, ovoj kategoriji radnika garantuje se minimum zaštite u pogledu uslova rada, prava iz socijalnog osiguranja ili zaštite od neosnovanog raskida angažmana, u obimu koji se nalazi iznad onog koji se priznaje samozaposlenim licima, ali manjem od onog koji se garantuje zaposlenima.⁴¹ Iako obim i sadržina prava variraju, na ovaj način se uspostavlja minimum prava koja moraju biti garantovana, a što se zasniva na prepoznavanju činjenice da kod novih formi rada, uprkos formalnoj autonomiji ugovaranja, često postoji stepen ekonomske zavisnosti ili faktičke integrisanosti radnika u poslovnu organizaciju naručioca posla, koji ne opravdava potpuno isključenje ovih lica iz oblasti radnopravne zaštite.

Na neki od navedenih načina, radnicima u novim formama rada garantovao bi se određeni nivo radnih i socijalnih prava, bez obzira na kvalifikaciju samog odnosa, čime bi se izbegao rizik oslanjanja na sudsku praksu, te u

³⁹ International Labour Organization. (2020). *Promoting employment and decent work in a changing landscape*. Geneva: International Labour Office, 13.

⁴⁰ Risak, M. (2018). *Fair working conditions for platform workers. Possible regulatory approaches at the EU level*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 10.

⁴¹ Kilhoffer, Z., Lenaerts, K., Hauben H., Lhernould, J., Robin-Olivier, S. (2020). *Study to gather evidence on the working conditions of platform workers*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 107.

krajnjoj liniji izbegla mogućnost poslodavaca da povećanje profita ostvaruju na uštrb prava radnika, ispod svakog minimuma dostojanstvenog rada, što im trenutno stanje pravne neuređenosti dozvoljava.

U ovom cilju zakonodavci se mogu osloniti i na aktivnosti MOR-a i EU, koje su u poslednjim godinama posvetile značajnu pažnju ovim pitanjima. Tako, na nivou EU usvojena je Direktiva o transparentnim i predvidivim uslovima rada (2019/1152) koja

„...nastoji da izbegne trku ka dnu u standardima koji se primenjuju na nove forme rada koji bi doveli do nejednakosti u zaštiti radnika”.⁴²

Direktiva svoju personalnu primenu nije ograničila na lica koja se nalaze u radnom odnosu, već se njene odredbe imaju primenjivati na sva lica koja se mogu smatrati radnikom na osnovu prakse Suda pravde, kroz koju su postavljani kriterijumi za utvrđivanje ovog svojstva.⁴³

Na ovaj način je omogućeno da se obaveze propisane Direktivom primene i na one radnike koji se nalaze u novim formama rada, ukoliko ispunjavaju navedene kriterijume. Ipak, navedena direktiva propisuje samo obaveze obaveštavanja radnika o uslovima rada, ali ne propisuje same uslove koji moraju biti garantovani, tako da je njen značaj krajnje ograničen u pogledu novih formi rada i izbegavanja rizika od radne eksploatacije.

Međutim, uspostavljeni princip proširenja primene Direktive, kao i definisani kriterijumi svojstva radnika, mogu biti od koristi kao smernice za buduće uređenje pitanja radnopravnog položaja ovih lica na nacionalnom nivou.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu svega navedenog, moguće je izneti zaključak da nove forme rada, usled svojih zajedničkih karakteristika, u sebi nose povećan rizik od radne eksploatacije lica koja se u njihovim okvirima angažuju. Zbog toga je neophodno u što kraćem periodu pristupiti uređenju otvorenih pitanja, kako bi se negativne posledice trenutnog stanja pravne neuređenosti u ovoj oblasti minimalizovale i sprečile.

⁴² International Labour Organization. (2022). Protecting Workers in New Forms of Employment. Доступно на: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_845714.pdf, 6.

⁴³ European Parliament, Council of the European Union. *Directive 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on Transparent and Predictable Working Conditions in the European Union*, Luxembourg, 2019. Чл. 1, ст. 2. и т. 8. Преамбуле. Као и: Ковачевић, Љ. (2020). Предвидивост услова рада као претпоставка делотворног остваривања радних права. Осврт на Директиву (ЕУ) 2019/1152. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 54(4), 1347.

Budući da se radi o formama rada koje su i dalje u razvoju, prvi korak u ovom cilju leži u njihovoj identifikaciji, kako bi se moglo pristupiti utvrđivanju najboljeg pristupa za njihovo uređenje. Jasno je da je o ovom pitanju pred državama i međunarodnom zajednicom kompleksan zadatak koji će podrazumevati angažovanje adekvatnih resursa kako bi se došlo do prikladnih rešenja.

Imajući u vidu specifičnosti odnosa koji se povodom novih formi rada uspostavljaju, stava smo da je u svakom slučaju neophodno propisati minimum radnih i socijalnih prava koji mora biti garantovan svim radnicima, bez obzira na to u kojoj formi rada se nalaze.

Potreba za ovakvim pristupom izvire iz činjenice da se nove forme rada konstantno menjaju i prilagođavaju promenama u svetu koji nas okružuje, te da smo svedoci nastanka i dodatnih novih formi rada izvan onih do sada identifikovanih, što je trend koji će se zasigurno nastaviti i u budućnosti. Usled navedenog, može se pretpostaviti da bi detaljno uređenje jedino trenutno postojećih formi rada, u slučaju nastanka nekih novih i drugačijih formi u bliskoj budućnosti, ponovo dovelo do problema sa kojima se suočavamo danas.

Usled toga, smatramo da bi određeni „mešoviti” pristup mogao biti razmotren. U njemu bi se, sa jedne strane, posvetila pažnja detaljnom uređenju trenutno postojećih novih formi rada, dok bi, sa druge strane, bilo uspostavljeno rešenje kojim bi svim radnicima koji obavljaju rad određenih karakteristika, bio garantovan određen minimalni nivo radnopravne zaštite.

Pravila o minimalnom nivou radnopravne zaštite svih radnika bi ujedno služila i kao „privremena mera” za umanjeње rizika od radne eksploatacije radnika koji se nalaze u novim formama rada, dok kompleksan zadatak njihovog individualnog uređenja ne bude okončan.

Kada je Republika Srbija u pitanju, jasno je da trenutno stanje neuređenosti novih formi rada omogućava poslodavcima da sa minimalnim rizicima angažuju radnike uz takve uslove rada koji se često mogu okarakterisati kao nedostojanstveni.

Ovakva praksa je dozvoljena budući da pravni propisi u našoj državi ne obavezuju poslodavce da radnicima obezbede većinu radnih prava koja se garantuju zaposlenima, dok sudska praksa ne pokazuje značajne kapacitete da ovakvo stanje ispravi kroz primenu postojećih pravnih instituta. Uporedo, stanje na tržištu rada je takvo da radnici sve češće vide prihvatanje neadekvatnih uslova rada kao jedini način za pronalazak radnog angažmana.

Iako nove forme rada u našoj državi (sem pojedinih, poput platformskog rada) možda još uvek nisu tako široko zastupljene kao u susednim zemljama, može se očekivati njihov značajan rast u budućnosti u skladu sa globalnim trendovima u oblasti rada. Posledica ovog razvoja biće povećanje broja radnika čiji će radnopravni položaj biti pogođen trenutnim stanjem pravne neuređenosti, što ukazuje na potrebu sistemskih intervencija.

Na osnovu svega iznetog, očigledno je da je i u našoj državi neophodno u bliskoj budućnosti ovom pitanju posvetiti temeljnu i adekvatnu pažnju, uzimajući u obzir iskustva i rešenja iz međunarodne i uporednopravne prakse koja je trenutno u razvoju.

LITERATURA

- Corbanese, V., Rosas, G. (2020). *Protection and assistance of victims of labour exploitation. A comparative analysis*. Rome: International Labour Organization.
- Deakin, S. (2014). New forms of employment: Implications for EU-law – The law as it stands. *7th annual legal seminar Report. New forms of employment and EU law, European Labour Law network*.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND). (2020). *New forms of employment: 2020 update*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND). (2015). *New forms of employment*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ghai, D. (2003). Decent Work: Concept and Indicators. *International Labour Review*, 142(2).
- Heeks, R. (2017). *Decent work and the digital gig economy. A developing country perspective on employment impacts and standards in online outsourcing, crowdwork, etc.* Manchester: Centre for Development Informatics Global Development Institute.
- International Labour Organization. (2020). *Promoting employment and decent work in a changing landscape*. Geneva: International Labour Office.
- International Labour Organization (2019). *What works. Promoting pathways to decent work*. Geneva: International Labour Office.
- International Labour Organization (1999). *Report of the director general. Decent work*. Geneva: International Labour Office.
- Jašarević, S. (2015). Nove forme rada u Evropskoj uniji i Srbiji. *Radno i socijalno pravo*, 1(3).
- Kilhoffer, Z., Lenaerts, K., Hauben H., Lhernould, J., Robin-Olivier, S. (2020). *Study to gather evidence on the working conditions of platform workers*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Kovačević, LJ. (2021). *Zasnivanje radnog odnosa*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Kovačević, LJ. (2021). *Pravna subordinacija u radnom odnosu i njene granice*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Kovačević, LJ. (2020). Predvidivost uslova rada kao pretpostavka delotvornog ostvarenja radnih prava. Osvrt na Direktivu (EU) 2019/1152. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 54(4).
- Kovačević, LJ. (2018). Radna eksploatacija – određenje pojma, razgraničenje od drugih sličnih pojava i njihov međusobni odnos, u: *Kaznena redakcija u Srbiji. VIII deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

- Kovačević, LJ. (2015). Personalno područje primene radnog zakonodavstva – (ne)pouzdanost kriterijuma za kvalifikaciju subjekata radnopravne zaštite. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 152(3).
- Mantouvalou, V. (2015). The Right to Non-Exploitative Work. *The Right to Work – Legal and Philosophical Perspectives*, Oxford: Hart Publishing.
- Reljanović, M. (2019). Ugovori sa nultim radnim vremenom. *Strani pravni život*, 63(3).
- Risak, M. (2018). *Fair working conditions for platform workers. Possible regulatory approaches at the EU level*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Ristić, A. (2024). Izazovi u postizanju pravde za radnike angažovane u novim formama rada. *Zbornik radova 37. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava „Slobodan Perović“*, IV/2024.
- Ristić, A. (2023). Radnopravni položaj platformskih radnika – analiza stanja i perspektive uređenja. *Pravo i privreda*, 61(2).
- Skrivankova, K. (2010). *Between decent work and forced labour. Examining the continuum of exploitation*. York: The Joseph Rowntree Foundation.

Internet izvori

- Zalta, E., Nodelman, U. (2001). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Dostupno na: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_845714.pdf.
- International Labour Organization. (2022). Protecting Workers in New Forms of Employment. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_845714.pdf.
- International Labour Organization (2015). *Decent work and the 2030 Agenda for sustainable development*. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-lisbon/documents/event/wcms_667247.pdf.
- International Labour Organization. (2009). *Results from a Delphi survey implemented by the ILO and the European Commission, Operational indicators of trafficking for labour exploitation*. Dostupno na: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf.

Pravni izvori

- Zakon o radu, *Službeni glasnik RS*, br. 4/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017. – odluke US, 113/2017. i 95/2018. – autentično tumačenje.
- European Parliament, Council of the European Union. *Directive 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on Transparent and Predictable Working Conditions in the European Union*, Luxembourg, 2019.

Sudska praksa

- Presuda Vrhovnog Kasacionog suda, Rev2 963/2021, od 9. 12. 2021. godine.
- Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev2 835/2017, od 20. 4. 2017. godine.
- Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž1 3132/2022, od 6. 10. 2022. godine.

*Andrijana Ristić**
Faculty of Law, University of Belgrade
ORCID: 0009-0006-5239-6141

NEW FORMS OF EMPLOYMENT AND THE RISK OF LABOR EXPLOITATION. Legal Aspects**

ABSTRACT: The development of technology and accelerated changes in the world of work have led to the emergence of new, specific forms of employment, which are seen as a response to the changed needs of employers and workers shaped by these circumstances. However, the distinctive features of these forms of employment, and the fact that in most countries around the world they remain legally unregulated, have resulted in workers engaged in them remaining largely “invisible” to legal systems, whereby they are not guaranteed even the minimum level of labor and social rights that should be available to all economically active individuals. Such a situation poses a serious risk to the enjoyment of the right to decent work and creates a favorable environment for the emergence of labor exploitation. In light of the growing importance of new forms of employment, these circumstances represent the key reasons that prompted the author to choose this topic. Accordingly, the paper analyzes the interconnection of new forms of employment, the labor-law position of workers engaged in them, and the

** e-mail: andrijanaristic94@gmail.com, PhD student.

** The paper was received on December 12, 2025, the revised version was submitted on March 3, 2026, and it was accepted for publication on March 3, 2026.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

increased risk of labor exploitation. Finally, the author seeks to concisely highlight the need to reconsider the existing boundaries of labor-law protection in light of new forms of employment, as well as to propose legal solutions that may contribute to overcoming the problems identified in this regard.

Keywords: new forms of employment, work based on information and communication technologies, online work, labor exploitation, decent work

NEW FORMS OF EMPLOYMENT

In today's rapidly changing business environment, employers are facing increased market pressure to remain competitive. Changes that have taken place in recent years in the field of technological development have created an imperative for employers to adopt an innovative approach to work organization, in order to both maintain business efficiency and to respond to workers' need for greater work flexibility, as imposed (but also enabled) by modern living conditions.

As a consequence of these circumstances, recent years have witnessed an expansion of non-standard (flexible) forms of employment, which include part-time work, home-based work, remote work, etc.¹

However, although non-standard forms of employment are to some extent suitable for reconciling employees' interests in greater work flexibility with employers' aspirations to reduce operating costs, in the recent period, a further process of flexibilization has become evident through the emergence of new forms of employment.² These forms increasingly deviate from the standard employment relationship,³ while their diversity gives rise to the need for their identification and legal regulation.

The reasons for the emergence of new forms of employment are manifold. First, the development of new information and communication technologies, particularly over the past several decades, has enabled the emergence of new ways of performing work tasks that until recently were unimaginable.

In addition, the need to maintain competitiveness and optimize business operations has compelled employers to continuously seek new models

¹ Jašarević, S. (2015). Nove forme rada u Evropskoj uniji i Srbiji. *Radno i socijalno pravo*, 1(3).

² Kovačević, LJ. (2021). *Zasnivanje radnog odnosa*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 90.

³ Kovačević, LJ. (2021). *Pravna subordinacija u radnom odnosu i njene granice*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 121–122.

for reducing labor costs while at the same time increasing profits.⁴ Since work performed within an employment relationship entails for employers a broad range of financial and other obligations arising from the labor-law protection afforded to employees, employers are constantly looking for new forms of engaging workers through which that burden could be reduced or avoided.

Workers themselves also play a role in the emergence of new forms of employment, since their need to reconcile work and family obligations favors greater flexibility in their relationships with employers and is one of the key factors behind workers' interest in entering into one of the new forms of employment.

Finally, vulnerable categories of workers, such as persons with disabilities and single parents, may be interested in working within one of the new forms of employment, both because finding standard employment is more difficult for them and because certain personal or family circumstances prevent them from working within a standard employment relationship. Unsatisfactory conditions in labor markets around the world compel workers to accept such engagements, since in a considerable number of cases, a worker is faced with a choice between accepting employment within one of the new forms and the complete absence of any work engagement.

Identification of New Forms of Employment

New forms of employment are highly diverse, which makes it difficult to determine their common features and, consequently, to identify and classify them. Although some of these forms involve the establishment of an employment relationship, most involve work performed outside such a relationship, on the basis of a contractual or even informal arrangement (as is the case, for example, with work through digital labor platforms, where the worker may have no direct contact whatsoever with the client, since the work is ordered and performed entirely through the platform).

The need to identify and classify new forms of employment was recognized at the level of the European Union, for which purpose the European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound) adopted, in 2015, a report entitled *New Forms of Employment*.

That document states that:

“Societal and economic developments, such as the need for increased flexibility by both employers and workers, have resulted in the emergence of

⁴ Kovačević, L.J. (2021). *Pravna subordinacija u radnom odnosu i njene granice*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 121–122.

new forms of employment across Europe. These have transformed the traditional one-to-one relationship between employer and employee.”⁵

The report states that nine new forms of employment were identified, namely: employee sharing, job sharing, interim management, casual work, ICT-based mobile work, voucher-based work, portfolio work, crowd employment, and collaborative employment.

In 2020, Eurofound also published an updated report addressing the development of new forms of employment that had taken place after the publication of the first report. That document observed that, in the period between the adoption of the two reports, digitally enabled employment forms had taken precedence and had become the most widespread among the Member States.⁶ Such a conclusion is unsurprising given the intensive technological development recorded in the period between the adoption of those two documents.

Moreover, in light of the circumstances that arose after the adoption of the updated report (such as the outbreak of the Covid-19 epidemic, which led to a sudden shift toward work performed through information and communication technologies in many sectors of business, as well as the further development of those technologies and the emergence of artificial intelligence), it is safe to assume that these forms of employment have acquired even greater significance today.

An important fact noted in that report is that, at the European level, there is no clear concept of new forms of employment, that they are not adequately regulated in the Member States of the European Union, and that those states have not even identified appropriate definitions of these forms of employment, which are a prerequisite for their regulation and for distinguishing them from existing forms of employment.⁷

THE LEGAL STATUS OF WORKERS IN NEW FORMS OF EMPLOYMENT

It has long been clear that the contractual parties to an employment relationship are characterized by legal inequality, which manifests itself from the

⁵ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). (2015). *New forms of employment*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 1.

⁶ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). (2020). *New forms of employment. 2020 update*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 5.

⁷ *Ibid.*, 53.

moment negotiations begin and continues for as long as the employment relationship exists. It is precisely in response to this circumstance that labor law emerged, with the aim of protecting the interests of the weaker party – the employee, and limiting the arbitrariness of the stronger party – the employer. Accordingly, protective labor legislation prescribes a minimum set of rights that employers are required to ensure for employees, such as the minimum wage, the right to daily and weekly rest, annual leave, paid leave in the event of incapacity for work, and many others. Through these guarantees, employers are limited in unilaterally imposing working conditions that exclusively serve their own interests.

By contrast, forms of work engagement that do not establish an employment relationship are characterized by a lower level of labor-law protection for workers, since legal systems do not recognize the same degree of inequality between the contracting parties in these types of relationships. Accordingly, the parties have considerably greater freedom in regulating their mutual rights and obligations, while the normative regulation of such relationships devotes insufficient attention to the labor-law status of persons engaged in this manner, and is most often limited to formal issues, such as the subject matter or duration of the engagement.

However, the assumption of equality between the contracting parties in relationships that do not establish an employment relationship does not always correspond to the actual state of affairs. On the contrary, it is increasingly common for such relationships to also display elements of inequality characteristic of employment relationships, thereby creating room for abuse due to the absence of statutory mechanisms for limiting it.

It is easy to conclude that an even greater problem arises with regard to new forms of employment, since they are most often neither regulated, even in general terms, nor recognized at all in national sources of law.

The lack of regulation of new forms of employment, in fact, leaves employers completely free to regulate working conditions exclusively in accordance with their own needs, which leads to an increasing erosion of the rights of workers, who are left with no real freedom to negotiate. Such a situation opens the door to a variety of abuses by employers, who may organize work engagements in a manner that enables them to maximize profit, even at the expense of workers' labor and social rights, as those workers are compelled by limited opportunities on the labor market to accept such conditions.

New Forms of Employment in the Domestic Legal System

In recent years, the Republic of Serbia has likewise seen a trend toward increased engagement of workers outside employment relationships. New forms of employment, as presented in the Eurofound Report, are not directly regulated by domestic legislation. However, the Serbian Labor Law recognizes several forms of engagement that do not establish an employment relationship and may be relevant here, since their superficial regulation by the legislature leaves ample room for relationships characteristic of some of the new forms of employment to be established through them.⁸

Without going into the specific forms of work engagement that do not establish an employment relationship, it may generally be concluded that the domestic Labor Law does not provide even a basic level of labor-law protection for persons engaged under any of them. On the contrary, the Law regulates only the most general issues, such as the form and duration of the contract, while it scarcely addresses the legal status of workers at all.

In addition, the Law does not extend the personal application of almost any right recognized to employees to persons who perform work outside the employment relationship, nor does it prescribe relevant restrictions on the rights of employers regarding the determination of working conditions. As a result, workers engaged in this regime in the Republic of Serbia remain without minimum guarantees of labor-law security, which makes them particularly vulnerable and exposed to the risk of abuse, and even the risk of labor exploitation.

On the other hand, the domestic Labor Law observes the employment relationship from a strictly formal point of view, exclusively through the existence of a concluded employment contract, while it defines an employee as “a natural person who is employed by an employer.”⁹ Such a normative solution makes it impossible, at least through the interpretation of the characteristics of the established relationship, to qualify it as an employment relationship even in cases where the essence of the relationship would require this. As a result, workers who are *de facto* employed remain without the possibility of legal recognition of their status, which prevents access to minimum labor and social guarantees.

⁸ Labor Law, *Official Gazette of the RS*, no. 4/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018 – authentic interpretation, Arts. 197–202.

⁹ Labor Law, *Official Gazette of the RS*, no. 4/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018 – authentic interpretation, Arts. 5 and 30. Art. 30, para. 1, provides: “An employment relationship is established by an employment contract.”

In addition, the Law does not recognize other categories of workers to whom it would guarantee a certain higher level of labor and social rights, where the relationship in which they are engaged has features that bring it, to some extent, closer to an employment relationship, even though this approach is recognized in comparative law.

If this is viewed in the context of new forms of employment, it is evident that the existing statutory solutions do not provide adequate guarantees of labor rights for persons engaged in them, whether they perform work on the basis of contracts other than employment contracts or without any contract at all. On the other hand, the existing legal fiction of the existence of an employment relationship,¹⁰ in the current state of affairs and in accordance with the narrow definitions of the concepts contained in the domestic Labor Law, cannot adequately extend labor-law protection to other categories of workers engaged in specific relationships of the kind characteristic of new forms of employment.

As a result of this manner of legislative (non-)regulation, the only possibility, under the current state of affairs, for extending labor-law protection to other categories of workers lies in the application of the principle of primacy of facts established in international labor law. This principle requires courts to decide whether a given relationship constitutes an employment relationship on the basis of the facts and the true intention of the contracting parties, rather than on the basis of the title or form of the contract concluded.¹¹

However, bearing in mind the existing legislative solutions in our law, which view the employment relationship exclusively as the product of a concluded employment contract, while at the same time failing to establish the characteristics that should be assessed when determining the nature of a specific legal relationship, the question arises whether courts in our country could,

¹⁰ *Ibid.* Art. 32: “The employment contract is concluded in writing before the employee starts working. If the employer does not conclude an employment contract with the employee in accordance with paragraph 1 of this Article, the employee shall be deemed to have established an employment relationship for an indefinite period as of the day they started working.” It should be noted that the other provisions of the Labor Law make this fiction practically inapplicable to new forms of employment. Namely, the Labor Law does not define what is to be understood by the term “start to work,” so it is unclear how this element should be interpreted with regard to new forms of employment. In addition, what qualities should this relationship have in order for it to be considered an employment relationship despite the absence of an employment contract? The Law gives no answers to these questions, and given the lack of precise definitions, as well as how the existing legal institutions are regulated, it can be concluded that this fiction is not adequate for application to new forms of employment.

¹¹ Kovačević, L.J. (2018). Radna eksploatacija – određenje pojma, razgraničenje od drugih sličnih pojava i njihov međusobni odnos, in: *Kaznena reakcija u Srbiji. Part VIII*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 240.

by applying this principle, arrive at adequate solutions at all.¹² An additional question that arises in this regard is whether reliance on case law would constitute an adequate means of resolving the problem described, given that case law is not a source of law in our legal system.

In light of the above, one of the fortunate circumstances is that, despite their development worldwide and in neighboring countries, new forms of employment are still not represented to any significant extent in Serbia.¹³ Nevertheless, the situation is somewhat different with regard to those new forms of employment that are performed with the aid of information and communication technologies, and especially their subtype – platform work, which has become increasingly popular in our country in recent years.¹⁴ However, it should be noted that no comprehensive labor-market analysis has yet been conducted at the national level that would identify which of the new forms of employment are present and determine their prevalence with precision. Given the growing importance of these forms of employment worldwide, it is clear that this task should be given adequate attention in the near future.

¹² For reference, see: the judgment of the highest judicial instance in the Republic of Serbia, the Supreme Court (of Cassation), Rev2 963/2021, dated December 9, 2021. In this judgment, despite the successive conclusion of contracts for temporary and occasional work with the same employer over a period of seven years, the court, relying on the principle of primacy of facts, concluded that: “By concluding and performing such contracts with the plaintiff, the mutual intent of the contracting parties regarding her engagement outside an employment relationship was clearly expressed,” and rejected the plaintiff’s claim seeking a declaration of the existence of an employment relationship. In that judgment, the court’s reasoning was highly unclear, stating: “Since the contract for temporary and occasional work is a special nominate contract establishing a contractual relationship between the employer and a given person, work engagement on the basis of such a contract cannot be considered an employment relationship...” Although this judgment concerns a contract regulated by the Labor Law, the concern it raises may be extended to new forms of employment, whose legal non-regulation further reinforces doubts as to whether case law in our country can serve as a factor capable of remedying the (potentially) inadequate labor-law status of persons engaged in new forms of employment.

¹³ Jašarević, S. (2015). Nove forme rada u Evropskoj uniji i Srbiji. *Radno i socijalno pravo*, 1(3), 18.

¹⁴ Ristić, A. (2024). Izazovi u postizanju pravde za radnike angažovane u novim formama rada. *Proceedings of the 37th Meeting of the Kopaonik School of Natural Law – Slobodan Perović*, IV/2024, 39.

LABOR EXPLOITATION IN THE CONTEXT OF NEW FORMS OF EMPLOYMENT

Labor exploitation is the antithesis of decent work. The concept of decent work as such was first set out in the Report of the Director-General of the ILO in 1999.¹⁵ Decent work encompasses the ILO's four strategic objectives, namely: workers' rights, employment, social protection, and social dialogue.¹⁶

Decent work for all workers remains one of the priorities of labor law today, as confirmed in the ILO Decent Work Agenda and the 2030 Agenda for Sustainable Development, in which decent work is emphasized as one of the key factors for achieving the ILO's fundamental objectives.¹⁷ The entire agenda is permeated by the idea of decent work for all, as a central aspect of all ILO policies and activities through 2030.

Today, however, workers living and working in developing countries face difficulties in accessing decent work, and these difficulties have been intensified by current changes in the world of work,¹⁸ including the emergence of new forms of employment. These forms of employment were presented as the labor market's response to technological and broader socio-economic development, but in practice, they have become a means by which employers seek to increase competitiveness and reduce operating costs, primarily by avoiding the obligations imposed on them by the state when establishing employment relationships. This results in an increasingly pronounced departure from the guarantee of decent work, opening the way to labor exploitation.

This conclusion is also supported by the statements set out in the ILO report on decent work from 2019:

“Technological progress, international trade, demographic shifts and environmental change are redefining production processes and labour markets both across and within countries. While these forces can open up new opportunities and contribute to the eradication of poverty around the world, there is a risk that, unless properly managed, they will make access to decent work even more elusive.”¹⁹

¹⁵ Ghai, D. (2003). Decent Work: Concept and Indicators. *International Labour Review*, 142(2), 113.

¹⁶ International Labor Organization (1999). *Report of the Director-General: Decent work*. Geneva: International Labor Office, 3.

¹⁷ International Labor Organization (2015). *Decent work and the 2030 Agenda for sustainable development*. Available at: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@ilo-lisbon/documents/event/wcms_667247.pdf.

¹⁸ International Labor Organization (2019). *What works: Promoting pathways to decent work*. Geneva: International Labor Office, 2.

¹⁹ International Labor Organization (2019). *Ibid.*, 15–16.

The Concept of Labor Exploitation

Exploitation, in the broadest sense of the word, is linked to unfair economic exchange at its core. Many authors throughout history have addressed the question of what makes an exchange fair, and the roots of the answer to this question can be traced to Aristotle, who argued that a just exchange will embody a kind of reciprocity such that the values of the goods exchanged are proportional.²⁰

The most influential theory of exploitation originates from Karl Marx and rests on the position that workers in a capitalist society are exploited by the very fact that they are forced to sell their labor to the employer for less than the value of the commodities produced by their labor.²¹

According to that theory, exploitation in a capitalist society exists whenever labor is performed, and if this view were accepted, the right to work would be equated with the right to be exploited.²² For that reason, less extreme theories of exploitation have been developed, such as the one according to which exploitation is viewed as taking advantage of another person's vulnerable position for the purpose of making a profit.²³

This conception of exploitation rests on three basic elements: a) the worker's vulnerable position arising from the existing laws; b) the exploitation of the worker's vulnerable position, consisting of the violation of labor rights or other human rights; and c) the aim of making a profit.²⁴

A worker's vulnerable position may arise from various circumstances, such as economic circumstances (poverty or other economic hardship), social, cultural, or other circumstances.²⁵

This definition of labor exploitation raises the question of the extent to which labor rights must be violated in order for labor exploitation to be said to exist. Here too, as might be expected, there is still no generally accepted answer, but it is clear that the working conditions in question must deviate significantly (sufficiently) from adequate working conditions.²⁶

²⁰ Zalta, E., Nodelman, U. (2001). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Available at: <https://plato.stanford.edu/entries/exploitation/#PreMarxAccoExplUnjuTrad>.

²¹ *Ibid.*

²² Mantouvalou, V. (2015). The Right to Non-Exploitative Work. *The Right to Work – Legal and Philosophical Perspectives*. Oxford: Hart Publishing, 9.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Kovačević, LJ. (2018). Radna eksploatacija – određenje pojma, razgraničenje od drugih sličnih pojava i njihov međusobni odnos, in: *Kaznena reakcija u Srbiji. Part VIII*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 233.

²⁶ There are authors who believe that labor exploitation can be viewed through a "continuum" encompassing every violation of labor rights situated between the positive

Although there is no single model for identifying victims of labor exploitation, it is clear that it is necessary to establish indicators based on which the existence of labor exploitation could be determined in specific cases, which, at present, remains a rarity in the legal systems of European countries.²⁷

In order to facilitate this task, the ILO and the European Commission (EC) published in 2009 a list of indicators of trafficking in human beings for the purpose of labor exploitation. Although this document is not legally binding, the list has been widely accepted among countries as an aid in national practices for identifying labor exploitation.²⁸

According to that document, labor exploitation refers to working conditions that deviate substantially from standard working conditions, especially with regard to employment conditions, salary, working hours, leave entitlements, health and safety standards, and dignity at work.²⁹ Labor exploitation exists where at least one of the listed inadequate working conditions is present in combination with the abuse of the worker's vulnerable position or state of need.

Labor Exploitation and New Forms of Employment

In light of the above-mentioned characteristics of labor exploitation, the particular features of new forms of employment, and the conclusions regarding the legal status of the persons engaged in them, it can be concluded that such persons are particularly exposed to the risk of treatment that may have the characteristics of labor exploitation.

Nevertheless, in this context, it is necessary to take into account the differences that exist between particular forms of employment, since, due to their diversity, the identified risks will not be equally present in each of them.

end of the continuum – decent work, and the negative end of the continuum and the most serious forms of labor exploitation, such as forced labor. However, even the authors who advocate the theory of a continuum of labor exploitation acknowledge that such and similar approaches cannot replace a definition of labor exploitation, which, despite attempts to establish or identify its elements, does not exist in international legal sources or in the literature. See: Skrivankova, K. (2010). *Between decent work and forced labour: Examining the continuum of exploitation*. York: The Joseph Rowntree Foundation, 18.

²⁷ Corbanese, V., Rosas, G. (2020). *Protection and assistance of victims of labour exploitation. A comparative analysis*. Rome: International Labor Organization, 11.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*, 12; see also: International Labor Organization. (2009). *Results from a Delhi survey implemented by the ILO and the European Commission, Operational indicators of trafficking for labor exploitation*. Available at: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf.

Generally speaking, the subtypes of new forms of employment – zero-hours contracts and platform work, have been identified as the forms of employment with the greatest risk of labor exploitation.

As some authors observe, zero-hours contracts are characterized by a high degree of insecurity and precariousness,³⁰ while others note that every version of a zero-hours contract, even one within an employment relationship, leads to the labor exploitation of workers.³¹

On the other hand, relationships established in connection with platform work are said to be among the most complex new forms of employment, bearing in mind the tripartite relationship established between the digital labor platform, the worker, and the client.³² This situation is further complicated by the cross-border dimension that is present in a large number of platform work arrangements,³³ as well as by the fact that, in certain types of this form of employment, platforms condition cooperation on the worker first registering as an entrepreneur and entering into a business cooperation agreement, which adds yet another layer of complexity to the issue.

As a result of these specific features, platform workers face numerous challenges concerning working conditions,³⁴ including non-payment for work performed or services rendered, non-transparent and disadvantageous working conditions, as well as limited access to judicial protection, many of which are not characteristic of other forms of employment.³⁵

³⁰ Deakin, S. (2014). New forms of employment: Implications for EU law – The law as it stands. *7th annual legal seminar Report. New forms of employment and EU law, European Labor Law network*, 1.

³¹ Reljanović, M. (2019). Ugovori sa nultim radnim vremenom. *Foreign Legal Life*, 63(3), 39.

³² Ristić, A. (2023). Radnopravni položaj platformskih radnika – analiza stanja i perspektive uređenja. *Law and Economy*, 61(2), 567.

³³ Kilhoffer, Z., Lenaerts, K., Hauben, H., Lhernould, J., Robin-Olivier, S. (2020). *Study to gather evidence on the working conditions of platform workers*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 228.

³⁴ Heeks, R. (2017). *Decent work and the digital gig economy: a developing country perspective on employment impacts and standards in online outsourcing, crowdwork, etc.* Manchester: Center for Development Informatics Global Development Institute, 9.

³⁵ Kilhoffer, Z., Lenaerts, K., Hauben, H., Lhernould, J., Robin-Olivier, S. (2020). *Op. cit.*, 228–229.

APPROACHES TO EXTENDING LABOR-LAW PROTECTION IN LIGHT OF NEW FORMS OF EMPLOYMENT AND THE RISK OF LABOR EXPLOITATION

Given that the existing legal solutions guarantee the broadest scope of labor-law protection to persons who perform work within an employment relationship, it has been observed that employers resort to forms of work engagement that do not establish an employment relationship, even where they do not reflect the true nature of the relationship. The reason for this lies in employers' tendency to avoid the obligation to provide the labor and social rights which workers would be entitled to if the relationship were formally characterized as an employment relationship.

This problem has become all the more evident with the emergence of new forms of employment, since their informality and diversity, as well as the fact that in most countries they have still neither been identified nor regulated by law, make it possible for them to be performed on the basis of various nominate or innominate contracts, or even without the establishment of any contractual relationship at all.

In light of new forms of employment, as previously shown, employers are free to choose the form of relationship that suits them, even where it does not correspond to the essence of the relationship, which the current statutory solutions allow.³⁶ This can lead to situations in which workers do not enjoy the labor-law protection that they would be entitled to if the relationship in which they are engaged were given a form corresponding to the true essence of the relationship with the employer.

For this purpose, the already mentioned principle of primacy of facts is useful, as it gives priority to the true intention of the contracting parties rather than to the form given to the relationship. However, bearing in mind the characteristics of new forms of employment, which involve the establishment of highly specific relationships, it is justified to ask whether this approach could produce satisfactory and fair results in every individual case.

Namely, in those countries whose statutory solutions tie labor rights exclusively to the category of employees, such as ours, this principle would provide protection only to those workers determined to be in an employment relationship. In that sense, a worker engaged in a new form of employment would remain completely deprived of labor and social rights if the application

³⁶ A particular difficulty in this regard is presented by situations in which the work displays the characteristics of an employment relationship, but the worker is engaged on the basis of a contract for self-employed work. See: Kovačević, L.J. (2015). Personalno područje primene radnog zakonodavstva – (ne)pouzdanost kriterijuma za kvalifikaciju subjekata radnopravne zaštite. *Matica Srpska Journal of Social Sciences*, 152(3), 511.

of this approach led the court to conclude that no employment relationship exists, even though the worker's legal status would still, in essence, not correspond to the relationship in which they are formally placed. Such a situation does not appear fair.

The problem described is the result of the fact that many legal systems, including ours, do not provide for exceptions by which certain guarantees of labor-law protection would also be extended to persons who are not formally in an employment relationship, where their labor-law status is inconsistent with the essence of the relationship in which they are engaged. This shortcoming creates legal uncertainty and opens the door to abuse of the rights of workers performing work within new, unregulated forms of employment, highlighting the need for the systematic regulation of these issues.

Although domestic case law includes judgments in which relationships established in one of the forms of employment performed outside an employment relationship (such as contracts for temporary and occasional work) have been successfully classified as employment relationships,³⁷ which may inspire a certain degree of optimism, such a conclusion should be approached with caution. This is primarily because, as shown earlier in the text, the case law itself is not uniform on this issue (given that, despite the existence of several elements indicating an employment relationship, in certain judgments the courts nevertheless gave precedence to the form of the relationship rather than to its substance).³⁸

On the other hand, concern arises precisely from the most important characteristics of new forms of employment, namely, how heterogeneous and specific they are in relation to the employment relationship. By contrast, in the case of contracts for temporary and occasional work, the relationships often do not display a comparable degree of specificity and frequently contain elements characteristic of an employment relationship (such as performing work on the employer's premises, the existence of subordination, and integration into the employer's work organization), which may at first glance indicate the existence of a disguised employment relationship.

In addition, given that case law in our legal system does not constitute a formal source of law, the above judgments must be viewed in light of the specific factual circumstances of each individual case. Therefore, based on the limited number of decisions relating to a particular form of engagement,

³⁷ See: Judgment of the Supreme Court (of Cassation) Rev2 835/2017, dated April 20, 2017; Judgment of the Appellate Court in Belgrade Gž1 3132/2022, dated October 6, 2022.

³⁸ See: Judgment of the Supreme Court (of Cassation), Rev2 963/2021, dated December 9, 2021.

it cannot be reliably concluded that courts would reason in the same way in cases concerning new forms of employment.

Based on the above, the regulation of new forms of employment in statutory texts ultimately appears to be the most precise solution.³⁹ In this way, the issue of ensuring an appropriate level of labor-law protection for workers engaged in these forms of employment would be regulated in accordance with the specific features of each individual form, while taking into account the particular risks of abuse inherent in each of them.

However, since this task may be highly complex in view of the diversity of new forms of employment and the positions in which workers may find themselves, countries could, at this stage, also accept certain “intermediate” solutions, such as defining a separate concept of “worker.”

This concept, distinct from that of employee, could encompass a broader category of persons performing work, including workers engaged in new forms of employment, while the law would prescribe a certain minimum of labor and social rights guaranteed to all persons falling within that category.

One of the solutions known in comparative law, the application of which could be useful for workers in new forms of employment, is the solution under which, in addition to employees and self-employed persons, an “intermediate category” of workers has been introduced, situated between employees and self-employed persons⁴⁰ and guaranteed by the legislature an adequate level of labor-law protection. Specifically, in countries where this concept exists, such as Germany, Spain, and other European countries, this category of workers is guaranteed a minimum level of protection with regard to working conditions, social security rights, or protection against unjustified termination of the engagement, to an extent greater than that recognized to self-employed persons, but less than that guaranteed to employees.⁴¹ Although the scope and content of these rights vary, this approach establishes a minimum set of rights that must be guaranteed, based on the recognition of the fact that, in new forms of employment, despite formal contractual autonomy, there is often a degree of economic dependence or factual integration of the worker into the business organization of the client that does not justify the complete exclusion of such persons from the sphere of labor-law protection.

³⁹ International Labor Organization. (2020). *Promoting employment and decent work in a changing landscape*. Geneva: International Labor Office, 13.

⁴⁰ Risak, M. (2018). *Fair working conditions for platform workers: possible regulatory approaches at the EU level*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 10.

⁴¹ Killhoffer, Z., Lenaerts, K., Hauben, H., Lhernould, J., Robin-Olivier, S. (2020). *Study to gather evidence on the working conditions of platform workers*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 107.

In one of the ways described above, workers in new forms of employment would be guaranteed a certain level of labor and social rights regardless of the qualification of the relationship itself, thereby avoiding the risk of reliance on case law and, ultimately, preventing employers from increasing profits at the expense of workers' rights below any minimum threshold of decent work, which the current state of legal non-regulation allows.

To that end, legislators may also rely on the activities of the ILO and the EU, which in recent years have devoted significant attention to these issues. Thus, at the EU level, the Directive on Transparent and Predictable Working Conditions (2019/1152) was adopted, which

“...seeks to avoid a race to the bottom in standards applying to new forms of work which would lead to inequality in the protection of workers.”⁴²

The Directive does not limit its personal scope of application to persons in an employment relationship; rather, its provisions apply to all persons who may be considered workers on the basis of the case law of the Court of Justice, through which criteria for determining that status have been established.⁴³

In this way, it is possible for the obligations prescribed by the Directive to apply also to workers engaged in new forms of employment, provided that they satisfy those criteria. However, the Directive lays down only obligations to inform workers about working conditions and does not prescribe the conditions themselves that must be guaranteed, so its significance remains extremely limited with regard to new forms of employment and the avoidance of the risk of labor exploitation.

However, the established principle of extending the application of the Directive, as well as the defined criteria for worker status, may be useful as guidelines for the future regulation at the national level of the issue of the labor-law status of these persons.

⁴² International Labor Organization. (2022). Protecting Workers in New Forms of Employment. Available at: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_845714.pdf, 6.

⁴³ European Parliament, Council of the European Union. *Directive 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on Transparent and Predictable Working Conditions in the European Union*, Luxembourg, 2019. Art. 1, para. 2, and point 8 of the Preamble. See also: Kovačević, Lj. (2020). Predvidivost uslova rada kao pretpostavka delotvornog ostvarivanja radnih prava: osvrt na Direktivu (EU) 2019/1152. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 54(4), 1347.

FINAL CONSIDERATIONS

Based on the above, it is possible to conclude that new forms of employment, due to their shared characteristics, carry an increased risk of labor exploitation of the persons engaged in them. For that reason, it is necessary to begin addressing the unresolved issues as soon as possible, in order to minimize and prevent the negative consequences of the current state of legal non-regulation in this field.

Since these are forms of employment that are still developing, the first step toward that goal lies in their identification, so that it may become possible to determine the best approach to their regulation. Regarding this issue, it is clear that countries and the international community face a complex task that will require the commitment of adequate resources in order to arrive at appropriate solutions.

Bearing in mind the specific features of the relationships established in connection with new forms of employment, it is in any event necessary to prescribe a minimum of labor and social rights that must be guaranteed to all workers, regardless of the form of employment in which they are engaged.

The need for such an approach stems from the fact that new forms of employment are constantly changing and adapting to global changes, and that new forms of employment beyond those identified so far are emerging, which is a trend that will certainly continue in the future. Accordingly, it may be assumed that the detailed regulation of only the forms of employment currently in existence would, if some new and different forms were to emerge in the near future, once again lead to the problems we face today.

For that reason, a certain “mixed” approach could be considered. Under such an approach, on the one hand, attention would be devoted to the detailed regulation of the currently existing new forms of employment, while, on the other hand, a solution would be established under which all workers performing work of certain characteristics would be guaranteed a certain minimum level of labor-law protection.

Rules on the minimum level of labor-law protection for all workers would, at the same time, serve as a “temporary measure” to reduce the risk of labor exploitation of workers engaged in new forms of employment until the complex task of their individual regulation has been completed.

As far as the Republic of Serbia is concerned, it is clear that the current state of non-regulation of new forms of employment allows employers, with minimal risk, to engage workers under working conditions that can often be characterized as undignified.

Such practice is permitted because the legal regulations in our country do not require employers to provide workers with most of the labor rights

guaranteed to employees, while case law does not show significant capacity to correct this situation through the application of existing legal institutions. At the same time, conditions on the labor market are such that workers increasingly see the acceptance of inadequate working conditions as the only way to find work.

Although new forms of employment in our country (except for some, such as platform work) may still not be as widespread as in neighboring countries, their significant growth may be expected in the future in line with global labor trends. The consequence of this development will be an increase in the number of workers whose labor-law status will be affected by the current state of legal non-regulation, which points to the need for systemic interventions.

All of the above indicates that, in our country as well, this issue should be given adequate attention in the near future, taking into account the experience and solutions emerging from international and comparative legal practice.

BIBLIOGRAPHY

- Ghai, D. (2003). Decent Work: Concept and Indicators. *International Labour Review*, 142(2).
- Deakin, S. (2014). New forms of employment: Implications for EU law – The law as it stands. *7th annual legal seminar Report. New forms of employment and EU law, European Labor Law network*.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND). (2020). *New forms of employment: 2020 update*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND). (2015). *New forms of employment*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- International Labor Organization. (2020). *Promoting employment and decent work in a changing landscape*. Geneva: International Labor Office.
- International Labor Organization (2019). *What works: Promoting pathways to decent work*. Geneva: International Labor Office.
- International Labor Organization (1999). *Report of the Director-General: Decent work*. Geneva: International Labor Office.
- Jašarević, S. (2015). Nove forme rada u Evropskoj uniji i Srbiji. *Radno i socijalno pravo*, 1(3).
- Kilhoffer, Z., Lenaerts, K., Hauben, H., Lhernould, J., Robin-Olivier, S. (2020). *Study to gather evidence on the working conditions of platform workers*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Kovačević, LJ. (2021). *Zasnivanje radnog odnosa*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.

- Kovačević, L.J. (2021). *Pravna subordinacija u radnom odnosu i njene granice*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Kovačević, L.J. (2020). Predvidivost uslova rada kao pretpostavka delotvornog ostvarivanja radnih prava: osvrt na Direktivu (EU) 2019/1152. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 54(4).
- Kovačević, L.J. (2018). Radna eksploatacija – određenje pojma, razgraničenje od drugih sličnih pojava i njihov međusobni odnos, in: *Kaznena reakcija u Srbiji. Part VIII*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Kovačević, L.J. (2015). Personalno područje primene radnog zakonodavstva – (ne) pouzdanost kriterijuma za kvalifikaciju subjekata radnopravne zaštite. *Matica Srpska Journal of Social Sciences*, 152(3).
- Mantouvalou, V. (2015). The Right to Non-Exploitative Work. *The Right to Work – Legal and Philosophical Perspectives*, Oxford: Hart Publishing.
- Reljanović, M. (2019). Ugovori sa nultim radnim vremenom. *Foreign Legal Life*, 63(3).
- Risak, M. (2018). *Fair working conditions for platform workers: possible regulatory approaches at the EU level*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Ristić, A. (2024). Izazovi u postizanju pravde za radnike angažovane u novim formama rada. *Proceedings of the 37th Meeting of the Kopaonik School of Natural Law – Slobodan Perović*, IV/2024.
- Ristić, A. (2023). Radnopravni položaj platformskih radnika – analiza stanja i perspektive uređenja. *Law and Economy*, 61(2).
- Skrivankova, K. (2010). *Between decent work and forced labor: examining the continuum of exploitation*. York: The Joseph Rowntree Foundation.
- Heeks, R. (2017). *Decent work and the digital gig economy: a developing country perspective on employment impacts and standards in online outsourcing, crowd-work, etc*. Manchester: Center for Development Informatics Global Development Institute.
- Corbanese, V., Rosas, G. (2020). *Protection and assistance of victims of labor exploitation. A comparative analysis*. Rome: International Labor Organization.

Internet sources

- Zalta, E., Nodelman, U. (2001). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Available at: <https://plato.stanford.edu/entries/exploitation/#PreMarxAccoExplUnjuTrad>.
- International Labor Organization. (2022). Protecting Workers in New Forms of Employment. Available at: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_845714.pdf.
- International Labor Organization (2015). *Decent work and the 2030 Agenda for sustainable development*. Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/--ro-geneva/--ilo-lisbon/documents/event/wcms_667247.pdf.
- International Labor Organization. (2009). *Results from a Delphi survey implemented by the ILO and the European Commission, Operational indicators of trafficking for labor exploitation*. Available at: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf.

Legal sources

Labor Law, *Official Gazette of the RS*, no. 4/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – Decision of the Constitutional Court, 113/2017, and 95/2018 – authentic interpretation.

European Parliament, Council of the European Union. *Directive 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on Transparent and Predictable Working Conditions in the European Union*, Luxembourg, 2019.

Case law

Judgment of the Supreme Court (of Cassation), Rev2 963/2021, dated December 9, 2021.

Judgment of the Supreme Court (of Cassation), Rev2 835/2017, dated April 20, 2017.

Judgment of the Appellate Court in Belgrade Gž1 3132/2022, dated October 6, 2022.

*Најшлија Недељковић**
Правни факултет Универзитета у Нишу
ORCID: 0009-0000-8079-3765

(НЕ)ОБАВЕЗНОСТ И ДОКАЗНА СНАГА ДНК АНАЛИЗЕ У МАТЕРНИТЕТСКИМ И ПАТЕРНИТЕТСКИМ ПОСТУПЦИМА

Пракса Европског суда за људска права**

САЖЕТАК: Европски суд за људска права доследно сагледава право на сазнање биолошког порекла као саставни елемент права на поштовање приватног и породичног живота, као и међународно признатог права детета на идентитет. Државе потписнице Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода имају позитивну обавезу да обезбеде успостављање правичне равнотеже између права детета да сазна своје порекло, с једне стране, и права претпостављеног родитеља на поштовање приватног живота / телесног интегритета или права постојећих законских родитеља на очување стабилности породичних односа, с друге стране. Ставови које у раду испитујемо тичу се домашаја употребе ДНК анализе и њене доказне снаге, али и ширих питања од друштвено-етичког значаја – да ли ДНК анализа може или сме да буде правно обавезујућа, какве су последице неподвргавања анализи, као и да ли правни систем нуди алтернативу одбијању. Циљ рада је да се, кроз теоријску и емпиријску анализу праксе Европског суда за људска права, изврши синтеза најважнијих стандарда у овој области.

* e-mail: natalijaned227@gmail.com, докторанткиња.

** Рад је примљен 30. 12. 2025, измењен 17. 3. 2026, а прихваћен је за објављивање 17. 3. 2026. године.

У раду су коришћене следеће методе: нормативно-догматски, упоредноправни, метод анализе садржаја, метод студије случаја и намерно узорковање.

Кључне речи: ДНК анализа; медицинско вештачење; право на сазнање порекла; пракса Европског суда за људска права; право на поштовање приватног и породичног живота; матернитетски и патернитетски спорови

УВОД

Конвенцијом о правима детета гарантовано је право детета да сазна своје порекло „ако је то могуће”.¹ У правној теорији је истакнуто да израз „as far as possible” треба превести синтагмом „увек када је то могуће”, као много строжом и мање субјективном квалификацијом могућности за сазнање порекла.²

Појавом ДНК анализе, која се заснива на непоновљивој генетској конституцији сваког човека (осим код једнојајчаних близанаца),³ поступци за утврђивање или оспоравање родитељства доживели су револуционарну трансформацију, прелазећи са терена често непоузданих посредних доказа на терен скоро апсолутне научне извесности.⁴ Употребом ДНК анализе је могуће са вероватноћом од 99,999% до 99,99999% утврдити постојање биолошког родитељства, а са 100% га искључити,⁵

¹ Чл. 7. Конвенције о правима детета. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених Нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90. и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/97. Упор. са чл. 59. Породичног закона, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011. – др. закон и 6/2015, као и са чл. 64, ст. 2. Устава Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006. и 115/2021.

² Драшкић, М. (2025). *Породично право и права деце*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 253.

³ Драшкић, М. (2020). *Коментар Породичног закона. Практика Европског суда за људска права, пракса Уставног суда, пракса редовних судова. Према стању законодавства од 1. фебруара 2020. године*. Београд: Службени гласник, 597. ДНК отисак се упоређује са графичким кодом за серијско обележавање производа на тржишту. *Ibid.*

⁴ Поступак се спроводи упоређивањем ДНК профила детета са ДНК профилем родитеља чије се оцинство или материнство утврђује/оспорева, упоређивањем специфичних локација гена или ДНК региона на хромозому локуса који се разликују по својој структури и дужини. Јовић-Прлаиновић, О. (2021). Пресуде Европског суда за људска права против Републике Србије о примени генетског тестирања у патернитетским парницама. *Страни правни животи*, 65(1), 48.

⁵ Поњавић, З. (2023). *Утицај биомедицине на спровод*. Београд: Службени гласник, 164; V.: и <https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, приступљено: 10. 12. 2025. године.

коришћењем свих ћелија људског организма из различитих узорака (осим ћелија црвених крвних зрнаца), од живих лица или лешева.⁶

Европски суд за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП) сазнање биолошког порекла сагледава као витални аспект приватног живота и идентитета сваког појединца заштићеног чл. 8. Европске конвенције о људским правима⁷ (у даљем тексту: ЕКЉП). Државе потписнице имају позитивну обавезу да успоставе ефикасан правни механизам за остваривање права детета да сазна своје порекло и да обезбеде успостављање „правичне равнотеже” између права детета да сазна своје порекло, с једне стране, и права претпостављеног родитеља на поштовање приватног живота / телесног интегритета или права постојећих законских родитеља за очување стабилности породичних односа, с друге стране. У томе оне уживају „поље слободне процене”, па ће постојање ове равнотеже зависити од околности конкретног случаја.

Предмет рада је (не)обавезност и доказна снага ДНК анализе у матернитетским и патернитетским поступцима, са циљем да се, кроз теоријску и емпиријску анализу праксе ЕСЉП, изврши синтеза најважнијих стандарда у овој области.

Предметна материја је у раду изложена кроз неколико тематских целина. Након разматрања о импликацијама теорија о основу родитељско-правног односа за питања (не)обавезности и доказне снаге ДНК анализе у матернитетским и патернитетским поступцима, фокус истраживања се помера ка анализи правних режима ДНК анализе у матернитетским и патернитетским поступцима у упоредном и домаћем праву, уз посебан осврт на решење Закона о утврђивању чињеница о статусу нестале

⁶ Драшкић, М. (2020). *Коментар Породичног закона. Практика Европског суда за људска права, пракса Уставног суда, пракса редовних судова. Према снази законодавства од 1. фебруара 2020. године.* Београд: Службени гласник, 597. Најсавременије и најпоузданије медицинско вештачење у погледу утврђења порекла пре појаве ДНК анализе била је анализа тзв. хуманог леукоцитног антигена (HLA Ag).

⁷ Јовић-Прлаиновић, О. (2021). Пресуде Европског суда за људска права против Републике Србије о примени генетског тестирања у патернитетским парницама. *Сирани правни животи*, 65(1), 53. Чл. 8. ЕКЉП гласи:

„1. Свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке.

2. Јавне власти неће се мешати у вршење овог права сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.“ Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (са протоколима), *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005. и 7/2005. – испр. и *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010. и 10/2015.

новорођене деце за коју се сумња да су нестала из породилишта у Републици Србији⁸ (Закон о несталим бебама). Затим, централни део рада посвећен је анализи праксе Европског суда за људска права методима анализе садржаја и студије случаја на намерном узорку репрезентативних пресуда. На крају, у закључку, сумирани су најважнији налази и формулисани одговарајуће препоруке.

ИМПЛИКАЦИЈЕ ТЕОРИЈА О ОСНОВУ РОДИТЕЉСКОПРАВНОГ ОДНОСА ЗА (НЕ)ОБАВЕЗНОСТ И ДОКАЗНУ СНАГУ ДНК АНАЛИЗЕ

Анализом литературе идентификовали смо две теорије о примарном основу родитељскоправног односа, које непосредно обликују питања (не)обавезности и доказне снаге ДНК анализе у матернитетским и патернитетским поступцима.

Према првој, „социолошко-правној“ теорији, родитељство је првенствено правни и социјални однос чије се одреднице налазе у психосоцијалној стабилности, дуготрајним односима и фактору ефективне бриге о детету. Према њој, сазнање биолошке истине није увек у најбољем интересу детета: приоритет се даје континуитету и квалитету односа, због чега прихватљивост употребе, као и доказна снага ДНК доказа морају бити процесно-вредносно ограничене, те усаглашене са другим вредностима и људским правима јер је право *ars boni et aequi*.⁹

Наведена теорија указује на ограничену употребу ДНК анализе и слабу доказну снагу, као и на необавезност, односно добровољност примене.

Друга теорија даје превагу биолошкој истини као темељу родитељскоправног односа.¹⁰ Главни аргумент је да је увек у најбољем интересу детета да расте у атмосфери истине и поверења, при чему се стабилност породичне средине не сме градити на прикривању истине, нарочито из

⁸ Закон о утврђивању чињеница о статусу новорођене деце за коју се сумња да су нестала из породилишта у Републици Србији, *Службени гласник РС*, бр. 18/2020.

⁹ Поњавић, З. (2023). *Утицај биомедицине на сродство*. Београд: Службени гласник, 164; V.: и <https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, приступљено: 10. 12. 2025. године, 23–24, 161–162, 167–169, 181–197. V.: и Поњавић, З., Палачковић, Д. (2017). Право на доказ генетском експертизом у поступку утврђивања порекла детета. *Правни живот*, 600(10), 123–138.

¹⁰ Драшкић, М. (2000). Добровољно или обавезно подвргавање медицинском вештачењу у матернитетским и патернитетским парницама? *Право. Теорија и пракса*, 17(2), 22; Цвејић-Јанчић, О. (2018). Рефлексије о значају крвне везе у односима родитеља и деце. *Правни живот*, 607(9), 667–670, 674.

разлога што дугорочна стабилност често није загарантована, што може бити последица развода, прекида ванбрачних заједница или смрти правног родитеља.

Ова теорија, с друге стране, наглашава обавезност употребе и јаку доказну снагу ДНК анализе, обавезност тестирања, али истовремено заговара функционално раздвајање права на сазнање истине о пореклу, као императива, од права на вршење родитељског права, које би било предмет засебне судске оцене кроз призму најбољег интереса детета, па би дете могло да има више од два родитеља са различитим улогама (биолошко и социолошко родитељство).¹¹

ПРАВНИ РЕЖИМ ДНК АНАЛИЗЕ У МАТЕРНИТЕТСКИМ И ПАТЕРНИТЕТСКИМ СПОРОВИМА – УПОРЕДНОПРАВНА ПРАКСА И РЕШЕЊЕ ДОМАЋЕГ ПРАВА

У овом делу рада анализирани су режими (не)обавезности и доказне снаге ДНК анализе у матернитетским и патернитетским поступцима у упоредном и домаћем праву.

Упоредно право

У упоредном праву уочавају се, такође, два модела утврђивања порекла. На једној страни је германски систем, коме су слични нордијски и *common law* системи, заснован на крвној вези као основу за утврђивање порекла детета и према коме је истраживање биолошке истине у погледу порекла детета примарни циљ суда, те суд има задатак да осигура истину на начин који је формулисан – „помоћу или против свих, свим средствима и по сваку цену“. Други је романски модел, заснован на принципу вољног утврђивања родитељскоправног односа, где се више пажње поклања психосоцијалној реалности. Различит приступ у оквиру ових система према биолошкој истини, условљава и различита овлашћења суда у погледу ДНК доказа,¹² као и у погледу обавезности, односно необавезности подвргавања странака ДНК тестирању. Компаративна анализа указује на

¹¹ Драшкић, М. (2000). Добровољно или обавезно подвргавање медицинском вештачењу у матернитетским и патернитетским парницама? *Право. Теорија и пракса*, 17(2), 22; Цвејић-Јанчић, О. (2018). Рефлексије о значају крвне везе у односима родитеља и деце. *Правни животи*, 607(9), 667–670, 674.

¹² Поњавић, З. (2023). *Ушлицај биомедицине на спродство*. Београд: Службени гласник, 164; V.: и <https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, приступљено: 10. 12. 2025. године, 175–176.

два основна приступа одбијању странке да се подвргне ДНК анализи: 1) директна принуда / физичка сила (нпр. у Немачкој уз помоћ полиције),¹³ и 2) индиректне санкције (новчане казне, казна затвора) или процесне последице (губитак спора) које подстичу сарадњу.

У великом броју земаља, као и у Немачкој, одбијање тестирања, као и изведени ДНК доказ, представља критеријум који суд вреднује у оквиру примене начела слободне оцене доказа¹⁴ – с тим да се исто не узима као једини и пресудан критеријум у доказном поступку. Наведени модел разликује се од енглеског механизма „извођења закључака“ на основу одбијања ДНК теста („will draw inferences“),¹⁵ које често доводи до неповољног исхода парнице за одбијајућу странку, иако остали изведени докази говоре у прилог супротном закључку. Наиме, у Енглеској се родитељство често решава као споредно тј. претходно питање, нпр. у поступцима за издржавање, где претходно питање родитељства условљава одлуку о главном питању, за разлику од европско-континенталног правног система попут француског, где пресуда о пореклу има *erga omnes* дејство, што судије чини невољним да донесу пресуду која се темељи само на процесној непослушности.¹⁶ У грчком праву постоји претпоставка тачности навода супротне странке у случају одбијања ДНК теста у случају када не постоје посебни здравствени разлози.¹⁷ Неке земље прописују новчане казне или казну затвора. Па тако, у Аустрији се примењују новчане казне, казна затвора, па чак и принудно довођење лица на тестирање, али не и физичка принуда ради спровођења теста.¹⁸ У италијанском праву трећа лица могу бити кажњена симболичном новчаном казном јер на њих исход спора не утиче.¹⁹ У Швајцарској, поред физичке принуде, која је и према ранијем решењу била забрањена,²⁰ сада више није дозвољена ни индиректна принуда путем кажњавања због непоштовања суда.²¹

¹³ Deutscher Bundestag, *Zivilprozessordnung* (ZPO), Berlin, 2005, para. 372a.

¹⁴ Поњавић, З. (2023). *Утицај биомедицине на спроводиво*. Београд: Службени гласник, 164; V.: и <https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, приступљено: 10. 12. 2025. године, 175–176.

¹⁵ Parliament of the United Kingdom. *Family Law Reform Act 1969*. London, 1969, s. 20.

¹⁶ Frank, R. (1996). Compulsory physical examinations for establishing parentage. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 10(2), 207; Драшкић, М. (2000). Добровољно или обавезно подвргавање медицинском вештачењу у матернитетским и патернитетским парницама? *Право. Теорија и пракса*, 17(2), 20.

¹⁷ Драшкић, М. (2000). *Op. cit.*, 602.

¹⁸ Frank, *op. cit.*, 208.

¹⁹ *Ibid.*, 207.

²⁰ *Ibid.*, 207–208.

²¹ Поњавић, З. (2023). *Op. cit.*, 221–222.

Позитивно право Републике Србије

У праву Републике Србије нема посебних одредби Породичног закона (у даљем тексту: ПЗ) о ДНК анализи у матернитетским и патернитетским поступцима. Релевантна је одредба ПЗ којом је прописано да у поступку у вези са породичним односима суд може утврђивати чињенице и када оне нису међу странкама спорне, а може и самостално истраживати чињенице које ниједна странка није изнела.²² Дакле, у овим парницама овлашћења суда заснована су на истражном начелу. Такође, у ПЗ је прописано и да се у матернитетским и патернитетским парницама не може изрећи пресуда због пропуштања, нити пресуда на основу признања или одрицања, као и то да странке не могу да закључе судско поравнање.²³ У том смислу, у овим парницама дозвољена је употреба свих доказних средстава, укључујући вештачење путем ДНК анализе. О извођењу овог доказа одлучује суд по својој процени, на предлог странке или по службеној дужности. Овакав положај суда је у функцији утврђивања биолошке истине, што, у одређеној мери, одговара германском моделу.²⁴ У домаћој судској пракси постоје бројне пресуде којима је утврђено порекло детета и без изведеног доказа медицинским вештачењем.²⁵

У Србији је ДНК доказ само један од доказа, не и кључан критеријум, а у складу са начелом слободне оцене доказа из Закона о парничном поступку²⁶ (у даљем тексту: ЗПП) – где суд одлучује по свом уверењу, на основу савесне и брижљиве оцене сваког доказа засебно, свих доказа као целине и на основу резултата целокупног поступка, које ће чињенице да узме као доказане. С тим у вези, теорија наглашава да вештак мора настојати да суду изрази „елабораат који пружа што сигурнију помоћ при доношењу коначне одлуке“.²⁷

У случају одбијања странке да се подвргне ДНК анализи, суд ће то такође ценити на основу наведеног правила о слободној оцени доказа, али и правила о терету доказивања, према којима:

²² Чл. 205. ПЗ.

²³ Чл. 258. ПЗ.

²⁴ Поњавић, З. (2023). *Ушлицај биомедицине на судство*. Београд: Службени гласник, 176.

²⁵ Драшкић, М. (2000). Добровољно или обавезно подвргавање медицинском вештачењу у матернитетским и патернитетским парницама? *Право. Теорија и пракса*, 17(2), 601–603.

²⁶ Чл. 8. Закона о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013. – одлука УС, 74/2013. – одлука УС, 55/2014, 87/2018, 18/2020. и 10/2023. – др. закон.

²⁷ Мушички, Д., Новаковић, С., Ханцко-Месарош, Ч. (1994). Оспоравање брачног очинства. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 64(4), 26.

„Ако суд на основу изведених доказа (чл. 8) не може са сигурношћу да утврди неку чињеницу, о постојању чињенице примениће правила о терету доказивања.

Странка која тврди да има неко право, сноси терет доказивања чињенице која је битна за настанак или остваривање права, ако законом није другачије прописано.

Странка која оспорава постојање неког права, сноси терет доказивања чињенице која је спречила настанак или остваривање права или услед које је право престало да постоји, ако законом није другачије прописано.”²⁸

Што се тиче обавезе подвргавања ДНК анализи у овим поступцима, у домаћој правној теорији не постоји јединствен став. Поједини аутори сматрају да је дужност сарадње и подвргавања ДНК тесту упоредива са обавезом давања заједничке исправе, аргументујући малу инвазивност и релативну безбедност узимања узорка. Друга група аутора пак наглашава заштиту физичког интегритета и адекватност слободне оцене доказа, инсистирајући на писменом информисаном пристанку у присуству лекара.²⁹ Постоје и залагања за обавезну примену ДНК теста уз процену пропорционалности када постоје *prima facie* околности, тј. индиције које оправдавају сумњу, „поготово ако се она спроводи на одвојеним деловима тела” (нпр. нокти, коса).³⁰ Ипак, приметна је сагласност у теорији везано за став да се одлука суда не сме заснивати искључиво на одбијању примене ДНК теста.³¹

У теорији, с друге стране, постоји и неслагање око тога да ли су правила о објективном терету доказивања у складу с истражним начелом.³² У пресуди *Јевремовић против Србије* у којој је утврђена, између осталог, и повреда чл. 8. ЕКЉП, сама правила о терету доказивања ЕСЉП није оценио као неадекватна, већ праксу вишеструког укидања пресуда и враћања ствари на поновно суђење у жалбеном поступку, што је, између

²⁸ Чл. 231. ЗПП.

²⁹ Ковачек-Станић, Г. (2014). *Породично право. Паринерско, дечје и сарадњешко право*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 288; Поњавић, З. (2023). *Улицај биомедицине на спродство*. Београд: Службени гласник, 164; V.: и <https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, приступљено: 10. 12. 2025. године, 202.

³⁰ *Ibid.*, 210–211.

³¹ Драшкић, М. (2000). Добровољно или обавезно подвргавање медицинском вештачењу у матернитетским и патернитетским парницама? *Право. Теорија и пракса*, 17(2), 21; Поњавић, З. (2023). *Op. cit.*, 216.

³² Бодироба, Н. (2025). *Грађанско процесно право*. Београд: Службени гласник, 364; Петрушић, Н. (2024). *Грађанско процесно право. Књ. 1 – Парнично процесно право*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу, 342.

осталог, довело и до утврђења повреде права на суђење у разумном року из чл. 6. ЕКЈП.³³

Сматрамо да је важеће правило о терету доказивања проблематично када индиције (нпр. кореспонденција, сведоци) не доводе до разумног степена уверења суда код утврђења родитељства, што продужује неизвесност о пореклу. У складу са тим, у случају постојања других доказа тј. индиција о родитељству, предлажемо увођење обориве законске претпоставке о родитељству у случају одбијања ДНК анализе које није оправдано здравственим разлозима, чиме би се терет доказивања пребацио само на „непослушну“ странку. Евентуално, требало би размотрити и увођење новчаних казни.

Закон о несталим бебама

Иако њиме нису регулисани матернитетски и патернитетски поступци, Закон о утврђивању чињеница о статусу нестале новорођене деце за коју се сумња да су нестала из породицишта у Републици Србији³⁴ (Закон о несталим бебама) за нашу анализу је од значаја јер је њиме у цивилној материји по први пут изричито нормирано спровођење ДНК анализе у циљу утврђивања биолошког родитељства – овде битног елемента за утврђење истине о статусу нестале новорођене деце.

Закон о несталим бебама донет је ради извршавања обавеза Републике Србије на основу пресуде ЕСЈП у предмету *Зорица Јовановић ирошив Србије*³⁵ и са циљем утврђивања истине о статусу нестале новорођене деце под условима из овог закона, а кроз једностраначки ванпарнични поступак који је заснован на истражном начелу и начелу хитности.

Предлог за утврђивање чињеница и захтев за досуђивање накнаде нематеријалне штете могао је бити истакнут закључно са 3. 11. 2020. године. Након правноснажности судских одлука донетих на основу овог закона, у свим покренутим поступцима, закон остаје без дејства, осим у погледу одредаба које се тичу образовања посебне комисије за прикупљање чињеница.³⁶

Чланом 19. овог закона прописано је да суд може да одреди спровођење ДНК анализе ради утврђења чињеница о статусу нестало

³³ *Jevremovic v. Serbia*, (App. no. 3150/05), 17. 10. 2007. године.

³⁴ Закон о утврђивању чињеница о статусу новорођене деце за коју се сумња да су нестала из породицишта у Републици Србији, *Службени гласник РС*, бр. 18/2020.

³⁵ *Zorica Jovanovic v. Serbia*, (App. no. 21794/08), 26. 3. 2013. године.

³⁶ Арсенијевић, Б. (2025). Досуђивање накнаде нематеријалне штете у случајевима несталих беба – искуства примене закона. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 85(2), 425.

новорођеног детета уз овлашћење суда да тражи претраживање Националног ДНК регистра, као и да се подаци добијени ДНК анализом могу користити искључиво у сврху вођења овог поступка. Узорци су се могли узети од широког круга лица, па и са лешева, уз различит режим за:

1. предлагача (родитељи, узак круг сродника и лице које сумња у своје порекло) – који је био дужан да да узорак, осим ако би због тога наступила штета по његово здравље, те се у случају неоправданог одбијања сматрало да је предлог повучен. То доводи до обуставе поступка, као строже процесне санкције од примене правила о терету доказивања према ЗПП, будући да је узорак од предлагача неопходни примарни доказ за поређење ДНК профила и даљи ток поступка;

2. трећа лица (нпр. медицинско особље, усвојитељи) – узимање узорка је било потпуно добровољно, искључиво уз писмену сагласност.

Из анализе примене овог закона с аспекта досуђивања накнаде нематеријалне штете због повреде права на поштовање породичног живота, изведен је закључак да је он служио једино сврси стишавања захтева родитеља, путем накнаде нематеријалне штете.³⁷ Резултати анализе указују на то да, у највећем броју предмета, чак 413 њих (68 % од укупно 651), суд након спроведеног поступка није могао да утврди шта се са дететом догодило, те је такво стање констатовао. Само у 16 предмета суд је, након спроведеног поступка, утврдио чињенице о статусу детета. У свих 16 предмета суд је утврдио да је дете преминуло. Ни у једном предмету нису утврђене друге околности које објашњавају шта се са дететом догодило. Остатак од 175 предмета окончан је на други начин (29 %), решењем процесног карактера или одлуком о одбијању предлога за покретање поступка ради утврђивања чињеница.³⁸ У 604 предмета од укупно 651 (93 %) био је истакнут и захтев за досуђивање правичне новчане накнаде нематеријалне штете, који је усвојен у 404 предмета (67 % поступака у којима је одлучивано о захтеву за накнаду нематеријалне штете). Од тога, у 399 предмета захтев је усвојен у одлукама којима се констатује да не може да се утврди статус детета, а само у 5 предмета захтев је усвојен у одлукама којима се утврђују чињенице о статусу детета. Суд је одбио захтев за досуђивање накнаде нематеријалне штете у укупно 25 случајева (4 %). Од тога, у 14 предмета захтев је одбијен уз одлуку којом је констатовао да се не може утврдити статус детета, а у 11 предмета уз одлуку којом је утврдио чињенице о статусу детета.³⁹

³⁷ Арсенијевић, Б. (2025). Досуђивање накнаде нематеријалне штете у случајевима несталих беба – искуства примене закона. *Гласник Адвокајске коморе Војводине*, 85(2), 440.

³⁸ *Ibid.*, 435–436, 440.

³⁹ *Ibid.*, 435–436.

Ова ауторка истиче да је овакво стање у директној супротности са ставом ЕСЈП, израженом у пресуди *Зорица Јовановић против Србије*, да евентуална накнада нематеријалне штете не представља делотворно правно средство у погледу основног захтева подносиоце представке – да добије информације о правој судбини свог сина.⁴⁰ Иако предмет наведене анализе није била пракса судова у коришћењу истражних овлашћења, као ни у погледу ДНК анализе, оправдано се намеће закључак да је могућност спровођења ДНК анализе, иако законски предвиђена, у пракси остала неактивирана или маргинализована, те да узроци наведеног пресека стања делимично леже и у неусклађености истражног начела из чл. 8. овог закона и принципа добровољности узорковања кључних трећих лица, што је неоправдано имајући у виду санкције за сведоке према чл. 20. овог закона.

ПРАКСА ЕВРОПскоГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА – МЕТОДОЛОГИЈА И РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

За потребе емпиријског истраживања праксе ЕСЈП, узорак је формиран намерно. У том циљу, ауторка је приступила бази HUDOC, на web адреси: <https://hudoc.echr.coe.int>

Коришћењем напредне претраге („advanced search“), најпре је у поље „text“ укуцано:

„(„mandatory“ or „refusal“ or „compel“ or „court order“ or „order“ or „obligation“ or „obligatory“) and („dna“ or „genetic“) and („parentage“ or „paternity“ or „maternity“ or „parenthood“).“

Затим, у бочном менију је одабран филтер „Article 8“ и кључне речи „(Art. 8) Right to respect for private and family life“. Претрага је обухватила период од 1. јануара 2000. до 10. децембра 2025. године, што је резултирало проналажењем укупно 69 одлука. У наредној фази, методом анализе садржаја анализирано је свих 69 одлука ради идентификације оних у којима се експлицитно разматра питање обавезности подвргавања ДНК анализи и њене доказне снаге у контексту чл. 8. ЕКЈП. Приликом анализе коришћене су следеће варијабле:

1. Да ли је реч о матернитетском/патернитетском поступку пред националним судом (да/не)?

⁴⁰ Арсенијевић, Б. (2025). Досуђивање накнаде нематеријалне штете у случајевима несталих беба – искуства примене закона. *Гласник Адвокајске коморе Војводине*, 85(2), 440.

2. Да ли постоји експлицитан став ЕСЈП о обавезности подвргавања ДНК анализи, последицама одбијања, прихватљивости или о доказној снази ДНК доказа (да/не; кратак опис)?

3. Процена о успостављању „правичне равнотеже“ и крајњи исход поступка (утврђена повреда / нема повреде чл. 8. ЕКЈП).

Применом прве варијабле издвојено је укупно 29 одлука које се односе на матернитетске/патернитетске поступке. Због ограниченог обима рада, из овог ужег круга издвојене су три одлуке, на основу следећих критеријума, ради анализирања методом студије случаја:

1. пресуда *Микулић против Хрватске*, као хронолошки прва која се изворно и у целини односи на правне последице одбијања тестирања;

2. пресуда *Мифсуд против Малте*, као „key case“ за питање принудног подвргавања живих лица;

3. пресуда *Молдован против Украјине*, која се у претежном делу односи на питање прихватљивости и доказне снаге ДНК доказа – надовезујући се на постојеће научне радове у којима су детаљно анализирани ставови ЕСЈП о заштити стабилности социолошке (правне) породице.⁴¹ Ауторка овде анализира однос између биолошке истине и социјалних чинилаца с аспекта утврђивања/оспоровања родитељства када не постоји социоемотивни однос са „правним“ (социолошким) родитељем.

У наставку рада изложени су резултати истраживања праксе ЕСЈП.

Пресуда *Микулић против Хрватске*

*Микулић против Хрватске*⁴² представља одлучујући случај за анализу позитивних обавеза државе према чл. 8. ЕКЈП у погледу питања да ли је држава учинила довољно да омогући остваривање права детета на сазнање порекла.

Чињенично стање је такво да је у поступку за утврђивање очинства пред националним судом претпостављени отац чак шест пута избегао судски налог за ДНК тестирање. Због процесне пасивности и непостојања ефикасних механизма принуде или јасних правних последица за опструкцију у тадашњем хрватском праву, поступак је годинама био у застоју. У поступку пред националним судовима је дошло до грубих повреда одредаба процесног закона и вишеструког одлагања рочишта.

⁴¹ V.: нпр. Новаковић, У. (2017). Биолошка истина и(ли) стабилност породичног живота у светлу Конвенције о правима детета и најновијих стандарда Европског суда за људска права. *Правни животи*, 600(10), 227–248.

⁴² *Mikulić v. Croatia*, (App. no. 53176/99), 7. 2. 2002. године.

У одлуци је ЕСЈП утврдио вишеструке повреде ЕКЈП, укључујући и повреду чл. 8. ЕКЈП због недостатка делотворних процесних мера за успостављање правичне равнотеже између интереса детета и наводног оца, па „продужена неизвесност“ у којој је подносиатеља остављена представља непоштовање њеног права на поштовање приватног живота. Закључено је да је систем који не предвиђа мере принуде у овим поступцима прихватљив само под условом да пружа „алтернативна средства“ за брзо и независно утврђивање очинства, а да опште овлашћење суда да слободно цени доказе није био довољан и адекватан алтернативни механизам. То потврђује и пресуда Жупанијског суда којом је укинута првостепена одлука, уз образложење да се очинство не може засновати примарно на избегавању теста. Притом, уважавајући „поље слободне процене“ држава потписница, ЕСЈП истиче ефикасније компаративне системе у којима се, при одбијању туженог, примењују: принудне мере (новчана казна / казна затвора) или процесне санкције (законске претпоставке очинства као директна последица одбијања теста).

Хрватска је 2003. године донела нови *Obiteljski zakon* (у даљем тексту: ОЗ) којим је нормирана могућност медицинског вештачења „*sukladno postignućima suvremene znanosti*“ у овим поступцима. Прописан је максимални рок од три месеца за чекање извођења доказа, као и да ће се по истеку рока расправа спровести без обзира на то што тај доказ није изведен, а *да ће суд ценити од каквој је значаја* неодазивање позиву за вештачење или ускраћивање извођења вештачења од стране једне од странака.⁴³ Одредба је задржана и у важећем ОЗ, којим је прописано и да ће се у овим поступцима из средстава суда исплатити предујам за трошкове вештачења.⁴⁴ Мишљења смо да судови неће доносити пресуду на штету странке која је одбила ДНК анализу само на основу тог одбијања, будући да у хрватском праву пресуда у овим поступцима има *erga omnes* дејство.

Пресуда *Мифсуд* *против Малте*

Пресудом *Мифсуд* *против Малте*⁴⁵ дефинисане су границе пропорционалности и оправданости обавезног (принудног) ДНК тестирања у овим поступцима.

Што се тиче чињеничног стања, малтешки судови су, поступајући по тужби госпође Х за утврђивања очинства, наложили наводном оцу

⁴³ Чланак 292. *Obiteljskog zakona*, *Narodne novine* бр. 116/03.

⁴⁴ Чланци 390. и 391. *Obiteljskog zakona*, *Narodne novine* бр. 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.

⁴⁵ *Mifsud v. Malta*, (App. no. 62534/00), 15. 12. 2006. године.

(г. Мифсуду) да се подвргне ДНК тесту. Налог је издат на основу законских одредби које овлашћују суд да нареди генетичко тестирање без пристанка странке, чиме се недостатак сагласности појединца *de facto* надомешћује (супституише) принудним судским налогом. Подносилац се овом налогу успротивио, позивајући се на право на поштовање приватног и породичног живота из чл. 8. ЕКЉП.

Спорно питање је да ли обавезујућа формулација домаћег закона сама по себи представља повреду чл. 8, или је целокупан поступак, укључујући и две уставне инстанце, ипак обезбедио правичну равнотежу. ЕСЉП је утврдио да није дошло до повреде чл. 8. ЕКЉП и да је остварена правична равнотежа приликом мешања у приватни живот г. Мифсуда, с обзиром на то да је постојала уставна и судска провера пропорционалности интереса пре примене принуде. Конкретни аргументи су следећи.

Према ставу ЕСЉП, налог за тестирање био је у складу са законом (чл. 100А Грађанског законика Малте) и тежио је легитимном циљу – заштити права госпође Х да утврди свој идентитет и порекло. Затим, истакнуто је да, иако закон делује обавезујуће, у пракси ДНК тест неће бити наложен уколико не постоје *prima facie* индиције које то оправдавају, нпр. чињеница да је подносилац годинама био присутан у њеном животу, да јој је обезбедио некретнине за становање, да је био кум њеном детету и сл. Додатно, подносиоцу је био доступан уставни правни лек, па су уставне инстанце спровеле детаљну анализу пропорционалности пре издавања коначног налога и закључили да интереси кћерке надмашују интересе оца, што је *de facto* супституисало недостатак дискреционог овлашћења парничног суда. Такође, коришћење букалног бриса (из унутрашњости образа) оцењено је као минимално инвазивна мера која не представља значајан напад на телесни интегритет. На крају, процес је оцењен као правичан јер је подносилац имао прилику да учествује у свим фазама поступка, изнесе доказе, иницира уставни поступак и оспори резултате теста, чиме су његове процедуралне гаранције (право на одбрану и начело једнакости средстава) биле осигуране, пошто супротна странка није била ослобођена терета доказивања.

Дакле, обавезно ДНК тестирање оправдано је ако је процедура правична и пропорционалност темељно процењена од стране националних судова.

Пресуда *Молдован против Украјине*

Пресуда *Молдован против Украјине*⁴⁶ издваја се из најновије судске праксе ЕСЉП, јер наглашава супрематију биолошке (научне) истине над правним формализмом.

Чињенично стање је такво да су домаћи судови у Украјини одбили тужбени захтев за утврђивање очинства упркос ДНК тесту који је показао вероватноћу очинства од 99,9999%. Одбијање је образложено применом застарелог Породичног законика из 1969. године, који је за утврђивање очинства захтевао доказ о „социјалним“ околностима (заједнички живот и вођење заједничког домаћинства пре рођења детета, заједничко одгајање или издржавање детета или поуздан доказ о признању очинства).

Одлуком ЕСЉП утврђена је повреда чл. 8. ЕКЉП услед кршења позитивне обавезе државе да осигура право појединца на сазнање порекла као дела права на поштовање приватног живота услед пропуста домаћих судова да „довољно темељно“ размотре поднесене ДНК доказе. Најпре, ослањајући се на своју ранију праксу, ЕСЉП је поновио да ДНК тест представља „једину научну методу за прецизно утврђивање очинства“ и да његова доказна вредност „значајно надмашује све друге доказе“. Затим, механичка примена застарелог закона окарактерисана је као еквивалент „нефлексибилним роковима или другим процедуралним ограничењима“ која чине утврђивање очинства практично немогућим. Проблем је у томе што је наведени закон донет у време када ДНК тестирање није било доступно, те се ово квалификује као арбитрарно игнорисање истине. У пресуди је наглашено и да је, по први пут у жалбеном поступку, од стране Апелационог суда, паушално – површно и необразложено, доведена у питање поузданост ДНК теста (због начина транспорта узорка крви – путем приватних курирских служби и од стране породице подносиоца представке), без спровођења додатних радњи, нпр. саслушања вештака или налагања новог вештачења, што представља повреду процесних гаранција из чл. 8.

Овом пресудом се шаље порука да се прописи морају доносити и примењивати тако да обезбеде ефективну заштиту права, као и да су судови дужни да темељно размотре све релевантне доказе, а посебно доказ добијен путем савремене, поуздане и научно утемељене ДНК анализе.

⁴⁶ *Moldovan v. Ukraine*, (App. no. 62020/14), 14. 3. 2024. године.

ЗАКЉУЧАК

Компаративноправна анализа, укључујући српско право, показује да се у већини правних система даје блага предност заштити физичког интегритета појединца (са изузетком Немачке, која примат даје биолошкој истини), али се ипак индиректном принудом – процесним последицама или казнама – врши благи притисак на странке да се подвргну ДНК анализи у матернитетским и патернитетским поступцима.

На основу анализе праксе ЕСЈП извршили смо синтезу три кључна начела која дефинишу позитивне обавезе држава на основу чл. 8. ЕКЈП у погледу (не)обавезности и доказне снаге ДНК анализе у овим поступцима.

Најпре, прво начело је *начело процесне ефикасности*. Државе морају осигурати делотворан и брз поступак. Недостатак принуде мора се компензовати ефикасним алтернативним средствима за брзо доношење одлуке.

Затим, друго начело је *начело пропорционалности и минималне инвазивности*. Налагање ДНК тестирања дозвољено је само уз *prima facie* индикације и након темељног судског балансирања права детета и наводног родитеља. Увек треба поштовати принцип минималне инвазивности узорковања.

Коначно, треће начело је *начело примата биолошке истине над правним формализмом*. Домаћи судови су дужни темељно размотрити ДНК доказе. Арбитрарно игнорисање биолошке истине, дајући примат застарелим прописима, крши чл. 8. ЕКЈП.

У пракси ЕСЈП све се више афирмише примат биолошке истине, што је најчешће применљиво када не постоји социоемотивни однос између детета и „правног“ родитеља. Међутим, ако такав однос постоји, одлука о извођењу ДНК доказа и оцена доказа морају бити резултат пажљивог балансирања свих интереса. Притом, најбољи интерес детета је примарни, али не и једини критеријум. Дакле, биолошка истина се неће утврдити када би то донело више штете него користи, што је у складу са правом детета да сазна своје порекло „ако је то могуће“ из чл. 7. Конвенције о правима детета. Према томе, приклањамо се ставу о ограниченој употреби и доказној снази ДНК анализе. Такође, приклањамо се и ставу о релативно добровољном подвргавању у овим поступцима, те у случају постојања других доказа тј. индикација о родитељству, предлажемо увођење обориве законске претпоставке о родитељству у случају одбијања ДНК анализе које није оправдано здравственим разлозима, чиме би се терет доказивања пребацио само на „непослушну“ странку. Евентуално, требало би размотрити и увођење новчаних казни.

ЛИТЕРАТУРА

- Арсенијевић, Б. (2025). Досуђивање накнаде нематеријалне штете у случајевима несталих беба – искуства примене закона. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 85(2), 423–443.
- Бодирога, Н. (2025). *Грађанско процесно право*. Београд: Службени гласник.
- Драшкић, М. (2025). *Породично право и права деце*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Драшкић, М. (2020). *Коментар Породичног закона. Пракса Европског суда за људска права, пракса редовних судова, пракса редовних судова. Према сјању законодавства од 1. фебруара 2020. године*. Београд: Службени гласник.
- Драшкић, М. (2000). Добровољно или обавезно подвргавање медицинском вештачењу у матернитетским и патернитетским парницама? *Право. Теорија и пракса*, 17(2), 13–22.
- Јовић-Прлаиновић, О. (2021). Пресуде Европског суда за људска права против Републике Србије о примени генетског тестирања у патернитетским парницама. *Сирани правни животи*, 65(1), 47–61.
- Ковачек-Станић, Г. (2014). *Породично право. Партернерско, гечје и сјаараиљеско право*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду.
- Мушицки, Д., Новаковић, С., Ханцко-Месарош, Ч. (1994). Оспоравање брачног очинства. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 64(4), 17–26.
- Новаковић, У. (2017). Биолошка истина и(ли) стабилност породичног живота у светлу Конвенције о правима детета и најновијих стандарда Европског суда за људска права. *Правни животи*, 600(10), 227–248.
- Петрушић, Н. (2024). *Грађанско процесно право. Књ. 1 – Парнично процесно право*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу.
- Поњавић, З. (2023). *Уишцај биомедицине на сродство*. Београд: Службени гласник.
- Поњавић, З., Палачковић, Д. (2017). Право на доказ генетском експертизом у поступку утврђивања порекла детета. *Правни животи*, 600(10), 123–138.
- Frank, R. (1996). Compulsory physical examinations for establishing parentage. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 10(2), 205–218.
- Цвејић-Јанчић, О. (2018). Рефлексије о значају крвне везе у односима родитеља и деце. *Правни животи*, 607(9), 653–674.

Правни прописи

- Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни ујевори*, бр. 15/90. и *Службени лист СРЈ – Међународни ујевори*, бр. 2/97.
- Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011. – др. закон и 6/2015.
- Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006. и 115/2021.

Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (са протоколима), *Службени лист СЦГ – Међународни ујовори*, бр. 9/2003, 5/2005. и 7/2005. – испр. и *Службени гласник РС – Међународни ујовори*, бр. 12/2010. и 10/2015.

Deutscher Bundestag, *Zivilprozessordnung* (ZPO). Berlin, 2005.

Parliament of the United Kingdom, *Family Law Reform Act 1969*. London, 1969.

Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013. – одлука УС, 74/2013. – одлука УС, 55/2014, 87/2018, 18/2020. и 10/2023. – др. закон.

Закон о утврђивању чињеница о статусу новорођене деце за коју се сумња да су нестала из породицишта у Републици Србији, *Службени гласник РС*, бр. 18/2020.

Obiteljski zakon, *Narodne novine*, br. 116/03.

Obiteljski zakon, *Narodne novine*, br. 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.

Судска пракса

Zorica Jovanović v. Serbia, (App. no. 21794/08), 26. 3. 2013. године.

Jevremović v. Serbia, (App. no. 3150/05), 17. 10. 2007. године.

Mikulić v. Croatia, (App. no. 53176/99), 7. 2. 2002. године.

Mifsud v. Malta, (App. no. 62534/00), 15. 12. 2006. године.

Moldovan v. Ukraine, (App. no. 62020/14), 14. 3. 2024. године.

Интернет извори

<https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, приступљено: 10. 12. 2025. године.

*Natalija Nedeljković**
Faculty of law, University of Niš
ORCID: 0009-0000-8079-3765

(NON-)MANDATORY NATURE AND PROBATIVE VALUE OF DNA ANALYSIS IN MATERNITY AND PATERNITY PROCEEDINGS

Case law of the European Court of Human Rights**

ABSTRACT: The European Court of Human Rights consistently recognizes the right to know one's biological origins as an integral element of the right to respect for private and family life, as well as the internationally recognized right of the child to identity. States Parties to the European Convention on Human Rights have a positive obligation to ensure a fair balance between the child's right to know their origins, on the one hand, and the putative parent's right to respect for private life and physical integrity, or the existing legal parents' right to preserve the stability of family relations, on the other hand. In this paper, the author examines the scope and probative value of DNA analysis, while addressing broader socio-ethical issues – whether DNA analysis can or should be mandatory, the consequences of non-compliance, and whether the legal system provides alternatives to refusal. This research aims to synthesize the key standards in this field through a theoretical and empirical analysis of the Court's case law. The author employed the following

* e-mail: natalijaned227@gmail.com, PhD student.

** The paper was received on December 30, 2025, the revised version was submitted on March 17, 2026, and it was accepted for publication on March 17, 2026.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

methods in the paper: the normative-dogmatic method, the comparative law method, content analysis, the case study method, and purposive sampling.

Keywords: DNA analysis; medical expert testimony; right to know one's origins; case law of the European Court of Human Rights; right to respect for private and family life; maternity and paternity disputes

INTRODUCTION

The Convention on the Rights of the Child guarantees the child's right to know their origins "as far as possible."¹ In legal theory, it has been pointed out that the phrase "as far as possible" should be translated as "whenever possible," as a much stricter and less subjective qualification of the possibility of learning one's origins.²

With the advent of DNA analysis, which is based on each person's unique genetic constitution (except in the case of identical twins),³ proceedings for establishing or disputing parentage have undergone a revolutionary transformation, shifting from the realm of often unreliable circumstantial evidence to that of near-absolute scientific certainty.⁴ Using DNA analysis, the existence of biological parentage can be established with a probability of 99.999% to 99.99999%, and excluded with 100% certainty,⁵ using all cells of the human

¹ Art. 7. of the Convention on the Rights of the Child. Law on the Ratification of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *Official Gazette of the SFRY – International Treaties*, No. 15/90, and *Official Gazette of the FRY – International Treaties*, No. 2/97. Cf. Art. 59 of the Family Law, *Official Gazette of the RS*, No. 18/2005, 72/2011. – other law, and 6/2015, as well as Art. 64, para. 2 of the Constitution of the Republic of Serbia, *Official Gazette of the RS*, No. 98/2006 and 115/2021.

² Draškić, M. (2025). *Porodično pravo i prava deteta*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 253.

³ Draškić, M. (2020). *Komentar Porodičnog zakona: praksa Evropskog suda za ljudska prava, praksa Ustavnog suda, praksa redovnih sudova. Prema stanju zakonodavstva od 1. februara 2020. godine*. Belgrade: Official Gazette, 597. A DNA fingerprint is compared to the graphic code used for serial marking of products on the market. *Ibid.*

⁴ The procedure is carried out by comparing the child's DNA profile with the DNA profile of the parent whose paternity or maternity is being established/disputed, by comparing specific gene locations or DNA regions at chromosomal loci that differ in structure and length. Jović-Prlainović, O. (2021). Presude Evropskog suda za ljudska prava protiv Republike Srbije o primeni genetskog testiranja u paternitetskim parnicama. *Foreign legal life*, 65(1), 48.

⁵ Ponjavić, Z. (2023). *Uticao biomedicine na srodstvo*. Belgrade: Official Gazette, 164; See also: <https://dnk.rs/Utvrđivanje-ocinstva>, accessed on December 10, 2025.

body from various samples (except red blood cells), taken from living persons or human remains.⁶

The European Court of Human Rights (hereinafter: the ECtHR) recognizes the knowledge of one's biological origins as a vital aspect of every individual's private life and identity protected under Article 8 of the European Convention on Human Rights⁷ (hereinafter: the ECHR). States Parties have a positive obligation to establish an effective legal mechanism for the exercise of the child's right to know their origins and to ensure that a "fair balance" is struck between the child's right to know their origins, on the one hand, and the putative parent's right to respect for private life/bodily integrity or the right of the existing legal parents to preserve the stability of family relations, on the other. In this respect, they enjoy a "margin of appreciation," so the existence of such a balance will depend on the circumstances of the particular case.

The subject of the paper is the (non-)mandatory nature and probative value of DNA analysis in maternity and paternity proceedings, with the aim of synthesizing the most important standards in this field through a theoretical and empirical analysis of the case law of the ECtHR.

The subject matter is presented in the paper through several thematic sections. After examining the implications of theories on the basis of the parent-child legal relationship for issues of (non-)mandatory nature and probative value of DNA analysis in maternity and paternity proceedings, the focus of the research shifts to an analysis of the legal regimes governing DNA analysis in maternity and paternity proceedings in comparative and domestic law, with particular reference to the solution adopted in the Law on Establishing

⁶ Draškić, M. (2020). *Komentar Porodičnog zakona: praksa Evropskog suda za ljudska prava, praksa Ustavnog suda, praksa redovnih sudova. Prema stanju zakonodavstva od 1. februara 2020. godine*. Belgrade: Official Gazette, 597. The most advanced and reliable medical expert examination for determining origins before the advent of DNA analysis was the analysis of the so-called human leukocyte antigen (HLA Ag).

⁷ Jović-Prlainović, O. (2021). Presude Evropskog suda za ljudska prava protiv Republike Srbije o primeni genetskog testiranja u paternitetskim parnicama. *Foreign legal life*, 65(1), 53. Art. 8 of the ECHR reads:

"1. Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence.

2. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others." Law on the Ratification of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols), *Official Gazette of Serbia and Montenegro – International Treaties*, No. 9/2003, 5/2005, and 7/2005. – corr., and *Official Gazette of the RS – International Treaties*, No. 12/2010, and 10/2015.

the Facts about the Status of Newborn Children Suspected of Having Disappeared from Maternity Hospitals in the Republic of Serbia⁸ (the Law on Missing Babies). The central part of the paper is then devoted to an analysis of the case law of the European Court of Human Rights using the methods of content analysis and case study on a selected sample of representative judgments. Finally, the conclusion summarizes the most important findings and formulates the corresponding recommendations.

IMPLICATIONS OF THEORIES ON THE BASIS OF THE LEGAL PARENT-CHILD RELATIONSHIP FOR THE (NON-)MANDATORY NATURE AND PROBATIVE VALUE OF DNA ANALYSIS

By analyzing the literature, two theories were identified on the primary basis of the legal parent-child relationship, which directly shape the issues of the (non-)mandatory nature and probative value of DNA analysis in maternity and paternity proceedings.

According to the first, the “socio-legal” theory, parentage is primarily a legal and social relationship whose defining features lie in psychosocial stability, long-term relationships, and the factor of effective care for the child. Under this theory, knowledge of the biological truth is not always in the child’s best interests: priority is given to the continuity and quality of relationships, which is why both the admissibility of the use of DNA evidence and its probative value must be limited by procedural and value-based considerations and aligned with other values and human rights, since law is *ars boni et aequi*.⁹

This theory points to the limited use of DNA analysis and its weak probative value, as well as to its non-mandatory, that is, voluntary, application.

The second theory gives precedence to biological truth as the foundation of the legal parent-child relationship.¹⁰ Its main argument is that it is always in

⁸ Law on Establishing the Facts about the Status of Newborn Children Suspected of Having Disappeared from Maternity Hospitals in the Republic of Serbia, *Official Gazette of the RS*, No. 18/2020.

⁹ Ponjavić, Z. (2023). *Uticao biomedicine na srodstvo*. Belgrade: Official Gazette, 164; See also: <https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, accessed on December 10, 2025, 23–24, 161–162, 167–169, 181–197. See also: Ponjavić, Z., Palačković, D. (2017). Pravo na dokaz genetskom ekspertizom u postupku utvrđivanja porekla deteta. *Pravni život*, 600(10), 123–138.

¹⁰ Draškić, M. (2000). Dobrovoljno ili obavezno podvrgavanje medicinskom veštačenju u maternitetskim i paternitetskim parnicama? *Law – Theory and Practice*, 17(2), 22; Cvejić-Jančić, O. (2018). Refleksije o značaju krvne veze u odnosima roditelja i dece. *Pravni život*, 607(9), 667–670, 674.

the child's best interests to grow up in an atmosphere of truth and trust, while the stability of the family environment must not be built on concealment of the truth, especially because long-term stability is often not guaranteed, which can be a consequence of divorce, the breakdown of non-marital unions, or the death of the legal parent.

This theory, on the other hand, emphasizes the mandatory use of DNA analysis and its strong probative value, as well as mandatory testing, but at the same time advocates a functional separation between the right to know the truth about one's origins, as an imperative, and the right to exercise parental rights, which would be subject to a separate judicial assessment through the prism of the child's best interests; accordingly, a child could have more than two parents with different roles (biological and sociological parentage).¹¹

LEGAL REGIME OF DNA ANALYSIS IN MATERNITY AND PATERNITY DISPUTES – COMPARATIVE CASE LAW AND THE SOLUTION ADOPTED IN DOMESTIC LAW

This part of the paper analyzes the regimes governing the (non-)mandatory nature and probative value of DNA analysis in maternity and paternity proceedings in comparative and domestic law.

Comparative Law

In comparative law, there are also two models for establishing origins. On the one hand, there is the Germanic system, similar to the Nordic and common-law systems, which is based on the blood tie as the basis for establishing a child's origins and under which establishing the biological truth regarding the child's origins is the court's primary objective; accordingly, the court is tasked with securing the truth in the manner formulated as "with or against everyone, by all means, and at any cost." The other is the Romance model, based on the principle of the voluntary establishment of the legal parent-child relationship, in which greater attention is paid to psychosocial reality. The differing approaches within these systems to biological truth also condition the courts'

¹¹ Draškić, M. (2000). Dobrovoljno ili obavezno podvrgavanje medicinskom veštačenju u maternitetskim i paternitetskim parnicama? *Law – Theory and Practice*, 17(2), 22; Cvejić-Jančić, O. (2018). Refleksije o značaju krvne veze u odnosima roditelja i dece. *Pravni život*, 607(9), 667–670, 674.

different powers with respect to DNA evidence,¹² as well as with respect to whether or not the parties are required to undergo DNA testing. Comparative analysis indicates two basic approaches to a party's refusal to undergo DNA analysis: (1) direct coercion/physical force (for example, in Germany with police assistance),¹³ and (2) indirect sanctions (fines, imprisonment) or procedural consequences (losing the case) that encourage cooperation.

In a large number of countries, including Germany, refusal to undergo testing, as well as the DNA evidence obtained, constitutes a criterion evaluated by the court within the framework of the principle of free evaluation of evidence¹⁴ – provided that it is not treated as the sole and decisive criterion in evidentiary proceedings. This model differs from the English mechanism of “drawing inferences” from refusal to take a DNA test,¹⁵ which often leads to an unfavorable outcome in the litigation for the opposing party, even though the other evidence supports the opposite conclusion. Namely, in England, parentage is often resolved as an incidental, that is, a preliminary issue, for example, in maintenance proceedings, where the preliminary issue of parentage determines the decision on the main issue, unlike in continental European legal systems such as the French one, where a judgment on origins has an *erga omnes* effect, making judges reluctant to deliver a judgment based solely on procedural disobedience.¹⁶ In Greek law, there is a presumption that the opposing party's allegations are true in the event of refusal to undergo a DNA test where there are no special medical reasons.¹⁷ Some countries prescribe fines or imprisonment. For example, in Austria, fines, imprisonment, and even the compulsory bringing of a person for testing are applied, though not physical force, for the purpose of carrying out the test.¹⁸ In Italian law, third parties may be punished by a symbolic fine because the outcome of the dispute does not affect them.¹⁹ In Switzerland, in addition to physical coercion, which was

¹² Ponjavić, Z. (2023). *Uticaj biomedicine na srodstvo*. Belgrade: Official Gazette, 164; See also: <https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, accessed on December 10, 2025, 175–176.

¹³ Deutscher Bundestag, *Zivilprozessordnung* (ZPO), Berlin, 2005, para. 372a.

¹⁴ Ponjavić, Z. (2023). *Op. cit.*, 175–176.

¹⁵ Parliament of the United Kingdom. *Family Law Reform Act 1969*. London, 1969, s. 20.

¹⁶ Frank, R. (1996). Compulsory physical examinations for establishing parentage. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 10(2), 207; Draškić, M. (2000). Dobrovoljno ili obavezno podvrgavanje medicinskom veštačenju u maternitetskim i paternitetskim parnicama? *Law – Theory and Practice*, 17(2), 20.

¹⁷ Draškić, M. (2000). *Op. cit.*, 602.

¹⁸ Frank, R. (1996). *Op. cit.*, 208.

¹⁹ *Ibid.*, 207.

prohibited even under the previous regulation,²⁰ indirect coercion through punishment for contempt of court is no longer permitted either.²¹

Positive Law of the Republic of Serbia

In the law of the Republic of Serbia, the Family Law (hereinafter: the FL) contains no special provisions on DNA analysis in maternity and paternity proceedings. The relevant provision of the FL stipulates that, in proceedings concerning family relations, the court may establish facts even when they are not disputed between the parties, and may also investigate, of its own motion, facts that neither party has put forward.²² Therefore, in these actions, the court's powers are based on the investigative principle. The FL also provides that, in maternity and paternity actions, no default judgment may be rendered, nor a judgment based on admission or waiver, and that the parties may not enter into a court settlement.²³ In that sense, the use of all means of evidence is allowed in these actions, including expert examination through DNA analysis. The taking of this evidence is decided by the court at its discretion, upon a party's motion or *ex officio*. Such a position of the court serves the function of establishing the biological truth, which, to a certain extent, corresponds to the Germanic model.²⁴ In domestic case law, there are numerous judgments establishing a child's origins even without expert medical evidence.²⁵

In Serbia, DNA evidence is only one item of evidence, and not the key criterion, in accordance with the principle of free evaluation of evidence under the Law on Civil Procedure²⁶ (hereinafter: the LCP), under which the court decides, according to its own conviction, on the basis of a conscientious and careful assessment of each item of evidence separately, of all the evidence as a whole, and on the basis of the results of the entire proceedings, which facts it will consider proven. In this regard, the theory emphasizes that the expert wit-

²⁰ Frank, R. (1996). Compulsory physical examinations for establishing parentage. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 10(2), 207–208.

²¹ Ponjavić, Z. (2023). *Uticaj biomedicine na srodstvo*. Belgrade: Official Gazette, 221–222.

²² Art. 205 of the Family Law.

²³ Art. 258 of the Family Law.

²⁴ Ponjavić, Z. (2023). *Op. cit.*, 176.

²⁵ Draškić, M. (2000). Dobrovoljno ili obavezno podvrgavanje medicinskom veštačenju u maternitetskim i paternitetskim parnicama? *Law – Theory and Practice*, 17(2), 601–603.

²⁶ Art. 8. Law on Civil Procedure, *Official Gazette of the RS*, No. 72/2011, 49/2013. – decision of the Constitutional Court, 74/2013. – decision of the Constitutional Court, 55/2014, 87/2018, 18/2020, and 10/2023. – other law.

ness must seek to provide the court with a “report offering the greatest possible degree of reliable assistance in making the final decision.”²⁷

If a party refuses to undergo DNA analysis, the court will likewise assess that refusal on the basis of the above rule on the free evaluation of evidence, but also on the basis of the rules on the burden of proof, according to which:

“If the court cannot establish a fact with certainty based on the evidence presented (Art. 8), it will apply the rules on the burden of proof regarding the existence of that fact.

The party claiming to have a right bears the burden of proving the fact that is essential for the emergence or exercise of that right, unless otherwise provided by law.

The party disputing the existence of a right bears the burden of proving the fact that prevented the emergence or exercise of that right, or as a result of which the right ceased to exist, unless otherwise provided by law.”²⁸

Regarding the obligation to undergo DNA analysis in these proceedings, there is no uniform position in domestic legal theory. Some authors believe that the duty to cooperate and to undergo a DNA test is comparable to the obligation to provide a joint document, arguing that the taking of a sample is minimally invasive and relatively safe. Another group of authors, however, emphasizes the protection of physical integrity and the adequacy of the free evaluation of evidence, insisting on written informed consent in the presence of a doctor.²⁹ There are also arguments in favor of mandatory DNA testing, subject to a proportionality assessment where there are *prima facie* circumstances, that is, indicia justifying suspicion, “especially if it is carried out on material separated from the body” (e.g., nails, hair).³⁰ Nevertheless, there is a noticeable agreement in theory regarding the position that the court’s decision should not be based solely on the refusal to undergo a DNA test.³¹

In legal theory, on the other hand, there is also disagreement as to whether the rules on the objective burden of proof are in accordance with the

²⁷ Mušicki, D., Novaković, S., Hancko-Mesaroš, Č. (1994). Osporavanje bračnog očinstva. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, 64(4), 26.

²⁸ Art. 231 of the LCP.

²⁹ Kovaček-Stanić, G. (2014). *Porodično pravo: partnersko, dečje i starateljsko pravo*. Novi Sad: Faculty of Law, University of Novi Sad, 288; Ponjavić, Z. (2023). *Uticaoj biomedicine na srodstvo*. Belgrade: Official Gazette, 164; See also: <https://dnk.rs/Utvrdjivanje-ocinstva>, accessed on December 10, 2025, 202.

³⁰ *Ibid.*, 210–211.

³¹ Draškić, M. (2000). Dobrovoljno ili obavezno podvrgavanje medicinskom veštačenju u maternitetskim i paternitetskim parnicama? *Law – Theory and Practice*, 17(2), 21; Ponjavić, Z. (2023). *Op. Cit.*, 216.

investigative principle.³² In the judgment *Jevremović v. Serbia*, which found, *inter alia*, a violation of Article 8 of the ECHR, the ECtHR did not find the rules on the burden of proof themselves inadequate, but rather the practice of repeatedly quashing judgments and remanding the case for retrial in appellate proceedings, which, *inter alia*, also led to the finding of a violation of the right to a hearing within a reasonable time under Article 6 of the ECHR.³³

The author believes that the current rule on the burden of proof is problematic, where indicia (e.g., correspondence, witnesses) do not lead the court to a reasonable degree of conviction when establishing parentage, thereby prolonging uncertainty regarding parentage. Accordingly, when there is other evidence, i.e., indicia of parentage, the author proposes the introduction of a rebuttable statutory presumption of parentage in the event of refusal to undergo DNA analysis that is not justified by medical reasons, which would shift the burden of proof solely onto the “non-compliant” party. The introduction of fines should also be considered.

Law on Missing Babies

Although it does not regulate maternity and paternity proceedings, the Law on Establishing the Facts about the Status of Newborn Children Suspected of Having Disappeared from Maternity Hospitals in the Republic of Serbia³⁴ (Law on Missing Babies) is significant for our analysis because, in civil matters, it expressly regulated, for the first time, the conduct of DNA analysis for the purpose of establishing biological parentage – here a relevant element for establishing the truth about the status of missing newborn children.

The Law on Missing Babies was adopted in order to implement the obligations of the Republic of Serbia arising from the judgment of the ECtHR in *Zorica Jovanović v. Serbia*³⁵, and with the aim of establishing the truth about the status of missing newborn children under the conditions set out in this Law, through one-party non-contentious proceedings based on the investigative principle and the principle of urgency.

A motion for the establishment of facts and a claim for the award of compensation for non-pecuniary damage could be filed until November 3, 2020, at the latest. After the court decisions made on the basis of this Law

³² Bodiřoga, N. (2025). *Grđansko procesno pravo*. Belgrade: Official Gazette, 364; Petrušić, N. (2024). *Grđansko procesno pravo. Knj. 1. – Parnično procesno pravo*. Niš: Faculty of Law, University of Niš, 342.

³³ *Jevremović v. Serbia*, (App. no. 3150/05), October 17, 2007.

³⁴ Law on Establishing the Facts about the Status of Newborn Children Suspected of Having Disappeared from Maternity Hospitals in the Republic of Serbia, *Official Gazette of the RS*, No. 18/2020.

³⁵ *Zorica Jovanović v. Serbia*, (App. no. 21794/08), March 26, 2013.

become final in all initiated proceedings, the Law ceases to have effect, except for the provisions regarding the establishment of a commission tasked with the collection of facts.³⁶

Article 19 of this Law stipulates that the court may order DNA analysis to establish the facts about the status of a missing newborn child, with the authority to request a search of the National DNA Registry, and that the data obtained through DNA analysis may be used exclusively for the purpose of conducting these proceedings. Samples could be taken from a wide range of persons, including human remains, under different regimes for:

The applicant (parents, close relatives, and a person who doubts their own origins) – who was required to provide a sample, unless this would result in harm to their health; in the event of unjustified refusal, the proposal was deemed withdrawn. This leads to the discontinuance of the proceedings, as a stricter procedural sanction than the application of the rules on the burden of proof under the LCP, given that a sample from the applicant is indispensable as the primary item of evidence for comparing DNA profiles and for the further course of the proceedings;

Third parties (e.g., medical staff, adoptive parents) – the taking of a sample was entirely voluntary, exclusively on the basis of written consent.

An analysis of the application of this Law from the perspective of awarding compensation for non-pecuniary damage for a violation of the right to respect for family life led to the conclusion that it solely served the purpose of appeasing parents' claims through compensation for non-pecuniary damage.³⁷ The results of the analysis indicate that, in the vast majority of cases, namely 413 of them (68% out of a total of 651), the court, after conducting the proceedings, was unable to establish what had happened to the child and merely recorded that state of affairs. In only 16 cases did the court, after conducting the proceedings, establish facts concerning the child's status. In all 16 of those cases, the court established that the child had died. In no case were other circumstances established that would explain what had happened to the child. The remaining 175 cases were concluded in another manner (29%), by decisions of a procedural nature or by decisions rejecting the motion to initiate proceedings for the establishment of facts.³⁸ In 604 out of a total of 651 cases (93%), a claim for the award of fair monetary compensation for non-pecuniary damage was also made, and that claim was granted in 404 cases (67% of the

³⁶ Arsenijević, B. (2025). Dosuđivanje naknade nematerijalne štete u slučajevima nestalih beba – iskustva primene zakona. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, 85(2), 425.

³⁷ *Ibid.*, 440.

³⁸ *Ibid.*, 435–436, 440.

proceedings in which the claim for compensation for non-pecuniary damage was decided). Of those, in 399 cases the claim was granted in decisions stating that the child's status could not be established, and in only 5 cases was the claim granted in decisions establishing facts concerning the child's status. The court rejected the claim for compensation for non-pecuniary damage in a total of 25 cases (4%). Of those, in 14 cases the claim was rejected together with a decision stating that the child's status could not be established, and in 11 cases together with a decision establishing facts concerning the child's status.³⁹

The author points out that such a state of affairs is in direct contradiction with the position of the ECtHR, expressed in *Zorica Jovanović v. Serbia*, that any award of compensation for non-pecuniary damage does not constitute an effective remedy in respect of the applicant's principal claim – namely, to obtain information about the real fate of her son.⁴⁰ Although the subject matter of this analysis was neither the courts' practice in exercising their investigative powers nor their practice with regard to DNA analysis, it is justified to conclude that the possibility of conducting DNA analysis, although provided for by law, remained in practice unused or marginalized, and that the reasons for the foregoing state of affairs lie in part in the inconsistency between the investigative principle under Article 8 of this Act and the principle of voluntary sampling from key third parties, which is unjustified having regard to the sanctions applicable to witnesses under Article 20 of this Law.

THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS – RESEARCH METHODOLOGY AND FINDINGS

For the purposes of the empirical research into the case law of the ECtHR, the sample was formed purposively. To that end, the author accessed the HUDOC database at the web address: <https://hudoc.echr.coe.int>

Using the advanced search function, the following was first entered in the “text” field:

“(“mandatory” OR “refusal” OR “compel” OR “court order” OR “order” OR “obligation” OR “obligatory”) AND (“DNA” OR “genetic”) AND (“parentage” OR “paternity” OR “maternity” OR “parentage”)”.

³⁹ Arsenijević, B. (2025). Dosuđivanje naknade nematerijalne štete u slučajevima nestalih beba – iskustva primene zakona. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, 85(2), 435–436.

⁴⁰ *Ibid.*, 440.

Then, in the side menu, the filter “Article 8” and the keywords “(Art. 8) Right to respect for private and family life” were selected. The search covered the period from 1 January 2000 to 10 December 2025, which resulted in a total of 69 decisions being identified. In the next stage, all 69 decisions were analyzed using content analysis in order to identify those in which the issue of the mandatory nature of DNA testing and its probative value was explicitly considered in the context of Article 8 of the ECHR. The following variables were used in the analysis:

Does the case concern maternity/paternity proceedings before a national court (yes/no)?

Is there an explicit position of the ECHR on the compulsory nature of DNA testing, the consequences of refusal, the admissibility, or the probative value of DNA evidence (yes/no; brief description)?

An assessment of whether a “fair balance” had been struck and the final outcome of the proceedings (violation/no violation of Article 8 of the ECHR).

By applying the first variable, a total of 29 decisions related to maternity/paternity proceedings were identified. Due to the limited scope of the paper, three decisions were selected from this smaller group using the case-study method, on the basis of the following criteria:

Mikulić v. Croatia, as the chronologically first to deal directly and in its entirety with the legal consequences of refusal to undergo testing;

Mifsud v. Malta, as the key case on the issue of the compulsory testing of living persons;

Moldovan v. Ukraine, which mainly concerns the issue of admissibility and probative value of DNA evidence – building on existing scholarship in which the ECtHR’s positions on the protection of the stability of the sociological (legal) family have already been analyzed in detail;⁴¹ here, the author analyzes the relationship between biological truth and social factors from the perspective of establishing/disputing parentage where no socio-emotional relationship exists with the “legal” (sociological) parent.

The findings of the research into the ECtHR’s case law are set out below.

Mikulić v. Croatia

*Mikulić v. Croatia*⁴² is a decisive case for the analysis of the State’s positive obligations under Article 8 of the ECHR with regard to the question

⁴¹ See, for example: Novaković, U. (2017). Biološka istina i(ili) stabilnost porodičnog života u svetlu Konvencije o pravima deteta i najnovijih standarda Evropskog suda za ljudska prava. *Pravni život*, 600(10), 227–248.

⁴² *Mikulić v. Croatia* (App. No. 53176/99), February 7, 2002.

whether the State did enough to enable the child's right to know their origins to be realized.

The facts were such that, in paternity proceedings before a national court, the putative father evaded a court order for DNA testing as many as six times. Owing to procedural passivity and the absence of effective enforcement mechanisms or clear legal consequences for obstruction under Croatian law at the time, the proceedings remained stalled for years. In the proceedings before the national courts, there were serious violations of procedural law and multiple adjournments of hearings.

In its decision, the ECtHR found multiple violations of the ECHR, including a violation of Article 8 on account of the lack of effective procedural measures to strike a fair balance between the interests of the child and those of the putative father, so that the applicant's "prolonged uncertainty" amounted to a failure to respect her right to respect for private life. It concluded that a system that does not provide for coercive measures in such proceedings is acceptable only on condition that it affords "alternative means" for the speedy and independent establishment of paternity, and that the general power of the court to freely evaluate the evidence was not a sufficient and adequate alternative mechanism. This is also confirmed by the County Court's judgment quashing the first-instance decision, on the ground that paternity could not be based primarily on the avoidance of testing. At the same time, while taking into account the States Parties' "margin of appreciation," the ECtHR points to more effective comparative systems in which, where the defendant refuses to cooperate, either coercive measures (a fine/imprisonment) or procedural sanctions (statutory presumptions of paternity as a direct consequence of refusal to undergo testing) are applied.

In 2003, Croatia adopted a new *Family Law* (hereinafter: the FL RC), which provided for the possibility of medical expert examination, "*in accordance with the achievements of contemporary science*" in such proceedings. It prescribed a maximum period of three months for waiting for the taking of this evidence, and further provided that, upon expiry of that period, the hearing would proceed regardless of whether that evidence had been taken, and *that the court would assess the significance* of a failure to respond to a summons for expert examination or of one party's refusal to allow the expert examination to be carried out.⁴³ This provision has been retained in the current FL RC, which also provides that, in such proceedings, the advance payment for the costs of the expert examination is to be paid from court funds.⁴⁴ The author is

⁴³ Art. 292 of the Family Law, *Narodne novine*, No. 116/03.

⁴⁴ Arts. 390 and 391 of the Family Law, *Narodne novine*, No. 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.

of the opinion that the courts will not render a judgment to the detriment of the party who refused DNA analysis solely on the basis of that refusal, given that, under Croatian law, a judgment in such proceedings has an *erga omnes* effect.

Mifsud v. Malta

*The judgment in Mifsud v. Malta*⁴⁵ defined the limits of proportionality and justification for mandatory (compulsory) DNA testing in such proceedings.

As regards the facts, the Maltese courts, acting on Ms X's claim for the establishment of paternity, ordered the putative father (Mr Mifsud) to undergo a DNA test. The order was issued on the basis of statutory provisions authorizing the court to order genetic testing without the party's consent, whereby the lack of the individual's consent is *de facto* overcome (substituted) by a compulsory court order. The applicant opposed that order, relying on the right to respect for private and family life under Article 8 of the ECHR.

The disputed issue was whether the mandatory wording of the domestic law in itself constituted a violation of Article 8, or whether the proceedings as a whole, including two instances of constitutional jurisdiction, nevertheless secured a fair balance. The ECtHR found that there had been no violation of Article 8 of the ECHR and that a fair balance had been achieved in the interference with Mr Mifsud's private life, given that there had been constitutional and judicial review of the proportionality of the competing interests before compulsion was applied. The specific arguments were as follows.

According to the ECtHR, the testing order was in accordance with the law (Art. 100A of the Maltese Civil Code) and pursued a legitimate aim – the protection of Ms X's right to establish her identity and origins. It was then emphasized that, although the law appears mandatory, in practice a DNA test will not be ordered unless there are *prima facie* indicia justifying it, for example, the fact that the applicant had been present in her life for years, had provided her with real property for housing, had stood as godfather to her child, and the like. In addition, a constitutional remedy was available to the applicant, and the constitutional courts carried out a detailed proportionality analysis before the final order was made and concluded that the daughter's interests outweighed the father's interests, which *de facto* substituted for the lack of discretionary power on the part of the civil court. Furthermore, the use of a buccal swab (from the inside of the cheek) was assessed as a minimally invasive measure that did not constitute a significant intrusion upon bodily integrity. Finally, the process was considered fair because the applicant had had an opportunity to participate at all stages of the proceedings, submit

⁴⁵ *Mifsud v. Malta* (App. No. 62534/00), December 15, 2006.

evidence, initiate constitutional proceedings, and challenge the test results, thereby ensuring his procedural safeguards (the right to defend himself and the principle of equality of arms), since the opposing party had not been relieved of the burden of proof.

Therefore, mandatory DNA testing is justified if the procedure is fair and if proportionality has been thoroughly assessed by the national courts.

Moldovan v. Ukraine

*The judgment in Moldovan v. Ukraine*⁴⁶ stands out in the ECtHR's most recent case law because it emphasizes the supremacy of biological (scientific) truth over legal formalism.

The facts were such that the domestic courts in Ukraine rejected a claim for the establishment of paternity despite a DNA test showing a 99.9999% probability of paternity. The rejection was justified by reliance on the outdated 1969 Family Code, which, for the establishment of paternity, required proof of "social" circumstances (cohabitation and a shared household before the child's birth, the joint raising or maintenance of the child, or reliable evidence of acknowledgment of paternity).

In its judgment, the ECtHR found a violation of Article 8 of the ECHR as a result of the State's failure to comply with its positive obligation to ensure the individual's right to know his origins as part of the right to respect for private life, owing to the domestic courts' failure to examine the DNA evidence submitted "sufficiently thoroughly." First, relying on its earlier case law, the ECtHR reiterated that a DNA test is "the only scientific method of determining accurately the paternity of a child" and that its probative value "substantially outweighed" any other evidence. It further characterized the mechanical application of an outdated law as equivalent to "inflexible time-limits or other procedural limitations" that make the establishment of paternity practically impossible. The problem is that this law was enacted at a time when DNA testing was unavailable, and this is therefore qualified as an arbitrary disregard for the truth. The judgment also emphasized that, for the first time in the appellate proceedings, the Appellate Court, in a summary, superficial, and unreasoned manner, called into question the reliability of the DNA test (because of the manner in which the blood sample had been transported – by private courier services and by members of the applicant's family), without taking additional steps, such as hearing the expert or ordering a new expert examination, which amounted to a breach of the procedural guarantees under Article 8.

⁴⁶ *Moldovan v. Ukraine* (App. No. 62020/14), March 14, 2024.

This judgment sends the message that laws must be enacted and applied in a manner that ensures the effective protection of rights, and that courts are required to thoroughly examine all relevant evidence, especially evidence obtained by means of modern, reliable, and scientifically grounded DNA analysis.

CONCLUSION

Comparative legal analysis, including Serbian law, shows that in most legal systems a slight preference is given to the protection of the individual's physical integrity (with the exception of Germany, which gives primacy to biological truth), but that indirect coercion, through procedural consequences or penalties, is nevertheless used to exert mild pressure on parties to undergo DNA analysis in maternity and paternity proceedings.

Based on an analysis of the ECtHR's case law, three key principles have been synthesized that define the States' positive obligations under Article 8 of the ECHR with regard to the (non-)mandatory nature and probative value of DNA analysis in these proceedings.

The first principle is *the principle of procedural efficiency*. States must ensure effective and expeditious proceedings. The absence of coercion must be offset by effective alternative means for the speedy issuance of a decision.

The second principle is *the principle of proportionality and minimal invasiveness*. Ordering DNA testing is permissible only where there are *prima facie* indicia and following thorough judicial balancing of the rights of the child and the putative parent. The principle of minimal invasiveness in sampling must always be respected.

The third principle is *the principle of the primacy of biological truth over legal formalism*. Domestic courts are required to examine DNA evidence thoroughly. Arbitrary disregard of biological truth, by giving precedence to outdated laws, violates Article 8 of the ECHR.

The ECtHR's case law increasingly affirms the primacy of biological truth, which is most commonly applicable where no socio-emotional relationship exists between the child and the "legal" parent. However, where such a relationship does exist, the decision to admit DNA evidence and the evaluation of that evidence must result from a careful balancing of all interests. In this context, the best interests of the child are the primary, but not the sole, criterion. Accordingly, biological truth will not be established where doing so would bring more harm than benefit, which is consistent with the child's right to know their origins "as far as possible" under Article 7 of the Convention on the Rights of the Child. The author therefore subscribes to the position

favoring the limited use and probative value of DNA analysis. The author also subscribes to the position favoring relatively voluntary submission to testing in these proceedings and, where there is other evidence, that is, indicia of parentage, as well as the introduction of a rebuttable statutory presumption of parentage in the event of refusal to undergo DNA analysis that is not justified by medical reasons, which would shift the burden of proof solely onto the “non-compliant” party. The introduction of fines should also be considered.

BIBLIOGRAPHY

- Arsenijević, B. (2025). Dosuđivanje naknade nematerijalne štete u slučajevima nestalih beba – iskustva primene zakona. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, 85(2), 423–443.
- Bodiroga, N. (2025). *Građansko procesno pravo*. Belgrade: Official Gazette.
- Draškić, M. (2025). *Porodično pravo i prava deteta*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Draškić, M. (2020). *Komentar Porodičnog zakona: praksa Evropskog suda za ljudska prava, praksa Ustavnog suda, praksa redovnih sudova. Prema stanju zakonodavstva od 1. februara 2020. godine*. Belgrade: Official Gazette.
- Draškić, M. (2000). Dobrovoljno ili obavezno podvrgavanje medicinskom veštačenju u maternitetskim i paternitetskim parnicama? *Law – Theory and Practice*, 17(2), 13–22.
- Jović-Prlainović, O. (2021). Presude Evropskog suda za ljudska prava protiv Republike Srbije o primeni genetskog testiranja u paternitetskim parnicama. *Foreign legal life*, 65(1), 47–61.
- Kovaček-Stanić, G. (2014). *Porodično pravo: partnersko, dečje i starateljsko pravo*. Novi Sad: Faculty of Law, University of Novi Sad.
- Mušicki, D., Novaković, S., Hancko-Mesaroš, Č. (1994). Oспорavanje bračnog očinstva. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, 64(4), 17–26.
- Novaković, U. (2017). Biološka istina i(i)li stabilnost porodičnog života u svetlu Konvencije o pravima deteta i najnovijih standarda Evropskog suda za ljudska prava. *Pravni život*, 600(10), 227–248.
- Petrušić, N. (2024). *Građansko procesno pravo. Knj. 1, Parnično procesno pravo*. Niš: Faculty of Law, University of Niš.
- Ponjavić, Z. (2023). *Uticaj biomedicine na srodstvo*. Belgrade: Official Gazette.
- Ponjavić, Z., Palačković, D. (2017). Pravo na dokaz genetskom ekspertizom u postupku utvrđivanja porekla deteta. *Pravni život*, 600(10), 123–138.
- Frank, R. (1996). Compulsory physical examinations for establishing parentage. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 10(2), 205–218.
- Cvejić-Jančić, O. (2018). Refleksije o značaju krvne veze u odnosima roditelja i dece. *Pravni život*, 607(9), 653–674.

Legal regulations

Law on the Ratification of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *Official Gazette of the SFRY – International Treaties*, No. 15/90 and *Official Gazette of the FRY – International Treaties*, No. 2/97.

Family Law, *Official Gazette of the RS*, No. 18/2005, 72/2011 – other law, and 6/2015. Constitution of the Republic of Serbia, *Official Gazette of the RS*, No. 98/2006, and 115/2021.

Law on the Ratification of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols), *Official Gazette of Serbia and Montenegro – International Treaties*, No. 9/2003, 5/2005, and 7/2005 – corr., and *Official Gazette of the RS – International Treaties*, No. 12/2010 and 10/2015.

Deutscher Bundestag, *Zivilprozessordnung (ZPO)*, Berlin, 2005.

Parliament of the United Kingdom. *Family Law Reform Act 1969*. London, 1969.

Law on Civil Procedure, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 72/2011, 49/2013 – decision of the Constitutional Court, 74/2013 – decision of the Constitutional Court, 55/2014, 87/2018, 18/2020, and 10/2023 – other law.

Law on Establishing the Facts about the Status of Newborn Children Suspected of Having Disappeared from Maternity Hospitals in the Republic of Serbia, *Official Gazette of the RS*, No. 18/2020.

Family Law, *Narodne novine*, No. 116/03.

Family Law, *Narodne novine*, No. 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.

Court practice

Zorica Jovanović v. Serbia, (App. no. 21794/08), March 26, 2013.

Jevremović v. Serbia, (App. no. 3150/05), October 17, 2007.

Mikulić v. Croatia (App. No. 53176/99), February 7, 2002

Mifsud v. Malta (App. No. 62534/00), December 15, 2006.

Moldovan v. Ukraine (App. No. 62020/14), March 14, 2024.

Internet sources

<https://dnk.rs/Utvrđivanje-ocinstva>, accessed on December 10, 2025.

*Dejan Terzić**
Apelacioni sud u Novom Sadu

NEZAKONITI DOKAZI I NACRT ZAKONA O IZMENAMA I DOPUNAMA ZKP**

SAŽETAK: U radu je iz ugla iskusnog praktičara dat sveobuhvatan prikaz odredaba domaćeg procesnog zakonodavstva o načinu utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, sa posebnim naglaskom na nezakonite dokaze, uz kritičku analizu određenih rešenja, kako iz aktuelnog propisa, tako i iz nacarta izmena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku, ali i kroz aktuelnu sudsku praksu.

Ključne reči: krivični postupak, dokazi, nezakoniti dokazi

UVOD

Govoriti o zakonskim rešenjima koja utvrđuju pravila za ocenu zakonitosti, odnosno nezakonitosti dokaza u krivičnom postupku, predviđenih u nacrtu izmena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku nemoguće je, ako se na samom početku analize ne postave osnovi, okviri i pravila koja određuju značaj, važnost i način izvođenja dokaza u krivičnom postupku. A osnov jeste u tome da su dokazi, odnosno činjenice koje iz njih proizilaze, jedna od dve ključne komponente sudske odluke, gde bi druga odlučujuća bila pravna norma koja se primenjuje na utvrđeni činjenični osnov.

* e-mail: dejan.terzic@ns.ap.sud.rs, sudija.

** Rad je primljen 10. 12. 2025, a prihvaćen je za objavljivanje 27. 2. 2026. godine.

Ako materijalno krivično pravo propisuje uslove pod kojima se na učinioca određenog ponašanja, koje je u zakonu propisano kao krivično delo, ima primeniti krivična sankcija, kao reakcija društva na takvo delo i izvršioca, onda procesno krivično pravo propisuje pravila da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnih dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon, na osnovu zakonito i pravično sprovedenog dokaznog postupka. Prema tome, očigledno je da iz ove sinergije propisa proizilaze prava i obaveze organa postupka, pre svega u smeru dokazivanja, odnosno prikupljanja potrebnih dokaza i njihovog izvođenja pred sudom, ali i u postupku odlučivanja, ocenom izvedenih dokaza i donošenjem sudske odluke na osnovu njihove sadržine uz adekvatnu primenu zakonskih propisa.

S obzirom na temu rada, orijentacija u pogledu propisa koji regulišu oblast krivičnog prava biće prema njihovim delovima koji se odnose na aktivnost suda u činjeničnoj oblasti, najpreciznije, na samo utvrđivanje činjenica koje se opet, u skladu sa pravnom teorijom i praksom, svodi na izlaganje o dokazima kao središtu svakog sudskog postupka, tj. o načinu utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, a u najužem smislu o tome koje dokaze po zakonu možemo koristiti za utvrđenje činjenica na kojima se može zasnivati odluka suda, a koje ne.

Za suđenje, i posebno donošenje sudske presude kao cilja i ostvarivanja smisla samog sudskog postupka, od najvećeg je značaja da sud pravilno, što podrazumeva zakonitost, sprovede dokazni postupak i pravilno i tačno utvrdi činjenično stanje, kao osnov za donošenje svoje odluke. U postupku utvrđivanja činjeničnog stanja krije se i najveći problem suđenja, svakako ne i jedini, a to je tzv. sukob težnji, one za, uslovno rečeno, efikasnošću suđenja i ostvarivanja prava države na kažnjavanje (*ius puniendi*) u brzom, tačnom i pravilnom donošenju odluke koja će biti izraz pravilno utvđenih i ocenjenih činjenica s jedne, ali i one za pravilnom primenom propisa koji garantuju prava okrivljenog u postupku, ne samo kao procesnog subjekta već i kao ličnosti, dakle potpune zaštite njegovih ljudskih prava i slobode, sa druge strane. U svakom slučaju, reč je o balansu težnji i potreba, one da niko nevin ne bude osuđen ali i da se osudi krivac za izvršenje krivičnog dela, ali samo i isključivo po zakonu, koji je ograničenje svakoj samovolji i nasilju.

Kako je to već konstatovano, potpuno i pravilno utvrđeno činjenično stanje jeste sam temelj presuđenja, osnov za primenu zakona, pa se logično nalazi u središtu pažnje nastojanja za ostvarenje naizgled protivrečnih interesa koji se pojavljuju tokom suđenja i koji su navedeni u dosadašnjim redovima.

Nije lako uskladiti ove dve legitimne težnje, usled čega je tako neopohodna i presudna uloga suda u postupku, koji je garant pravilne primene zakona i ostvarivanja pravde, kako se može u konačnom i nazvati postizanje balansa između dva naoko suprotstavljena interesa. Ova uloga je neprekidna,

počinje već prilikom prethodnog postupka, kada je i početak prikupljanja dokaza (gde se kontroliše zakonitost načina prikupljanja, s tim da sud u većoj meri i sam u tome učestvuje, izdajući razne vrste naredbi u postupku pribavljanja dokaza), preko kontrole optužnice (gde donosi odluku o njenoj osnovanosti i dokazima koji je potkrepljuju), te suđenja u kome dokaze izvodi i ocenjuje ih, pa na osnovu njih donosi svoju odluku. Međutim, donošenjem presude, se ne iscrpljuje uloga suda u prikupljanju i oceni dokaza, jer je uvek moguće da se pojavi neki dokaz koji bi svojom sadržinom mogao izmeniti već donetu pravosnažnu, sudsku presudu, samo u korist okrivljenog, usled čega bi u postupku odlučivanja o postojanju i značaju tog dokaza sud prvo odlučivao o dozvoljenosti ponavljanja pravosnažnog postupka, a ukoliko ponavljanje dozvoli, onda bi na osnovu njega odlučivao i u meritumu. Dakle, sud je taj koji većinski sprovodi kontrolu primene pravila o prikupljanju dokaza, a suštinski sam odlučuje o njihovoj zakonitosti, izvođenju i dokaznoj snazi, pri čemu od ovih aktivnosti direktno zavisi pravilnost i zakonitost sudske odluke. U tome se konačno i manifestuje uspostavljanje balansa između društvene težnje za efikasnošću sudskog postupka, da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon, uz istovremeno poštovanje ljudskih prava i sloboda okrivljenog, da niko nevin ne bude osuđen i da postupak koji se sprovodi i u kome se odluka donosi bude zakonito i pravično sproveden.

POJAM I ZNAČAJ DOKAZA U SUĐENJU

Osnovni zadatak suda tokom suđenja jeste utvrđivanje činjenica putem izvođenja dokaza i eventualno raspravljanje spornih pravnih, pre svega procesnopravnih, ali i materijalnopravnih pitanja. Dok se ova pitanja mogu raspraviti i van glavnog pretresa, izvođenje dokaza, izuzev u ograničenom broju slučajeva i iz naročito važnih razloga, moguće je samo na glavnom pretresu, zbog čega se on i održava. Ukoliko analiziramo odredbe koje se odnose na tok i sadržaj glavnog pretresa, već samim prostim zaključivanjem možemo shvatiti da je smisao njegovog održavanja upravo izvođenje dokaza, zbog toga što se u atmosferi javnog i kontradiktornog pretresa, dokazi, od kojih zavisi sudska odluka, a time prava i obaveze ali i sudbina okrivljenog i onih koji su oštećeni njegovim protivzakonitim postupanjem, najcelovitije izvode i raspravljaju, uz potpunu primenu procesnih pravila o izvođenju, te istu takvu zaštitu prava učesnika u postupku. Ta zaštita garantuje potpunu proveru sadržine izvedenih dokaza, načinom koji propisuje zakon putem njihove kritičke ocene, osporavanjem i izvođenjem dokaza koje oni predlože, u cilju potvrde svojih

stavova i tvrdnji. Zbog toga je dokazni postupak najznačajniji deo glavnog pretresa, a time i krivičnog postupka.

Rezultat izvođenja dokaza jesu činjenice,

„...pojave u stvarnosti u kojima se sastoje uvjeti materijalnog krivičnog prava za primjenu krivične sankcije u konkretnom slučaju i uvjeti procesnog prava za vođenje krivičnog postupka i vršenje procesnih radnji“,¹

kako ih naziva prof. V. Bajer. Već samo i iz ovih nekoliko uvodnih rečenica nesumnjivo se može zaključiti da su činjenice i predmet i svrha dokazivanja, zbog čega se kod nekih pravnih teoretičara usled ove bliske organske veze čak i mešaju pojmovi činjenica i dokaza.

Dokazivanje je sredstvo za utvrđivanje činjenica. Dokazivanje se vrši izvođenjem i ocenom dokaza i samo je sud ovlašćen da izvodi dokaze tokom suđenja. Dokazom se, pak, smatra izvor saznanja kojim se utvrđuju odlučne činjenice, one koje su neophodne da bi se na njih primenila kakva zakonska odredba. Ova definicija leksički se uobličava na više načina, no, suština koja je navedena, njihovo je pravo i u osnovi jedino značenje. Pokušaji su u pravnoj teoriji razdvajanja pojmova dokaza od dokaznog sredstva. Međutim, u našoj teoriji o dokazima polazi se od realističkog stanovišta, gde se činjenice u krivičnom postupku utvrđuju putem izvora saznanja, a te izvore saznanja na osnovu kojih se utvrđuju činjenice nazivamo dokazima ili dokaznim sredstvima, pa se usled toga samo teoretski razlikuju dokaz od dokaznog sredstva, kao npr. sadržina iskaza svedoka, kao dokaz, od samog svedoka, kao dokaznog sredstva, ili sadržina video-snimaka, u smislu dokaza, i video-zapisa na kome se snimak nalazi, kao dokaznog sredstva. Iz ove komparacije se već jasno vidi, u skladu s aktuelnom sudskom praksom, da je očito reč o teoretskoj distinkciji, koja je u praksi potpuno zanemarena upravo zbog prevelikog značaja samog dokaza i dokazivanja u sudskom postupku. Ipak, može se potvrditi da su dokazi saznanja, proistekli iz dokaznih sredstava, oni su osnov za utvrđenje činjenica, ali nisu činjenice po sebi. Ovo zbog toga što su oni predmet kritičke provere suda, analitičkim i sintetičkim metodima, zakonski nazvane ocenom. Ocena dokaza po svojoj suštini predstavlja ocenu njihove vrednosti u odnosu na činjenicu koja je predmet dokazivanja, odnosno čije se postojanje dokazuje. Ovo znači da se ocenom nekog dokaza procenjuje u stvari njegova snaga, kojom on, putem svoje sadržine i uverljivosti, uverava o postojanju činjenice o kojoj svedoči.

Dve su osnovne teorije utvrđivanja vrednosti dokaza: zakonska teorija o vrednovanju dokaza i teorija slobodne ocene dokaza. Kroz vreme je zakonom bio propisivan odnos suda prema dokazima, što znači da je on bio u direktnoj

¹ Bayer, V. (1978). *Jugoslavensko krivično procesno pravo*, knj. 2. Zagreb: Informator.

zavisnosti od stava zakonodavstva, a ne od onoga ko zakon primenjuje. U ranijem istorijskom periodu zakonodavstvo se uglavnom oslanjalo na primenu teorije o zakonskom vrednovanju dokaza, dakle, strogo formalnom i rigidnom stavu u odnosu na vrednost pojedinih dokaznih sredstava. Zakonodavac je u samom zakonu egzaktno određivao vrednost svakog dokaznog sredstva, pa je, logično, tada najveću snagu imalo upravo priznanje okrivljenog lica. Karakteristično je da je sud bio u obavezi da se strogo pridržava zakona, priznajući dokazima zakonom propisanu vrednost, sa malom merom samostalnosti i kritičnosti u oceni. Nakon Francuske buržoaske revolucije 1789. godine, u praksi je i stav o zakonskoj oceni dokaza evoluirao, zbog čega je već početkom XVIII veka zamenjen stavom o slobodnoj oceni dokaza, koja podrazumeva da sud sam, slobodno utvrđuje vrednost dokaza po osnovu slobodnog sudijskog uverenja, naravno u granicama Ustava i zakona, po pravilima logike o pravilnom mišljenju i zaključivanju. Ovaj sistem, kao civilizacijska tekovina, zadržao se do današnjeg dana.

Da bi dokaz bio temelj utvrđenja neke činjenice u krivičnom postupku, nužno je da bude pribavljen i izveden po tačno određenim pravilima, uglavnom propisanim zakonom, posle Ustava, aktom najviše pravne snage u svakom pravnom sistemu. Time se potvrđuje značaj dokaznog postupka, ali i važnost zaštite prava okrivljenog u postupku od posledica odgovornosti na osnovu nezakonitih dokaza. Pored izvođenja i ocene dokaza po utvrđenim zakonskim pravilima, oni se ocenjuju i na osnovu tzv. slobodnog sudijskog uverenja, oslanjanjem sudije koji vrši ocenu dokaza, prilikom ocenjivanja njegove vrednosti, na opšteprihvaćene standarde logike i znanja, iskustva i uobičajene psihološke standarde – one za koje nije potrebno kakvo specijalističko, stručno znanje, već ono koje poseduje osoba sa prosečnim životnim iskustvom – kao i na osnovu standardnih obrazaca kriminalistike. Svakako, sud je dužan da tu ocenu obrazloži, zbog njene činjenične i zakonske proverljivosti, u obrazloženju pismeno izrađene presude. Sve ove aktivnosti predstavljene su u svom sukusu kroz odredbe čl. 16, st. 2. i 3. ZKP: da je sud dužan da nepristrasno oceni izvedene dokaze i da na osnovu njih sa jednakom pažnjom utvrdi činjenice koje terete ili idu u korist okrivljenom. Izvedene dokaze koji su od značaja za donošenje sudske odluke, sud ocenjuje po slobodnom sudskom uverenju.

Već je istaknuto da su predmet dokazivanja činjenice, pre svega odlučne, kako je propisano u čl. 83. ZKP, a to su one koje čine obeležja krivičnog dela ili od kojih zavisi primena neke druge odredbe krivičnog zakonika ili pak primena procesnih odredbi. Osim njih, u dokaznom postupku utvrđuju se i pomoćne činjenice, koje na posredan način ukazuju na postojanje odlučne činjenice. Jedino se ne dokazuju činjenice čije se postojanje pretpostavlja, tzv. oborive i neoborive pretpostavke, kao i one koje okrivljeni priznaje na način da je nepotrebno njihovo dokazivanje, pre svega iz razloga procesne ekonomije,

ili da saglasnost stranaka o tim činjenicama nije u suprotnosti sa drugim dokazima. Nesporno i već isticano, ove činjenice se utvrđuju isključivo na osnovu zakonitih dokaza, onih koji su pribavljeni i izvedeni na zakonom propisan način, kako propisuje odredbe čl. 82. ZKP. Nezakonite dokaze definiše čl. 84. ZKP, a to su oni koji su pribavljeni suprotno čl. 16, st. 1. Zakonika: po krajnje uopštenom opisu, reč je o dokazima koji su, posredno ili neposredno, sami po sebi ili prema načinu pribavljanja u suprotnosti sa Ustavom, ZKP, drugim zakonom ili opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima.

Dokazni postupak najznačajniji je deo glavnog pretresa, jer je glavni pretres po pravilu jedino mesto gde se dokazi i izvode uz svestrano raspravljanje o njihovoj sadržini i zakonitosti. Dokazni postupak je i najznačajniji deo krivičnog postupka, jer je utvrđivanje činjenica suština suđenja po pravilu *da mihi factum dabo tibi ius*. Zbog toga je od velikog značaja odgovor na pitanje na kome leži teret dokazivanja, odnosno zakonsko pravilo o tome ko od stranaka u postupku treba šta da dokaže, da bi uspeo u krivičnom postupku. Po tome, teret dokazivanja predstavlja zadatak procesnih stranaka, da u skladu sa zakonskim pravilima, predlažu dokaze u cilju utvrđenja ili osporavanja odlučnih činjenica. Prema čl. 15. ZKP, teret dokazivanja je u osnovi na tužiocu, a u skladu sa iskonskom pretpostavkom nevinosti okrivljenog, koja je u osnovi i postupanja *in dubio pro reo*. Sve ovo ukazuje na to da je dokazivanje obaveza za tužioca, a pravo za okrivljenog, koji u slučaju osporavanja kakvog dokaza, za koji smatra da mu ide na štetu, ima pravo, ali ne i obavezu, da predlaže dokaze koji mu idu u korist i koji bi svojom sadržinom postojeći dokaz osporili ili ga doveli u pitanje. Čitav niz prava u postupku ima okrivljeni, kako bi njihovim korišćenjem ojačao svoju odbranu i na zakonit način osporio sadržinu ili verodostojnost dokaza koje javni tužilac predlaže u prilog dokazivanja navoda svog optužnog akta. Na ovom mestu nema svrhe nabrajati sva ta zakonska prava, već je dovoljno navesti da su ona propisana odredbama čl. 68, st. 1, t. 1, 9. i 10. i čl. 86. ZKP.

Iako smo se aktuelnim zakonskim rešenjima ZKP konceptualno veoma približili adverzijalnom krivičnom postupku, u samom Zakoniku postoje konceptijske nedoslednosti koje ga ne drže potpuno na tom kursu, a jedna od njih je propisivanje mogućnosti da sam sud naloži strankama predlaganje dopunskih dokaza ili izuzetno sam odredi da se takvi dokazi izvedu, pod uslovom da su izvedeni dokazi protivrečni i nejasni i da je izvođenje novih dokaza neophodno da bi se predmet dokazivanja svestrano raspravio. To direktno znači da se obaveza dokazivanja, po konačnom nalogu suda, prenosi na obe stranke, naravno ne ultimativno, jer ukoliko stranke ne postupe po nalogu za to im ne preti nikakva pravna posledica, osim možda u konačnom uspehu u suđenju, budući da sud može i sam odlučiti da izvede ove dokaze.

Dokazi putem kojih se dolazi do odlučnih ili drugih bitnih činjenica moraju biti zakoniti, pribavljeni i izvedeni na zakonom propisan način. Neki procesni zakoni unapred propisuju koja tačno dokazna sredstva sud može koristiti a koje ne, čime mu se ograničava mogućnost korišćenja svih drugih dokaza, van izričito dopuštenih. U tom slučaju radi se o zatvorenom sistemu dokaznih sredstava. Suprotno od toga je da zakon omogućava sudu korišćenje svih dokaza podobnih za dokazivanje, za koje smatra da se na osnovu njih može utvrditi kakva odlučna činjenica. Pri tome je bitno da ovi nisu u suprotnosti sa pravnim poretком, postupovnim načelima i pravilima morala. Prema svojim atributima ovakav se sistem naziva slobodnim sistemom dokaznih sredstava.

U sistemu kakav je naš, mešovitog tipa, gde se dokazivanje sprovodi da bi se došlo do konačne odluke a suštinski do istine, odgovornost za izvođenje dokaza je na samom sudu i njihov izbor zavisi od okolnosti svakog pojedinačnog slučaja. Sloboda u odlučivanju koje će dokaze sud izvesti, naravno, nije apsolutnog karaktera jer, iako zakon ne određuje koje i kakve tačno dokaze sud treba da izvede za dokazivanje neke činjenice, ograničava ga propisima o načinu na koji donosi odluku o tome koje će dokaze izvesti, kao i o vrstama dokaznih sredstava i oblika u kojima se oni upotrebljavaju u postupku. Dakle, procesni zakon i u slobodnom sistemu izbora dokaza može zabraniti izvođenje određenih dokaznih sredstava ili odrediti da se određena dokazna sredstva ne mogu koristiti za utvrđivanje neke činjenice.

Ono što je važno naglasiti je da se zabrana upotrebe dokaza kao nedozvoljenog vrši putem zakonskih ograničenja, tačnije zabranjuje se izvođenje dokaza određene vrste u određenim slučajevima, ili se zabranjuje određeni način pribavljanja nekog dokaza. Po samom zakonu, ocena zakonitosti nekog dokaza, samo ako nije reč o izričito zabranjenom dokazu, po kriterijumu da nije u suprotnosti sa pravnim poretком i osnovnim pravilima postupka, u isključivoj je nadležnosti suda.

NEZAKONITI DOKAZI

U aktuelnom Zakoniku o krivičnom postupku, kao što je već u uvodnim razmatranjima rečeno, pojam nezakonitih dokaza definisan negativnom definicijom: da su to dokazi koji su pribavljeni suprotno čl. 16, st. 1. Zakonika. Sam čl. 16, st. 1, pak, propisuje da je reč o dokazima koji su, posredno ili neposredno, sami po sebi ili prema načinu pribavljanja u suprotnosti sa Ustavom, ZKP, drugim zakonom ili opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, osim u postupku koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza. Inače, pitanje nedozvoljenih dokaza je u legislativi,

ali i u sudskoj praksi, veoma složeno i delikatno pitanje, a zakonska rešenja tim povodom su u stalnom unapređenju i neprekidnom razvoju. Uzroci za to su i zakonske ali i praktične prirode, u unapređenju društvenih odnosa, tehničko-tehnološkom napretku te, smatramo prvenstveno, kazuističkom pristupu u oceni dokaza. Zakonodavčevo je polazište u ravnoteži o kojoj je u uvodnom delu rada bilo reči, između težnje za efikasnošću države u krivičnom progonu i ostvarivanju prava na kažnjavanje koje svaka država ima nad svojim građanima, izvršiocima krivičnih dela, i zaštite ljudskih prava i sloboda građana, učesnika u krivičnom postupku. Mera za kojom se teži u svakom pravnom sistemu jeste da se u oceni da li je neki dokaz dozvoljen ili ne pođe od maksimalne zaštite ljudskih prava, ali da se ne učini šteta po efikasnost krivičnog progona, gde su te granice usled prirode obeju težnji nepostojane i delikatne, promenjive i podložne stalnoj kontroli i preispitivanju.

Uprkos izvornom pravu države da donosi propise i kažnjava, ovo pravo je ograničeno, u skladu sa svetskim standardima. Ograničenje se prvenstveno ogleda u uspostavljanju obaveze poštovanja ljudskih prava i građanskih sloboda. I ovde može doći do svesnog kršenja, kroz primenu prinudnih propisa, ali su ta kršenja retka i izuzutna, podložna strogoj kontroli svih učesnika u postupku i najposle državnih organa, sa jasnom odgovornošću za zloupotrebu ovih propisa u vidu krivičnog progona. Osnovni sukob između efikasnosti državnih organa, sa jedne, i zaštite ljudskih prava i sloboda okrivljenog, sa druge strane, ima centralno mesto u dokaznom, a time i u krivičnom postupku generalno. U pitanju je jaz između javnog, državnog interesa i privatnog interesa okrivljenog u krivičnom postupku. Javni interes se ogleda u nastojanjima državnih organa u ostvarivanju prava na *ius puniendi*, a privatni interes, interes okrivljenog, da se kroz zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ograniči dolažak do istine, što u biti predstavlja težnju za izbegavanjem kažnjavanja.

Polazeći, dakle, od same biti dokaznog postupka, centralnog mesta suđenja, utvrđivanja pravnorelevantnih, odlučnih i drugih važnih činjenica, jasno je iz same prirode određene vrste činjenica da se njihovo postojanje ne mora dokazivati, već se može pretpostaviti. Reč je o tzv. notornim činjenicama koje su opštepoznate, koje u osnovi niko ne spori, a koje su u toj meri već raspravljene i po svojoj sadržini ali i po svom biću, zbog čega je njihovo posebno dokazivanje, izvođenjem dokaza na okolnost utvrđenja njihovog postojanja potpuno nepotrebno, s aspekta procesne ekonomije i efikasnosti krivičnog postupka. Ostale činjenice, čije je dokazivanje neophodno izvođenjem, raspravljanjem/pretresanjem i ocenom dokaza na glavnom pretresu, odnosno nakon njegovog završetka, u cilju donošenja odluke suda o krivici, dokazuju se putem dokaznih sredstava koja su propisana zakonom i u zakonom propisanom postupku, uslovno rečeno, zakonitih dokaza, jer su oni koji su dobijeni iz zakonom propisanih dokaznih sredstava, ali na nezakonit način – nezakoniti dokazi.

Na osnovu enumeracije iz Zakonika, dokazne radnje koje propisuje su: saslušanje okrivljenog, suočavanje okrivljenog sa drugim okrivljenim ili svedokom, prepoznavanje lica ili predmeta, ispitivanje svedoka, veštačenje, uviđaj, rekonstrukcija događaja, isprave, uzimanje uzoraka, provera računa i sumnjivih transakcija, privremeno oduzimanje predmeta i pretresanje. Osim ovih dokaznih radnji, imanentnih redovnom dokaznom postupku, ZKP u čl. od 161. do 187. propisuje i posebne dokazne radnje koje su karakteristične za taksativno propisana, teška krivična dela. Tim dokaznim radnjama se nesporno zadire u osnovna ljudska prava i slobode, u slučajevima teškog ugrožavanja zaštitenog dobra, pri čemu će se ove radnje primenjivati krajnje selektivno, po vrsti i dužini trajanja, u okolnostima koje ukazuju da se na drugi način krivično delo ne bi moglo otkriti, sprečiti ili dokazati, ili bi to izazvalo nesrazmerne teškoće ili veliku opasnost, uz stalnu procenu da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana. Posebne dokazne radnje su: tajni nadzor komunikacije, tajno praćenje i snimanje, simulovani poslovi, računarsko pretraživanje podataka, kontrolisana isporuka i prikriiveni islednik.

Naše krivično zakonodavstvo se konceptualno, u pogledu dokaza na kojima se ne može zasnovati odluka suda, opredelilo za izraz, kao opis karaktera u dokaznom smislu, „nezakoniti dokazi“, a ne npr. „dokazne zabrane“ ili „pravila o isključenju dokaza“ kakve koriste paradigmatski pravni sistemi kontinentalnog, odnosno anglosaksonskog pravnog kruga, jer ovaj izraz, u skladu sa pravnom tradicijom, predstavlja najadekvatniji izraz u vrednosnom smislu ali i jasno definisan razlog za odluku da se na takvom dokazu ne može zasnovati sudska odluka. U praksi je pojam nezakonitih dokaza približniji, po načinu tumačenja, pojmu dokazne zabrane,² imanentno nemačkom zakonodavstvu, dakle kontinentalnom pravnom krugu, nego pravilima o isključenju dokaza iz američkog zakonodavstva, uprkos tome što ni u jednom ne postoji *a priori* zabrana korišćenja dokaza koji je suprotan zabrani, odnosno pravilima o isključenju. U ovome se ogleda kazuistička priroda zabranjenih dokaza.

U podeli nezakonitih dokaza u pravnoj teoriji, pre svega, ali donekle i u praksi, postoji određen broj kriterijuma. Prema ovlašćenjima za procenu nedozvoljenosti dokaza razlikuju se nedozvoljeni dokazi po samom zakonu i oni čiju zakonitost za svaki pojedinačni slučaj određuje sam sud, a dalja podela je na zakonom izričito zabranjene, dokaze pribavljene povredama određenih prava i sloboda građana, faktičkog su karaktera i utvrđuje ih sud, te tzv. „plodove otrovnog drveta“, dokaze koji proističu iz nezakonitih dokaza.³

² Grubač, M. (2007). Analiza sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava u krivičnim stvarima. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 79(11–12), 384.

³ Pisarić, M. (2010). O nedozvoljenim dokazima u krivičnom postupku. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 44(2), 368–369.

Uvodno je već naznačeno da aktuelni Zakonik o krivičnom postupku svojim čl. 84. u vezi sa čl. 16, st. 1. definiše nezakonite dokaze i način postupanja sa njima. U tom smislu zakon ograničava i usmerava organe postupka prilikom preduzimanja svih, u ovom slučaju dokaznih radnji. Dokazi se moraju izvoditi iz zakonom propisanih dokaznih radnji, dokaznih sredstava i pribavljati na zakonom propisan način. Logički proizilazi da su onda nezakoniti dokazi oni koji su, bez obzira na to što su propisani zakonom, pribavljeni ili izvedeni na nezakonit način. Međutim, ova teza je samo delimično tačna, jer postoje dokazi koji su i sami po sebi nezakoniti, dakle ne samo po načinu pribavljanja ili izvođenja, već po svojoj suštini, onakvi kakvi su. Ti dokazi proističu iz zabrane propisane čl. 9. ZKP, a reč je o dokazima proisteklim iz primene mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, primene sile, pretnje, prinude, obmane, medicinskih zahvata i drugih sredstava koja utiču na slobodu volje ili iznuđuje priznanje ili kakva druga izjava ili radnja, kako od okrivljenog, tako i od svedoka ili veštaka, drugih učesnika u postupku. Ovi potonji dokazi su apsolutno nezakoniti, jer ne postoji, uslovno rečeno, moguć postupak njihovog ozakonjenja, pošto je njihova nezakonitost bezuslovna. Suprotno, relativno nezakoniti nisu, poput prethodnih, nezakoniti po svojoj suštini, već, kako je uvodno rečeno, po načinu svog pribavljanja ili izvođenja, pa usled toga sud je ovlašćen da procenjuje stepen kršenja zakona u pribavljanju ili izvođenju dokaza, sa krajnjim ciljem procene ugroženosti verodostojnosti dokaza i konačno eventualnom prihvatanju tog dokaza, odnosno neprihvatanju zbog nezakonitosti.

Dok su apsolutno i relativno nezakoniti dokazi jasno diferencirani i definisani, treća grupa po utvrđenim podelama predstavlja, do sada, malu nepoznanicu, praktikovanu u ranijem periodu više u anglosaksonskom pravu, odakle je preuzeta. Ti dokazi nisu sporni sami po sebi ili po načinu pribavljanja, već posredno, po poreklu, odnosno izvoru. Reč je o dokazima koji proističu iz nezakonitih dokaza, za koje se ne bi znalo da nije upravo tih nezakonitih dokaza. Ovo su dokazi za koje se saznalo iz drugih dokaza, koji su opet nezakoniti u apsolutnom ili relativnom smislu, ali definitivno, na osnovu kojih se ne može doneti odluka suda. Ovo su tzv. derivativni dokazi, oni koji proističu iz drugih, odnosno iz njih se izvode. Dakle, ukoliko su originarni dokazi, iz kojih se saznalo za njih, nezakoniti, onda su i ti derivativni dokazi, takođe, nezakoniti, upravo po osnovu principa ploda otrovnog drveta. Ovom autentičnom postavkom omogućena je istovremena ekskluzija originarnih nezakonitih dokaza i njihovog saznavnog sadržaja, koji je sam po sebi zakonit, što faktički predstavlja prošireno ekskluzijsko pravilo.

EKSKLUZIJSKO PRAVILO I POSLEDICE KORIŠĆENJA NEDOZVOLJENIH DOKAZA

Posledice primena nedozvoljenih dokaza u stvari su centralno pitanje bavljenja njima, u teoretskom i praktičnom smislu. U razmatranjima smo krenuli hronologijom na način da smo se prvo bavili dokazima u opštem smislu, a potom pojmom nezakonitih dokaza kroz teoretska razmatranja i zakonska rešenja *de lege lata*, ali bi sva razmatranja bila beskorisna, ukoliko jedan deo ne bi bio posvećen upravo posledicama upotrebe nedozvoljenih dokaza, u procesnom smislu, kao i posledicama za onoga ko takve dokaze pribavlja ili koristi.

Prikupljanje i upotreba nezakonitih dokaza nužno mora imati sankciju u samom zakonu, jer proglasiti neki dokaz nezakonitim bez posledice u vidu sankcije – gubi svrhu. U uvodnim napomenama ovog rada rečeno je da se ograničenjem dokaznih svojstava, odnosno zabranom korišćenja određenih dokaza pre svega štite ljudska prava i slobode okrivljenih u postupku. Ukoliko bi upotreba nezakonitih dokaza prošla bez propisivanja sankcije za takvo ponašanje, onda bi se država izjednačila sa onima prema kojima *ius puniendi* upravo na način da i ona primenjuje nedopušteno, doduše pravno, nasilje u korišćenju svog prava na kažnjavanje, jer se upravo zbog primene nasilja i samopomoći vode krivični postupci prema onima koji se koriste takvim metodima. Ako državni organi u postupcima prikupljanja, odnosno izvođenja dokaza, postupaju na protivzakonit način, podležu sankcijama propisanim zakonom u vidu materijalnopravne, odnosno procesnopravne odgovornosti.

Prema već citiranom i analiziranom čl. 9. ZKP, pojedini načini pribavljanja dokaza zakonom su zabranjeni, a većina od njih čak predstavljaju krivično delo. Dokazi pribavljeni na taj način po procesnopravnim posledicama su apsolutno nezakoniti i na njima se ne može zasnivati sudska odluka, dok oni koji takve dokaze prikupljaju bivaju podvrgnuti krivičnom postupku, što je materijalnopravna posledica prikupljanja ove vrste nezakonitih dokaza. U navedenim okolnostima se katkad mogu dogoditi paradoksalne situacije u kojima se, zbog neusklađenosti propisa koji pravno regulišu oblast o kojoj je reč, dokaz ovako pribavljen može koristiti u postupku, a onaj koji ga je pribavio ipak može biti kažnjen zbog načina na koji ga je pribavio, dok se kod druge vrste takvih okolnosti dokazi ne mogu koristiti, ali nema odgovornosti za onoga ko ih je prikupio.⁴

Iz dosadašnjeg teksta proizilazi da postoje dve vrste odgovornosti za izvođenje i prikupljanje nezakonitih dokaza: materijalnopravna i procesnopravna.

⁴ Carić, M. (2006). Zabrana utemeljenja sudskih odluka na nezakonitim dokazima. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 4.

Materijalnopravnoj odgovornosti podvrgava se onaj koji protivzakonito postupa prilikom prikupljanja dokaza – reč je o individualnoj, subjektivnoj odgovornosti, koja može biti različitog tipa, od disciplinske preko prekršajne do krivičnopravne, sve u zavisnosti od toga kog je karaktera materijalni propis koji inhibira spornu vrstu postupanja. Značaj materijalnopravne odgovornosti ne doseže u krivični postupak za koji je sporni dokaz pribavljen, već se usled, pre svega razloga specijalne prevencije, pribavilac podvrgava nekoj vrsti postupka.

Procesnopravna sankcija odnosi se na isključenje konkretnog dokaza koji je, usled nekih od iznetih razloga, po svojoj suštini nezakonit. Razlog za ovakvo svojstvo nekog dokaza leži, već je izneto, u zaštiti određenih drugih pravnih vrednosti u krivičnom postupku. Suprotno materijalnopравnim sankcijama, procesnopravne imaju neposredan uticaj na krivični postupak za koji se prikupljaju i u kome se izvode, a pravna posledica jeste isključenje takvih dokaza iz korpusa onih na kojima sud zasniva svoju odluku. Ukoliko to već ne učini prvostepeni sud, ova okolnost svakako predstavlja valjan pravni razlog za eventualnu žalbu, odnosno osnov za pravnu reakciju drugostepenog suda povodom izjavljene žalbe. Ovakvo postupanje suda u smislu procesne reakcije na postojanje nezakonitih dokaza, naziva se ekskluzija ili ekskluzijsko pravilo, i koristi ga u terminološkom smislu pravna teorija, dok se u zakonu koristi termin izdvajanje nezakonitih dokaza. Ekskluzijsko pravilo u krivičnom postupku predstavlja mesto konfrontacije ljudskih prava i utvrđivanja odlučnih činjenica u krivičnom postupku. Usled toga, problematika ocene dozvoljenosti korišćenja nezakonitih dokaza spada u najdelikatnija pitanja samog krivičnog postupka.

U pogledu izdvajanja dokaza razlikuju se dva sistema prisutna u praksi suđenja. Reč je o apsolutnom i relativnom sistemu. Apsolutni sistem, samo mu ime kaže, je kao takav propisan zakonom, jer ga zakon propisuje kao obavezan za dokaze koji su apsolutno nezakoniti, usled čega ga organ postupka, bez dodatne procene, po samom automatizmu, mehanički, izdvaja iz postupka. Ostavljanje tog dokaza u postupku i zasnivanje odluke suda na njemu, ima apsolutni uticaj na zakonitost same sudske odluke. Ovakav način izdvajanja imanentan je pre svega anglosaksonskom pravu, ali ga ima i u kontinentalnom, a time i u našem pravnom sistemu. Relativni sistem je takođe jasno opisan već u svom nazivu. Ukoliko se, nakon što je utvrđeno da je prilikom pribavljanja dokaza učinjena neka povreda, takav dokaz ne izdvaja obavezno i mehanički, nego sud vrši prethodnu procenu svih okolnosti, težine krivičnog dela, njegovih posledica, ali i ostalih opštih okolnosti, pa tek nakon toga, kazuističkim pristupom, odlučuje da li je neophodno takav dokaz izdvojiti ili ga prihvatiti i na njemu zasnovati svoju odluku, naravno uz temeljno obrazloženje ovakvog svog stava. Dakako, u pitanju je relativni sistem ekskluzije. U pitanju

primene ekskluzije postoje dva shvatanja unutar pravnih sistema, shvatanje u cilju maksimizacije korisnosti, služenja svrsi koju postavlja interes države u postizanju prava na *ius puniendi*, utilitarističko shvatanje, koje odgovara sistemu relativnog izuzimanja dokaza, i principijelno shvatanje koje polazi od neprikosновенosti ekskluzije u okolnostima kršenja zakona u dokaznom postupanju i obaveznosti sankcionisanja za kršenje dokaznih pravila, koje odgovara sistemu apsolutnog izuzimanja dokaza. Utilitarističko shvatanje osobeno je, naročito u ranijem periodu, za kontinentalni pravni krug, a principijelno za anglosaksonski.⁵

Budući da naše krivično zakonodavstvo, bez obzira na neke avanturističke pokušaje iz aktuelnog procesnog Zakonika, pripada kontinentalnom pravnom krugu, neophodno je informativno se podsetiti da primena utilitarističkog shvatanja ne podrazumeva zakonom propisanu obavezu suda za izdvajanje nezakonitih dokaza. U postupku tim povodom samom je sudiji ostavljeno ovlašćenje da ocenom okolnosti u konkretnom slučaju donese odluku o izdvajanju spornog dokaza kao nezakonitog. Reč je, prema svim odrednicama, o klasičnom pitanju faktičkog karaktera, gde je veoma složeno, ne i nemoguće, postupati prema ustaljenim obrascima za donošenje takve odluke. Upravo nepredvidivost konačne odluke postupajućeg suda u pogledu ocene nezakonitosti dokaza, generiše danas veoma izraženu neusklađenost kriterijuma u sudskoj praksi pri ovakvoj vrsti odlučivanja. Takav problem ukazuje na neophodnost, makar okvirno, zakonskog rešenja za donošenje ove odluke, budući da preširoko ovlašćenje suda kod njenog donošenja neminovno vodi u arbitrnost.

Ekskluzija je u primeni kod kontinentalnih pravnih sistema od novijeg vremena, faktički od podizanja svesti o neophodnosti zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda. Njenom pojavom ograničeno je istražno načelo i utvrđivanje istine u krivičnom postupku, ali i načelo efikasnosti krivičnog postupka, pa posredno i načelo procesne ekonomije, ali je upravo po svojoj relativnosti primena ovog pravila u kontinentalnom pravnom sistemu, još uvek u značajnom zaostatku za anglosaksonskim, apsolutnim karakterom ekskluzije.

⁵ Pisarić, M. (2010). O nedozvoljenim dokazima u krivičnom postupku. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 44(2), 373.

NEZAKONITI DOKAZI U DOMAĆEM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU

U uvodnom delu već je bilo reči o nezakonitim dokazima u domaćem krivičnom zakonodavstvu. Navedeno je da su nezakoniti dokazi oni koji su neposredno ili posredno, sami za sebe ili po načinu pribavljanja suprotni Ustavu, zakonu, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava kao i međunarodnim ugovorima. Ovo su opšte odredbe o nezakonitim dokazima koje propisuje čl. 16. ZKP. Osim toga, i čl. 9. ZKP propisuje koji su još dokazi nezakoniti, i to na egzaktan način, a reč je o dokazima proisteklim iz primene mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, primene sile, pretnje, prinude, obmane, medicinskih zahvata i drugih sredstava koja utiču na slobodu volje ili iznuđuje priznanje ili kakva druga izjava ili radnja, kako od okrivljenog, tako i od svedoka ili veštaka, drugih učesnika u postupku. Prethodnim odredbama izvor su odredbe Ustava RS u članovima 25, 28, 33, 40. i 41, koji zabranjuju povrede prava prilikom prikupljanja ili izvođenja dokaza, kao što su zabrana povrede fizičkog i psihičkog integriteta, zabrana mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, zabrana podvrgavanja medicinskim ili naučnim eksperimentima bez pristanka osobe koja se tome podvrgava, obaveza čovečnog postupanja prema osobama lišenim slobode, obaveza uvažavanja dostojanstva ličnosti lišenog slobode kao i zabrana primene nasilja i iznuđivanja iskaza, pravo na branioca i predlaganje vlastitih dokaza te pravo na ispitivanje svedoka, pravo na privilegiju nesvedočenja, pravo na nepriznavanje krivice, te pravo na tajnost pisama i druge korespondencije. Odstupanja od garantovanih prava moguća su samo u izuzetnim, zakonom dozvoljenim slučajevima, na tačno određeno vreme i isključivo na osnovu odluke suda.

Iako su apsolutno nezakoniti dokazi u našem zakonodavstvu opisani, a neki i egzaktno navedeni, sam je zakon ostavio mogućnost da se pod tačno određenim uslovima i na tačno propisan način ipak prekrše zabrane čijim se povređivanjem u nezakonitom postupku pribavljaju nezakoniti dokazi. Predmetne izuzetke regulisao je čl. 140, 141. i 142. ZKP.

Ovi propisi predvideli su odstupanje od načela zabrane medicinskih zahvata iz citiranog čl. 9 istog Zakonika propisujući da se u cilju utvrđivanja odlučnih činjenica u postupku od osumnjičenog mogu i bez njegovog pristanka uzeti otisci papilarnih linija i delova tela, bukalni bris i lični podaci, sastaviti lični opis i napraviti fotografije. Kada je to neophodno radi utvrđivanja istovetosti ili u drugim slučajevima od interesa za uspešno vođenje postupka, sud može odobriti da se fotografija osumnjičenog javno objavi. Od oštećenog se, kao i od drugih lica zatečenih na mestu izvršenja, mogu uzeti otisci papilarnih linija, delova tela i bukalni bris. Zakonitost ovih dokaza obezbeđuje naredba organa postupka, a kvalitet garantuje okolnost da ove dokaze izuzima stručno

lice. Članom 141. ZKP propisano je da se uzimanje uzoraka biološkog porekla i preduzimanje drugih medicinskih radnji neophodnih radi utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, može pristupiti bez saglasnosti okrivljenog, osim ako bi time nastupila šteta za njegovo zdravlje, što je on dužan dokazati. Iste odredbe važe i u odnosu na drugo lice u istovetnom postupku izuzimanja dokaza. I ovde je potrebna naredba organa postupka. Bez naredbe, nemoguće je uzeti uzorke po zakonu. Na kraju, čl. 142. organima postupka dozvoljeno je uzimanje uzoraka za forenzičko-genetičku analizu od okrivljenih i drugih lica, na način i pod uslovima koje propisuje isti zakon, i bez volje ovih lica.

Kada je reč o relativno nedozvoljenim dokazima, pojedini dokazi mogu, usled propusta u pogledu procesne forme, postati nedozvoljeni po načinu pribavljanja. To se događa ukoliko se ne zadovolji strogo propisana zakonska forma i postupak u pribavljanju, pa osim opštih odredaba o nezakonitim dokazima iz spominjanih čl. 16. i 84, postoje i posebne odredbe: čl. 85, st. 5. ZKP (koji govori o obaveznoj procesnoj formi prilikom saslušanja okrivljenog, osobito neophodnost pribavljanja izričite izjave o prihvatanju branioca po službenoj dužnosti, odnosno o angažovanju izabranog) i čl. 95, st. 4. (gde je reč o propisanom postupanju organa postupka prilikom ispitivanja svedoka i predočavanje ovome njegovih prava i zakonskih privilegija) propisuju da se iskaz u kome nije postupljeno na strogo propisan formalni način ne može zbog toga koristiti u postupku; čl. 116, st. 1. (čija su sadržina zakonske smetnje na strani veštaka za veštačenje u konkretnom krivičnom predmetu); čl. 163. ZKP, koji povodom dokaza prikupljenih posebnim dokaznim radnjama i mogućnosti njihovog korišćenja, propisuje zabranu korišćenja u okolnostima ako se ne upotrebe u zakonom propisanom roku. Pobrojane odredbe klasičan su primer relativno nedozvoljenih dokaza, iako sudska praksa na osnovu kazuističkog principa, naročito prema nekim od ovih uslova ima dosta liberalan stav u tumačenju osnova njihove nezakonitosti. Iako je čl. 16. ZKP načelno zabranjeno zasnivanje sudske odluke na dokazima koji su u suprotnosti sa Ustavom i zakonima, odnosno opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i međunarodnim ugovorima, zakonodavac je i u pomenutim odredbama čl. 85, 95, 116. i 163. dodatno naglasio pravilo o nezakonitim dokazima. To je učinjeno tako što je izričito određeno da se odluka suda ne može zasnivati na dokazima koji su izvedeni protivno citiranim pravilima o saslušanju okrivljenog, svedočenju, veštačenju, kao i protivno odredbama o određivanju i izvođenju posebnih dokaznih radnji. Ovdje bi trebalo naglasiti da su i povrede ostalih odredaba ZKP dovoljne da pojedine dokaze učine nezakonitim, prema opštim odredbama čl. 16, st. 1. ZKP, što će najčešće biti slučaj npr. kod nezakonitog pretresanja stana i lica ili uzimanja uzoraka od učesnika u postupku, što su u aktuelnoj sudskoj praksi i najčešći primeri u kojima se ocenjuje zakonitost pribavljanja tih dokaza.

Do sada je već rečeno da naš Zakonik o krivičnom postupku razlikuje apsolutno i relativno nezakonite dokaze. O apsolutno nezakonitim bilo je govora i u prethodnim stavovima, ali je za njih vezan jedan pravni kuriozitet za koji smatramo da mora biti spomenut. Ukoliko putem apsolutno nezakonitog dokaza sud dođe do saznanja o postojanju nekog, uslovno, derivativnog dokaza, onog koji posredno proističe iz apsolutno nezakonitog, takav dokaz nije po svojoj upotrebnoj vrednosti apsolutno već relativno nezakonit. Opisanim načinom je u našu pravnu praksu uvedena prethodno pominjana teorija „plodova otrovnog drveta“. Navedena teorija u primeni od skora, imanentna je i nastala u anglosaksonskom pravu i u ranijem periodu se sporadično primenjivala u pravno visokorazvijenim zemljama kontinentalnog prava, a izmenama aktuelnog procesnog Zakonika i zvanično je uneta u sam zakon, o čemu će biti reči u posebnom poglavlju rada. Ovaj kuriozitet, inače, uspostavio je i još jednu uslovnu podelu na neposredno i posredno zakonite dokaze, one koji su to u originarnom i one koji su takvi u derivativnom smislu, ali takva podela je samo teoretskog značaja, dok je za praktičnu primenu bez značaja. Ovaj kuriozitet, inače, uspostavio je i još jednu uslovnu podelu na neposredno i posredno zakonite dokaze, one koji su to u originarnom i one koji su takvi u derivativnom smislu. Ova podela koja može imati teoretski značaj nije kadra da da unapred utvrdi kriterijume koji su opšte primenjivi jer utvrđivanje takvih kriterijuma nužno ostaje u domenu prakse. Konkretno razlučivanje originarnih od derivativnih nezakonitih dokaza, odnosno detekcija ovih drugih prilikom izvođenja ocene dokaza, je *par excellence* praktično pitanje. Na sudskoj praksi je da dalje utvrdi standarde, kriterijume i ekscpepcije za primenu ove teorije u postupku ekskluzije tokom suđenja. Svakako, u opisanom postupku neophodno je voditi računa o postojanju nezaobilazne prateće teorije „slučajnog nalaza“, kao izuzetka od teorije „ploda otrovnog drveta“, to samo u odnosu na dokaze pribavljene putem posebnih dokaznih radnji. Naime, ZKP predviđa u odredbi čl. 164. ZKP, da, ako je preduzimanjem posebnih dokaznih radnji prikupljeni materijal o krivičnom delu ili učiniocu koji nije bio obuhvaćen odlukom o određivanju posebnih dokaznih radnji, takav materijal se može koristiti u postupku samo ako se odnosi na krivično delo iz čl. 162. ZKP, dakle, na krivično delo iz registra onih za koje se može dozvoliti sprovođenje posebnih dokaznih radnji. Spomenuta teorija proističe iz istovetne anglosaksonske, koja se u svom izvornom obliku naziva teorijom „neizbežnog otkrića“. Druga vrsta nezakonitih dokaza jesu relativno nezakoniti, oni koji su pribavljeni ili izvedeni suprotno zakonu. Oni, uvodno je napomenuto, nisu sami po sebi nezakoniti, već je njihova priroda nezakonitosti upravo u načinu pribavljanja, pribavljanjem zakonom propisanim radnjama, ali na nezakonit način. Ilustrativno, reč je o dokazima kod čijeg je pribavljanja došlo do kršenja procedura pribavljanja, odnosno prekršena su prava učesnika u postupku tokom

pribavljanja tih dokaza. Drugim rečima, da u pribavljanju takvih dokaza nije došlo do kršenja procedura ili prava učesnika u postupku, ti bi dokazi bili zakoniti. Iz opisanih razloga, korišćenje relativno nezakonitih dokaza predstavlja blaže kršenje zakona u odnosu na korišćenje apsolutno nezakonitih dokaza. Razlog leži u tome što je naš zakonodavac propisivanjem zabrane mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, sile, pretnje, prinude, obmane, medicinskog zahvata i drugih sredstava kojima se utiče na volju ili iznuđuje priznanje ili neka druga izjava ili radnja od učesnika u postupku, izrazio društvenu osudu i u vezi sa tim zabranu primene ovih metoda u postupku, kao i da potvrdi dostignuto nivo zaštite ljudskih prava u domaćem krivičnom postupku.

Već iz kratkih opisa i karakteristika obeju vrsta nezakonitih dokaza očito je koliko ulogu u postupku ekskluzije tokom suđenja ima sudska praksa kroz, pre svega, utvrđivanje standarda, kriterijuma i ekscepcije za diferencijaciju dokaza po navedenom osnovu. U dosadašnjoj sudskoj praksi mnogo je kontroverzi povodom rešavanja ovakve vrste problema, pa i u međunarodnoj, a temelj istraživanja leži u proceni da li, uslovno rečeno, široko polje za procenu nezakonitosti dokaza koje je prepušteno sudu, ostavlja mogućnost za preovladavanje arbitrnosti i nedoslednosti sudske prakse tim povodom. Svakome ko sudi ili je sudio u krivičnim postupcima jasno je koliko je ovo pitanje značajno i delikatno i koliko je samo nepoznatih orijentira za pravilnu i standardnu orijentaciju donosioca sudskih odluka u dilemama o proceni zakonitosti nekog dokaza, pogotovo ovakve vrste.

Efikasnom rešavanju problema, svakako ne doprinosi aktuelna sudska praksa zasnovana na stavovima Vrhovnog suda Srbije, koja je u velikoj meri nedosledna i protivrečna, te svojim novijim protivrečnim odlukama, ne samo da menja nekadašnja, prilično jasno definisana pravila za ovu procenu, već se u konkretnim predmetima odluke veoma često donose faktičkom ocenom *ad hoc*, a ne uz većinsku pomoć principa i standarda za procenjivanje. U svakom slučaju, ekskluzijsko pravilo važi kao jedan od osnovnih principa krivičnog postupka. Njime se obezbeđuje jednakost oružja procesnih stranaka i ograničava dominacija državne vlasti nad pojedincem, najposle okrivljenim u postupku. Aktuelnost primene tog pravila najviše je vidljiva u neophodnosti postojanja procesnih alata kojima se kontroliše nezakonito postupanje državnih organa, organa postupka najpre, sa dokazima. U okolnostima nedovoljnog broja kvalitetnih dokaza, državna prinuda katkad pribegava primeni nedozvoljenih metoda, tako prelazeći granice dozvoljenog.

Sama ekskluzija ili izdvajanje nezakonitih dokaza sprovodi se u svakom slučaju, kada sud utvrdi da je reč o nezakonitom dokazu. Na osnovu odredaba čl. 84, st. 2. ZKP, on se izdvaja iz spisa, stavlja u poseban zapečaćeni omot i čuva kod sudije za prethodni postupak do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka, nakon čega se uništava, o čemu se sastavlja zapisnik. Prvi od

ovlašćenih, a s obzirom na fazu postupka, da postupi na ovaj način je sudija za prethodni postupak, koga na to ovlašćuju odredbe čl. 237. ZKP. On će, ako postoji razlog, po službenoj dužnosti ili na predlog stranaka i branioca doneti rešenje o izdvajanju zapisnika o preduzetim radnjama iz spisa odmah, a najkasnije do završetka istrage. Protiv ovog rešenja dozvoljena je posebna žalba. Po pravnosnažnosti rešenja, izdvojeni zapisnici se stavljaju u poseban zapečaćeni omot i čuvaju kod sudije za prethodni postupak, odvojeno od ostalih spisa i ne mogu se razgledati niti se mogu koristiti u postupku. Nakon pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka, izdvojeni zapisnici se uništavaju, o čemu se sačinjava poseban zapisnik. Na identičan način će postupiti i sudija za prethodni postupak posle završene istrage i u pogledu svih obaveštenja koja su, u smislu čl. 282, st. 1, t. 2. i st. 4. i čl. 288. ZKP, javnom tužiocu i policiji, dali građani, osim zapisnika iz čl. 289, st. 4. ZKP. Nakon njega i u sledećoj fazi postupka, na izdvajanje dokaza ovlašćeno je vanpretresno veće koje je nadležno za potvrđivanje optužnice, a ovo pravo crpi direktno iz odredaba čl. 227, st. 6. ZKP, na isti način kako to čini i sudija za prethodni postupak. Isto ovlašćenje ima i predsednik veća u fazi nazvanoj Priprema za glavni pretres, a propis koji ga na to upućuje jeste odredba čl. 346, st. 5. ZKP. Tokom glavnog pretresa, kada veće ne zaseda, pravo i mogućnost izdvajanja nezakonitih dokaza ima vanpretresno veće, a na pretresu veće koje sudi, sve to na osnovu čl. 407. ZKP.

Na ovom mestu treba postaviti pitanje šta je smisao ovakvog procesnog postupanja i da li je odista fizičko uklanjanje nezakonitih dokaza nužno i obavezno. Cilj izdvajanja je očit, a time se opravdano pojavljuje dilema neophodnosti, pa i njegove obaveznosti. Dakle, osnovna procesnopravna posledica ili sankcija, kako je to negde u ovom tekstu napisano, jeste da se na nezakonitom dokazu po zakonu ne može zasnivati odluka suda. To je u biti ekskluzije, a termin izdvajanje dokaza nema nužno svoju fizičku komponentu, već je pre u pitanju jasan i radikalni opis posledice, da bi se naglasio njen smisao. Fizičko izdvajanje dokaza iz spisa nema svoju procesnopravnu svrhu, osim tzv. procesne higijene, a svrha ekskluzije ostvaruje se u svakom slučaju, ako sud na nezakonitom dokazu ne zasnjuje svoju odluku i razloge za to obrazloži u razlozima presude. Neizdvajanje dokaza iz spisa ima i svoj praktičan efekat, jer drugostepeni sud u postupku provere razloga za neprihvatanje dokaza kao zakonitog ima efikasnu mogućnost trenutne provere uvidom u taj dokaz, jer se i fizički nalazi u spisu. Takođe, razlog koji se često navodi u predlaganju izdvajanja, da će sud ostankom nezakonitih dokaza u spisu biti pod sugestijom sadržine tog dokaza, bez ikakvog je smisla i osnova, jer je reč o sudiji koji sudi, visokoobrazovanom profesionalcu, za koga je isključena mogućnost da uprkos svesti o nezakonitosti nekog dokaza padne pod uticaj njegove sadržine i usled toga na tom dokazu zasnjuje svoju odluku. Pored toga, i sam zakonski

tekst odredbe čl. 84. ZKP ne ukazuje na obaveznost izdvajanja, jer bi u suprotnom, leksički tumačeno, u st. 2, gde je propisano izdvajanje, stajali termini koji znače neopozivu obavezu izdvajanja, a ne instruktivni termin da „se dokazi izdvajaju iz spisa“, što upućuje na fakultativnost postupka. Najčešće ovakav postupak služi prvostepenom sudu da proveri svoj stav o zakonitosti dokaza, a pre donošenja odluke o krivici. Tada, u cilju provere, praksa nas uči, prvostepeni sud donese rešenje o tome da je neki dokaz nezakonit i izdvoji ga iz spisa, na šta je dopuštena posebna žalba, pa putem odluke drugostepenog suda povodom žalbe na takvo rešenje faktički iskušava, proverava svoje stanoviše o nekom dokazu. Sa ovim je u vezi i novina iz Nacrta izmena i dopuna ZKP, gde se propisuje i pravo na žalbu na rešenje kojim se odbija izdvajanje dokaza, čime se ovo pitanje kao prejudicijelno, rešava već tokom suđenja i ne mora čekati svoj epilog u postupku po žalbi na presudu. Ovaj stav svojom sadržinom potvrđuje i odredba čl. 407, st. 4. ZKP. Dakle, ako na osnovu izvedenih dokaza veće prvostepenog suda smatra da nije bilo mesta izdvajanju dokaza, ono može do završetka dokaznog postupka opozvati rešenje o izdvajanju, protiv kojeg nije izjavljena žalba i odluči da se izdvojeni dokaz izvede. Kompozicija i smisao citiranog propisa ukazuje da je mnogo efikasnije i neuporedivo operativnije ove dokaze ostaviti u spisu, odnosno fizički ih ne izdvajati, jer je očito dovoljno na njima ne zasnivati svoju odluku. Naposletku, za neizdvajanje nezakonitih dokaza iz spisa, u postojećem zakonskom rešenju ne postoji pravna sankcija, a zasnivanje presude na dokazu na kome se po zakonu ne može zasnivati, predstavlja bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz čl. 438, st. 2, t. 1. ZKP, osim ako je, s obzirom na druge dokaze, očigledno da bi i bez tog dokaza bila donesena ista presuda.

U rešenju *de lege lata*, zasnivanje presude na nezakonitim dokazima relativnog je karaktera, iako i na taj način obezbeđuje zaštitu od upotrebe nezakonitih dokaza, putem posebnog žalbenog osnova. Ovakvo rešenje ipak nije dovoljna zaštita i predstavlja iznenađujuću promenu u odnosu na raniji ZKP iz 2001. godine, koji je opisanu povredu kvalifikovao kao apsolutno bitnu povredu postupka, a čemu se sada u Nacrtu zakonodavac osnovano vraća. Suština razlike između spomenutih povreda jeste to što se kod apsolutno bitnih povreda pretpostavlja da su one uticale na zakonitost presude, dok se kod relativno bitnih uticaj nezakonitih dokaza na zakonitost presude mora dokazati u svakom pojedinačnom slučaju i stoga predstavlja faktičko pitanje, što znači da se uzročna veza između povrede i presude ne pretpostavlja, već ona mora postojati.

Izuzev procesnih situacija koje su spomenute u prethodnim stavovima, izdvajanje dokaza je moguće i u drugostepenom postupku, pri čemu se postupak izdvajanja ne razlikuje bitno u odnosu na izdvajanje dokaza u prethodnima fazama postupka. Sudija izvestilac je ovlašćen, ukoliko utvrdi da se

u spisima nalaze zapisnici ili obaveštenja iz čl. 237, st. 1. i 3. ZKP, da donese rešenje o njihovom izdvajanju iz spisa. Jedina razlika u odnosu na izdvajanje dokaza u ranijim fazama jeste u tome što protiv rešenja sudije izvestioca nije dozvoljena posebna žalba. Po pravnosnažnosti rešenja, sudija izvestilac će takođe postupiti u skladu sa čl. 237, st. 2. i 3. ZKP. Sa druge strane, ukoliko se predloži dokaz koji je nezakonit, predsednik veća može odbiti takav predlog obrazloženim rešenjem. Protiv ovog rešenja nije dozvoljena žalba, za razliku od situacija kada predsednik veća odbija dokazni predlog za koji su učesnici u postupku znali u toku pripremnog ročišta, ali ga bez opravdanog razloga nisu predložili, koji je usmeren na dokazivanje činjenica koje nisu predmet dokazivanja ili se odnosi na činjenice koje se ne dokazuju, ili dokaznog predloga čije izvođenje je očigledno usmereno na odugovlačenje postupka. U tom slučaju, veće može povodom prigovora preinačiti to rešenje i odlučiti da se predloženi dokaz ipak izvede.

ZKP ostavlja mogućnost pobijanja pravnosnažnih sudskih odluka zbog upotrebe nezakonitih dokaza i putem vanrednog pravnog leka. Naime, prema čl. 485, st. 1, t. 1. ZKP, zahtev za zaštitu zakonitosti se može podneti ako je pravnosnažnom odlukom ili odlukom u postupku koji je prethodio njenom donošenju, između ostalog, povređen zakon, pri čemu povreda zakona postoji ako je pravnosnažnom odlukom ili u postupku koji je prethodio njenom donošenju povređena odredba krivičnog postupka ili ako je na činjenično stanje utvrđeno u pravnosnažnoj odluci pogrešno primenjen zakon. Navedena odredba, iako izričito ne propisuje nezakonitost dokaza kao razlog izjavljivanja zahteva za zaštitu zakonitosti, upućuje na učinjenu povredu odredaba krivičnog postupka, koja prema čl. 438, st. 2. ZKP postoji, ako se presuda zasniva na dokazu na kome se po odredbama ovog zakonika ne može zasnivati, osim ako je, s obzirom na druge dokaze, očigledno da bi i bez tog dokaza bila donesena ista presuda. Na temelju toga je i Vrhovni sud izgradio svoju praksu povodom korišćenja nezakonitih dokaza u predmetima za zaštitu zakonitosti, o čemu će biti više reči u narednom poglavlju, koje analizira nezakonite dokaze u domaćoj sudskoj praksi. Ovo je naročito značajno jer se kroz odluke Vrhovnog suda, ostvaruje ujednačenost sudske prakse povodom ovog delikatnog pitanja, uprkos tome što su joj dometi i kvalitet, u ovom trenutku veoma mali, a o čemu je već bilo dovoljno reći.

NEZAKONITI DOKAZI U NACRTU ZAKONA O IZMENAMA I DOPUNAMA ZKP

U uvodu ovoga rada više su puta pominjani zakonski osnovi za utvrđivanje nezakonitosti nekog dokaza, i spominjani i citirani zakonski članovi u Zakoniku o krivičnom postupku, koji to pitanje regulišu i propisuju uslove za ocenu i utvrđivanje. Polazište je svakako bilo u čl. 9. ZKP, kao propisu koji se temelji na odredbama Ustava RS kao i nizu međunarodnih akata, prvenstveno Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i Konvenciji protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka. Usled, dakle, uporišta za ovaj zakonski član, njihove standardnosti i nepromenljivosti, iluzija je očekivati da bi se i ovaj propis na ma koji način mogao promeniti, što se, naravno, i ne predlaže budućim izmenama. Zabrana nasilja i iznuđivanje iskaza, nasilnog uticaja na slobodu volje, odnosno iznuđivanje priznanja ili drugih pravno relevantnih izjava od okrivljenog ili drugih učesnika u postupku vekovni su pravni standard, koji bar u ovakvoj formi iz zakona pruža elementarnu zaštitu onima koji mogu biti žrtve opisanog postupanja.

Međutim, kod čl. 16. predložene su izmene koje su posledica faktičke promene enumeracije postojećih članova, ali i dodavanje jednog, u ovom radu pominjanog, pravila, a to je pravilo slobodnog dokazivanja, koje se deklaratorno navodi u izmenjenom čl. 16, st. 2, kada se propisuje da je pravo suda i ostalih državnih organa koji učestvuju u krivičnom postupku da ocenjuju postojanje ili nepostojanje činjenica u čemu nisu vezani niti ograničeni posebnim formalnim dokaznim pravilima. Ovo jeste odredba deklaratornog karaktera, ali je njenim propisivanjem istinski razvejana svaka sumnja u pogledu eventualnog postojanja bilo kakve vrste ograničenja u tom smislu, a kroz uvodni prikaz videlo se da je takvih bilo, mada ne u novija vremena.

Iza ovog novog čl. 16, propisan je potupno nov čl. 16a, koji u svemu zaslužuje pažnju i komentar. Prvi stav sadašnjeg čl. 16a istovetan je u osnovi ranijem čl. 16. ZKP, s tim što u nomotehničkom smislu izostaje nabranje svih propisa na koje se zakoniti dokazi oslanjaju, odnosno čijom povredom dokazi prikupljeni ili izvedeni postaju nezakoniti, da bi u sledećem stavu zakonodavac novelirao postojeće odredbe vezane za egzaktniji opis nezakoniti dokaza, navodeći da su to oni pribavljeni kršenjem odredbe čl. 9. ZKP i oni koji su pribavljeni povredom odredaba krivičnog postupka koje su izričito predviđene ovim zakonikom. No, ono što je novo u celoj zakonskoj deskripciji nezakonitih dokaza, jeste kristalno jasno uvođenje teorije „plodova otrovnog drveta“ u naše krivično zakonodavstvo, jer doslovno propisivanje da se sudske odluke ne mogu zasnivati ni na dokazima koji su proistekli iz dokaza navedenih u stavovima 1. i 2. istog člana, ne znači ništa drugo. Ovo je suštinski korak dalje u prihvatanju ove teorije, koja je u praktičnoj upotrebi već određeno

vreme, od stupanja na snagu aktuelnog procesnog zakonika i pokušaja uvođenja anglosaksonskog postupka, nedosledno, naravno, o čemu su mnogi pravni autoriteti već potrošili dosta mastila opisujući kako se mnogi karakteristični pravni instituti kontinentalnog prava nisu uklonili iz postojećeg zakonika, dok oni, navodno, inovativni nisu zaživeli, najpre zbog svoje funkcionalne neprimenjivosti u okolnostima postojeće pravne mešavine oba pravna kruga. U svakom slučaju, teorija „plodova otrovnog drveta“ prema našem mišljenju, iako nastala u anglosaksonskom pravu, nesporna je tekovina, pravni doseg oba pravna kruga u jednakoj meri, po svojoj prirodi izvorni izraz prava i pravednosti u postupanju kao i težnje za zaštitom, pre svega zakonitosti u postupanju, ali i neophodnoj protekciji osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Izmenе koje se odnose na temu nezakonitih dokaza izvršene su i u odredbama čl. 68. i 69. postojećeg Zakonika. Ovo je izvršeno na način da se, uz postojeća njegova prava, izmenama propisuju i nova prava. To su pravo da se služi jezikom i pismom koje razume i da ima pravo na prevođenje i tumačenje, pravo da mu na lični zahtev sud postavi branioca po službenoj dužnosti na teret budžetskih sredstava, ako prema svom imovinskom stanju okrivljeni ne može da snosi troškove za rad branioca, pravo da slobodno, nesmetano i poverljivo komunicira s braniocem, pravo da neposredno pre prvog saslušanja pročita krivičnu prijavu i zapisnik o uviđaju i nalaz i mišljenje veštaka i izvrši uvid u sve dokaze koji su od značaja za donošenje odluke o pritvoru. Sve ove izmene od direktnog su uticaja na zakonitost iskaza okrivljenog kao dokaza, zbog čega zaslužuju pažnju i osvrt na značaj njihove suštine. Osobito je važna izmena koja se odnosi na novu t. 5, da sud okrivljenom na lični zahtev postavi branioca po službenoj dužnosti na teret budžetskih sredstava, ako prema svom imovinskom stanju okrivljeni ne može da snosi troškove za rad branioca, jer je ovom novelom praktično okrivljenom data inicijativa da zatraži branioca po službenoj dužnosti, što otklanja mogućnost da mu ovaj bude nametnut od strane organa postupka, protivno njegovoj volji ili interesu. Takođe, i veoma značajno, izmenom čl. 69, u st. 2, propisuje se da je organ postupka dužan da preda pouku i pouči okrivljenog o ovim pravima i u pisanom obliku, što u značajnoj meri otklanja mogućnost propusta organa postupka u obaveštavanju okrivljenog o njegovim pravima, gde su neka, u sledećim redovima biće o tome detaljnije reči, uticala na zakonitost ovog iskaza kao dokaza u postupku.

Od početka primene aktuelnog ZKP, jedna od najvećih zamki u proceni nezakonitosti nekog dokaza bila je, i dalje jeste, odredba čl. 85, st. 3. ZKP koja se odnosi na davanje izričite izjave okrivljenog o tome da li će uzeti branioca po vlastitom izboru uz upozorenje da će mu se u protivnom postaviti branilac, u slučaju obavezne odbrane, po odredbama ZKP. U praksi, osobito prilikom prvog saslušanja koje se u pravilu vrši pred organima policije, onaj koji sprovodi saslušanje veoma često u zapisnik ne unese izričitu izjavu, već donese

rešenje kojim postavlja branioca po službenoj dužnosti, čemu se okrivljeni po pravilu ne protivi. U docnijem toku postupka, ovaj dominantno formalni propust postaje žalbeni argument, sa tumačenjem da nedostatak izričite izjave predstavlja apsolutno nezakonit dokaz i da se na sadržini takvog iskaza okrivljenog ne može zasnivati sudska odluka. U koncepcijskim lutanjima pozitivnog procesnog zakona i sudska praksa je nedosledna, pa su rešenja ovog problema zakonitosti nedosledna. Katkad je stav drugostepenih sudova u duhu anglosaksonskog prava i „pravila o isključenju dokaza“, u potpunosti formalnopravan, pa usled nedostatka izričite izjave okrivljenog, uprkos svim ostalim činjenicama, ovakav iskaz proglašavaju nezakonitim dokazom, a ponekad je u duhu kontinentalnog nasleđa i „dokazne zabrane“, uz kazuistički pristup, stav drugostepenih sudova da je reč o zakonitom dokazu, uz niz, po stavu autora, veoma razložnih i razumnih razloga u prilog takve odluke.

Upravo u cilju izbegavanja ove vrste procesne nedoumice, u zakonskom rešenju *de lege ferenda* predložena je izmena koja efikasno i funkcionalno rešava mogućnost nastanka ovog problema, tako što je postojeći čl. 69. ZKP izmenjen, pa je u Nacrtu izmena, u st. 2. navedeno da se pouka o pravima okrivljenog, navedena u st. 1, predaje uhapšenom u pisanom obliku prilikom hapšenja i on je može zadržati za vreme trajanja lišenja slobode, dok je čl. 85. izmenjen tako što je dodat novi st. 3, koji glasi da će pre prvog saslušanja organ postupka pitati okrivljenog da li je primio pisanu pouku o pravima iz čl. 68, st. 3. Zakona i da će se uveriti da li je okrivljeni tu pouku razumeo. Na ovaj nači je izbegnuta usmena pouka i davanje izričite izjave, te njeno izravno unošenje u zapisnik, a time i eventualna nezakonitost formalnog i relativnog karaktera, koja je predmet različitog i nedoslednog tumačenja. Naš je stav da je reč o važnoj noveli, koja je od velike vrednosti u rešavanju ovih svakodnevnih dilema u suđenju, gde i konkretnom prilikom ističemo kako je temelj za stanovište da je reč o relativno nezakonitom dokazu, upravo kazuistički pristup i sa tim u vezi ekstenzivno tumačenje značaja ovakvog propusta. Naime, ukoliko je okrivljeni prihvatio postavljenog branioca i bez izričite izjave tim povodom unete u zapisnik, otpočeo postupak svoje odbrane, dakle pročitao krivičnu prijavu, obavio sa braniocem poverljiv razgovor i u njegovo prisustvu dao svoj iskaz, potpisujući zapisnik o saslušanju bez ikakvih primedbi, onda je očigledno, i bez njegove izričite izjave u tom pogledu, da je prihvatio postavljenog branioca i da ne želi da izabere drugog.

Sledeća važna novela koja se odnosi na zakonitost dokaza je ona predložena čl. 43. Nacrta, i odnosi se na aktuelni čl. 88. ZKP. U njoj se propisuje da će, umesto da dato priznanje okrivljenog ima važnost ako nije u suprotnosti sa drugim dokazima, ono imati procesnu važnost ako je potkrepljeno drugim dokazima, s tim da se Nacrt koristi negativnim, dok se u ovom tekstu koristi pozitivan opis uslova, radi lakšeg objašnjenja. Razlog ovoj, samo naoko

„kozmetičkoj“ izmeni leži u tome da priznanje izvršenja krivičnog dela od strane okrivljenog ne postane krunski dokaz, dovoljan sam za sebe da se okrivljeni oglasi krivim, kako je to bilo više vekova unazad, a opisano je u uvodnom delu rada gde je bilo reči o tzv. zakonskom vrednovanju dokaza. Na ovaj način sud stiče obavezu da prikuplja i druge dokaze, o broju i kvalitetu ne treba spekulirati, jer je reč o faktičkom pitanju, koji će u svakom slučaju potvrditi dato priznanje, a time omogućiti i veći stepen pravednosti u suđenju. Inače, ova izmena je i u duhu povratka načela materijalne istine, za kojom se očigledno težilo u konceptijkom smislu.

U Nacrtu se predlažu i izmene čl. 89, 90. i 100. ZKP, koje se odnose na uvođenje prava okrivljenog, ukoliko ima branioca, da i on prisustvuje dokaznim radnjama suočenja, te prepoznavanja lica ili predmeta. Ovo bi značilo da je u obrnutom slučaju, ukoliko branilac ne prisustvuje navedenim radnjama ovaj dokaz apsolutno nezakonit, jer izmene Zakonika zahtevaju njegovo prisustvo, a ne samo obaveštavanje o tome da će ove radnje biti preduzete, naravno, ako se to čini u prethodnom postupku ili pod zakonskim uslovima van glavnog pretresa. Takođe, značajna je i izmena čl. 300. ZKP, u istom smislu, koja se odnosi na propisivanje obaveze javnog tužioca da na saslušanje okrivljenog pozove i branioca drugog, ili drugih okrivljenih u istom postupku. Prema aktuelnom zakonskom rešenju iz čl. 300. ova obaveza ne postoji, pa ograničenjem prava na prisustvo branioca i okrivljenog saslušanju drugih okrivljenih, odbrani se onemogućava provera istinitosti iskaza saslušanog, kao ni mogućnost suprotnog dokazivanja, pri čemu ovakav iskaz, sam za sebe može biti skoro jedini dokaz za krivicu okrivljenog čija odbrana ne prisustvuje saslušanju. Ovo osobito u okolnostima kada okrivljeni koji daje iskaz, prethodno dogovori zaključenje sporazuma o priznanju krivičnog dela, pa ga odmah nakon davanja iskaza i zaključi, pri čemu se u tim okolnostima krivični postupak protiv njega razdvaja, te više ne postoje procesne mogućnosti provere istinitosti njegovog iskaza od strane drugih okrivljenih.

Sledeća značajna izmena u pogledu teme rada je izmena iz čl. 65. Nacrta izmena Zakonika, u kome se navodi da se posle čl. 139. dodaje potpuno nov član 139a, nazvan „Dokazivanje fotografijom, tonskim, odnosno tonskim i optičkim snimkom“. Važnost izmene je u dugo očekivanom ozakonjenju postojeće sudske prakse koja se odnosi na korišćenje dokaza nastalih, odnosno pribavljenih, bez odluke organa postupka, odnosno suda, kojim se detaljno uređuje način pribavljanja i ocene fotografija, tonskih, odnosno tonskih i optičkih snimaka u krivičnom postupku. Osnov i smisao posebnog propisivanja ove dokazne radnje u ZKP je sve veći procesni značaj ovih dokaza koje su sačinila treća lica, u svojstvu dokaza u krivičnom postupku. U današnje vreme, veliki je broj sredstava, počev od mobilnih telefona i redom, kojima se može sačiniti optički ili audio zapis, što je posledica savremenih uslova života i intenzivnog

razvoja tehnike i tehnologije. Sa druge strane, kao što je već rečeno, postoji veoma neujednačena sudska praksa povodom korišćenja i ocene ovih dokaza u krivičnom postupku, a prvenstveno u pogledu njihove zakonitosti. Ova neujednačnost se kreće u spektru od neprihvatanja ovog dokaza kao zakonitog, jer nije pribavljen na osnovu naredbe i od strane državnih organa, do bezuslovnog prihvatanja, što znači bez provere uslova pod kojima je taj dokaz pribavljen. Upravo zbog toga, novela o kojoj je reč ima svoj pun značaj i smisao i veliku upotrebnu vrednost.

Članom 66. i 67. Nacrta zakona menjaju se čl. 141. i 142. ZKP, koji propisuju okolnosti uzimanja uzoraka biološkog porekla i uzoraka za forenzičko-genetičku analizu. Najvažnije izmene se odnose na preciziranje ovlašćenog lica koje vrši uzorkovanje kao i uslove za određivanje ove dokazne radnje. Dosta nedoumica u aktuelnom zakonskom rešenju izazivala je okolnost ko je ovlašćen da ove uzorke uzme, odnosno da li okolnost da uzorke nije uzeo zdravstveni radnik, kako je to aktuelno propisano, čini ovaj dokaz nezakonitim. S obzirom na to da se ovde radi o veoma prostom postupku, naš stav bio je da ga može obaviti i lice koje formalno nije zdravstveni radnik, ali poseduje određeno iskustvo tim povodom. Nacrt, pak, sa očiglednim saznanjem njegovih autora o problemu o kojem je reč, predviđa da to sada treba da bude stručna osoba, dakle i forenzičar, kriminalistički tehničar, koji po prirodi svoga posla i stečenog iskustva u njegovom obavljanju, ima potrebno zakonsko svojstvo.

Sledeća značajna izmena koja se odnosi na dokaze, odnosno njihovu zakonitost, odnosi se na čl. 143, st. 1. ZKP, i njome se jasno i izričito propisuje koji organi postupka mogu da odrede dokaznu radnju provere računa i sumnjivih transakcija, pa se određuje da su to javno tužilaštvo, odnosno sud. Do sada je postojala nedoumica ko je tačno ovlašćen za određivanje ove dokazne radnje, zbog čega je sudska praksa lutala tim povodom, sa pojedinim rešenjima da je za to u svakoj fazi postupka nadležan sud, pa je usledila i ova izmena, koja bi, kao i prethodne, trebalo da svojim sadržajem reši sve nedoumice tim povodom.

Veoma važna izmena predviđena je u čl. 70. i 71. Nacrta i odnosi se na čl. 156. u kome se posle st. 8. dodaje st. 9. koji glasi:

„Sudska odluka se ne može zasnivati na zapisniku o pretresanju stana i drugih prostorija, vozila i transportnih sredstava za sve vrste saobraćaja ili lica, ako je pretresanje obavljeno bez predaje naredbe, a nisu ispunjeni uslovi propisani st. 3. ovog člana ili je pretresanje sprovedeno bez prisustva svedoka, suprotno st. 7. ovog člana, odnosno bez naredbe suda, osim u slučajevima predviđenim čl. 158. i 159. ovog zakonika.”

Na ovaj način izvršene su izmene odredaba koje se odnose na dokaznu radnju pretresanja stana i drugih prostorija. Izmenom se definišu predmeti

pretresanja dodavanjem novih u vidu vozila i transportnih sredstava za sve vrste saobraćaja, praktično dodavanjem onih koji odavno postoje, ali nisu do sada zakonom spominjani, usled čega su se u sudskoj praksi javljali problemi ocene zakonitosti dokaza pribavljenih ovom radnjom i, još važnije, propisivanjem povreda odredaba o pretresanju stana i drugih prostorija koje dovode do nezakonitog dokaza. Ovde je nesumnjivo reč o apsolutno nezakonitim dokazima, gde bi stupanjem novela na pravnu snagu zauvek trebalo da bude rešena dilema zakonitosti. Dakle, propisani su strogo formalni uslovi, tačnije postupak, za ovu dokaznu radnju i svaka povreda propisane procedure dovodi do apsolutne nezakonitosti pribavljenog dokaza.

Nacrt zakona predviđa i novinu u čl. 237. ZKP, koja dopušta pravo na žalbu i povodom rešenja o odbijanju predloga za izdvajanje nezakonitih dokaza. Ova efikasna izmena omogućava da se pitanje zakonitosti nekog dokaza reši već tokom suđenja i da se ne mora čekati postupak po žalbi na presudu. Ovo je važno pitanje i ovakva inovacija je, može se reći, blagorodna za efikasnost suđenja i blagovremeno razrešenje jednog od centralnih prejudicijelnih pitanja koja se pojavljuju u suđenju. Do sada se, o tome je već bilo reči u radu, sud samo jednostrano bavio ovom temom u suđenju i donosio odluku kada usvaja predlog za izdvajanje, jer se samo po žalbi na njega mogao proveriti stav o zakonitosti tog dokaza, dok će ovom izmenom pitanje zakonitosti nekog dokaza biti celovito rešeno.

Može se reći kapitalna, predviđena je izmena čl. 173. Nacrta, za čl. 438. gde se posle t. 9. dodaje t. 9a, koja propisuje da je apsolutno bitna povreda odredaba krivičnog postupka kada se presuda zasniva na nezakonitom dokazu, na kome se po odredbama ovog zakonika ne može zasnivati. Važnost ove izmene u tome je što povećava zaštitu od upotrebe, korišćenja, nezakonitih dokaza, pa se ovakvo postupanje više ne relativizuje, kao u dosadašnjem rešenju, da se i pored jasne činjenice kako se odluka suda zasniva na nezakonitom dokazu, procenjuje da li bi i bez njega bila doneta ista odluka na osnovu preostalih, što predstavlja krajnji fakticitet, već se sankcioniše samo prisustvo nezakonitog dokaza u dokaznoj građi koja je osnov za odluku. Time se, doduše, delimično zanemaruje praksa Evropskog suda za ljudska prava, ali svakako u većoj meri od postojeće štiti prava okrivljenog u postupku, a najposle i zakonito postupanje sudova u odlučivanju o krivici. Ova izmena govori u prilog jasnijoj koncepciji ZKP, koju zakonodavac izmenama želi postići i u prilog je konzistentnosti svih odredaba koje regulišu oblast iz koje je tema rada. U dosadašnjem tekstu spominjana je ova odredba u sadašnjem zakonskom rešenju, pa je ocenjeno da na opisani način ne predstavlja dovoljnu zaštitu od primene nezakonitih dokaza. Uz izneto, izmene postojećeg čl. 451. ZKP takođe idu u prilog zaključku o potpunoj zaštiti od korišćenja nezakonitih dokaza u postupku, jer se izmenama drugostepeni sud obavezuje da ispituje

pobijanu presudu ne samo u delu koji se pobija žalbom, već, između ostalog, mora uvek po službenoj dužnosti ispitati da li postoji povreda odredaba krivičnog postupka iz čl. 438, st. 1, a to znači i povreda iz nove t. 9a, o tome da li se presuda zasniva na nezakonitim dokazima. Ovo znači da drugostepeni sud o ovome vodi računa po službenoj dužnosti.

Čl. 202. Nacrta dodat je novi vanredni pravni lek, Zahtev za ispitivanje zakonitosti pravnosnažne presude propisan čl. 494a, 494b. i 494v, što faktički predstavlja njegovo vraćanje iz perioda od pre 2001. godine, u tekst zakona. Odredbama čl. 494a. određeni su uslovi i razlozi za podnošenje zahteva, pa su kao jedan od njih navedene i povrede odredaba krivičnog postupka propisanih u čl. 438, st. 1. ovog zakonika, u koje spada i povreda iz nove t. 9a, kada se presuda zasniva na nezakonitom dokazu. Ovo rešenje je u skladu sa ostalim, iznetim u prethodnim stavovima, pa predstavlja dopunski vid zaštite, potpunu zaštitu od uticaja nezakonitih dokaza na konačnu odluku suda u krivičnom postupku. Sa opšteg aspekta, reč je o vanrednom pravnom leku od velikog značaja, sa pozicije suda, za ujednačavanje sudske prakse, pošto je odlučivanje o njemu u nadležnosti Vrhovnog suda Srbije.

Nabrojane i opisane izmene značajnije su od onih koje se odnose na problematiku nezakonitih dokaza i novih rešenja tim povodom koja nudi Nacrt izmena ZKP. Osim njih, postoje i druge izmene koje se odnose, pre svega, na način pribavljanja određenih dokaza, no one nisu posebno naglašene, zbog toga što je akcenat bio na isticanju onih koje su najvažnije u sistemskom smislu i koje svojim sadržajem ukazuju faktički na promenu koncepta Zakonika, njegovu orijentaciju u pravcu procesnih rešenja koja doktrinarno zastupa kontinentalno krivično procesno zakonodavstvo, kao i nastojanje da se propisivanjem novih instituta i dodatnom procesnom zaštitom postojećih u najvećoj meri osigura jedinstvena sudska praksa u ovoj oblasti.

NEZAKONITI DOKAZI U PRAKSI SUDOVA REPUBLIKE SRBIJE

U praksi instancionih sudova Republike Srbije, pre svih Vrhovnog i apelacionih, mnogo je odluka koje se odnose na rešavanje pitanja zakonitosti dokaza. Vrhovni sud Srbije ipak je, u skladu sa svojom nadležnošću, najmerodaviji za utvrđivanje pravnih shvatanja i ujednačavanja sudske prakse, zbog čega će i prikaz aktuelne prakse početi upravo kroz nekoliko pojedinačnih odluka, čija obrazloženja, doslovno preneti, ne samo da upućuju na postojeće stavove, već i na razloge koje je sud imao prilikom odlučivanja, tačnije zauzimanja tih stavova. Smatramo da je ovakav način interpretacije, zbog svoje

potpune autentičnosti, najpodesniji da se putem citiranja verodostojnih razloga čitalac upozna s argumentacijom koja je poslužila u zauzimanju stava i pravnog mišljenja onih koji su ovakvo stanovište zauzeli.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda Kzz 624/2022

Presudom Višeg suda okrivljeni su, oglašeni su krivim i to: okrivljeni AA, zbog produženog krivičnog dela primanje mita iz čl. 367, st. 2. u vezi sa čl. 61. KZ i osuđeni. Presudom Apelacionog suda žalbe su odbijene, a prvostepena presuda potvrđena.

Protiv navedenih pravnosnažnih presuda, zahteve za zaštitu zakonitosti su podneli Republički javni tužilac, zbog povreda zakona iz čl. 438, st. 2, t. 1. i t. 2. ZKP i branilac jednog od okrivljenih, zbog povreda zakona iz čl. 438, st. 2, t. 1; čl. 438, st. 1, t. 4. i čl. 439, t. 1–3. ZKP.

Ukazujući na povredu zakona iz čl. 438, st. 2, t. 1. ZKP, Republički javni tužilac i branilac okrivljenog u zahtevima za zaštitu zakonitosti ističu da se pobijana pravnosnažna presuda zasniva na dokazima na kojima se po odredbama Zakonika o krivičnom postupku ne može zasnivati i to na naredbi Višeg suda kojom je određeno sprovođenje posebne dokazne radnje tajno praćenje i snimanje prema osumnjičenom GG kao i na video-materijalu prikupljenom primenom ove posebne dokazne radnje, a bez kojih dokaza, koji su shodno odredbama čl. 16, st. 1. i čl. 84, st. 2. ZKP, morali biti izdvojeni iz spisa predmeta, ne bi bila doneta osuđujuća presuda. Prema stavu Republičkog javnog tužioca i odbrane, citirana naredba je nezakonita jer ne sadrži razloge koji bi opravdali postojanje osnova sumnje da je osumnjičeni GG izvršio ili pripremao izvršenje nekog od krivičnih dela iz čl. 162. ZKP, niti su dati razlozi koji opravdavaju neophodnost primene posebne dokazne radnje, odnosno koje su to okolnosti koje ukazuju da se na drugi način krivično delo ne bi moglo otkriti ili dokazati ili da je njihovo prikupljanje znatno otežano, pri čemu u naredbi nije opredeljeno ni to da li se tajnom praćenju i snimanju pristupa, jer postoje osnovi sumnje da je krivično delo izvršeno ili zbog toga što se priprema krivično delo za čije dokazivanje i otkrivanje mogu biti korišćene posebne dokazne radnje. Pored izloženog, prema navodima zahteva Republičkog javnog tužioca i branioca okrivljenog, citirana naredba ne sadrži ni zakonski naziv krivičnog dela za koje postoje osnovi sumnje da je izvršeno ili se priprema, a što je njen zakonski element, usled kojih nedostataka je ista suprotna odredbi čl. 172. u vezi sa čl. 161, st. 1. i 2. ZKP, te da su samim tim nezakoniti i dokazi proistekli na osnovu primene posebne dokazne radnje. U prilog izloženim zaključcima Republički javni tužilac i branilac se u zahtevima pozivaju na praksu Evropskog suda za ljudska prava koja ukazuje na to da se izostankom razloga u pogledu osnova sumnje i načela nužnosti i

proporcionalnosti narušava pravo pojedinca na privatni ili porodični život i ličnu prepisku – presuda Evropskog suda za ljudska prava *Roman Zaharov protiv Rusije* (predstavka br. 47143/06), *Kvasnica protiv Slovačke* (predstavka br. 72094/01) i *Uzun protiv Nemačke* (predstavka br. 35623/05). Iznete navode zahteva za zaštitu zakonitosti Republičkog javnog tužioca i branioca okrivljenog Vrhovni kasacioni sud ocenjuje kao neosnovane, iz sledećih razloga.

Sadržina naredbe o određivanju posebne dokazne radnje tajno praćenje i snimanje, propisana je u st. 2, čl. 172. ZKP, tako da je u naredbi neophodno označiti podatke o osumnjičenom, zakonski naziv krivičnog dela, razloge na kojima se zasniva sumnja, označenje prostorija, mesta ili prevoznog sredstva, ovlašćenje za ulazak i postavljanje tehničkih uređaja za snimanje, način sprovođenja i obim i trajanje posebne dokazne radnje. Iz spisa predmeta proizlazi da je posebna dokazna radnja tajno praćenje i snimanje preduzeta prema osumnjičenom GG na osnovu naredbe sudije za prethodni postupak Višeg suda donete na osnovu obrazloženog predloga Višeg javnog tužioca koji sadrži podatke o osumnjičenom, zakonsku numeraciju krivičnih dela, označenje prostorija, razloge na kojima se zasniva sumnja da je osumnjičeni izvršio i priprema izvršenje krivičnih dela obuhvaćenih čl. 162. ZKP, obrazložena operativna saznanja policije uz naznačenje cilja preduzimanja posebne dokazne radnje, odnosno ukazivanje na osnove iz čl. 172, st. 1, t. 1. i 2. ZKP. Po nalaženju ovog suda, navedena naredba sudije za prethodni postupak Višeg suda doneta je u svemu u skladu sa odredbom čl. 172. ZKP, pri čemu iz iste proizlazi da je dovoljno obrazložena i da sadrži sve elemente propisane odredbom čl. 172, st. 2. ZKP, a iz naredbe se jasno vidi iz kojih činjenica i okolnosti – operativna saznanja Sektora unutrašnje kontrole MUP RS, sudija za prethodni postupak izvodi zaključak da u toj fazi postupka postoje osnovi sumnje da osumnjičeni GG sa više NN lica, civila i policijskih i carinskih službenika na GP, izvršio i da priprema izvršenje krivičnih dela za koja se ova mera može odrediti te da je njeno preduzimanje neophodno radi obezbeđenja dokaza za krivično gonjenje čije bi prikupljanje na drugi način bilo znatno otežano.

Sledstveno navedenom, predmetna naredba sudije za prethodni postupak Višeg suda predstavlja zakonit dokaz kao i dokazi proistekli iz njene primene na kojima se presuda mogla zasnivati, a izostanak dovoljnih razloga suda za određivanje navedene posebne dokazne radnje, po nalaženju ovoga suda, predstavlja sopstvenu ocenu podnosilaca zahteva. Po nalaženju ovoga suda, krivična dela za koja postoje osnovi sumnje da su izvršena ili se priprema njihovo izvršenje u naredbi su opredeljena zakonskom numeracijom, te stoga okolnost što u naredbi nije naveden njihov zakonski naziv, nasuprot navodima zahteva Republičkog javnog tužioca i branioca okrivljenog, istu ne čini nezakonitim dokazom koji nije mogao biti korišćen u krivičnom postupku. Pored iznetog branilac okrivljenog kao razlog za nezakonitost materijala prikupljenog

primenom posebne dokazne radnje Tajno praćenje i snimanje ističe i činjenicu da je u konkretnom slučaju protekao rok od šest meseci od okončanja posebne dokazne radnje propisan odredbom čl. 163, st. 1. ZKP, u kom roku je nadležni javni tužilac trebalo da pokrene krivični postupak, imajući u vidu da je Tajno praćenje i snimanje okončano dana 6. 12. 2018. godine, a da je ovaj krivični postupak počeo dana 23. 7. 2021. godine, donošenjem Naredbe o sprovođenju istrage. Iznete navode zahteva za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog Vrhovni kasacioni sud ocenjuje kao neosnovane iz sledećih razloga: Odredbom čl. 163, st. 1. ZKP, propisano je da ako javni tužilac ne pokrene krivični postupak u roku od šest meseci od dana kada se upoznao sa materijalom prikupljenim korišćenjem posebnih dokaznih radnji ili ako izjavi da ga neće koristiti u postupku, odnosno da protiv osumnjičenog neće zahtevati vođenje postupka, sudija za prethodni postupak će doneti rešenje o uništenju prikupljenog materijala. Stavom 3. istog člana propisano je da, ako je pri preduzimanju posebnih dokaznih radnji postupljeno suprotno odredbama Zakonika ili naredbi organa postupka, na prikupljenim podacima se ne može zasnivati sudska odluka, a sa prikupljenim materijalom se postupa u skladu sa čl. 84, st. 3. Zakonika. Dakle, prema citiranoj zakonskoj odredbi rok od šest meseci iz st. 1, čl. 163. ZKP, počinje teći od dana kada se javni tužilac upoznao sa materijalom prikupljenim na osnovu sprovedenih posebnih dokaznih radnji (što je mogao učiniti tek po dostavljanju navedenog materijala), a ne od dana kada je trajanje posebne dokazne radnje okončano, kako se to ukazuje u zahtevu za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog. Shodno iznetom, kako iz spisa predmeta proizlazi da je video-zapis nastao primenom posebne dokazne radnje tajno praćenje i snimanje Višem javnom tužiocu dostavljen dana 24. 4. 2019. godine, uz izveštaj MUP RS Sektora unutrašnje kontrole, a da je Viši javni tužilac naredbu o sprovođenju istrage doneo dana 23. 7. 2019. godine, na koji način je pokrenuo krivični postupak, to proizlazi da je javni tužilac pokrenuo krivični postupak u okviru roka od šest meseci od dana kada mu je dostavljen, a kada je i upoznat sa materijalom prikupljenim korišćenjem posebne dokazne radnje tajno praćenje i snimanje po naredbi sudije za prethodni postupak Višeg suda od 4. 9. 2018. godine, te da su samim tim neosnovani navodi zahteva za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog kojima ukazuje na povredu zakona iz čl. 163. ZKP. Sledstveno iznetom, video-zapisi koji su nastali kao rezultat zakonito sprovedene posebne dokazne radnje tajno praćenje i snimanje u smislu čl. 171. i 172. ZKP, predstavljaju zakonite dokaze na kojima se presuda mogla zasnivati, zbog čega se suprotni navodi zahteva Republičkog javnog tužioca i branioca okrivljenog ocenjuju kao neosnovani. Nadalje, odbrana u zahtevu za zaštitu zakonitost ukazuje i na to da je prvostepeni sud ekstezivnim tumačenjem odredbe čl. 164. ZKP, koja se odnosi na slučajni nalaz, pogrešno zaključio da se materijal pribavljen po naredbi koja se odnosila na

osumnjičenog GG, mogao koristiti kao slučajni nalaz u krivičnom postupku vođenom protiv okrivljenog AA. Prema navodima zahteva u citiranoj naredbi sudije za prethodni postupak Višeg suda, navedeno je da se posebna dokazna radnja tajno praćenje i snimanje određuje prema osumnjičenom GG, radi otkrivanja kontakata i komunikacija osumnjičenog u službenim prostorijama UGP SGP, uz opisani način instaliranja tehničkih uređaja za tajni zvučni i optički nadzor u kabinama, koje koristi osumnjičeni, pa kako osumnjičeni GG u kritičnom periodu – dana 12. 9. 2018. godine i dana 13. 9. 2018. godine, kada je okrivljeni AA izvršio predmetno krivično delo, nije radio, odnosno nije bio prisutan u navedenim prostorijama, to je policija bez ovlašćenja vršila tajni nadzor i u tom periodu, što video-materijal pribavljen putem ove posebne dokazne radnje takođe čini nezakonitim dokazom, u vezi sa kojim navodima se odbrana poziva na presudu ovog suda Kzz 1379/2021 od 19. 1. 2022. godine.

Iznete navode zahteva za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog Vrhovni kasacioni sud ocenjuje kao neosnovane. Odredbom čl. 164. ZKP, propisano je da ako je preduzimanjem posebnih dokaznih radnji prikupljen materijal o krivičnom delu ili učiniocu koji nije bio obuhvaćen odlukom o određivanju posebnih dokaznih radnji, takav materijal se u postupku može koristiti ako se odnosi na krivično delo iz čl. 162. ZKP. Posebna dokazna radnja tajno praćenje i snimanje određena je prema osumnjičenom GG, na osnovu naredbe sudije za prethodni postupak Višeg suda, tako što bi se u službenim prostorijama UGP SGP Horgoš, na graničnom prelazu Horgoš, instalirala posebna oprema za tajni zvučni i optički nadzor u prostorijama ulaznih terminala označenih kroz sistem video-nadzora kao Horgoš – putnički ulaz, kabina za evidentiranje putničkog ulaza 4 i Horgoš – putnički ulaz, kabina za evidentiranje putničkog ulaza 3, koje koristi osumnjičeni. Dakle, u navedenoj naredbi o tajnom praćenju i snimanju donetoj u odnosu na osumnjičenog GG, navedeno je da će se ova posebna dokazna radnja izvršiti na način bliže opisan u naredbi u označenim službenim prostorijama, koje koristi osumnjičeni, ali ne i to da se tajno praćenje i snimanje može sprovesti samo onda kada je u njima prisutan osumnjičeni GG, pa samim tim nije bilo smetnji da se materijal prikupljen preduzimanjem posebne dokazne radnje koristi kao zakonit dokaz i u postupku protiv drugih lica koja nisu bila obuhvaćena odlukom o određivanju posebne dokazne radnje. Kako su službene prostorije navedene u predmetnoj naredbi pored osumnjičenog GG, na koga se naredba o trajnom praćenju i snimanju odnosila, koristili i drugi policijski službenici a među njima i okrivljeni AA, to se materijal prikupljen u odnosu na ovog okrivljenog ima smatrati slučajnim nalazom u smislu čl. 164. ZKP, koji nije u suprotnosti sa naredbom suda, niti sa odredbama ZKP. Sledstveno iznetom, materijal prikupljen primenom posebne dokazne radnje tajno praćenje i snimanje prema osumnjičenom GG mogao je biti korišćen kao zakonit dokaz u odnosu na okrivljenog AA, koji

nije bio obuhvaćen naredbom, zbog čega se suprotni navodi zahteva za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog ocenjuju kao neosnovani. Pri tome, po oceni Vrhovnog kasacionog suda, nije od značaja to što je u presudi ovog suda Kzz 1379/2021 od 19. 1. 2022. godine, na koju se ukazuje zahtevom odbrane, izražen stav da se materijal prikupljen preduzimanjem posebne dokazne radnje tajno praćenje i snimanje nije mogao koristiti i u postupku protiv drugih lica, kao zakonit dokaz, imajući u vidu da se u konkretnom slučaju ne radi o istoj činjeničnoj i pravnoj situaciji. Naime, u označenoj presudi ovoga suda, zauzet je stav da je pravilan zaključak nižestepenih sudova da se dokazi pribavljeni po osnovu posebne dokazne radnje ne mogu smatrati slučajnim nalazom u odnosu na okrivljene na koje se naredba nije odnosila u situaciji kada je u naredbi izričito navedeno da se posebna dokazna radnja tajno praćenje i snimanje sprovodi isključivo kada su u vozilu u kome je postavljen uređaj za snimanje, prisutni oni osumnjičeni prema kojima je određeno sprovođenje navedene posebne dokazne radnje, što u konkretnom slučaju nije u pitanju.

Nadalje, branilac ukazuje da je sud odlučne činjenice utvrđivao i na osnovu iskaza okrivljenih DD i ĐĐ datih pred Višim javnim tužiocem i presuda Višeg suda, kojima su ovi okrivljeni, na osnovu zaključenih sporazuma o priznanju krivičnih dela oglašeni krivim zbog izvršenja po jednog krivičnog dela davanje mita iz čl. 368, st. 1. KZ. Iz spisa predmeta proizlazi da je prvostepeni sud navedene presude izveo kao dokaz na glavnom pretresu, te su isti bili predmet ocene prvostepenog suda ali samo u pogledu formalnih uslova vezanih za te presude. Po nalaženju Vrhovnog kasacionog suda na osnovu navedenih presuda i odbrane okrivljenih datih pred Višim javnim tužiocem povodom zaključenih sporazuma o priznanju krivičnih dela, koje branilac smatra nezakonitim dokazima, nisu utvrđivane činjenice vezane za postojanje krivičnog dela zbog kojeg je okrivljeni oglašen krivim, već su ove činjenice utvrđene na osnovu prethodnih iskaza saoptuženih, datih pred javnim tužiocem pre nego što su pokrenuli postupak za zaključenje sporazuma o priznanju krivičnog dela. Imajući u vidu sve izloženo, Vrhovni kasacioni sud je, navode Republičkog javnog tužioca i branioca okrivljenog kojima se ukazuje na povredu zakona iz čl. 438, st. 2, t. 1. ZKP, ocenio kao neosnovane.

U ovoj odluci Vrhovni kasacioni sud je odlučio o zakonitosti više različitih dokaza, sa veoma detaljnim i sadržajnim obrazloženjem, pozivajući se i povezujući niz zakonskih odredbi koje propisuju oblasti iz kojih je odluka doneta. S obzirom na to da cilj ovog rada nije ocena iznetog pravnog stano- višta, već samo njegov prikaz radi boljeg razumevanja prethodnog teksta, treba ipak napomenuti da ova odluka predstavlja ne samo pravi primer kako bi po svim obrascima odluka Vrhovnog suda trebalo da izgleda, već primerom pokazuje i očit kazuistički pristup u oceni zakonitosti dokaza, immanentan kontinentalnom krugu, kome mi ne samo pravno, već i kulturološki pripadamo.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda Kzz 1075/2021

Presudom Višeg suda okrivljeni AA oglašen je krivim zbog krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246, st. 1. Krivičnog zakonika.

Presudom Apelacionog suda odbijena je kao neosnovana žalba branioca okrivljenog AA i prvostepena presuda, potvrđena.

Protiv navedenih pravnosnažnih presuda zahtev za zaštitu zakonitosti blagovremeno je podnela branilac okrivljenog zbog povrede zakona iz čl. 485, st. 1, t. 1. ZKP u vezi sa čl. 438, st. 2, t. 1. ZKP.

Zahtev za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog AA, advokata MA, je osnovan. Navodima zahteva za zaštitu zakonitosti, branilac okrivljenog AA ukazuje na bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz čl. 438, st. 2, t. 1. ZKP, isticanjem da su pobijane pravnosnaže presude zasnovane na dokazu na kome se po odredbama ZKP ne mogu zasnivati i to na zapisniku o pretresanju stana i drugih prostorija PU Kruševac, PS Varvarin PU 3621/19. od 24. 9. 2019. godine, koji je pribavljen na nezakonit način, tj. uz povredu čl. 156, st. 7. ZKP. Kao razlog nezakonitog pribavljanja navedenog zapisnika, za koji smatra da je trebalo da bude izdvojen iz spisa predmeta, branilac okrivljenog navodi da isti sadrži formalni nedostatak, jer nije potpisan od strane dva punoletna građanina, već samo jednog, kao svedoka, zbog čega se isti ne može koristiti kao dokaz u krivičnom postuku i na njemu se ne može zasnivati osuđujuća presuda.

Izneti navodi branioca okrivljenog u zahtevu za zaštitu zakonitosti su po oceni Vrhovnog kasacionog suda osnovani.

Odredba čl. 84, st. 1. ZKP propisuje da dokazi koji su pribavljeni protivno čl. 16, st. 1. ZKP (nezakoniti dokazi) ne mogu biti korišćeni u krivičnom postupku i ti dokazi se izdvajaju iz spisa, čuvaju i uništavaju na način propisan odredbom st. 2. istog člana. Članom 16, st. 1. ZKP, propisano je da se sudske odluke ne mogu zasnivati na dokazima koji su, neposredno ili posredno, sami po sebi ili prema načinu pribavljanja u suprotnosti sa Ustavom, ovim zakonom, drugim zakonom ili opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, osim u postupku koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza. Odredbom čl. 156, st. 7. ZKP propisano je da pre-tresanju prisustvuju dva punoletna građanina kao svedoci koji će se pre početka pretresanja upozoriti da paze na tok pretresanja, kao i da imaju pravo da pre potpisivanja zapisnika o pretresanju stave svoje prigovore na verodostojnost sadržine zapisnika. Ako su ispunjeni uslovi iz st. 3. ovog člana, pretresanje se može preduzeti i bez prisustva svedoka. Iz spisa proizilazi da je pretres stana izvršen na osnovu čl. 157, st. 4. i čl. 158, st. 3. ZKP i to u prisustvu samo jednog svedoka, iako prema citiranoj odredbi čl. 156, st. 7. ZKP pretresanju

stana moraju da prisustvuju dva punoletna građanina kao svedoci. Kako u konkretnom slučaju nisu ispunjeni uslovi za eventualni pretres u prisustvu samo jednog svedoka, ili bez svedoka, propisani čl. 157, st. 3. ZKP – ako se pretpostavlja oružani otpor ili druga vrsta nasilja ili ako se očigledno priprema ili je otpočelo uništavanje tragova krivičnog dela ili predmeta važnih za postupak ili je držalac stana i drugih prostorija nedostupan, Vrhovni kasacioni sud nalazi da je predmetni zapisnik o pretresu stana i drugih prostorija, nezakonit dokaz. Pored toga, potvrda o oduzetim predmetima i drugi dokazi proistekli iz nezakonitog dokaza – zapisnika o pretresanju stana od 24. 9. 2019. godine, takođe se smatraju nezakonitim, što se u konkretnom slučaju može primeniti i na odbranu okrivljenog, na kojoj je prema navodima drugostepenog suda zasnovana osuđujuća presuda, a koju je pri tome sud prihvatio samo u delu u kome pogoduje navodima optužnog akta, iz razloga što se prema oceni Vrhovnog kasacionog suda, okrivljeni u svojoj odbrani izjašnjavao upravo na okolnosti tog dokaza. Iz iznetih razloga, Vrhovni kasacioni sud je usvojio zahtev za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog.

Principijelno, ne upuštajući se u ispravnost odluke i bez iznošenja stava tim povodom u ovoj napomeni, mišljenje je da je upravo iz razloga iznetih u napomeni za prethodni pravni stav, u ovome izostalo detaljnije obrazloženje. Naime, obrazloženje dato u prethodnom stavu tek je za nijansu opširnije od sentence, koja suštinski predstavlja kratku misao kojom se izražava, u konkretnom slučaju, stručni stav o nekom pravnom pitanju. Mišljenje je da u konkretnom slučaju nedostaje obrazloženje, ali ne kao citiranje propisa, jer je to sadržano, već kao navođenje razloga zašto se radi o apsolutno nezakonitom dokazu, pa usled toga nema mesta kazuističkom pristupu. Osim toga, nedostaje detaljnije obrazloženje za primenu teorije o „plodovima otrovnog drveta“, osobito zbog toga što ona još uvek nije kodifikovana, pa je neophodno da sud koji je primenjuje detaljno navede razloge zašto to čini.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda Kzz 885/2022

Presudom Višeg suda, okrivljeni I. M., D. S. i A. S., oglaseni su krivim zbog po jednog krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246, st. 1. KZ i osuđeni.

Presudom Apelacionog suda, usvajanjem žalbi okrivljenih i njihovih branilaca, preinačena je prvostepena presuda u delu odluke o kaznama.

Zahtev za zaštitu zakonitosti izjavili su branioci okrivljenih, između ostalih razloga i iz razloga iz čl. 438, st. 2, t. 1, sa predlogom da Vrhovni kasacioni sud ukine obe pobijane presude i predmet vrati prvostepenom sudu na ponovno suđenje. Ukazujući na povredu zakona iz čl. 438, st. 2, t. 1. ZKP,

branioci su u zahtevima za zaštitu zakonitosti istakli da se pobijana pravno-snažna presuda zasniva na dokazu na kome se prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku ne može zasnivati i to na zapisniku o saslušanju jedne od okrivljenih sačinjenom od strane pripadnika PU, koji je kao nezakonit dokaz morao biti izdvojen iz spisa predmeta. Prema navodima zahteva navedeni zapisnik ne sadrži poziv okrivljenoj da se izričito izjasni o tome da li će uzeti branioca po svom izboru, uz upozorenje da će joj, ako to ne učini, biti postavljen branilac po službenoj dužnosti, kao ni izjašnjenje okrivljene o tome da li će uzeti branioca po svom izboru, kako je to propisano imperativnom odredbom čl. 85, st. 3. ZKP. Pri tome se, prema stavu odbrane, upozorenjem i izjašnjenjem osumnjičene u smislu čl. 85, st. 3. ZKP, ne može smatrati upozorenje koje je okrivljenoj dato u smislu čl. 68. ZKP na predmetnom zapisniku – „da ima pravo da se brani sama ili uz stručnu pomoć branioca u skladu sa odredbama ZKP“, kao ni naknadno izjašnjenje okrivljene – „da razume svoja prava i da je saglasna da je brani branilac koji joj je dodeljen po službenoj dužnosti“, jer „davanje“ upozorenja u smislu čl. 68. ZKP, ne može predstavljati razlog koji isključuje obavezu organa postupka da postupi u skladu sa odredbom čl. 85, st. 3. ZKP. Branioci okrivljenog I. M. u vezi sa napred iznetim, ukazuju na presude Vrhovnog kasacionog suda Kzz 1104/2018, od 7. 11. 2018. godine, Kzz 791/2019, od 12. 9. 2019. godine, Kzz 453/2020, od 17. 6. 2020. godine i Kzz 1141/2020, od 28. 10. 2020. godine u kojima je zauzet stav da je odredba čl. 85, st. 3. ZKP imperativne prirode zbog čega zapisnik, koji ne sadrži izričito izjašnjenje okrivljenog o tome da li će uzeti branioca po svom izboru, predstavlja nezakonit dokaz na kome se ne može zasnivati presuda. Iznete navode zahteva za zaštitu zakonitosti branilaca okrivljenih, Vrhovni kasacioni sud ocenjuje kao neosnovane. Vrhovni kasacioni sud nalazi da stoji činjenica da u zapisniku o saslušanju okrivljene, u svojstvu osumnjičene, sačinjenom pred ovlašćenim službenim licima PU, nije konstatovano upozorenje okrivljenoj i njena izjava o prisustvu branioca u smislu čl. 85, st. 3. ZKP, što podrazumeva njeno izričito izjašnjenje u pogledu prava na angažovanje branioca. Međutim, po nalaženju ovoga suda, to po automatizmu ne znači da upozorenje organa postupka u konkretnom slučaju i izjašnjenje okrivljene ne ispunjavaju standard propisan odredbom čl. 85, st. 3. ZKP, ukoliko na zapisniku o saslušanju osumnjičene izričito nije navedeno da se radi o upozorenju i izjavi okrivljene u smislu navedene zakonske odredbe. Stoga, u svakom konkretnom slučaju, ukoliko upozorenje dato okrivljenom i njegovo izjašnjenje o prisustvu branioca iz čl. 85, st. 3. ZKP, izričito nije konstatovano u zapisniku o saslušanju okrivljenog, s pozivanjem na navedenu zakonsku normu, sud procenjuje da li upozorenje organa postupka i izjašnjenje okrivljenog ispunjavaju standard propisan odredbom čl. 85, st. 3. ZKP, a od koje procene suda zavisi da li zapisnik o saslušanju okrivljenog predstavlja zakonit ili nezakonit dokaz.

Prema stavu Evropskog suda za ljudska prava iznetom u presudi u predmetu *Almaši protiv Srbije* od 8. 10. 2019. godine (br. predstavke 21388/15) pravičnost krivičnog postupka nije ugrožena ukoliko ne postoje relevantni i dovoljni razlozi za nadjačanje ili ometanje želje okrivljenog u pogledu njegovog izbora pravnog zastupanja. Stoga se, po nalaženju tog suda, bez obzira na činjenicu što u zapisniku o saslušanju okrivljenog nema izričite izjave okrivljenog o tome da li je želeo da angažuje zastupnika lično ili je umesto toga bio voljan da prihvati advokata imenovanog od strane države, smatra da je okrivljeni jasno prihvatio postavljenog branioca o čemu svedoči njegova saradnja sa tim advokatom, spremnost da dâ izjavu u njegovom prisustvu i odsustvu bilo kakvih primedbi, i da sledstveno iznetom okrivljeni nije bio ograničen u svom slobodnom izboru branioca. U konkretnom slučaju okrivljena A. S. je pre davanja iskaza u predistražnom postupku, od strane ovlašćenih službenih lica policije poučena o pravima iz čl. 68. ZKP, a između ostalog i o pravu da se brani uz stručnu pomoć branioca u skladu sa odredbama ZKP, što podrazumeva mogućnost da uzme branioca po svom izboru, ili, ukoliko ga ne izabere da se brani uz pomoć branioca po službenoj dužnosti, kao i da njenom saslušanju prisustvuje branilac, pa se okrivljena izričito izjasnila da je razumela svoja prava i da je saglasna da je brani branilac koji joj je dodeljen po službenoj dužnosti, sa kojim je obavila poverljiv razgovor, nakon čega je dala svoj iskaz i zapisnik o saslušanju potpisala bez primedbi.

Stoga je, po oceni ovoga suda, izjava okrivljene da je „saglasna da je brani branilac koji joj je dodeljen po službenoj dužnosti“ data povodom navedenih upozorenja organa postupka, a pored ostalog i o pravu na branioca, sadrži izričitu odluku okrivljene da ne želi da angažuje branioca, odnosno odluku da se brani uz stručnu pomoć branioca po službenoj dužnosti. Vrhovni kasacioni sud nalazi da to što je izjava okrivljene o prisustvu branioca data i na zapisniku konstatovana na napred navedeni način, a ne rečima „izričito se izjašnjavam“, kako je to propisano odredbom čl. 85, st. 3. ZKP, ne znači da okrivljena nije iskazala volju da ne želi da angažuje branioca i da je njena izričita odluka da je brani branilac po službenoj dužnosti. U vezi sa napred izloženim, Vrhovni kasacioni sud nalazi da za odlučivanje u konkretnom slučaju nije od značaja što je u presudama ovoga suda na koje se ukazuje u zahtevima branilaca okrivljenog I. M. izražen stav da zapisnik koji ne sadrži upozorenje okrivljenom i izričito izjašnjenje okrivljenog o tome da li će uzeti branioca po svom izboru u smislu čl. 85, st. 3. ZKP, predstavlja nezakonit dokaz na kome se ne može zasnivati presuda, shodno odredbi čl. 85, st. 5. ZKP. Ovo iz razloga jer je, nakon donošenja citiranih presuda ovog suda, Vrhovni kasacioni sud zauzeo pravno shvatanje prema kome zapisnik o saslušanju osumnjičenog (u razmatranoj situaciji sačinjen u smislu čl. 289, st. 4. ZKP), ukoliko osumnjičeni nije upozoren i nije se izjasnio u smislu čl. 85,

st. 3. ZKP, predstavlja u načelu nezakonit dokaz na kome se u smislu čl. 85, st. 5. ZKP, presuda ne može zasnivati i da stoga, u svakom konkretnom slučaju treba proceniti da li upozorenje dato okrivljenom i njegovo izjašnjenje o prisustvu branioca na zapisniku, ispunjava standard upozorenja koji odgovara uslovima iz čl. 85, st. 3. ZKP. Kako je u konkretnom slučaju ocenjeno da upozorenje okrivljenoj i njeno izjašnjenje o prisustvu branioca ispunjavaju standard propisan čl. 85, st. 3. ZKP, to navedeni zapisnik o saslušanju okrivljene predstavlja zakonit dokaz koji je mogao biti korišćen u krivičnom postupku. Iz iznetih razloga, Vrhovni kasacioni sud je navode zahteva branilaca okrivljenih kojima se ukazuje na povredu zakona iz čl. 438, st. 2, t. 1. ZKP, ocenio kao neosnovane.

U zahtevu za zaštitu zakonitosti branioca jednog od okrivljenih, takođe se ukazuje na povredu zakona iz čl. 438, st. 2, t. 1. ZKP, navodima da potvrda o privremeno oduzetim predmetima PU, na ime dvoje okrivljenih od 15. 8. 2019. godine predstavlja nezakonit dokaz, kao i svi dokazi koji su proistekli iz iste. Prema navodima zahteva, ovlašćena službena lica u konkretnom slučaju su postupala suprotno svojim ovlašćenjima iz čl. 286, st. 2. ZKP, jer nisu sačinili službenu belešku ili zapisnik o radnjama preduzetim prema okrivljenom D. S., koje se odnose na pregled lica, niti su u roku od 24 časa o istim obavestili javnog tužioca. U vezi sa iznetim, branilac ukazuje da je identičan pravni stav zauzet u presudi Vrhovnog kasacionog suda Kzz 350/22, od 24. 2. 2022. godine. Pored iznetog, prema stavu odbrane okrivljenog, radnja zavlacenja ruku u donji veš okrivljenog, ne može se smatrati radnjom pregleda lica već upravo pretresom lica, za koji važi odredba čl. 159. ZKP, što potvrdu o privremeno oduzetim predmetima od ovog okrivljenog takođe čini nezakonitim dokazom. Iznete navode zahteva za zaštitu zakonitosti Vrhovni kasacioni sud ocenjuje kao neosnovane.

Odredbom čl. 286, st. 1. ZKP, propisano je da ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, policija je dužna da preduzme potrebne mere da se pronade učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da prikupi sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka. Stavom 2. istog člana, između ostalog, propisano je da u cilju ispunjenja dužnosti iz st. 1. tog člana, policija može da izvrši potreban pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga i da će se o činjenicama i okolnostima koje su utvrđene prilikom preduzimanja pojedinih radnji, a mogu biti od interesa za krivični postupak kao i o predmetima pronađenim i oduzetim, sastaviti zapisnik ili službena beleška. Stavom 4. istog člana propisano je da o preduzimanju mera i radnji iz st. 2. i 3. tog člana policija odmah, a najkasnije u roku od 24 časa nakon preduzimanja, obaveštava javnog tužioca. Prema odredbi

čl. 97. Zakona o policiji, policijski službenik je ovlašćen da zaustavi i izvrši pregled lica, predmeta koje lice nosi sa sobom i saobraćajnog sredstva i to: kada lice treba dovesti, kada je to neophodno radi pronalaska predmeta podobnih za napad ili samopovređivanje, kada preduzima mere traganja za licima i predmetima i kada preduzima druge mere i radnje u skladu sa ZKP, te da prilikom zaustavljanja, policijski službenik pre nego što pristupi pregledu iz st. 1. tog člana, saopštava licu da li je zaustavljeno radi vršenja pretresa ili zbog preventivne kontrole, zbog njegovog ili tuđeg prekršaja ili krivičnog dela, ili iz drugog bezbednosnog razloga, kao i da se pregledom lica u smislu st. 1. tog člana smatra uvid u sadržaj odeće i obuće.

Iz spisa predmeta – iskaza ovlašćenog službenog lica policije proizlazi da je dana 15. 8. 2019. godine izvršen pregled lica – okrivljenog, kada je u njegovom donjem vešu u predelu kaiša pronađen paket upakovan u najlon kesu u kojoj se nalazila opojna droga heroin, koji predmet je od okrivljenog oduzet uz potvrdu o privremeno oduzetim predmetima, nakon čega je istog dana – 15. 8. 2019. godine u 21:30 časova, po odobrenju Višeg javnog tužioca, doneto rešenje o zadržavanju okrivljenog, te da je zbog predmetnog događaja dana 16. 8. 2019. godine podneta krivična prijava Višem javnom tužiocu. Na navedeni način ovlašćena službena lica policije su u roku od 24 časa od kada je izvršena službena radnja pregleda lica i privremenog oduzimanja predmeta, koje branilac okrivljenog smatra nezakonitom, o istim obavestila Višeg javnog tužioca, i podneli krivičnu prijavu čime je postupljeno u skladu sa čl. 286, st. 4. ZKP. Pored iznetog, Vrhovni kasacioni sud nalazi, a nasuprot navodima zahteva branioca okrivljenog, da je u konkretnom slučaju preduzeta radnja pregleda, a ne pretresanja lica, s obzirom na to da je predmet izvršenja krivičnog dela pronađen u garderobi okrivljenog vršenjem uvida u sadržaj iste, kako je to utvrđeno na osnovu iskaza svedoka, ovlašćenog službenog lica policije, a u skladu sa odredbom čl. 97, st. 1. ZKP, pri čemu je i u potvrdi o privremeno oduzetim predmetima konstatovano da su predmeti pod rednim brojevima od 8 do 11 pronađeni prilikom pregleda DS. U vezi sa napred iznetim, Vrhovni kasacioni sud je imao u vidu presudu ovoga suda Kzz 350/22 od 24. 5. 2022. godine nalazeći da je ista bez značaja za odlučivanje u konkretnom slučaju, jer je u navedenoj presudi zauzet stav da je potvrda o privremeno oduzetim predmetima nezakonit dokaz u situaciji kada policija nije postupila u skladu sa čl. 286, st. 4. ZKP, što ovde nije u pitanju. Prema tome, potvrda o privremeno oduzetim predmetima od 15. 8. 2019. godine pribavljena je u svemu u skladu sa odredbom čl. 286. ZKP, te ista ne predstavlja nezakonit dokaz u smislu navoda zahteva, pa s tim u vezi ni ostali dokazi zasnovani na potvrdi o privremeno oduzetim predmetima ne predstavljaju nezakonite dokaze na kojima se sudska odluka ne može zasnivati. Iz iznetih razloga, ocenjeni su kao neosnovani navodi zahteva branioca, kojima se ukazuje na povredu zakona iz čl. 438,

st. 2, t. 1. ZKP. U zahtevu za zaštitu zakonitosti istog branioca okrivljenog navodi se i to da je okrivljeni u trenutku kada su mu predmeti privremeno oduzeti bio lišen slobode i osumnjičen zbog krivičnog dela za koje je prema zaprećenju kazni odbrana obavezna, te da je samim tim morao biti upozoren o pravima iz čl. 68. i čl. 69. ZKP, dakle i o pravu na branioca, koji mu je morao biti postavljen. Vrhovni kasacioni sud iznete navode zahteva branioca okrivljenog, kojima u suštini ukazuje na povredu zakona iz čl. 74. ZKP, ocenjuje kao neosnovane. Prema odredbi čl. 74, st. 1, t. 3. ZKP, okrivljeni mora imati branioca ako je zadržan ili mu je zabranjeno da napušta stan ili je pritvoren – od lišenja slobode pa do pravnosnažnosti rešenja o ukidanju mere.

Odredba čl. 294, st. 5. ZKP propisuje da osumnjičeni mora imati branioca čim organ postupka iz st. 2. tog člana donese rešenje o zadržavanju. Dakle, ZKP propisuje obaveznu odbranu tek od momenta donošenja rešenja o zadržavanju, koje je u odnosu na okrivljenog doneto dana 15. 8. 2019. godine u 21:30 časova, u kom rešenju je konstatovano da su osumnjičenom predložena prava iz čl. 69, st. 1. ZKP, a između ostalog i pravo da se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca, te da je okrivljeni obezbedio branioca, advokata. Kako okrivljeni u vreme kada su od njega predmeti privremeno oduzeti nije bio lišen slobode u smislu u kome Zakonik o krivičnom postupku propisuje obaveznu odbranu, već mu je kretanje bilo privremeno ograničeno od strane ovlašćenih službenih lica policije, te je shodno tome imao svojstvo građanina, kako je to i označeno u predmetnoj potvrdi, to, nije morao imati branioca, budući da je lišen slobode nakon privremenog oduzimanja predmeta – dana 15. 8. 2019. godine u 21:30 časova kada je i zadržan, a od kog trenutka je odbrana obavezna u smislu citiranih odredaba ZKP.

Iz iznetih razloga, Vrhovni kasacioni sud je ocenio kao neosnovane navode zahteva za zaštitu zakonitosti ovog branioca da je na štetu okrivljenog učinjena povreda zakona iz čl. 74. ZKP.

Prezentovana odluka sadrži sve elemente koje treba da ima odluka Vrhovnog suda tog karaktera. Na jasan i obrazložen način uspostavlja sudsku praksu putem celovito iznetog pravnog shvatanja potkrepljenog zakonskim propisima koji regulišu oblast o kojoj je reč, uz neophodno obrazloženje iz kog razloga sud ne prihvata primenu pravnog stanovišta iz odluke istog suda na koju se poziva jedan od podnosilaca. Na ovakav način obrazložene su sve nejasnoće i eventualne nedoumice koje bi sudovi nižeg stepena mogli imati u praktičnoj primeni ovog stanovišta tokom budućeg odlučivanja. Zbog toga, ona može poslužiti kao obrazac za stvaranje sudske prakse od strane, pre svih, Vrhovnog suda Srbije.

Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu KŽ1.340/24

Pobijanom presudom okrivljeni je oglašen krivim što je u vremenu, na način i mestu navedenom u izreci izvršio jedno krivično delo nasilje u porodici iz čl. 194, st. 3. u vezi sa st. 1. KZ i jedno krivično delo nasilje u porodici iz čl. 194, st. 2. u vezi sa st. 1. KZ.

Žalbu protiv ove presude izjavio je i branilac okrivljenog iz svih zakonom dopuštenih razloga sa predlogom da drugostepeni sud žalbu usvoji i pobijanu presudu preinači tako što će okrivljenog osloboditi od optužbe.

Branilac okrivljenog je u svojoj žalbi naveo da se pobijana presuda zasniva na dokazima na kojima se ne može zasnivati, dakle, da se ne zasniva na iskazima svedoka oštećenih, već na iskazima lica voditelja slučaja CSR i ordinirajućeg lekara u ambulanti Hitne medicinske pomoći, koji imaju posredna saznanja o događaju i koji su ta saznanja dobili navodno od oštećenih. Istovremeno, kako to žalba ukazuje, prvostepeni sud nije odluku zasnovao na dokumentaciji prikupljenoj u prekrivičnom postupku, iako je u tu dokumentaciju izvršio uvid, svestan da se na ovim dokazima ne može zasnovati sudska odluka budući da sadržina ovih dokaza nije nastala na osnovu neposrednog opažanja policijskih službenika. Imajući u vidu ovu komparaciju zaključuje da je u pogledu ove dve grupe svedoka istovetna situacija odnosno da se radi o istovetnim dokazima, što opravdava stav da se ni na jednom od tih dokaza ne može zasnovati odluka suda o krivici.

Što se tiče žalbenog navoda oko izostanka ispitivanja maloletnog u svojstvu svedoka oštećenog, ovaj se svedok, vidljivo je to iz zapisnika o ispitivanju u OJT od 9. 10. 2022. godine, koristio privilegijom koju uživa kao blisko lice, srodnik okrivljenog, njegov sin, u skladu sa odredbama čl. 94, st. 1, t. 2. ZKP. Osim toga, iz pisanog nalaza i mišljenja veštaka specijaliste med. psihologije jasno je vidljivo da oštećeni nije sposoban da bude validan svedok jer su njegove sposobnosti razumevanja pravosudnog konteksta ograničene, baš kao i sposobnost predviđanja posledica iskaza koji bi dao u svojstvu svedoka. Takođe i drugi svedok je prihvatio blagodet nesvedočenja u skladu sa odredbama čl. 94, st. 1, t. 1. ZKP, kao vanbračna supruga okrivljenog i nije svedočila tokom suđenja.

U skladu sa navedenim u prethodnom stavu očigledno su oba, i jedina svedoka očevica, a uz to i oštećeni, koristili svoje zakonsko pravo, zbog čega i nisu mogli biti ispitani tokom postupka. Međutim, ova okolnost koja je u celosti u skladu sa zakonom, nije i ne može biti razlog da okrivljeni bude eksculpiran krivične odgovornosti po osnovu toga što jedini svedoci očevici tokom suđenja nisu ispitani u svojstvu svedoka. Povodom ovakve procesne situacije, prvostepeni sud je na dozvoljen i zakonom utvrđen način ispitao svedoke koji imaju saznanja o događaju i to one svedoke koji su ujedno i stručna

lica u svojim oblastima, usko vezanim za sam događaj i njegove posledice i koji u okviru pružanja stručnih usluga i obavljanja svojih redovnih poslova imaju obavezu da ispituju lica kao što su oštećena o događaju iz koga su proistekle okolnosti koje su stručni domen ovih svedoka. Konkretno, svedok iz Centra za socijalni rad koji je u svojstvu ovlašćenog radnika centra, a u skladu sa Zakonom o maloletnim učinocima krivičnog dela i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, ispitao maloletnog oštećenog u prostorijama OJT, ali ne kao organ postupka odnosno otkrivanja krivičnog dela i njegovog učinioca, već kao stručno lice zaposleno u Centru za socijalni rad ovlašćena kao voditelj slučaja pred ovim centrom, u okvirima svoje nadležnosti i za potrebe izrede Nalaza i stručnog mišljenja CSR povodom događaja o kojem se sudi. Naposletku, ovaj svedok je i autor Nalaza i stručnog mišljenja Centra za socijalni rad od 18. 10. 2022. godine, nastao tokom postupka, a nakon ispitivanja o oboje oštećenih, koji je, takođe kao dokaz, izveden tokom suđenja i na kome se zasniva sudska odluka. Suštinski, reč je o stručnom licu koje je saznanja dobilo u obavljanju stručnih poslova i usluga koje pruža Centar za socijalni rad ugroženim članovima nekog porodičnog domaćinstva, zbog čega je zakonitost ovog dokaza neupitna, te sud pravilno na njemu zasniva svoju odluku. Što se, pak, tiče svedoka lekara, on je postupao u svojstvu ordinirajućeg lekara ambulante Hitne medicinske pomoći, pružajući lekarske usluge hitne medicinske pomoći, pregleda i saniranja posledica povređivanja kod oboje oštećenih, pa je u odnosu na njih imao neposredna lična opažanja o njihovom zdravstvenom statusu i povredama koje su zadobili, a što se tiče nastanka povreda njegova je obaveza bila da, pošto je reč o fizičkim povredama mehaničkog karaktera, zabeleži na koji je način do povređivanja došlo. Zbog toga je i iskaz ovog svedoka potpuno zakonit baš kao i izveštaj koji je svedok sačinio, pa se i na ovom dokazu, bez ikakvih zakonskih smetnji, mogla zasnovati odluka prvostepenog suda o krivici.

U kontekstu ocene ova dva dokaza, a povodom navoda istaknutog u žalbi branioca da su ti iskazi istovetni iskazima policajaca pred kojima su svedoci oštećeni dali svoje izjave, ali ne u skladu sa odredbama ZKP o zakonskom važenju, drugostepeni sud smatra da je navod istaknut u žalbi neosnovan upravo iz razloga navedenih u prethodnim stavovima, gde je u prvom slučaju reč o stručnim osobama koje pružaju stručne usluge prilikom kojih su u obavezi da ispituju lica kojima usluge pružaju o događaju koji je uzrok pružanja tih usluga, sa jedne strane, dok policajci u obavljanju svojih poslova, vodeći postupak otkrivanja izvršioca i krivičnih dela, uz zakonska ograničenja u pogledu saznavnih metoda, konkretno ispitivanja svedoka, za koje postoji procesna uređenost, jer se samo iskazi pribavljeni na zakonom propisan način mogu smatrati dokazom, a u koliko nisu na taj način pribavljeni, saznanja lica koja su ih ispitivala dobijena putem nezakonitog ispitivanja, ne mogu

konvalidovati procesni propust, tako da se na iskazima policajaca u istom smislu ne može zasnovati odluka suda.

Prema tome, drugostepeni sud zaključuje da se na iskazima radnika CSR i lekara Hitne medicinske pomoći, koji je primio i pregledao oštećene neposredno nakon događaja, kao i na njihovim stručnim izveštajima sačinjenim tim prilikama, te nalazu i mišljenju veštaka psihologa, u situaciji kada svedoci oštećeni koji su i jedini očevici događaja o kojem se sudi prihvataju blagodet da ne svedoče, može i mora zasnovati sudska odluka, ti su dokazi zakonito pribavljeni i izvedeni, zbog čega je žalba branioca i odbijena u tom delu kao neosnovana.

ZAKLJUČAK

Prikaz iznet u ovom radu, kroz samu definiciju dokaza odnosno činjenica, navođenje temeljnih razloga za klasifikaciju dokaza po osnovu njihove zakonitosti, istorijski razvoj ovog instituta, kriterijuma za ocenu zakonitosti dokaza, postupanje prema nezakonitim dokazima, uporednopravna shvatanja, trenutna zakonska rešenja tim povodom kao i predloge iz Nacrta izmena ZKP o ovoj temi i, na kraju, prikaz sudske prakse kroz navođenje sadržine nekoliko odluka instancionih sudova o ovoj temi, trebalo bi da pruži potpun uvid u temu rada, sa tim u vezi uputi na način tumačenja dokaza, prilikom ocene njihove zakonitosti, ali i da stvori neophodnu kritičnost u proceni koja će se zasnivati na zakonskim i naučnim temeljima, ali i sudskoj praksi i doktrini koja se u toj oblasti sprovodi u pravnim sistemima kontinentalnog prava, kome naša država nesumnjivo pripada, bez obzira na nastojanja iz aktuelnog procesnog zakonika u inkliniranju drugom, nesrodnom sistemu.

Ukoliko je rad uspeo da makar probudi pažnju i inicijalno podstakne razmišljanja onih kojima se obraća, on je ostvario svoju namenu. Sama promena postojećeg shvatanja, pak, zavisice od ozakonjenja izmena navedenih u Nacrtu zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, ali konačno donošenju novog, koji bi sadržao konzistentan i jasan pravac, da bi omogućio efikasno suđenje, otklonivši najveći broj nedoumica i pravnih dilema koje su upravo proizvod nekonzistentnosti postojećeg Zakonika. Naravno, ovo se ne može i neće postići samo izmenama, ma bile one i obimnije od predloženih, već samo donošenjem novog Zakonika koji bi doktrinarno i za dugi period rešio većinu spornih pitanja, ali najpre strateški pravac kojim ide krivično procesno zakonodavstvo kod nas. U odnosu na ovu, užu oblast, u zemljama EU postoji podela u kodifikaciji izdvajanja nezakonitih dokaza. Jedan broj zemalja, nezavisno od pripadnosti kojem od pravnih sistema, samim zakonom isključuje upotrebu nezakonitih dokaza, dok je u drugima principijelo

određeno da se dokazi izdvajaju, međutim ne uvek i po svaku cenu, dakle ne apsolutno, već je samo omogućen fakticitet u oceni, koja je konačno prepuštena sudu. Naravno, ovo uz punu primenu kriterijuma koje su dati, delimično u samom zakonu a u većem delu ih je ustanovila sudska praksa. Smatramo da bi naše zakonsko rešenje trebalo da ide u pravcu ovih drugih, gde je, u dosadašnjem tekstu isticano, nemačko rešenje paradigmatično, što potvrđuje i sam naziv metoda ocene zakonitosti dokaza kao „teorija upoređivanja ili vaganja“, a i prema sadržini izmena iz Nacrta, sva je prilika da na isti način razmišlja i sadašnji zakonodavac.

LITERATURA

- Carić, M. (2006). Zabrana utemeljenja sudskih odluka na nezakonitim dokazima. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 2, 993–1033.
- Grubač, M. (2007). Analiza sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava u krivičnim stvarima. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 79(11–12), 371–395.
- Pisarić, M. (2010). O nedozvoljenim dokazima u krivičnom postupku. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 44(2), 363–384.

Illegal Evidence and Draft Law on Amendments and Supplements to the Code of Criminal Procedure

Dejan Terzić

Judge

Appellate Court in Novi Sad

S u m m a r y

The paper provides, from the perspective of an experienced practitioner, a comprehensive overview of the provisions of domestic procedural legislation on the method of establishing facts in criminal proceedings, with special emphasis on illegal evidence, with a critical analysis of certain solutions, both from the current regulation and from the draft amendments and supplements to the Code of Criminal Procedure, but also through current case law.

Keywords: criminal proceedings, evidence, illegal evidence

**О С Т А Л И П Р И Л О З И И
С А О П Ш Т Е Њ А**

САДРЖАЈ

Стефан Гајић

Иван Милић, *Прекршајно право. Приручник за
припрему правосудној исписи* / **1211–1212**

Одабрана пракса Врховног (касационог) суда:
Доживотни затвор у пракси Врховног (касационог)
суда / **1213–1224**

Одабрана пракса из области грађанског права /
1225–1239

Листа рецензената / **1240–1244**

Саопштење са седнице Управног одбора одржане
28. 11. 2025. године / **1245–1251**

Саопштење са седнице Управног одбора одржане
26. 12. 2025. године / **1252–1257**

Садржај *Гласника АКВ* за 2025. годину / **1258–1261**

Стефан Гајић

Министарство правде Републике Српске

ПРЕКРШАЈНО ПРАВО

Приручник за припрему правосудног испита

Иван Милић

Службени гласник, 2025.

ЈП Службени гласник је крајем 2025. године објавио књигу *Прекршајно право. Приручник за припрему правосудног испита*, аутора доц. др Ивана Милића, дугогодишњег секретара катедре за кривично право на Правном факултету Универзитета у Новом Саду и једног од ретких професора права из Србије који има прилику да, као гостујући професор, држи наставу студентима у иностранству, што изузетно доприноси његовом искуству из области упоредног права, али и домаћој академској заједници. Свој дугогодишњи рад на научном пољу из области кривичног, кривично-извршног и прекршајног права, након преко 180 научних радова, два уџбеника, два *Коментара закона* и неколико монографија, доктор Иван Милић крунисао је и својим првим *Приручником за припрему правосудног испита*. Дакле, поред тога што је прекршајно право као део казног права Републике Србије обавезан материјал за полагање правосудног испита, ова књига, кроз примере који су у њој дати, представља и одличан материјал за све адвокате и правнике који се баве прекршајним правом у пракси. Садржина приручника подељена је у IV поглавља: 1) прекршајно материјално; 2) прекршајно процесно; 3) прекршајно извршно и 4) малолетничко прекршајно право. Приручник поред поменутих поглавља има и два додатна дела. Први додатни део носи наслов „Општи

део“ и у њему се детаљно објашњавају појам, предмет и систем прекршајног права, његови извори и важеће прекршајних прописа, док други додатни део чине прилози у виду садржине прекршајног налога, захтева за покретање прекршајног поступка, модел предлога за закључење споразума о признању прекршаја, модел споразума о признању кривице, захтев за издавање потврде да није учињен прекршај, молба за плаћање новчане казне у ратама као и форма пресуде у прекршајном поступку.

Језик којим је писан *Приручник* је јасан и без дугачких реченица. Аутор се трудио да, када год је то могуће, одређене правне институте и законска решења прате и примери који ће читаоцима створити бољу и јаснију слику која ће дуже живети у њиховом сећању од наредбодавне законске норме.

Приручник за припрему правосудног испита из прекршајног права уваженог доц. др Ивана Милића представља важан допринос правничкој заједници у целини на нашим просторима, али и правној науци. Ова књига умногоме ће олакшати припрему правосудног испита из области казненог тј. прекршајног права пре свега кроз критички осврт који је аутор користио, али и кроз додатна појашњења и материјале који су дати у књизи у виду додатака а који се односе на садржину прекршајног налога, захтев за покретање прекршајног поступка, модел предлога за закључење споразума о признању прекршаја, модел споразума о признању кривице, захтев за издавање потврде да није учињен прекршај, молба за плаћање новчане казне у ратама као и форма пресуде у прекршајном поступку. Прекршајно право за већину грађана представља најважнију област казненог права јер је везано за свакодневни живот и функционисање људи које право препознаје искључиво као субјекте права, што је за већину лаика ригидна квалификација.

DOŽIVOTNI ZATVOR U PRAKSI VRHOVNOG (KASACIONOG) SUDA

Sistem krivičnih sankcija u Republici Srbiji podložan je promenama, a one se pre svega ogledaju u propisivanju novih ili modifikaciji postojećih. Takav je slučaj i sa kaznama, pa je tako u našem pravnom sistemu propisana i kazna doživotnog zatvora.¹

Imajući u vidu temu ovog dela, samo ćemo kratko ukazati na propisivanje kazne doživotnog zatvora. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika² koji je stupio na snagu 1. decembra 2019. godine propisao je i kaznu doživotnog zatvora. S tim u vezi, sada

se važećim Krivičnim zakonikom³ propisuje: učiniocu krivičnog dela mogu se izreći sledeće kazne: 1) doživotni zatvor; 2) kazna zatvora; 3) novčana kazna; 4) rad u javnom interesu; 5) oduzimanje vozačke dozvole. Doživotni zatvor i kazna zatvora mogu se izreći samo kao glavne kazne. Za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela može se uz kaznu zatvora izuzetno propisati i kazna doživotnog zatvora. Doživotni zatvor ne može se izreći licu koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo dvadeset jednu

¹ V.: Ristivojević, B., Milić, I. (2019). *O predloženoj kazni doživotnog zatvora: da li je dužina bitna?* 1. Naučni skup „Pravo, tradicija i promjene“. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 26. oktobar, 2019, 72

² Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS*, br. 35/2019.

³ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85 od 6. oktobra 2005, 88 od 14. oktobra 2005. – ispravka, 107 od 2. decembra 2005. – ispravka, 72 od 3. septembra 2009, 111 od 29. decembra 2009, 121 od 24. decembra 2012, 104 od 27. novembra 2013, 108 od 10. oktobra 2014, 94 od 24. novembra 2016, 35 od 21. maja 2019, 94 od 28. novembra 2024.

godinu života. Doživotni zatvor se ne može izreći u slučajevima kada zakon predviđa da se kazna može ublažiti (čl. 56, st. 1, t. 1) ili kada postoji neki od osnova za oslobođenje od kazne. Sud može uslovno otpustiti osuđenog koji je osuđen na kaznu doživotnog zatvora, ako je izdržao dvadeset sedam godina. Osuđenom na kaznu doživotnog zatvora uslovni otpust traje petnaest godina od dana kada je uslovno otpušten.

Kazna doživotnog zatvora propisana je umesto ranije predviđene kazne zatvora od 30 do 40 godina. Imajući u vidu da Krivični zakonik više ne propisuje kaznu zatvora od 30 do 40 godina, u praksi su se pojavile određene nedoumice u vezi sa retroaktivnom primenom Krivičnog zakonika u delu koji se odnosi na kazne. U jednom broju slučajeva odlučivao je i Vrhovni kasacioni sud i Vrhovni sud.

Predmet pažnje sudske prakse su odluke Vrhovnog kasacionog suda i Vrhovnog suda⁴ koje su donete u predmetima povodom zahteva za zaštitu zakonitosti a koji se odnose na kaznu doživotnog zatvora.

⁴ Analizirane odluke u ovom radu doneli su Vrhovni kasacioni sud i Vrhovni sud. U tom smislu važno je kada su odluke donete s obzirom na promene čl. 143, st. 2. Ustava Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98 od 10. novembra 2006, 115 od 30. novembra 2021. – Amandmani I–XXIX, 16, od 9. februara 2022. Odluke VKS i VS su dostupne na: <https://www.vrh.sud.rs/>. U pojedinim odlukama koje su predmet analize navođena su imena i prezimena sudija, branilaca i osuđenih lica, ali je autor u ovom radu koristio njihove inicijale

IZRICANJE KAZNE KOJA JE VAŽILA U VREME IZVRŠENJA KRIVIČNOG DELA

Presudom Višeg suda u Beogradu K 439/19 od 14. 9. 2021. godine okrivljeni N. Đ. oglasen je krivim zbog izvršenja krivičnog dela teško ubistvo iz čl. 114, t. 1. KZ i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od trideset godina u koju kaznu mu je uračunato vreme provedeno u pritvoru. Prema okrivljenom na osnovu čl. 87. KZ izrečena je mera bezbednosti oduzimanja predmeta.

Istom presudom oštećeni je upućen da imovinskopravni zahtev ostvari u parničnom postupku, a okrivljeni je obavezan na plaćanje troškova krivičnog postupka o čijoj visini će sud odlučiti posebnim rešenjem.

Presudom Apelacionog suda u Beogradu Kž1 1098/21 od 15. 3. 2022. godine, usvajanjem žalbe VJT u Beogradu preinačena je presuda Višeg suda u Beogradu K 439/19 od 14. 9. 2021. godine samo u pogledu odluke o kazni, tako što je Apelacioni sud u Beogradu okrivljenog zbog izvršenja krivičnog dela teško ubistvo iz čl. 114, t. 1. KZ, za koje je prvostepenom presudom oglasen krivim, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 35 godina, u koju kaznu mu je uračunato vreme provedeno u pritvoru, dok je žalba branioca okrivljenog odbijena kao neosnovana i prvostepena presuda u nepreinačenom delu, potvrđena.

Protiv navedenih pravnosnažnih presuda zahteve za zaštitu zakonitosti su podneli:

[...]

(...) branilac okrivljenog advokat D. P. u obrazloženju istaknute povrede krivičnog zakona iz čl. 439, t. 2. ZKP, navodi da je u pogledu krivičnog dela koje je predmet optužbe pogrešno primenjen

zakon s obzirom da, kada prvostepeni i drugostepeni sudovi nisu našli da okrivljenom treba izreći kaznu doživotnog zatvora već kaznu zatvora, jer oba suda nisu našla da učiniocu treba izreći kaznu zatvora od 40 godina koja je blaža od kazne doživotnog zatvora, već samo kazne zatvora u kraćem trajanju od 40 godina, onda kazna zatvora nije mogla biti duža od 20 godina zatvora kako je to predviđeno čl. 5, st. 1. Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika kojim je brisan st. 3, čl. 45. KZ i samim tim i mogućnost izricanja kazne zatvora u trajanju od 30 do 40 godina, što zakon koji je važio u vreme presuđenja, po oceni branioca čini blažim.

Izneti navodi zahteva advokata D. P. se, po oceni Vrhovnog kasacionog suda, ne mogu prihvatiti kao osnovani, iz sledećih razloga:

Odredbom čl. 5, st. 1. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 72/09... 35/2019, propisano je da se na učinioca krivičnog dela primenjuje zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela, a prema odredbi st. 2. istog člana, ako je posle izvršenja krivičnog dela izmenjen zakon jednom ili više puta, primeniće se zakon koji je najblaži za učinioca.

Čl. 43. Krivičnog zakonika koji se primenjivao od 11. 9. 2009. do 30. 11. 2019. godine, kojim su propisane vrste kazni, određeno je da se učiniocu krivičnog dela mogu izreći: kazna zatvora, novčana kazna, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole.

Čl. 45, st. 1. Krivičnog zakonika, koji se primenjivao u vreme izvršenja krivičnog dela propisano je da kazna zatvora ne može biti kraća od 30 dana niti duža od dvadeset godina. Stavom 3. ovog člana određeno je da se za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela može uz kaznu iz st. 1. izu-

zetno propisati i kazna zatvora od 30 do 40 godina.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 35/2019, koji je stupio na snagu i primenjuje se od 1. 12. 2019. godine, u odredbi čl. 44a u st. 1. predviđeno je da se za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela može uz kaznu zatvora izuzetno propisati i kazna doživotnog zatvora.

Odredbom čl. 114, t. 1. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 72/09 koji se primenjivao od 11. 9. 2009. do 30. 11. 2019. godine je propisano da će se zatvorom od najmanje 10 godina ili zatvorom od 30 do 40 godina kazniti onaj ko drugog liši života na svirep ili podmukao način.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 35/2019, je za ovo krivično delo u st. 1, t. 1, čl. 114. Krivičnog zakonika predviđena kazna zatvora od najmanje 10 godina ili doživotni zatvor.

Pravni kontinuitet posebne vrste kazni propisanih za najteža krivična dela i najteže oblike istih krivičnih dela izvođi se razmatranjem sadržaja navedenih odredaba krivičnog zakonika i zaprećene kazne za konkretno krivično delo u posebnom rasponu i maksimumu od 30 do 40 godina, što sada odgovara doživotnom zatvoru.

Imajući u vidu odredbe opšteg dela Krivičnog zakonika (vrste kazni, pretpostavke i uslovi za propisivanje kazne zatvora...) čl. 43, čl. 45, st. 3. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS*, br. 72/09, 121/12... 35/19, nesumnjivo je u Krivičnom zakoniku važećem u vreme izvršenja konkretnog krivičnog dela propisana posebna vrsta kazne – zatvor od 30 do 40 godina dok je u vreme

presuđenja to doživotni zatvor (čl. 44a. Krivičnog zakonika).

Poseban deo Krivičnog zakonika u vreme izvršenja krivičnog dela teško ubistvo iz čl. 114, t. 1. Krivičnog zakonika, propisuje mogućnost da sud izrekne okrivljenom zatvor od 30 do 40 godina, za koju kaznu se sud i opredelio i okrivljenog Neđeljka Đurovića osudio na kaznu zatvora u trajanju od 35 godina u koju mu se uračunava i vreme provedeno u pritvoru.

Polazeći od navedenog, a imajući pri tome u vidu odredbu čl. 5. Krivičnog zakonika, koji reguliše vremensko važnije krivičnog zakonodavstva i primenu blažeg zakona, kao i citirane zakonske odredbe, po oceni Vrhovnog kasacionog suda nižestepenim presudama, nije povređen zakon na štetu okrivljenog, u smislu čl. 439, t. 2. ZKP, budući da je pravilno primenjen Krivični zakonik koji je važio u vreme izvršenja predmetnog krivičnog dela, koji je ujedno i blaži za učinioca jer za konkretno krivično delo tim zakonom nije bila propisana kazna doživotnog zatvora.⁵

[...]

NENAVOĐENJE BROJA SLUŽBENOG GLASNIKA

Neosnovano se zahtevom za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog ukazuje da je nižestepenim presudama učinjena povreda krivičnog zakona iz čl. 439, t. 2. ZKP. S tim u vezi u zahtevu se ističe da je okrivljeni oglašen krivim zbog izvršenja krivičnog dela teško ubistvo iz čl. 114, st. 1, t. 1. KZ, pri čemu nije naznačen Službeni glasnik u kome je ovaj

⁵ Vrhovni kasacioni sud, Kzz 741/2022. od 28. 9. 2022. godine.

zakon objavljen, te je nejasno da li su primenjene odredbe Krivičnog zakonika koji je važio u vreme izvršenja dela ili odredbe Krivičnog zakonika koji se primenjivao u vreme presuđenja. Prema stavu branioca, u konkretnom slučaju primenjen je Krivični zakonik koji je važio u vreme presuđenja, koji je objavljen u *Službenom glasniku RS* br. 35/2019. od 21. 5. 2019. godine i koji je stupio na snagu 1. 12. 2019. godine, koji za krivično delo iz čl. 114, st. 1, t. 1. KZ propisuje kaznu zatvora od najmanje 10 godina ili doživotni zatvor, pa pošto Krivični zakonik iz 2019. godine nije blaži za okrivljenog, u odnosu na okrivljenog trebalo je primeniti odredbe Krivičnog zakonika koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela, na dan 13. 10. 2019. godine, to je nižestepenim presudama učinjena povreda čl. 5, st. 2. KZ, jer nije primenjen zakon koji je blaži za učinioca.

Suprotno izloženim navodima zahteva, Vrhovni kasacioni sud nalazi da nižestepenim presudama nije učinjena povreda krivičnog zakona iz čl. 439, t. 2. ZKP u vezi sa čl. 5, st. 2. KZ.

Naime, prema izreci pravnosnažne presude, okrivljeni Dušan Petronijević je krivično delo teško ubistvo iz čl. 114, t. 1. KZ izvršio dana 13. 10. 2019. godine. U vreme izvršenja predmetnog krivičnog dela, i to u periodu od 11. 9. 2009. godine pa do 30. 11. 2019. godine, primenjivao se Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 72/09, kojim je za krivično delo teško ubistvo iz čl. 114, t. 1. bila propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje 10 godina ili zatvor od 30 do 40 godina. Nakon toga, primenjivao se Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 35/19, i to od 1. 12. 2019. godine, kojim je za isto krivično delo propisana ka-

zna zatvora od najmanje deset godina ili doživotni zatvor.

Imajući u vidu navedeno, te činjenicu da je okrivljeni pravnosnažnom presudom osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 40 godina, očigledno je da je u odnosu na okrivljenog primenjen Krivični zakonik koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela (*Službeni glasnik RS*, br. 72/09), kojim je za predmetno krivično delo propisana kao maksimalna kazna, kazna zatvora od 30 do 40 godina, a ne Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 35/19, kojim je propisana kazna doživotnog zatvora. Stoga su neosnovani navodi zahteva za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog kojima se ukazuje da je pobijanim pravnosnažnim presudama učinjena povreda krivičnog zakona iz čl. 439, t. 2. ZKP u vezi sa čl. 5, st. 2. KZ, s obzirom da je na okrivljenog očigledno primenjen najblaži zakon.⁶

VREMENSKO VAŽENJE KRIVIČNOG ZAKONIKA

Zahtev za zaštitu zakonitosti je neosnovan.

Odredbom čl. 5. KZ regulisano je vremensko važenje krivičnog zakonodavstva tako što je čl. 5, st. 1. KZ propisano da se na učinioca krivičnog dela primenjuje zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela, a odredbom čl. 5, st. 2. KZ je propisano da će se, ako je posle izvršenja krivičnog dela izmenjen zakon, jednom ili više puta, primeniti zakon koji je najblaži za učinioca.

U konkretnom slučaju okrivljeni V. J. pravnosnažno je osuđen zbog kri-

vičnog dela iz čl. 114, st. 1, t. 2. KZ u vezi sa čl. 30. KZ koje je izvršio 17. 1. 2019. godine kada je na snazi bio Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS* br. 72/09. koji se primenjivao od 11. 9. 2009. godine do 30. 11. 2019. godine, kojim je za krivično delo teško ubistvo iz čl. 114. KZ propisana kazna od najmanje deset godina ili zatvor od trideset do četrdeset godina. Odredbom čl. 30, st. 2. KZ, koji je bio na snazi u vreme izvršenja krivičnog dela, propisano je da će se učinilac za pokušaj kazniti kaznom propisanom za krivično delo ili ublaženom kaznom, dok je odredbom čl. 57, st. 3. KZ propisano da se ne može ublažiti kazna učiniocu krivičnog dela koji je ranije osuđivan za istovrsno krivično delo.

Do vremena presuđenja krivični zakon je izmenjen Zakonom i izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 35/19. koji se primenjuje od 1. 12. 2019. godine, pa je tako između ostalog, za krivično delo teško ubistvo iz čl. 114. KZ propisana kazna od najmanje deset godina zatvora ili doživotni zatvor. Navedenim zakonom odredba čl. 30. KZ nije izmenjena dok je odredba čl. 57, st. 2. izmenjena tako što je, između ostalog, propisano da se ne može ublažiti kazna za krivično delo iz čl. 114. KZ i tako što je u st. 3. propisano da se ne može ublažiti kazna učiniocu krivičnog dela koji je ranije osuđivan za isto ili istovrsno krivično delo.⁷

⁶ Vrhovni kasacioni sud, Kzz 1151/2021. od 20. 10. 2021. godine.

⁷ Vrhovni kasacioni sud, Kzz 707/2021. od 8. 7. 2021. godine.

**BRANILAC ISTIČE
DA JE POVREĐEN ZAKON
NA ŠTETU OKRIVLJENOG**

Zahtev za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog V. B. je neosnovan.

Branilac u zahtevu za zaštitu zakonitosti ističe da su nižestepeni sudovi pobijanim presudama, učinili povredu krivičnog zakona na štetu okrivljenog V. B., iz čl. 439, t. 2. ZKP, jer je nakon izvršenja krivičnog dela koje je predmet optužbe, a pre pravosnažnog okončanja krivičnog postupka došlo do izmene Krivičnog zakonika u tom smislu što je, po Krivičnom zakoniku koji je bio na snazi u vreme izvršenja krivičnog dela, okrivljeni mogao biti osuđen na kaznu zatvora u trajanju do 40 godina, dok na ovu vrstu kazne, kao posebne krivične sankcije, nakon izmene Krivičnog zakonika, okrivljeni može biti osuđen u najdužem trajanju do 20 godina. Prema stavu odbrane, iako je navedenim izmenama Krivičnog zakonika propisana i kazna doživotnog zatvora, ista u konkretnom slučaju ne može biti parametar za primenu čl. 5. Krivičnog zakonika, jer u vreme izvršenja krivičnog dela doživotni zatvor kao kazna, nije ni postojao.

Odredbom čl. 5, st. 1. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 72/09... 35/2019, propisano je da se na učinioca krivičnog dela primenjuje zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela, a prema odredbi st. 2. istog člana, ako je posle izvršenja krivičnog dela izmenjen zakon jednom ili više puta, primeniće se zakon koji je najblaži za učinioca.

Članom 43. Krivičnog zakonika koji se primenjivao od 11. 9. 2009. do 30. 11. 2019. godine, kojim su propisane vrste kazni, određeno je da se učiniocu krivičnog dela mogu izreći: kazna

zatvora, novčana kazna, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole.

Članom 45, st. 1. Krivičnog zakonika, koji se primenjivao u vreme izvršenja krivičnog dela propisano je da kazna zatvora ne može biti kraća od 30 dana niti duža od dvadeset godina. Stavom 3. ovog člana određeno je da se za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela može uz kaznu iz st. 1. izuzetno propisati i kazna zatvora od 30 do 40 godina.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 35/2019, koji je stupio na snagu i primenjuje se od 1. 12. 2019. godine, u odredbi čl. 44a u st. 1. predviđeno je da se za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela može uz kaznu zatvora izuzetno propisati i kazna doživotnog zatvora.

Odredbom čl. 114, t. 5. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 72/09, koji se primenjivao od 11. 9. 2009. do 30. 11. 2019. godine je propisano da će se zatvorom od najmanje 10 godina ili zatvorom od 30 do 40 godina kazniti onaj ko drugog liši života iz koristoljublja, radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog dela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 35/2019, je za ovo krivično delo u st. 1, t. 5, čl. 114. Krivičnog zakonika predviđena kazna zatvora od najmanje 10 godina ili doživotni zatvor.

Pravni kontinuitet posebne vrste kazni propisanih za najteža krivična dela i najteže oblike istih krivičnih dela izvodi se razmatranjem sadržaja navedenih odredaba krivičnog zakonika i zaprećene kazne za konkretno krivično delo u posebnom rasponu i maksimumu od 30 do 40 godina, što sada odgovara doživotnom zatvoru.

Imajući u vidu odredbe opšteg dela Krivičnog zakonika (vrste kazni, pretpostavke i uslovi za propisivanje kazne zatvora...) čl. 43, čl. 45, st. 3. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS*, br. 72/09, 121/12... 35/19, nesumnjivo je u Krivičnom zakoniku važećem u vreme izvršenja konkretnog krivičnog dela propisana posebna vrsta kazne – zatvor od 30 do 40 godina dok je u vreme suđenja to doživotni zatvor (čl. 44a. Krivičnog zakonika).

Poseban deo Krivičnog zakonika u vreme izvršenja krivičnog dela teško ubistvo iz čl. 114, t. 5. Krivičnog zakonika, propisuje mogućnost da sud izrekne okrivljenom zatvor od 30 do 40 godina, za koju kaznu se sud i opredelio i okrivljenog Vladimira Božovića osudio na kaznu zatvora u trajanju od 30 godina u koju mu se uračunava i vreme provedeno u pritvoru.

Polazeći od navedenog, a imajući pri tome u vidu odredbu čl. 5. Krivičnog zakonika, koji reguliše vremensko važenje krivičnog zakonodavstva i primenu blažeg zakona, kao i citirane zakonske odredbe, po oceni Vrhovnog kasacionog suda nižestepenim presudama, nije povređen zakon na štetu okrivljenog, u smislu čl. 439, t. 2. ZKP, budući da je na okrivljenog V. B. pravilno primenjen Krivični zakonik koji je važio u vreme izvršenja predmetnog krivičnog dela.

S obzirom na to da su kazne zatvora od 30 do 40 godina i doživotni zatvor posebne vrste kazne koje su u krivično-pravni sistem uvedene kao zamena za ukinutu smrtnu kaznu, neprihvatljiv je stav odbrane da je kazna zatvora od 20 godina najblaža i stoga jedina kazna koja se u konkretnom slučaju mogla izreći okrivljenom.⁸

⁸ Vrhovni kasacioni sud, Kzz 1430 /2020. od 4. 2. 2021. godine.

SPAJANJE KAZNI NAKON PROMENE ZAKONA

Presudom Višeg suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal KPo1 broj 11/10, Kv-Po1 broj 459/22 od 28. 4. 2023. godine usvojen je zahtev branioca osuđenog A. S., advokata M. Z., za izricanje jedinstvene kazne osuđenom A. S., pa su u pogledu odluke o kazni preinačene pravnosnažne presude: Okružnog suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K.P. br. 5/03 (novi broj K-Po1 br. 11/10) od 23. 5. 2007. godine, koja je postala pravnosnažna 17. 9. 2008. godine, a kojom je okrivljeni oglašen krivim zbog krivičnog dela udruživanje radi neprijateljske delatnosti iz čl. 136, st. 2. u vezi sa st. 1. OKZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 5 godina, zbog krivičnog dela ubistvo najvišeg predstavnika državne zajednice i država članica iz čl. 310. KZ u vezi sa čl. 345. KZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 35 godina i krivičnog dela ubistvo u pokušaju iz čl. 47, st. 1. KZ RS u vezi sa čl. 30. KZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od sedam godina te mu je izrečena jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 35 godina u koju mu je uračunato vreme provedeno u pritvoru; Okružnog suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K-Po1 br. 3/04 (novi K-Po1 br. 22/10) od 18. 1. 2008. godine koja je postala pravnosnažna dana 15. 10. 2009. godine, a kojom je okrivljeni oglašen krivim zbog krivičnog dela teško ubistvo iz čl. 114, st. 1, t. 3. i 9. KZ za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 15 godina, krivično delo ubistvo iz čl. 47, st. 1. KZ RS u vezi sa čl. 24. OKZ, za koje mu

je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 13 godina; krivično delo teško ubistvo u pomaganju iz čl. 114, st. 1, t. 9. KZ u vezi sa čl. 35. KZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 15 godina, krivično delo teško ubistvo iz čl. 114, t. 9. KZ u vezi sa čl. 35. KZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 15 godina, krivično delo otmica iz čl. 64, st. 4. u vezi sa st. 1. KZ RS izvršenog u saizvršilaštvu, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 10 godina, krivično delo otmica iz čl. 134, st. 3. KZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 15 godina, krivično delo otmica iz čl. 134, st. 3. KZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 15 godina i krivičnog dela terorizam iz čl. 125. OKZ, kažnjivo po čl. 139. OKZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 15 godina te mu je izrečena jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 35 godina; Četvrtog opštinskog suda u Beogradu K. br. 843/04 od 29. 5. 2008. godine koja je postala pravnosnažna 9. 4. 2010. godine kojom je okrivljeni oglašen krivim zbog dva krivična dela otmica iz čl. 64, st. 2. u vezi sa st. 1. KZ RS u vezi sa čl. 22. KZ SRJ, za koja dela su mu prethodno utvrđene kazne zatvora od po 3 godine i 6 meseci i za krivično delo otmica iz čl. 64, st. 1. KZ RS u vezi sa čl. 22. KZ SRJ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 2 godine i 6 meseci, te mu je izrečena jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 8 godina u koju kaznu mu je uračunato i vreme koje je okrivljeni proveo u pritvoru; Višeg suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K-Po1 br. 1/12 od 17. 12. 2013. godine koja je postala pravnosna-

žna 16. 5. 2014. godine kojom je okrivljeni oglašen krivim zbog krivičnog dela teško ubistvo iz čl. 114, t. 5. KZ Republike Srbije, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 20 godina i krivičnog dela nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl. 348, st. 3. u vezi sa st. 2. i 1. KZ, za koje mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 2 godine i izrečena jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 20 godina, pa je okrivljenog, uzimajući kao prethodno utvrđene kazne zatvora po pravnosnažnim presudama Okružnog suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K.P. br. 5/03 (novi broj K-Po1 br. 11/10) od 23. 5. 2007. godine, koja je postala pravnosnažna 17. 9. 2008. godine, u trajanju od 35 godina; Okružnog suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K-Po1 br. 3/04 (novi K-Po1 br. 22/10) od 18. 1. 2008. godine koja je postala pravnosnažna dana 15. 10. 2009. godine u trajanju od 35 godina; Četvrtog opštinskog suda u Beogradu K. br. 843/04 od 29. 5. 2008. godine koja je postala pravnosnažna 9. 4. 2010. godine u trajanju od 8 godina i Višeg suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K-Poj br. 1/12 od 17. 12. 2013. godine koja je postala pravnosnažna 16. 5. 2014. godine u trajanju od 20 godina, osudio na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 35 godina u koju mu je uračunato vreme provedeno u pritvoru.

Presudom Apelacionog suda u Beogradu, Posebno odeljenje Kž1-Po1 11/23 od 19. 6. 2023. godine odbijene su kao neosnovane žalbe branilaca okrivljenog a presuda Višeg suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K-Po1 br. 11/10,

Kv-Pol br. 459/22 od 28. 4. 2023. godine, potvrđena.

Protiv navedenih pravnosnažnih presuda, zahtev za zaštitu zakonitosti podneo je branilac okrivljenog zbog povrede zakona iz čl. 485, st. 1, t. 1. ZKP, sa predlogom da Vrhovni sud usvoji podneti zahtev, preinači pobijane presude i okrivljenog osudi na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.

[...]

Zahtev za zaštitu zakonitosti je neosnovan u delu koji se odnosi na povredu krivičnog zakona iz čl. 439, t. 2. i 3. ZKP, dok u ostalom delu nema propisan sadržaj.

Branilac okrivljenog kao razlog podnošenja zahteva za zaštitu zakonitosti ističe povredu zakona iz čl. 485, st. 1, t. 1. ZKP, bez preciziranja zakonskih razloga za podnošenje zahteva propisanih čl. 485, st. 4. ZKP, navodeći da je u pogledu krivičnog dela za koje je okrivljeni oglašen krivim primenjen zakon koji se ne može primeniti i jer je odlukom o krivičnoj sankciji povređen zakon, na koji način se suštinski ističu povrede krivičnog zakona iz čl. 439, t. 2. i 3. ZKP. Po navodima zahteva, sud je pogrešno primenio odredbu čl. 5, st. 2. KZ imajući u vidu da je okrivljenom izrekao jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 35 godina po starom zakonu a trebalo je da primeni Krivični zakonik objavljen u *Službenom glasniku RS* br. 35/2019, kao povoljniji za okrivljenog, koji ne propisuje kaznu zatvora u trajanju dužem od 20 godina, a koju kaznu je trebalo izreći kao jedinstvenu. Branilac okrivljenog navodi i da iako novi zakon propisuje kaznu doživotnog zatvora, imajući u vidu da je predmet postupka izricanje jedinstvene kazne primenom odredbi o sticaju krivičnih dela, kazna doživotnog zatvora može

biti izrečena jedino ako je utvrđena u nekoj od presuda, što u konkretnom nije slučaj.

[...]

Odredbom čl. 5, st. 1. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 72/09... 35/2019, propisano je da se na učinioca krivičnog dela primenjuje zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela, a prema odredbi st. 2. istog člana, ako je posle izvršenja krivičnog dela izmenjen zakon jednom ili više puta, primeniće se zakon koji je najblaži za učinioca.

Članom 43. Krivičnog zakonika koji se primenjivao od 1. 1. 2006. do 30. 11. 2019. godine, kojim su propisane vrste kazni, određeno je da se učiniocu krivičnog dela mogu izreći: kazna zatvora, novčana kazna, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole.

Članom 45, st. 1. Krivičnog zakonika, koji se primenjivao u vreme izricanja kazni zatvora, kao zakona koji je bio najblaži za učinioca, propisano je da kazna zatvora ne može biti kraća od 30 dana niti duža od 20 godina. Stavom 3. ovog člana određeno je da se za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela može uz kaznu iz st. 1. izuzetno propisati i kazna zatvora od 30 do 40 godina.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 35/2019, koji je stupio na snagu i primenjuje se od 1. 12. 2019. godine, u odredbi čl. 44a u st. 1. predviđeno je da se za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela može uz kaznu zatvora izuzetno propisati i kazna doživotnog zatvora.

Odredbom čl. 114, t. 3. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 85/05. koji se primenjivao od 1. 1. 2006. godine, propisano je da se zatvorom od najmanje deset godina ili zatvorom od

trideset do četrdeset godina kažnjava lice koje drugog liši života i pri tome sa umišljajem dovede u opasnost život još nekog lica.

Odredbom čl. 310. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 85/05. koji se primenjivao od 1. 1. 2006. godine, propisano je da ko u nameri ugrožavanja ustavnog uređenja ili bezbednosti Srbije ili SCG liši života predsednika SCG, predsednika države članice, predsednika Skupštine SCG, predsednika skupštine države članice, predsednika vlade države članice, predsednika Suda SCG, predsednika ustavnog suda države članice, predsednika vrhovnog suda države članice ili najvišeg tužioca države članice kazniće se zatvorom najmanje deset godina ili zatvorom od trideset do četrdeset godina.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS* br. 35/2019, je za krivično delo u st. 1, t. 3, čl. 114. Krivičnog zakonika i krivično delo iz čl. 310. Krivičnog zakonika predviđena kazna zatvora od najmanje 10 godina ili doživotni zatvor.

Pravni kontinuitet posebne vrste kazni propisanih za najteža krivična dela i najteže oblike istih krivičnih dela izvodi se razmatranjem sadržaja navedenih odredaba krivičnog zakonika i zaprećene kazne za konkretno krivično delo u posebnom rasponu i maksimumu od 30 do 40 godina, što sada odgovara doživotnom zatvoru.

Imajući u vidu odredbe opšteg dela Krivičnog zakonika (vrste kazni, pretpostavke i uslovi za propisivanje kazne zatvora...) čl. 43, čl. 45, st. 3. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS*, br. 72/09, 121/12... 35/19, nesumnjivo je u Krivičnom zakoniku važećem u vreme izvršenja konkretnih krivičnih dela propisana posebna vrsta kazne –

zatvor od 30 do 40 godina dok je u vreme spajanja odnosno postupka izricanja jedinstvene kazne to doživotni zatvor (čl. 44a. Krivičnog zakonika).

Poseban deo Krivičnog zakonika u vreme izvršenja krivičnog dela teško ubistvo iz čl. 114, t. 3. Krivičnog zakonika i krivičnog dela iz čl. 310. Krivičnog zakonika, propisuje mogućnost da sud izrekne okrivljenom zatvor od 30 do 40 godina, za koju kaznu se sud i opredelio i okrivljenog A. S. osudio na kaznu zatvora u trajanju od 35 godina u koju mu se uračunava i vreme provedeno u pritvoru.

Polazeći od navedenog, a imajući pri tome u vidu odredbu čl. 5. Krivičnog zakonika, koji reguliše vremensko važenje krivičnog zakonodavstva i primenu blažeg zakona, kao i citirane zakonske odredbe, po oceni Vrhovnog suda nižestepenim presudama, nije povređen zakon na štetu okrivljenog, u smislu čl. 439, t. 2. ZKP, budući da je na okrivljenog A. S. pravilno primenjen Krivični zakonik koji je najblaži za okrivljenog.

S obzirom na to da su kazne zatvora od 30 do 40 godina i doživotni zatvor posebne vrste kazne koje su u krivično-pravni sistem uvedene kao zamena za ukinutu smrtnu kaznu, neprihvatljiv je stav odbrane da je kazna zatvora od 20 godina najblaža i stoga jedina kazna koja se u konkretnom slučaju mogla izreći okrivljenom.

Pravilno je sud primenio zakon koji je važio u vreme izricanja svih pravno-snažnih presuda za koje je osuđeni podneo zahtev za spajanje kazni, pri čemu je u dve od tih presuda pravnosnažno izrečena kazna zatvora u trajanju od 35 godina a koja činjenica se ne može izmeniti ni u kom slučaju nakon pravnosnažno donetih odluka, te je shodno

tome nadalje sud pravilno primenio odredbu čl. 60, st. 2, t. 1. KZ, *Službeni glasnik RS* br. 85/05 ... 94/2016 koji je stupio na snagu 1. 6. 2006. godine i primenjivao se do 1. 12. 2019. godine, a koja odredba upravo predviđa način na koji će sud izvršiti spajanje kazni i pravila za izricanje jedinstvene kazne, ako je za neko od krivičnih dela u sticaju utvrdio kaznu zatvora od 30 do 40 godina, kao što i jeste u konkretnom slučaju.

Izmena zakona u pogledu vrste zakonom predviđenih krivičnih sankcija, koja je izvršena nakon pravnosnažnosti svih presuda čije spajanje je traženo, svakako ne može imati uticaja na već pravnosnažno okončane krivične postupke i pravnosnažno izrečene krivične sankcije.

Dakle, nakon pravnosnažno okončanog krivičnog postupka isključena je primena odredbe čl. 5, st. 2. KZ, kada se radi o već izrečenim krivičnim sankcijama, a primena opštih odredaba KZ koje se odnose na sticaj krivičnih dela u postupku za izricanje jedinstvene kazne, u smislu čl. 552. ZKP, u konkretnom slučaju je vezana upravo za zakon koji je predviđao mogućnost izricanja kazne zatvora u trajanju od 30 do 40 godina, kao jedinstvene kazne, u situaciji da je za neko od krivičnih dela u sticaju utvrdio tu kaznu, a to je KZ, *Službeni glasnik RS* 85/05 (...) 94/2016. Sem toga, izmenama krivičnog zakonika koji se primenjuje od 1. 12. 2019. godine (pa dakle i u vreme donošenja odluka protiv kojih je podnet zahtev za zaštitu zakonitosti) za krivična dela za

koja je okrivljeni pravnosnažno osuđen (krivično delo iz čl. 114. i 310. KZ) propisana je kazna zatvora najmanje 10 godina ili doživotni zatvor, što je dakle stroža krivična sankcija u odnosu na kaznu propisanu za ta dela prema KZ, *Službeni glasnik RS* 85/05 ... 94/2016, a odredba čl. 60, st. 2, t. 1. istog zakona reguliše pravilo za izricanje jedinstvene kazne ako je za neko krivično delo u sticaju utvrđena kazna doživotnog zatvora, pa je jasno da se u konkretnom slučaju isti i ne može primeniti, niti se uopšte radi o „blažem“ zakonu kako se to neosnovano ističe u podnetom zahtevu za zaštitu zakonitosti.

S tim u vezi, od strane ovoga suda ocenjeni su kao neosnovani i navodi zahteva za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog A. S. kojima se ističe da je odlukom o krivičnoj sankciji povređen zakon i ukazuje na povredu krivičnog zakona iz čl. 439, t. 3. ZKP, imajući u vidu da je sud pravilno primenio odredbu čl. 60, st. 2, t. 1. Krivičnog zakonika i okrivljenog A. S. osudio na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 35 godina, koju je uzeo kao utvrđenu iz presuda Okružnog suda u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K. P. br. 5/03 (novi br. K-Po1 broj 11/10) od 23. 5. 2007. godine, koja je postala pravnosnažna 17. 9. 2008. godine i K-Po1 broj 3/04 (novi K-Po1 br. 22/10) od 18. 1. 2008. godine koja je postala pravnosnažna dana 15. 10. 2009. godine.⁹

[...]

⁹ Vrhovni Sud, Kzz OK 23/2023. od 29. 11. 2023. godine

LITERATURA

- Ristivojević, B., Milić, I. (2019). *O predloženoj kazni doživotnog zatvora. Da li je dužina bitna?*, 1. Naučni skup „Pravo, tradicija i promjene“. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 26. oktobar 2019, 72.
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS*, br. 35/2019.
- Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85 od 6. oktobra 2005, 88 od 14. oktobra 2005. – ispravka, 107 od 2. decembra 2005. – ispravka, 72 od 3. septembra 2009, 111 od 29. decembra 2009, 121 od 24. decembra 2012, 104 od 27. novembra 2013, 108 od 10. oktobra 2014, 94 od 24. novembra 2016, 35 od 21. maja 2019, 94 od 28. novembra 2024.
- Vrhovni kasacioni sud, Kzz 741/2022. od 28. 9. 2022. godine.
- Vrhovni kasacioni sud, Kzz 1151/2021. od 20. 10. 2021. godine.
- Vrhovni kasacioni sud, Kzz 707/2021. od 8. 7. 2021. godine.
- Vrhovni kasacioni sud, Kzz 1430/2020. od 4. 2. 2021. godine.
- Vrhovni Sud, Kzz OK 23/2023. od 29. 11. 2023. godine.

Priredio *dr Ivan Milić*,
docent na Pravnom fakultetu
Univerziteta u Novom Sadu

ОДАБРАНА ПРАКСА ИЗ ОБЛАСТИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

Закон о заштити права на суђење у разумном року чл. 31.

Околност да извршење спроводи јавни извршитељ, а не суд, сама по себи не искључује одговорност државе за материјалну штету насталу због потпуног или делимичног неизвршења правноснажних и извршних судских одлука, уз услов да је претходно утврђена повреда права на суђење у разумном року.

Пресуда *Врховној суда* од 24. децембра 2025, Рев 6463/24
(*ВС у Лесковцу; ОС у Лесковцу*)

Из образложења:

[...]

[4] Оцењујући дозвољеност ревизије на основу чл. 404. Закона о парничном поступку (...) Врховни суд је закључио да су испуњени услови за одлучивање о ревизији тужиље као изузетно дозвољеној ради уједначавања судске праксе, па

је применом чл. 404, ст. 2. ЗПП одлучио као у ставу првом изреке.

[5] Испитујући побијану пресуду на основу чл. 408. ЗПП, Врховни суд је утврдио да је ревизија тужиље основана.

[...]

[7] Према утврђеном чињеничном стању, решењем Основног суда у Лесковцу Р4 И 218/19, од 3. 10. 2019. године, утврђено је да је тужиљи, као предлагачу повређено право на суђење у разумном року у поступку пред Основним судом у Лесковцу у предмету Ии 4993/15 и предмету Јавног извршитеља Ии 2613/15, наложено Јавном извршитељу да у року од 4 месеца предузме све законом предвиђене мере ради делаторног убрзања поступка којим ће се одредити средство извршења, односно реализује извршење и оконча извршни поступак, који је започет предлогом за извршење од 15. 10. 2015. године, на основу правноснажних и извршних пресуда тог суда П1 80/12 од 7. 2. 2014. године и П1

799/15 од 29. 5. 2015. године. Рачун извршног дужника (Дом здравља Лесковац) је у блокади, а покретне и непокретне ствари дужника по Закону о јавној својини не могу бити предмет извршења. Досуђено новчано потраживање тужиље односи се на накнаду штете због мање исплаћене зараде од стране послодавца Дома здравља Лесковац, чији је оснивач Општина Лесковац, за период од 1. 6. 2007. године до 11. 10. 2009. године. Главни дуг износи укупно 128.939,77 динара, док су трошкови извршног поступка 43.352,47 динара. По извештају Јавног извршитеља од 27. 4. 2023. године, тужила није наплатила своје потраживање у извршном поступку.

[8] Полазећи од овако утврђеног чињеничног стања, првостепени суд је усвојио тужбени захтев тужиље у висини неисплаћене разлике зараде по пресуди Основног суда у Лесковцу П1 80/12 од 7. 2. 2014. године и П1 799/15 од 29. 5. 2015. године, са припадајућом каматом и трошковима извршног поступка, док је захтев одбијен у висини накнаде на име досуђених трошкова поступка, јер исти нису обухваћени решењем о извршењу. По становишту првостепеног суда, тужена је објективно одговорна за материјалну штету насталу због потпуног или делимичног неизвршења правноснажних и извршних судских одлука, односно потраживања запослених из радног односа која су остала неизвршена према дужницима који су државне установе, по чл. 31. Закона о заштити права на суђење у разумном року и чл. 58. Устава Републике Србије.

[9] Другостепени суд је преиначио првостепену пресуду у обавезујућем делу и одбио тужбени захтев, изражавајући становиште да без обзира што је решењем Основног суда у Лесковцу утврђена повреда права на суђење у разумном року у извршном поступку, тужена није у обавези да тужили накнади имовинску штету, јер се предмет налази код Јавног извршитеља који није буџетски корисник, па тужена не може бити у обавези

да накнади штету у конкретном случају по одредбама Закона о заштити права на суђење у разумном року.

[10] По оцени Врховног суда основано се ревизијом тужиле побија становиште другостепеног суда због погрешне примене материјалног права.

[11] Законом о заштити права на суђење у разумном року прописано је да право на суђење у разумном року има свака странка у судском поступку што укључује и извршни поступак (чл. 2, ст. 1). Законом о извршењу и обезбеђењу (*Службени гласник РС*, бр. 31/11 (...) 139/14) који се у конкретном случају примењује сходно одредби чл. 545. важећег Закона о извршењу и обезбеђењу, одређено је да се поступак извршења и обезбеђења покреће на предлог извршног повериоца или по службеној дужности, када је то законом одређено и да извршење и обезбеђење одређује суд ако овим законом није друкчије одређено, а спроводи га суд или извршитељ (чл. 2), при чему је извршитељ физичко лице које именује министар надлежан за правосудје док у статусу службеног лица спроводи извршење у границама решења о извршењу и врши друга овлашћења која су му овим законом поверена (чл. 11, т. 8). Странке и учесник у поступку могу захтевати од суда односно извршитеља да отклоне неправилности учињене у току и поводом спровођења извршења, да се, ако извршитељ не поступи по захтеву из ст. 1. овог члана, у року од 5 радних дана странка или учесник у поступку могу обратити надлежном суду (чл. 74). Следом наведених одредаба поступак извршења је законом уређен поступак принудног остваривања потраживања који се по Закону о извршењу и обезбеђењу покреће на предлог извршног повериоца а спроводи га суд или јавни извршитељ, као повереник суда. Како јавни извршитељ поступа као повереник суда и како је суд овлашћен да отклања неправилности у раду јавног извршитеља, то се одговорност тужене чији је суд орган, у вези са немогућношћу наплате потраживања

због дугог трајања извршног поступка заснива на чињеници да орган тужене није поступао у разумном року, због чега су, како то правилно закључује првостепени суд, испуњени услови прописани Законом о заштити права на суђење у разумном року за објективну одговорност тужене, без обзира да ли извршење спроводи суд или га уместо суда, а у име државе, спроводи јавни извршитељ.

[12] Према чл. 31, ст. 3. Закона о заштити права на суђење у разумном року одговорност Републике Србије за имовинску штету изазвану повредом права на суђење у разумном року је објективна. То значи да Република Србија одговара за материјалну штету насталу због потпуног или делимичног неизвршења правноснажних и извршних судских одлука, односно у стечају утврђених потраживања запослених из радног односа која су без њихове кривице остала неизвршена и у поступку стечаја вођеном над стечајним дужником са већинским друштвеним или државним капиталом, уз услов да је претходно утврђена повреда права на суђење у разумном року. У погледу извршних дужника који не спадају у напред наведену категорију, већ се ради о физичким лицима или правним лицима која нису основана на бази друштвеног или државног капитала, свакако је нужно утврђивати узрочно-последичну везу, између повреде права на суђење у разумном року и ненаплаћеног потраживања, те утврђивати да је управо искључиви разлог немогућности наплате тих потраживања неадекватно поступање суда. Нужно је доказати да је дужник у тренутку покретања поступка за наплату имао довољно новчаних средстава у имовини и да је поштујући редослед исплате могао да се наплати да је суд ефикасно поступао и предузимао делотворне радње у циљу наплате прописане одговарајућим законом о извршењу („Закључак о одговорности Републике Србије за накнаду материјалне штете настале због неизвршења правноснажних судских одлука“ допуњен на седници Грађанског одеље-

ња Врховног касационог суда одржаној 27. 9. 2019. године [Билтен ВКС ?]). У конкретном случају, тужиља није била у могућности да наплати своје потраживање из радног односа по правноснажним и извршним судским одлукама према свом послодавцу, у извршном поступку, због чега је утврђена повреда права на суђење у разумном року у том поступку, па је тужена у обавези да тужиљи накнади имовинску штету у висини ненаплаћеног новчаног потраживања (главни дуг, камата и трошкови извршног поступка).

[...]

ЗАКОН О НАСЛЕЂИВАЊУ чл. 201.

а) За одлучивање о основаности захтева за раскид уговора о доживотном издржавању због поремећених односа битно је да ли је остварен разлог за раскид у тренутку закључења главне расправе, а не у тренутку подношења тужбе, с обзиром на то да се одлука о тужбеном захтеву доноси на основу чињеничног стања које постоји у време закључења главне расправе.

б) Околност да прималац издржавања својим одбијањем онемогућава даваоца у извршавању обавеза није од значаја за постојање разлога за раскид уговора, јер кривица за поремећеност односа није битна чињеница за одлуку о раскиду уговора о доживотном издржавању из тог разлога.

Пресуда Врховној суда од 16. новембра 2023, Рев 21707/22 (АС у Новом Саду; ОС у Старој Пазови)

Из образложења:

[1] Пресудом Апелационог суда у Новом Саду Гж 1548/22 од 22. 9. 2022. године одбијена је жалба тужених и потврђена пресуда Основног суда у Старој Пазови П 122/21 од 18. 3. 2022. године у побијаном делу којим је усвојен евен-

туални тужбени захтев и раскинут уговор о доживотном издржавању закључен пред Општинским судом у Старој Пазови, у предмету ЗР 649/08 од 24. 10. 2008. године, између давалаца издржавања тужене ББ из (...) и покојног ДД као правног претходника тужених и примаоца издржавања, покојног ЂЂ из (...) и обавезани тужени да надокнаде тужиљи трошкове парничног поступка у износу од 214.600,00 динара у року од 15 дана под претњом принудног извршења.

[2] Против правноснажне пресуде донете у другом степену тужене су благовремено изјавиле ревизију због битне повреде одредаба парничног поступка и погрешне примене материјалног права.

[3] Тужиља је у одговору на ревизију предложила да се иста одбаци као недозвољена или одбије као неоснована, а тужене обавезу на накнаду трошкова поступка поводом тог правног лека.

[4] Одлучујући о изјављеној ревизији у складу са чл. 408. ЗПП, Врховни суд је нашао да ревизија тужених није основана.

[5] У спроведеном поступку није учињена битна повреда одредаба парничног поступка из чл. 374, ст. 2, т. 2. ЗПП, на коју ревизијски суд пази по службеној дужности. Нису основани наводи ревидентата да је другостепени суд учинио битну повреду одредаба парничног поступка из чл. 374, ст. 1. у вези са чл. 386, ст. 4. и чл. 393, ст. 2. ЗПП, јер није укинуо првостепену пресуду којом је прекорачен тужбени захтев, тако што је уговор о доживотном издржавању раскинут због поремећених односа уговарача, а не због неизвршења обавеза тужених који је у тужби наведен као разлог за његов раскид. Пресудом првостепеног суда одлучено је о ономе што је тужбом тражено, о раскиду уговора о доживотном издржавању, применом одредбе материјалног права на оно чињенично стање које је утврђено до закључења главне расправе – да су се односи тужиље и тужених након смрти примаоца издржавања пореметили, због чега се од тада уговор више не извршава.

[6] Према утврђеном чињеничном стању, тужиља је супруга покојног ЂЂ (умро ... 2020. године), а тужене су супруга и деца њиховог сина, покојног ДД (умро током 2011. године). Уговором о доживотном издржавању РЗ 649/08 од 24. 10. 2008. године тужена ББ и њен сада покојни супруг обавезали су се да доживотно издржавају примаоца издржавања, покојног ЂЂ и његову супругу, на начин наведен у том уговору. Тужиља и уговорне стране из означеног уговора живели су у заједничком домаћинству, па је зато у уговору и наведено да се даваоци издржавања већ дуги низ година брину о примаоцу издржавања и његовој супрузи. Тужиља није знала да је њен супруг закључио уговор о доживотном издржавању, а за његово постојање сазнала је на оставинској расправи која је 21. 1. 2021. године одржана пред јавним бележником. Уговором је даваоцима издржавања дата накнада – непокретности у (...), које су заједничка имовина тужиље и њеног сада покојног супруга, с тим што је део куће дозидан након закључења брака њиховог сина и тужене ББ. Тужиља и прималац издржавања су били покретни, имали су пензију и нису ни од кога финансијски зависили, али су им даваоци издржавања помагали, а то су након смрти ДД наставиле да чине тужене, као његови наследници. По сазнању за уговор о доживотном издржавању тужиља је одбила да прима храну од тужених и променила браву, иако су тужене и даље имале жељу да јој помажу на исти начин. Тужене су организовале сахрану покојног ЂЂ и подигле му надгробни споменик.

[7] Полазећи од тако утврђеног чињеничног стања, првостепени суд је применом чл. 124. Закона о облигационим односима раскинуо уговор о доживотном издржавању. По налажењу тог суда, тужене су извршавале обавезе из уговора према примаоцу издржавања и тужиљи, али су се међусобни односи пореметили када је тужиља сазнала за постојање уговора и од тада одбија да прима издржавање.

[8] Другостепени суд је одбио жалбу тужених и потврдио првостепену пресуду у делу којим је усвојен евентуални тужбени захтев, али је одлуку о основаности тог захтева засновао на одредби чл. 201, ст. 1. Закона о наслеђивању. Према становишту тог суда, поремећај односа странака датира од дана сазнања тужиле за постојање уговора о доживотном издржавању (током јануара 2021. године), од када се не остварује сврха уговора, при чему је небитно ко је од уговарача крив за настанак таквих односа.

[9] Према становишту ревизијског суда, одлука о захтеву за раскид уговора о доживотном издржавању донета је правилном применом одредбе чл. 201, ст. 1. Закона о наслеђивању.

[10] Тужилца је треће лице, у чију корист је означеним уговором о доживотном издржавању уговорено издржавање. Одредбом чл. 201, ст. 4. Закона о наслеђивању прописано је да ако је доживотно издржавање уговорено у корист трећег лица, раскид уговора после смрти сауговарача доживотног издржавања може захтевати и лице у чију је корист издржавање уговорено. Према ст. 1. наведене одредбе, ако се међусобни односи уговарача из било ког узрока толико поремете да постану неподношљиви, свако од њих може захтевати да суд раскине уговор.

[11] Овај законски разлог за раскид уговора о доживотном издржавању предвиђен је због специфичне природе тог уговора, нарочито кад уговарачи живе у заједници и кад је уговорена обавеза даваоца издржавања на неновчана давања и негу примаоца издржавања и трећег лица. У том случају, складност личних односа уговарача је од посебног значаја за обе уговорне стране. Уговор о доживотном издржавању ствара међу уговарачима трајне животне односе, па зато такав уговор треба раскинути и у свим оним случајевима када се он не може извршавати из разлога који то онемогућавају. Неподношљивост односа уговарача цени се, не само по објективним критеријумима, већ нарочито са субјективне

стране. Кривица за раскид уговора из тог разлога није важна, али је битна за остварење права на правичну накнаду у смислу чл. 201, ст. 3. Закона о наслеђивању.

[12] У конкретном случају, уговор о доживотном издржавању се не извршава од дана сазнања тужиле да је тај уговор закључен, од када она одбија да прима издржавање. Узрок таквог тужиљиног понашања је евидентно лични осећај повређености, због тога што су све уговорне стране од ње прикриле чињеницу да су закључиле уговор о доживотном издржавању и да је њен сада покојни супруг сам, без њене сагласности располаже имовином коју су заједно стекли током брака. Такво стање у односима странака постоји од јануара 2021. године до закључења главне расправе, што значи да се уговор не извршава дуже од годину дана. С обзиром да се на тај начин не остварује његова сврха, уговор не може даље опстати и мора се раскинути.

[13] Из наведених разлога, по оцени ревизијског суда, нису основани наводи тужених о погрешној примени материјалног права.

[14] Одлука о тужбеном захтеву доноси се на основу чињеничног стања које постоји у време закључења главне расправе, како је то правилно закључно и другостепени суд када се изјашњавао о наводима жалбе тужених да се лични односи странака нису могли пореметити од дана сазнања тужиле за уговор до следећег дана, када је поднета тужба. Поремећај личних односа странака постоји све време након подношења тужбе и онемогућава остварење циља и сврхе уговора о доживотном издржавању, због чега је другостепени суд правилно закључно и да нема места примени чл. 131. Закона о облигационим односима. Околност да тужилца својим одбијањем онемогућава тужене у извршавању обавеза није од значаја јер кривица за поремећеност односа није битна чињеница за одлуку о раскиду уговора о доживотном издржавању из тог разлога.

[...]

[16] Трошкови одговора на ревизију, по оцени Врховног суда, нису били нужни. Зато је захтев тужиле за њихову накнаду одбијен и на основу чл. 165, ст. 1. у вези са чл. 154, ст. 1. ЗПП, одлучено као у другом ставу изреке.

300 чл. 641.

у вези са чл. 614, 615.

Уговор о заједничком инвестирању, који подразумева да једна уговорна страна уступа грађевинско земљиште ради изградње стамбене израде а заузврат добија стан у својину, а друга уговорна страна се обавезује да изгради зграду а заузврат добија у својину преостале станове, није регулисан као посебан именовани уговор, али се у таквом случају имају применити одредбе 300 о уговору о грађењу, што укључује и чл. 641. у вези са чл. 614, 615. 300.

300 чл. 614, 615.

Уредно обавештавање посленика о недостацима ствари подразумева да постоји јасан опис у чему се ти недостаци састоје.

Пресуда Врховног суда од 21. јануара 2026, Рев 13678/25 (АС у Београду); П ОС у Београду)

Из образложења:

[1] Пресудом Другог основног суда у Београду П 433/19 од 8. 7. 2020. године, ставом првим изреке, није дозвољено објективно преиначење тужбе учињено поднеском од 22. 11. 2019. године; ставом другим изреке делимично је усвојен тужбени захтев и обавезан тужени ББ да тужиоцу АА на име накнаде штете исплати износ од 320.000,00 динара са законском затезном каматом од 20. 6. 2008. године до коначне исплате; ставом трећим изреке одбијен је захтев за исплату камате на износ од 320.000,00 динара за период од дана подношења тужбе до 20. 6. 2008.

године. Ставом четвртим изреке, одбијен је тужбени захтев за исплату износа од 770.000,00 динара на име мање изграђене површине стана за 6,44м² од уговорене, са каматом од дана подношења тужбе до исплате. Ставом петим изреке обавезан је тужени да изврши уговорну обавезу и уради целокупну пропратну и техничку документацију, технички пријем и укњижење целог објекта и свих станова. Ставом шестим изреке одлучено је да свака странка сноси своје трошкове поступка.

[2] Пресудом Апелационог суда у Београду Гж 4309/24 од 28. 10. 2024. године, која је донета након отварања расправе пред тим судом, ставом првим изреке, укинута је пресуда Другог основног суда у Београду П бр.433/19 од 8. 7. 2020. године у ставу другом, четвртм и шестом изреке. Ставом другим изреке, одбијен је тужбени захтев тужиоца да се обавезе тужени да му на име накнаде штете исплати 320.000,00 динара са законском затезном каматом од 20. 6. 2008. године до исплате и износ од 770.000,00 динара на име мање изграђене површине стана са законском затезном каматом од 10. 12. 2007. године до исплате, као неоснован. Ставом трећим изреке, обавезан је тужилац да туженом на име трошкова парничног поступка исплати 768.000,00 динара. Ставом четвртим изреке, обавезан је тужилац да туженом на име трошкова другостепеног поступка исплати износ од 96.750,00 динара. Ставом петим изреке, одбијен је захтев тужиоца за накнаду трошкова другостепеног поступка.

[3] Против правноснажне другостепене пресуде, тужилац је благовремено изјавио ревизију, због погрешне примене материјалног права, са позивом на одредбу чл. 404. ЗПП.

[4] Тужени је доставио одговор на ревизију тужиоца.

[5] Имајући у виду да је одлуком другостепеног суда преиначена првостепена пресуда то произлази да се ревизија тужиоца може разматрати у смислу чл. 408. у вези са чл. 403, ст. 2. ЗПП.

[6] Врховни суд је испитао побијању пресуду применом одредбе чл. 408. у вези са чл. 403, ст. 2, т. 2. Закона о парничном поступку (...) и утврдио да ревизија тужиоца није основана.

[...]

[8] Према утврђеном чињеничном стању, странке су закључиле уговор о заједничкој градњи објекта 27. 3. 2004. године, чија је садржина у битном утврђена. Суштина је да тужилац за градњу уступа грађевинско земљиште на којем има право коришћења, а тужени се обавезује да изгради вишестамбени објекат. Уговорено је да по завршетку изградње тужиоцу у искључиву својину припада трособан стан површине 70 м², комплетно опремљен по систему „кључ у руке“, а да туженом у искључиву својину припадају остали станови у новосаграђеном објекту. Није спорно да је тужиоцу за уступљено земљиште парцеле на којој је градња изведена припао стан у посед којег је ступио 25. 6. 2006. године. Вештачењима је потврђено да предметни стан има површину мању од уговорене. Иако у уговору није наведено да ли је у питању нето грађевинска или нето корисна површина од 70 м², по употребљеној одредници „кључ у руке“ правилно је закључити да се уговорено односило на нето површину стана 70 м². У време ступања у посед затечено је стање које је изискивало да се одређени недостаци отклоне.

[9] Другостепени суд је одбио тужбени захтев тужиоца на име накнаде штете због мање површине стана и накнаде за исплаћене радове, као трошкова које је тужилац сносио.

[10] Захтев о ком је одлучено за накнаду штете за издатке учињене у отклањању недостатака у стану када је тужилац одлучио да у посед ступи је одбијен као неоснован уз образложење да је тужилац био дужан да о нађеним недостацима без одлагања обавести туженог, а да тужилац по уласку у стан 25. 6. 2006. године није поступио на тај начин, није обавестио туженог писмено, усмено,

нити на било који други начин о уоченим недостацима већ је такав захтев истакао тек у поднетој тужби 10. 12. 2007. године. Стога је тужилац преклудиран у овом захтеву, јер је наступила материјална преклузија као санкција за непредузимање законом прописаних радњи. Одсуство обавештења о уоченим недостацима из чл. 614. и чл. 615. Закона о облигационим односима за тужиоца има значење губитка права из чл. 618. Закона о облигационим односима.

[11] У погледу накнаде за мању површину стана од 70 м², другостепени суд закључује да је усељењем тужиоца у стан извршена деоба те да се са тим основом тужилац сагласио да му на удео припадне управо спорни стан. У уговору није опредељено који тачно стан ће припасти тужиоцу већ је била позната само површина а након завршетка изградње објекта није закључен посебан споразум нити анекс па се усељењем у спорни стан може сматрати да је постигнут договор о физичкој деоби и да је тужиоцу у својину припао стан у који се уселио.

[12] По оцени Врховног суда на утврђено чињенично стање другостепени суд је правилно применио материјално право.

[13] Правилно другостепени суд закључује да се у конкретном случају ради о неименованом уговору и да се у овом случају спорни однос може решити применом одредби чл. 630–641. ЗОО. У конкретном случају странке су закључиле уговор о суинвестирању изградње одређеног објекта. Уговор о заједничком инвестирању није регулисан као посебан именовани уговор, па се у таквом случају имају применити одредбе Закона о грађењу а у недостатку одредби које би регулисале однос између странака примењују се одредбе уговора о делу и чл. 630, ст. 1. ЗОО који упућује на примену одредби уговора о делу између странака. Уговором је постигнут договор да тужиоцу на име свог улагања – плаца и осталих активности које је имао, добије стан од 70 м². Након завршетка зграде

ушао је у стан. По наводима тужиоца исти је имао недостатак па је морао да изводи одређене радове. Међутим, према чл. 614, ст. 1. ЗОО предвиђено је да је наручилац дужан да прегледа извршено дело чим је то по редовном току ствари могуће и о нађеним недостацима без одлагања обавестити посленика. Према ст. 2. истог члана, ако наручилац на позив посленика да прегледа и прими извршени рад то не уради без оправданог разлога, сматра се да је рад примљен. Радови које је тужилац извео не спадају у категорију скривених радова. Тужилац није на време обавестио туженог о уоченим недостацима, па стога тужени не може одговорати за недостатке који су се могли опазити обичним прегледом сходно чл. 614. ЗОО. Правилно је закључено да одсуство обавештења о уоченим недостацима из чл. 614. и чл. 615. ЗОО, за тужиоца као наручиоца из уговора о делу има значење губитка права из чл. 618. ЗОО, којом одредбом је прописано право да захтева отклањање недостатака, право на накнаду штете или раскид уговора и снижење накнаде. Тужилац није пружио доказе да је туженог обавестио о изведеним недостацима. Осим тога, пре извођења тих радова тужилац је био дужан да отклањање недостатака на стану захтева од туженог, па ако тужени то не уради у одређеном року могао је да ангажује друге извођаче који би отклонили назначене недостатке. О свему томе било је неопходно да тужени буде обавештен. Уредно обавештавање посленика о недостацима ствари подразумева да постоји јасан опис у чему се ти недостаци састоје. Такво понашање од стране тужиоца у овом случају је изостало јер наводно обавештавање туженог телефоном да постоје недостаци не може се прихватити као чврст доказ да је тужени поступио сходно одредбама закона и уредно обавестио туженог о недостацима на предметном стану.

[14] У погледу накнаде за мању површину стана од 4 м², правилно је поступио другостепени суд када је тужбени захтев и у том делу одбио. Тужилац

је насилно ушао у стан, који је касније продао. Приликом вештачења од стране вештака грађевинске струке констатовано је да вештак није могао да уђе у стан већ је вештачење спроведено само на основу техничке документације. Према документацији назначени стан има површину пројектовану 70 м², нето корисне површине а по казивању тужиоца стан има 4 м², мање. Међутим, уласком у стан, обзиром да у уговору између тужиоца и туженог није било предвиђено који стан ће припасти тужиоцу, који број стана на ком спрату, произлази да је уселењем у стан извршена деоба између тужиоца и туженог, те да је тужени изабрао да у својину му припадне предметни стан. У уговору није предвиђено да ли треба да му припадне стан од 70 м², бруто или нето. Међутим, тужилац је сам изабрао стан у који се уселио па се може сматрати да је на такав начин извршена деоба по закљученом уговору и да му припада предметни стан.

[15] Због свега изнетог, Врховни суд налази да су ревизијски наводи тужиоца неосновани и да не могу довести до другачије одлуке суда. Тужилац је имао времена да другачије реагује и у погледу лоше изведених радова, и у погледу договора са туженим да се определи који му стан припада али то није учинио па се стога може прихватити став нижестепеног суда да је на овакав начин тужилац пропустио рокове везано за обавештавање о лоше изведеним радовима на предметном стану и да се може прихватити тумачење да је на овакав начин уласком у стан тужиоца извршена деоба по закљученом уговору, јер је тај стан тужилац самоиницијативно изабрао.

[...]

ЗЈавИнф 2014 чл. 73.
(= ЗЈавИнф чл. 84, ст. 2)

а) Постоји повреда претпоставке невиности од стране медија када тврдње изнете у насловима објавље-

них текстова, без обзира што не садрже изричит исказ да је једно лице извршило кривично дело, не остављају сумњу о постојању кривице за извршено насиље над његовом супругом пре него што је она доказана и утврђена правноснажном пресудом кривичног суда.

б) Чињеница да је такво лице касније правноснажно осуђено не негира повреду претпоставке невиности од стране медија.

Пресуда Врховној суда од 16. јануара 2026, Рев 21982/23 (АС у Београду; ВС у Београду)

Из образложења:

[1] Пресудом Вишег суда у Београду ПЗ 284/22 од 17. 11. 2022. године, ставом првим изреке, дозвољено је преиначење тужбе извршено поднеском од 2. 12. 2021. године. Ставом другим изреке, делимично је усвојен тужбени захтев па су обавезани тужени „Аlo media system“ доо из Београда, ББ и ГГ да тужиоцу на име накнаде нематеријалне штете за претрпљене душевне болове због повреде права на претпоставку невиности, части и угледа, солидарно исплате износ од 50.000,00 динара са законском затезном каматом почев од 17. 11. 2022. године до исплате. Ставом трећим изреке, одбијен је захтев за исплату износа од још 150.000.00 динара по овом основу као неоснован. Ставом четвртим изреке, делимично је усвојен тужбени захтев и обавезани тужени ББ и ГГ да тужиоцу на име накнаде нематеријалне штете за претрпљене болове због повреде права на приватност солидарно исплате износ од 50.000,00 динара са законском затезном каматом почев од 17. 11. 2022. године до исплате. Ставом петим изреке, одбијен је захтев за исплату износа од још 50.000,00 динара по овом основу као неоснован. Ставом шестим изреке, одбачена је тужба у делу којим је тражено да се обавезе тужени ВВ да уклони текстове под одређеним насловима. Ставом седмим изреке, усвојен је тужбени захтев

и обавезан тужени ДД, главни и одговорни уредник дневних новина *Ало*, да увод и изреку пресуде објави у наредном броју дневних новина *Ало*. Ставом осмим изреке, обавезани су тужени „Аlo media system“ доо, ББ, ВВ, ГГ и ДД да тужиоцу накнаде трошкове поступка у износу од 126.800,00 динара, са законском затезном каматом од дана извршности пресуде до исплате.

[2] Апелациони суд у Београду одлучујући о жалби тужених преиначио је наведену пресуду Вишег суда у Београду ПЗ 284/22, од 17. 11. 2022. године у усвајајућем делу о тужбеном захтеву, тако што је, ставом првим изреке, одбио као неоснован тужбени захтев да се обавезу тужени „Аlo media system“ доо, ББ и ГГ да тужиоцу на име накнаде нематеријалне штете за претрпљене душевне болове због повреде права на претпоставку невиности, части и угледа, солидарно исплате износе од 50.000,00 динара са законском затезном каматом од 17. 11. 2022. године до исплате; ставом другим изреке, одбио тужбени захтев да се обавезу тужени ББ и ГГ да тужиоцу на име накнаде нематеријалне штете за претрпљене душевне болове због повреде права на приватност солидарно исплате износ од 50.000,00 динара са законском затезном каматом почев од 17. 11. 2022. године до исплате; ставом трећим изреке, одбио тужбени захтев да се обавезе тужени ДД, главни и одговорни уредник дневних новина *Ало* да увод и изреку пресуде објави у наредном броју дневних новина *Ало*; ставом четвртим изреке, преиначио одлуку о трошковима поступка, тако што је обавезан тужилац да туженима „Аlo media system“ доо, ББ, ВВ, ГГ и ДД накнади трошкове поступка у износу од 202.500,00 динара; ставом петим изреке, обавезан је тужилац да туженима накнади трошкове другостепеног поступка у износу од 29.800,00 динара.

[3] Против правноснажне пресуде донете у другом степену, тужилац је благовремено изјавио ревизију, због погрешне примене материјалног права.

[4] Врховни суд је испитао побијану пресуду у смислу чл. 408. Закона о парничном поступку (...) и утврдио да је ревизија делимично основана, а делимично неоснована.

[...]

[6] Према утврђеном чињеничном стању, дана ... 2018. године на интернет издању дневних новина *Ало* објављен је текст под насловом: „Ударао је по лицу! У овом стану је АА претукао ЂЂ!“ и поднасловом: „АА претукао је ЂЂ у јутарњим часовима у стану на (...)!“ у којем се наводи да је певачица након сукоба отишла у Ургентни центар где су јој констатоване повреде на лицу и како *Ало* сазнаје ЂЂ и АА су се посвађали када је певачица у његовом телефону нашла разне љубавне поруке, после чега је он физички насрнуо на њу и нанео јој повреде, да је АА ЂЂ претукао у елитном стану на (...), који је у њеном власништву, а у оквиру текста објављена је фотографија тужиоца и његове супруге ЂЂ, јавности познате певачице. Истог дана објављен је и текст са насловом „Дала изјаву у полицији! АА ударао ЂЂ, по лицу, ево зашто је дошло до сукоба!“ и поднасловом „ЂЂ констатоване су повреде на лицу у Ургентном центру!“ а у тексту наведен садржај као и претходно, уз то да је поп певачица пријавила супруга полицији, да јој је у Ургентном центру констатована повреда ока, лекару се пожалила да ју је муж ударио, а лекар је случај пријавио дежурном полицајцу, да полиција покушава да ступи у контакт са ЂЂ, а такође су тражили њеног супруга на адреси становања, где нису успели да га пронађу, а да даљом истрагом након што буду дали изјаву и достави се степен повреде, одлучиће се о даљем поступку. У оквиру текста објављена је фотографија тужиоца и његове супруге ЂЂ. У коментарима у оквиру текста између осталог је наведено да је АА тукао ЂЂ пред њиховом двомесечном ћерком.

[7] У штампаном издању дневних новина *Ало* дана ... 2018. године објављен је текст под насловом: „Моја жена је

кафанска певаљка!“, а у тексту се наводи да физичко насиље које је поп звезда ЂЂ доживела од свог супруга АА, крајња је последица психичког малтретирања, које она већ дуже време преживљава у браку, како сазнаје *Ало*, да иако је за јавност изгледало да она живи у бајци, сада се откривају детаљи који говоре управо супротно, АА је, како тврди добро обавештени извор за *Ало*, већ дуже време понижавао ЂЂ, а највише у друштву најближих пријатеља. У оквиру текста објављена је фотографија тужиоца и његове супруге ЂЂ. Објављено је и мишљење координатора Сигурне куће Весне Стојановић: насилници увек тврде да су невини.

[8] Догађај о ком се говори у спорним текстовима имао је судски епилог. Пресудом Првог основног суда у Београду Км бр. 55/2018 од 25. 4. 2019. године, АА је оглашен кривим што је дана ... 2018. године око 4:30 сати у Београду у стану у ком је живео са оштећеном ЂЂ и заједничким дететом извршио кривично дело насиље у породици из чл. 194, ст. 1. Кривичног законика, а на начин што је, након што је дошао из града у стан под дејством алкохола заспао у дневној соби, и након што га је супруга пробудила и тражила да јој објасни зашто се са свог мобилног телефона дописује са три различите женске особе и размењује поруке љубавног садржаја, које је видела, најпре вређао а затим јој задао више удараца у пределу главе затвореном шаком, од којих удараца је оштећена пала на под, након чега ју је ухватио и повукао за косу, а услед којих радњи је оштећена задобила повреде у виду нагњечења у теменом делу и потиљачном пределу поглавине и огуљотину у пределу полеђине носа, што се квалификује као лака телесна повреда. Због извршења овог кривичног дела АА је изречена условна осуда.

[9] Првостепени суд утврђује да је тужени ББ био одговорни уредник дневних новина *Ало* у време објављивања спорних текстова, тужени ВВ одговорни уредник интернет издања, да је туже-

на ГГ аутор спорних текстова, а тужени ДД је садашњи одговорни уредник ових дневних новина.

[10] На основу утврђеног чињеничног стања, првостепени суд је делимично усвојио тужбени захтев, закључујући да је тужиоцу повређено право на приватност, објављивањем фотографије без његове сагласности и повређено право на претпоставку невиности. Према датим разлозима, тужиоцу је повређено право на приватност објављивањем његовог лика и непроверених информација из приватног живота, иако није постојао интерес јавности да буде упозната са тужиоцевим ликом, већ је морала бити прибављена његова сагласност, што није учињено. У спорним текстовима поред тачних информација, објављене су и непроверене, односно нетачне информације. Изнете су информације о чињеницама које су тек касније утврђене у кривичном поступку, чиме је извршена квалификација предузетих радњи тужиоца у смислу означавања тужиоца као учиниоца кривичног дела пре окончања кривичног поступка.

[11] Другостепени суд није прихватио становиште првостепеног суда о постојању основа тужбеног захтева, оценивши да су тужени у конкретном случају извештавали јавност о случају насиља у породици, односно о акту насиља над женом, као веома присутном и распрострањеном социјалном проблему, да је у том смислу садржина спорних текстова била усмерена на акт насилничког понашања, чиме је јавност била обавештена о самом догађају на основу информација којима су аутори могли располагати у кратком временском периоду, да се не ради о пуком изношењу информација из личног и породичног живота тужиоца, већ да је циљ информисања јавности у овом случају превенција и заштита од свих облика насиља над женама. Оцењено је да су запослени у редакцији туженог поступали са дужном новинарском пажњом у смислу чл. 9. Закона о јавном информисању и медијима, јер су објављене информације

дошле из поузданих извора и окружења тужиоца и његове тадашње супруге, те се с правом могло веровати у њихову истинитост, а што је у крајњем и потврђено правоснажном пресудом у окончаном кривичном поступку против тужиоца. Поједини наводи у тексту, као што је навод да је тужилац оштећен ударом и претукао пред њиховом двомесечном bebом, у склопу осталих информација које су тачне, нису подобне да посебно повреде част и углед тужиоца, као ни наводи да је оштећена пребијена или да је претрпела више физичких повреда, имајући у виду да је оштећена поднела кривичну пријаву и да је тежиште ових информација – насиље у породици. Овај вид медијског претеривања у информисању не може довести до повреде права личности тужиоца. Такође, не повређује се претпоставка невиности само из разлога што у тренутку објављивања спорних текстова против тужиоца још није била поднета кривична пријава и покренут кривични поступак, што је у међувремену учињено. Тужилац није у јавности оглашен кривим и представљен као извршилац кривичног дела насиља у породици, већ је описано шта је урадио оштећеној супрузи и шта је она поводом тога учинила, односно да је тражила медицинску помоћ, заштиту полиције којој је дала изјаву и у даљем покренула поступак пред надлежним органима. Овакво извештавање представља изношење чињеница у вези са предметним догађајем, а не квалификацију кривичног дела и означавање тужиоца његовим извршиоцем. Околност да је у оквиру текстова објављено више личних фотографија тужиоца, не представља повреду права на приватност тужиоца, који је као супруг популарне поп певачице јавности познат, објавама фотографија са јавних догађаја на којима су се заједно појављивали, а поновљено објављивање фотографија и његовог пуног имена и презимена је овога пута служило информисању јавности о таквом случају насиља у породици који изазива пажњу јавности, зато што је у питању позната особа

као жртва насиља и због бруталности начина на који је извршено физичко насиље над супругом и мајком двомесечног детета, nanoшењем телесних повреда. Објављивање фотографија не представља повреду права личности тужиоца на лик јер је објављивање извршено у складу са одредбом чл. 82. Закона о јавном информисању и медијима.

[12] Према оцени другостепеног суда, садржина изнетог у спорним текстовима је од већег значаја као информација од значаја за јавност, него што је то заштита права личности тужиоца у конкретном случају, јер претеже слобода информисања из чл. 10. Европске конвенције у односу на право на приватност. Неоснованим је оцењен и захтев за објављивањем пресуде, јер у конкретном случају није дошло до повреде права тужиоца.

[13] Врховни суд је на становишту да је другостепени суд погрешно применио материјално право када је преиначио првостепену пресуду и одбио тужбени захтев за накнаду нематеријалне штете због повреде претпоставке невиности, чисти и угледа и налаже обавезе главном и одговорном уреднику да објави пресуду у наредном броју дневних новина. У преосталом делу, другостепени суд је правилно применио материјално право.

[14] Законом о јавном информисању и медијима (*Службени гласник РС* бр. 83/14, 58/15. и 12/16. – који се примењује на спорни однос), прописано је да се путем медија објављују информације, идеје и мишљења о појавама, догађајима и личностима о којима јавност има оправдани интерес да зна, без обзира на начин на који су прибављене информације, у складу са одредбама овог закона; свако има право да истинито, потпуно и благовремено буде обавештен о питањима од јавног значаја и средства јавног обавештења су дужна да то право поштују (чл. 5); ради омогућавања грађанима да формирају сопствено мишљење о појавама, догађајима и личностима, обезбеђује се разноврсност извора информација и медијских садржаја (чл. 6, ст. 1); уред-

ник и новинар дужни су да с пажњом примерено околностима, пре објављивања информације која садржи податке о одређеној појави, догађају или личности провере њено порекло, истинитост и потпуност; уредник и новинар дужни су да преузете информације, идеје и мишљења пренесу веродостојно и потпуно, а ако се информација преузима из другог медија – да наведу и назив тог медија (чл. 9); у циљу заштите људског достојанства, као и независности, угледа и непристрасности суда или другог надлежног органа, нико се у медију не сме означити учиниоцем кажњивог дела, односно огласити кривим, или одговорним пре правноснажности одлуке суда (чл. 73); достојанство личности (част, углед, односно пијетет лица) на које се односи информација правно је заштићено (чл. 79, ст. 1); информација из приватног живота, односно лични запис, запис лика и запис гласа не може се објавити без пристанка лица чијег се приватног живота информација тиче, односно лица чије речи, лик, односно глас садржи, ако се при објављивању може закључити које је то лице (чл. 80, ст. 1); информација из приватног живота, односно лични запис може се изузетно објавити и без пристанка лица из чл. 80. овог закона ако у конкретном случају интерес јавности да се упозна са информацијом, односно записом претеже у односу на интерес да се спречи објављивање (чл. 82, ст. 1); сматра се да интерес јавности из ст. 1. овог члана претеже у односу на интерес да се спречи објављивање информације из приватног живота, односно личног записа лица, нарочито, између осталог, ако је лице својим јавним изјавама, односно понашањем у приватном, породичном и професионалном животу привукло пажњу јавности и на тај начин дало повода за објављивање информације, односно записа (чл. 82, ст. 2, т. 2).

[15] У конкретном случају, разјашњено је да су спорним текстовима уз које су објављене фотографије, пренете информације о насиљу у породици познате певачице, као јавне личности. Садржином

објављених текстова јавност је информисана о чињеници да је јавна личност пријавила насиље полицији, као и да је затражила медицинску помоћ. Тврдње изнете у насловима објављених текстова, без обзира што не садрже изричит исказ да је тужилац извршио кривично дело, не остављају сумњу о постојању кривице за извршено насиље над супругом, пре него што је она доказана и утврђена правноснажном пресудом кривичног суда. Супротно становишту другостепеног суда, број и садржина објављених информација воде формирању става јавности о кривици у време када против тужиоца није био покренут било који судски поступак. Из наведених разлога, чињеница да је тужилац касније правноснажно осуђен не негира повреду претпоставке невиности, која је у конкретном случају учињена. Претпоставка невиности, која је законом заштићена, подразумева поступање надлежних државних органа без предрасуда о кривици лица коме се кажњиво дело ставља на терет, а терет доказивања је на оном ко тврдњу износи. Из наведених разлога, другостепени суд погрешно закључује да у конкретном случају није извршена повреда из чл. 73. Закона о јавном информисању и медијима, па је тужиоцу пружена заштита везана за ово право тако што је другостепена пресуда преиначена и првостепена пресуда у одговарајућем делу потврђена.

[16] Међутим, неосновано се ревизијом указује да је у конкретном случају другостепени суд погрешно применио материјално право када је преиначио првостепену пресуду и одбио тужбени захтев за накнаду штете због повреде права на приватност. Објављена информација односи се на суживот тужиоца са познатом поп певачицом, а заједничка фотографија је објављена уз информацију везану за понашање тужиоца у породичном животу, које је привукло пажњу јавности и тужилац дао повода за објављивање информације. С обзиром да је јавност информисана о насиљу у породици, интерес јавности да се упозна са информацијом о

овој друштвено непожељној појави и јачању свести о њеној штетности претеже над интересом тужиоца да се спречи објављивање информације и личног записа, како је то учињено спорним текстовима.

[...]

ЗУРС чл. 27, ст. 1, т. 4.

За решавање спора о недопустивости извршења на непокретности, при чему је један од тужених привредно друштво у стечају, стварно надлежан је привредни суд.

*Решење Врховној суда од 13. новембра 2025, Р1 405/25 (ПС у Београду);
II ОС у Београду)*

Из образложења:

[1] Тужила је Другом основном суду у Београду поднела 3. 12. 2021. године тужбу против тужених Привредна банка Београд ад – у стечају и ББ, ради утврђења ништавости заложне изјаве и недопустивости извршења.

[2] Други основни суд је 14. 8. 2025. године донео решење П 9679/21 којим се огласио стварно ненадлежним за поступање у овој парници и по правоснажности решења је списе доставио Привредном суду у Београду, као стварно и месно надлежном суду. У решењу је наведено да се над првотуженом води стечајни поступак Ст 7/2025 пред Привредним судом у Београду који је покренут још пре подношења тужбе у овој парници.

[3] Привредни суд у Београду није прихватио стварну надлежност и у прилогу акта П 4550/25 од 22. 10. 2025. године предмет је доставио Врховном суду, ради решавања сукоба надлежности.

[4] Решавајући настали сукоб стварне надлежности, у смислу одредбе чл. 22, ст. 2. Закона о парничном поступку (...), Врховни суд је оценио да је за поступање у овој парници стварно надлежан Привредни суд у Београду.

[5] Одредбом чл. 27, ст. 1, т. 1. Закона о уређењу судова прописано је да привредни суд у првом степену суди у спо-

ру између домаћег и страног привредног друштва, предузећа, задруга и предузетника и њихових асоцијација (привредни субјекти), у спору који настане између привредног субјекта и другог правног лица у обављању делатности привредног субјекта, као и ако је у наведеном спору једна од страна физичко лице ако је са странком у односу материјалног супарничарства. Тачком 4. истог члана прописано је да привредни суд у првом степену суди између осталог и у спору поводом реорганизације, судске и доброволне ликвидације и стечаја, осим у спору за утврђење постојања заснивања и престанка радног односа који је покренут пре отварања стечаја.

[6] Одредбом чл. 24, ст. 2. Закона о уређењу судова је прописано да основни суд у првом степену суди у грађанскоправном спору ако за поједини грађанскоправни спор није надлежан други суд и води извршни и ванпарнични поступак, осим ако законом није друкчије прописано.

[7] Имајући у виду да се у конкретном случају ради о парници чији је правни основ недопустивост извршења на непокретности за коју тужила тврди да је њена, а да је првотужена Привредна банка Београд ад у стечају, да је стечајни поступак Привредног суда у Београду Ст 7/2025 над овом банком у току, те да ће и непокретност која је предмет ове парнице ући у стечајну масу, то по оцени Врховног суда може доћи до атракције стварне надлежности привредног суда из ког разлога је за поступање у овом предмету стварно надлежан Привредни суд у Београду.

[...]

ЗПП чл. 469.

Парница у којој се тражи заштита својине на непокретности, покренута неком од тужби предвиђених члановима 37, 41. и 42. Закона о основама својинско-

-правних односа, јесте спор о непокретности у смислу чл. 469. ЗПП, тако да, без обзира на вредност предмета спора, не представља спор мале вредности.

Решење Врховног суда од 20 новембра 2025, Р1 362/25 (АС у Београду; ВС у Београду)

Из објасњења:

[1] Пресудом Другог основног суда у Београду П 2879/17 од 22. 1. 2020. године, ставом првим изреке, дозвољено је преиначење тужбе из поднеска тужиоца од 23. 10. 2019. године. Ставом другим изреке, одбијен је тужбени захтев тужиоца којим је тражио да се утврди да га тужени узнемирава у коришћењу својинских права на кат. парцели (...) КО (...), на тај начин што одводи атмосферску воду са своје кат. парцеле (.../...) КО (...) и кровних равни свога објекта изграђеној на истој парцели, преко олучних цеви, бетонираниг дворишта и отворене шахте, кроз отвор промера Ø 10 см, у потпорном зиду, у објекат тужиоца, тј. у просторију означену као већа АБ-бетонска „шахта“, односно потпорни зид и зид приземног објекта тужиоца у парцели тужиоца кат. парц. бр. (...) КО (...) и да се наложи туженом да уклони АБ – отворену бетонску „шахту“ дужине 220 цм, дубине 30 цм и ширине 40 цм, која се налази на средини међе између парцела тужиоца бр. (...) и туженог бр. (.../...) КО (...) и да затвори са своје стране отвор промера Ø 10 см, који се налази на потпорном зиду на крај АБ – „шахте“ и спаја се са већом АБ-бетонском „шахтом“, као и да атмосферску воду са кат. парцеле бр. (.../...) КО (...) и кровних равни објеката туженог у Улици (...) број (...) одведе у градску канализацију према Улици (...), као неоснован. Ставом трећим изреке, обавезан је тужилац да туженом на име накнаде трошкове парничног поступка исплати износ од 87.000,00 динара.

[2] Против наведене првостепене пресуде, тужилац је изјавио благовремену жалбу која је достављена Апелационом суду у Београду на одлучивање.

[3] Апелациони суд у Београду се решењем (...) огласио стварно ненадлежним за одлучивање о жалби тужиоца (...) и предмет је уступио Вишем суду у Београду, као стварно и месно надлежном суду.

[4] Виши суд у Београду је (...) изазвао сукоб надлежности, јер се сматра да се не ради о спору мале вредности, без обзира на вредност предмета спора која је означена у тужби, будући да је тужбени захтев тужиоца усмерен на заштиту права својине на непокретности у смислу одредбе чл. 42. Закона о основама својинскоправних односа.

[5] Решавајући настали сукоб надлежности на основу чл. 30, ст. 2. Закона о уређењу судова (...) и чл. 22. Закона о парничном поступку (...), Врховни суд налази да је за одлучивање о изјављеној жалби надлежан Апелациони суд у Београду.

[6] Одредбом чл. 25, ст. 2, т. 3. Закона о уређењу судова прописано је да виши суд у другом степену одлучује о жалби на одлуке основних судова, и то на решења донета у грађанскоправном спору, на пресуду у спору мале вредности, на одлуке донете у поступку извршења и обезбеђења, на решења донета у ванпарничном

поступку. чл. 26, ст. 1, т. 3. истог закона прописано је да апелациони суд одлучује о жалби на пресуду основног суда у грађанскоправном спору, ако за одлучивање о жалби није надлежан виши суд.

[7] По становишту Врховног суда, предмет овог спора је заштита права својине на непокретности од узнемиравања, захтевана тужбом заснованом на одредби чл. 42. Закона о основама својинско-правних односа. Спор у којем се тражи заштита својине на непокретности, покренутом неком од тужби предвиђених члановима 37, 41. и 42. Закона о основама својинско-правних односа, је спор о непокретности. Због тога, без обзира на одређену вредност предмета спора која је нижа од динарске противвредности од 3.000 евра по средњем курсу Народне банке Србије на дан подношења тужбе, то није спор мале вредности. Одредбом чл. 469. ЗПП изричито је прописано да се споровима мале вредности не сматрају спорови о непокретностима.

[8] Из тог разлога за суђење у другом степену у овом спору стварно је надлежан Апелациони суд у Београду, у смислу чл. 26, ст. 1, т. 3. Закона о уређењу судова.

Приредно *др Марко С. Кнежевић*,
ванредни професор Правног факултета
Универзитета у Новом Саду

LISTA RECENZENATA

1. Dr **Samir Aličić**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu
2. Dr **Zoran Arsić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
3. Dr **Vanja Bajović**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu
4. Dr **Luka Baturan**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
5. Dr **Stanko Bejatović**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu
6. Dr **Filip Bojić**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu
7. Dr **Darko Božičić**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
8. Dr **Bojan Božović**, sudija Višeg suda u Novom Sadu
9. Dr **Tatjana Bugarski**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
10. Dr **Milijana Buha**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci
11. Dr **Radenka Cvetić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
12. Dr **Atila Čokolić**, Hrvatska odvjetnička komora
13. Dr **Dragana Ćorić**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
14. Dr **Emir Ćorović**, advokat pri Advokatskoj komori Čačka
15. Dr **Dragiša Drakić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
16. Dr **Gordana Drakić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu

17. Dr **Atila Dudaš**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
18. Dr **Sanja Đajić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
19. Dr **Mina Đikanović**, docent na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
20. Dr **Petar Đundić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
21. Dr **Rodoljub Etinski**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
22. Dr **Sandra Fišer Šobot**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
23. Dr **Danijela Glušac**, naučna saradnica na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu
24. Prim. dr sc. **Zoran Ivanov**, Udruženje sudskih veštaka Vojvodine
25. Dr **Luka Janeš**, docent na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
26. Dr **Svetislav Janković**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu
27. Dr **Senad Jašarević**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
28. Dr **Zvonimir Jelinić**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Štrosmajera u Osijeku
29. Dr **Nevena Jevtić**, docent na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
30. Dr **Radenko Jotanović**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci
31. Dr **Ilija Jovanov**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
32. Dr **Slađana Jovanović**, redovna profesorka na Pravnom fakultetu Univerziteta „Union“ u Beogradu
33. Dr **Olga Jović Prlainović**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu
34. Dr **Marko Knežević**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
35. Dr **Jelena Kostić**, viša naučna saradnica na Institutu za uporedno pravo
36. Dr **Sanja Kreštalica**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu
37. Dr **Nina Kršljanin**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu

38. Dr **Maša Kulauzov**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
39. Dr **Oliver Lajić**, redovni profesor na Kriminalističko-policijskom univerzitetu u Beogradu
40. Dr **Alpar Lošonc**, redovni profesor na Fakultetu tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu
41. Dr **Miodrag Majić**, sudija Apelacionog suda u Beogradu
42. Dr **Vladimir Marjanski**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
43. Dr **Goran Marković**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu
44. Dr **Maša Marokini Zrinski**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Rijeci
45. Dr **Darija Martinov**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta Singidunum u Novom Sadu
46. Dr **Sloboda Midorović**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
47. Dr **Dušica Miladinović Stefanović**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu
48. Dr **Ivan Milić**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
49. Dr **Goran Milošević**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
50. Dr **Milan Milutin**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
51. Dr **Strahinja Miljković**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici
52. Dr **Željko Mirkov**, viši tužilački saradnik u Osnovnom javnom tužilaštvu u Kikindi
53. Dr **Nikolina Mišćević**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
54. Dr **Hajrija Mujović**, naučni savetnik na Institutu društvenih nauka u Beogradu
55. Dr **Dušan Nikolić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
56. Dr **Sofija Nikolić Popadić**, naučni saradnik na Institutu društvenih nauka u Beogradu
57. Dr **Benjamin Nurkić**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli
58. Dr **Marijana Pajvančić**, profesor na Pravnom fakultetu u Novom Sadu, u penziji

59. Dr **Bojan Pajtić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
60. Dr **Zoran Pavlović**, redovni profesor na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe u Novom Sadu
61. Dr **Stojana Đ. Petrović**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci
62. Dr **Nevena Petrušić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu
63. Dr **Milana Pisarić**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
64. Dr **Dragan Prole**, redovni profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
65. Dr **Ratko Radošević**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
66. Dr **Relja Radović**, Advokatska komora Beograda, Beograd
67. Dr **Milan Rapajić**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu
68. Dr **Sandra Samardžić**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
69. Dr **Stefan Samardžić**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
70. Dr **Sanja Savčić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
71. Dr **Jelena Simić**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta „Union“ u Beogradu
72. Dr **Marta Sjeničić**, naučna savetnica na Institutu društvenih nauka u Beogradu
73. Dr **Ranko Sovilj**, naučni saradnik na Institutu društvenih nauka u Beogradu
74. Dr **Bojan Spaić**, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu
75. Dr **Ljubomir Stajić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
76. Dr **Uroš Stanković**, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu
77. Dr **Sanja Stojković Zlatanović**, viša naučna saradnica na Institutu društvenih nauka u Beogradu
78. **Olivera Ševo**, viši asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci
79. Dr **Jelena Tešanović**, Advokatska komora Vojvodine, Novi Sad

80. Dr **Tanja D. Todorović**, docent na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu

81. Dr **Boško Tripković**, rukovodilac postdiplomskog istraživanja na Univerzitetu u Birminghamu

82. Dr **Bojan Tubić**, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu

83. Dr **Veljko Turanjanin**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu

84. Dr **Tanja Vicković Ramač**, Advokatska komora Vojvodine, Novi Sad

85. Dr **Jelena Vidić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu

86. Dr **Igor Vuletić**, redovni profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Štrosmajera u Osijeku

САОПШТЕЊЕ СА СЕДНИЦЕ УПРАВНОГ ОДБОРА одржане 28. 11. 2025. године

1. КОЈИЋ АЛЕКСАНДРА, дипломирани правник, рођена 16. 6. 1988. године уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Пећинцима, Јове Негушевића 1/7.

2. ОСТОЈИЋ ПЕРИЦА, дипломирани правник, рођен 14. 10. 1987. године уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Сремској Митровици, Арсенија Чарнојевића 16/45.

3. МАРТИНОВИЋ АЛЕН, дипломирани правник, рођен 15. 8. 1989. године, уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Бечеју, Маршала Тита 20.

4. ЛОНЧАРСКИ ЂОРЂЕ, дипломирани правник, рођен 29. 3. 1992. године, уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Зрењанину, Булевар Милутина Миланковића ББ, локал 13.

5. НИКИЋ НИКОЛА, дипломирани правник, рођен 29. 7. 1990. године, уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Зрењанину, Краља Александра I Карађорђевића 2.

6. КОРХЕЦ ДАЛМА, дипломирани правник, рођена 5. 8. 1996. године, уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Суботици, Прешернова 39/33.

7. ЛАЗИЋ МИЛАН, дипломирани правник, рођен 13. 9. 1982. године, уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Браће Рибникар 63, локал 3.

8. ЂУРЕИНОВИЋ МИЛОШ, дипломирани правник, рођен 5. 2. 1991. године, уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Борђа Никшића Јохана 28/233.

9. НЕНАДИЋ ДИМИТРИЈЕ, дипломирани правник, рођен 21. 12. 1995. године, уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Максима Горког 6.

10. ЗВЕЗДАНОВИЋ ВЛАДИМИР, дипломирани правник, рођен 25. 6. 1988. године, уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Железничка 32/2.

11. ГРОЗДАНОВИЋ НЕМАЊА, дипломирани правник, рођен 27. 6. 1998. године уписује се 5. 12. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Стражиловска 19/3.

– Брише се из Именика адвокатских приправник ГРОЗДАНОВИЋ НЕМАЊА, адвокатски приправник код Шалдић Тијане, адвоката у Новом Саду, са даном 4. 12. 2025. године због уписа у Именик адвоката ове коморе.

12. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду МАРКОВИЋ ЂОРЂЕ, рођен 6. 5. 1992. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Малешевић Небојше, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

13. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ВУЈАШКОВИЋ ЈОВАНА, рођена 27. 1. 1999. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Драговић Данила, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

14. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду РАМАЧ ТИЈАНА, рођена 3. 1. 2002. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Гарабандић Александра, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

15. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ПОПИЋ ДАНИЛО, рођен 22. 3. 2000. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Туцовић Кери Милана, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

16. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ИЛИЋ АНДРЕЈ, рођен 29. 11. 2002. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Кнежевић Немање, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

17. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ПЛАВШИЋ МАРКО, рођен 9. 5. 1998. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Матковић Петра, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

18. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду СТАНЧИЋ МИЉАН, рођен 17. 4. 2002. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Мићић Јелене, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

19. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ГАШИЋ КАТАРИНА, рођена 26. 7. 2001. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Јанчић Александре, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

20. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ЈЕВТИЋ НИКОЛИНА, рођена 27. 11. 2000. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Грбовић Миљана, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

21. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ЂУРКОВИЋ БОЖИДАР, рођен 16. 9. 2001. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Загорчић Предрага, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

22. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ТРИВУНОВИЋ БОРКА, рођена 29. 6. 2002. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Херцег Мирослава, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

23. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду МИХАЉИЦА КОСТА, рођен 14. 4. 2002. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Грбовић Миљана, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

24. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ВУКМИРОВИЋ НЕВЕНА, рођена 10. 6. 1995. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Прошић Зорана, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

25. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ВУЈАНОВИЋ МИЛИЦА, рођена 12. 10. 2001. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Бељански Владимира, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

26. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ГРГУРИ АЛЕН, рођен 14. 1. 1997. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Поповић Срђана, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

27. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ЈОВЕШИЋ ДУЊА, рођена 23. 7. 2002. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Божић мр Зорана, адвоката у Новом Саду, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

28. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду БАЛИНОВИЋ ДРАГАНА, рођена 1. 6. 1997. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Алишић мр Владимира, адвоката у Инђији, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

29. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду АПОСТОЛОВ ТЕОДОРА, рођена 23. 6. 1997. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Пувача Милана, адвоката у Инђији, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

30. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ПЕТРОВИЋ АНА, рођена 15. 9. 2000. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Ивакић Роберта, адвоката у Сомбору, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

31. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду МАЈСТОРОВИЋ МАРКО, рођен 7. 2. 1997. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Гомилиновић Зорана, адвоката у Сивцу, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

32. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду СТОШИЋ ВУКАШИН, рођен 14. 11. 1996. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Косановић Дијане, адвоката у Панчеву, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

33. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ШОПАЛОВИЋ ТИЈАНА, рођена 14. 6. 1993. године, на адво-

катско-приправничку вежбу код Шуша Војина, адвоката у Новим Бановцима, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

34. УПИСУЈЕ се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ШУЉМАНАЦ ТЕОДОРА, рођена 5. 11. 2001. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Гатарих Срђана, адвоката у Сремској Митровици, дана 5. 12. 2025. године, у трајању од две године.

35. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ПАВЛОВИЋ ЈЕЛЕНА, адвокат у Новом Саду, са даном 19. 11. 2025. године на лични захтев.

– Шљивар Влаовић Мирјана, адвокат у Новом Саду, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

36. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ГОЈКОВИЋ ДРАГАН, адвокат у Новом Саду, са даном 30. 11. 2025. године, због одласка у пензију.

– Именовани задржава чланство у Посмртном фонду Адвокатске коморе Војводине.

– Гојковић Срђан, адвокат у Новом Саду, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

37. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ДАМЈАНОВИЋ ЈОВАНА, адвокат у Новом Саду, са даном 17. 11. 2025. године, ради заснивања радног односа.

38. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ДЕЛИЋ ЉИЈАНА, адвокат у Новом Саду, са даном 12. 11. 2025. године на лични захтев.

– Ђурашиновић Драгана, адвокат у Новом Саду, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

39. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ПЕТКОВИЋ ЉУБОМИР, адвокат у Ковину, са даном 30. 11. 2025. године на лични захтев, ради одласка у пензију.

– Именовани задржава чланство у Посмртном фонду Адвокатске коморе Војводине.

– Петковић Тијана, адвокат у Ковину, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

40. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ЈОКАНОВИЋ ИВАН, адвокат у Сечњу, са даном 24. 11. 2025. године, на лични захтев.

– Кадовић Мирко, адвокат у Кули, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

41. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине АНЂЕЛКОВИЋ ДРАГАНА, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Кнежевић Немање, адвоката у Новом Саду, са даном 31. 10. 2025. године.

42. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине МИЛОШЕВИЋ АНИТА, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Рамач Дунђерин Тамаре, адвоката у Новом Саду, са даном 31. 10. 2025. године.

43. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине СТОЈКОВ КРИСТИАН, адвокатски приправник у Вршцу, на адвокатско-

-приправничкој вежби код Зекић Радивоја, адвоката у Вршцу, са даном 14. 11. 2025. године.

44. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине ВЛАЈКОВ НАТАША, адвокатски приправник у Зрењанину, на адвокатско-приправничкој вежби код Радишић Гутеша Весне, адвоката у Зрењанину, са даном 3. 11. 2025. године.

45. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине ПЕТКОВИЋ ТАМАРА, адвокатски приправник у Сомбору, на адвокатско-приправничкој вежби код Живковић Павлиц Јелене, адвоката у Сомбору, са даном 25. 11. 2025. године.

46. БРИШЕ СЕ из чланства Посмртног фонда Адвокатске коморе Војводине ЉУБИСАВЉЕВИЋ РАДУЛ, адвокат из Суботице, са даном 10. 9. 2025. године, услед смрти.

47. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да МЕЂЕШИ ФАРКАШ АЛЕКСАНДРИ, адвокату у Кули, привремено престаје право на бављење адвокатуром због одржавања трудноће почев од 12. 11. 2025. године.

48. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ИВАНОВИЋ АНЂЕЛИ, адвокату у Старој Пазови, привремено престаје право на бављење адвокатуром због породичног одсуства и одсуства ради неге детета у почев од 21. 11. 2025. године.

– Вергаш Дијана, адвокат у Новим Бановцима, одређује се за привременог заменика.

49. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ће ГОВЕДАРИЦА ЈОВАНИ, адвокату у Новом Саду, привремено престати право на бављење адвокатуром због стручног усавршавања у иностранству, у периоду од 1. 10. 2025. године до 30. 9. 2026. године.

– Белашић Адел, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

50. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је РАЂЕНОВИЋ ОЉА, адвокат у Старој Пазови, наставила са радом дана 19. 6. 2025. године, након што јој је привремено било престало право на бављење адвокатуром.

– Павловић Ђурић Лука, адвокат у Старој Пазови, разрешава се дужности привременог заменика.

51. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ПОПОВИЋ БОЈАНА, адвокат у Новом Саду, наставила са радом дана 1. 12. 2025. године, након што је привремено престало право на бављење адвокатуром.

– Пјешчић Сениша, адвокат у Новом Саду, разрешава се дужности привременог заменика.

52. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЛОНЧАР ЗОРАНА, адвокат у Новом Саду, наставила са радом дана 24. 11. 2025. године, након што јој је привремено било престало право на бављење адвокатуром.

– Лончар Милан, адвокат у Новом Саду, разрешава се дужности привременог заменика.

53. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је РАКИЋ ДИЈАНА, адвокат у Инђији, наставила са радом дана 23. 10. 2025. године, након што јој је привремено било престало право на бављење адвокатуром.

– Козлина Бојан, адвокат у Инђији, разрешава се дужности привременог заменика.

54. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ШАЛАМОН ШАНДОР, адвокат у Суботици, наставио са радом дана 1. 9. 2025. године, након што му је привремено било престало право на бављење адвокатуром.

– Дашић Драган, адвокат у Суботици, разрешава се дужности привременог заменика.

55. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је БОНИФАРТ ФИРШИНГ КАРОЛИНА, адвокатски приправник у Бечеју, наставила са обављањем приправничке вежбе дана 1. 11. 2025. године, након што је привремено престало право на обављање приправничке вежбе.

56. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЏАБИЋ ОЛГИЦА, адвокат у Новом Саду, променила презиме које сада гласи Југовић.

57. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је КНЕЖЕВ МАРИЈАНА, адвокат у Новом Саду, променила презиме које сада гласи Кнежев Гаврић.

58. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЂУКИЋ ИНЕС, адвокат у Новом Саду, променила презиме које сада гласи Ђукић Ковачевић.

59. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је Заједничка адвокатска канцеларија „Ђосић и Вранац“ из Новог Сада променила назив у Заједничка адвокатска канцеларија „Ђосић, Вранац и Влашкалић“, са седиштем у Новом Саду, Балзакова 22.

60. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЧИЧКОВИЋ ЗОРАНА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Алексић Слађане, адвоката у Новом Саду, дана 4. 11. 2025. године, те да исту наставља код Јанковић Миодрага, адвоката у Новом Саду, дана 5. 11. 2025. године.

61. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЗОРИЋ ЈОВАНА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Грбовић Миљана, адвоката у Новом Саду, дана 3. 11. 2025. године, те да исту наставља код Јаневски Александра, адвоката у Новом Саду, дана 4. 11. 2025. године.

62. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ВЕЈНОВИЋ БОЈАНА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Дубајић Дејана, адвоката у Новом Саду, дана 3. 11. 2025. године, те да исту наставља код Аћимовић Милијане, адвоката у Инђији, дана 4. 11. 2025. године.

63. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МИХАЈЛОВИЋ ТАМАРА, адвокатски приправник у Зрењанину, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Михајловић Саве, адвоката у Зрењанину, дана 30. 11. 2025. године, те да исту наставља код Михајловић Јована, адвоката у Зрењанину, дана 1. 12. 2025. године.

64. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је КАЈЕВИЋ СЕМИР, адвокат у Новом Саду, приступио Заједничкој адвокатској канцеларији „Алексић са сарадницима“ са седиштем у Новом Саду, Грчкошколска 1, почев од 6. 11. 2025. године.

65. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је СОКОЛОВИЋ МАРИЈА, адвокат у Новом Саду, приступила Заједничкој адвокатској канцеларији „Алексић са сарадницима“ са седиштем у Новом Саду, Грчкошколска 1, почев од 6. 11. 2025. године.

66. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ВЛАШКАЛИЋ МИЛОШ, адвокат у Новом Саду, приступио Заједничкој адвокатској канцеларији „Ђосић, Вранац и Влашкалић“ са седиштем у Новом Саду, Балзакова 22, почев од 10. 11. 2025. године.

67. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЛАЗАРЕВИЋ АНА, адвокат у Новом Саду, преселила седиште адвокатске канцеларије у Инђију, Краља Петра I 12/2 – галерија, почев од 31. 10. 2025. године.

68. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је РАДОЊИЋ САВО, адвокат у Зрењанину, преселио седиште адвокатске канцеларије у Панчево, Новосељански пут 261, почев од 1. 12. 2025. године.

69. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЈАЊИЋ ВАСИЋ ЈЕЛЕНА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Дожа Ђерђа 6/II, стан 6, почев од 27. 10. 2025. године.

70. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЈАНЕЦКОВ ИВАН, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Ђорђа Магарашевића 2, стан 224, почев од 1. 12. 2025. године.

71. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЛИНТА МАРКО, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Змај Јовина 26А/4, Пословни центар „Лупус“, локал бр. 4, почев од 1. 11. 2025. године.

72. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је НОВКОВИЋ ДЕЈАН, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Стевана Мусића 3, почев од 4. 11. 2025. године.

73. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ИВКОВИЋ САША, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Ловћенска 6, стан 9, почев од 1. 11. 2025. године.

74. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЋИСАЛОВ ДУШАН, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Максима Горког 22, почев од 1. 12. 2025. године.

75. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ДЕЈАНОВИЋ МИЛОШ, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Максима Горког 17а, стан 9, почев од 17. 11. 2025. године.

76. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ВЛАШКАЛИЋ МИЛОШ, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Балзакова 22, почев од 10. 11. 2025. године.

77. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЛАЛОВИЋ СЛАЂАНА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Ласла Гала 3, почев од 1. 12. 2025. године.

78. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЂУКИЋ ИНЕС, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Сомборска рампа 18а/3/663, почев од 1. 12. 2025. године.

79. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЗБУЋНОВИЋ САЊА, адвокат у Оџацима, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Школска 14а, почев од 24. 12. 2025. године.

80. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ПЕШИЋ МИЛАН, адвокат у Оџацима, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Школска 14а, почев од 24. 12. 2025. године.

81. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ПЕТРОВ БОЈАН, адвокат у Панчеву, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Његошева 1а/1, локал 2, почев од 17. 11. 2025. године.

САОПШТЕЊЕ СА СЕДНИЦЕ УПРАВНОГ ОДБОРА одржане 26. 12. 2025. године

1. ПЕТРИЋ ЗОРАНА, дипломирани правник, рођена 10. 4. 1990. године, УПИСУЈЕ СЕ 16. 1. 2026. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Бачкој Тополи, Главна 23.

2. ЈЕВРЕМОВИЋ БОГДАН, дипломирани правник, рођен 7. 6. 1997. године, УПИСУЈЕ СЕ 16. 1. 2026. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Шимановцима, Дечка 9.

3. ШУРЈАНАЦ НИКОЛА, дипломирани правник, рођен 9. 8. 1999. године, УПИСУЈЕ СЕ 16. 1. 2026. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Ковину, Саве Јанкова 37, Гај.

4. КАЈЕВИЋ ЦВЕТА, дипломирани правник, рођена 27. 3. 1959. године, УПИСУЈЕ СЕ 16. 1. 2026. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Вршцу, Жарка Зрењанина 16.

5. КРАЈНОВИЋ МИЛАН, дипломирани правник, рођен 27. 10. 1987. године, УПИСУЈЕ СЕ 21. 11. 2025. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Панчеву, Стевана Шупљикца 88.

6. МАЈСТОРОВИЋ ЈЕЛЕНА, дипломирани правник, рођена 27. 8. 1992. године, УПИСУЈЕ СЕ 16. 1. 2026. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Врбасу, Драгана Грубића 14.

7. ПЕШИЋ ВЛАДИМИР, дипломирани правник, рођен 17. 3. 1993. године, УПИСУЈЕ СЕ 16. 1. 2026. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Грчкошколска 1.

8. РАДАНОВИЋ МАРКО, дипломирани правник, рођен 15. 1. 1995. године, УПИСУЈЕ СЕ 16. 1. 2026. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Војвођанских бригада 20.

9. ВЕЛЕМИР БОЈАН, дипломирани правник, рођен 16. 3. 1996. године, УПИСУЈЕ СЕ 16. 1. 2026. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Лазе Костића 14, стан 32.

– БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправник ВЕЛЕМИР БОЈАН, адвокатски приправник код Велемир Миодрага, адвоката у Новом Саду, са даном 15. 1. 2026. године због уписа у Именик адвоката ове коморе.

10. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду БУЛАЈИЋ ПЕТАР, рођен 21. 7. 1995. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Мркић Ђорђа, адвоката у Суботици, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

11. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ОБРАДОВИЋ АНДРЕА, рођена 30. 11. 2001. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Бабовић Игора, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

12. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду МАНОЈЛОВИЋ КРИСТИНА, рођена 16. 7. 2000. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Радовић Небојше, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

13. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду КУКОЉ СТЕФАН, рођен 29. 1. 2002. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Мирковић Бојана, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

14. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду САМАРЏИЋ САРА, рођена 22. 1. 1998. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Војновић Миодрага, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

15. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду КУЉАНЧИЋ ВУК, рођен 7. 6. 1999. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Поповић Срђана, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

16. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ХАЈНРИХ ИВАН, рођен 27. 3. 2003. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Станивуковић Горана, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

17. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду МИШКОВИЋ АЛЕКСАНДРА, рођена 6. 9. 1999. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Рамач Дунђерин Тамаре, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

18. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду БРКИЋ ИВА, рођена 7. 11. 2001. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Копривица Димитрија, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

19. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду КАРАНОВИЋ ТЕОДОРА, рођена 9. 7. 1997. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Радун Срђана, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

20. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ЛУКОВИЋ ТЕОДОРА, рођена 14. 11. 2000. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Шљивар Влаовић Мирјане, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

21. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ПЕТКОВИЋ ДУЊА, рођена 9. 4. 2001. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Маровић Жељка, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

22. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду МАРТИНОВИЋ ЕМИЛИЈА, рођена 23. 6. 1998. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Марић Софије, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

23. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду КАРАЋ МИЛИЦА, рођена 13. 5. 1999. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Радмановић Јелене, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

24. УПИСУЈЕ СЕ у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду ПЕРОВИЋ ЈОВАНА, рођена 2. 7. 2000. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Ивковић Саше, адвоката у Новом Саду, дана 16. 1. 2026. године, у трајању од две године.

25. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ВРЖИНА ГОРДАНА, адвокат у Бачкој Паланци, са даном 31. 12. 2025. године на лични захтев.

– Именована задржава чланство у Посмртном фонду Адвокатске коморе Војводине.

– Мишков Хорват Дуња, адвокат у Бачкој Паланци, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

26. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине СУВАЈЦИЋ НЕНАД, адвокат у Новом Саду, са даном 31. 12. 2025. године на лични захтев.

– Именовани задржава чланство у Посмртном фонду Адвокатске коморе Војводине.

– Кнежевић Милица, адвокат у Новом Саду, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

27. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине БЕРЋАН СЛАВКО, адвокат у Новом Саду, са даном 15. 12. 2025. године на лични захтев.

– Именовани задржава чланство у Посмртном фонду Адвокатске коморе Војводине.

– Берћан Живко, адвокат у Новом Саду, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

28. БРИШЕ СЕ из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине ПОЉАКОВИЋ МИРА, адвокат у Суботици, са даном 31. 12. 2025. године, на лични захтев.

– Именована задржава чланство у Посмртном фонду Адвокатске коморе Војводине.

– Пољаковић Дафна Гордана, адвокат у Суботици, поставља се за преузиматеља адвокатске канцеларије.

29. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине РАДОЈИЧИЋ МИЛИЦА, адвокатски приправник у Руми, на адвокатско-приправничкој вежби код Малетић Владислава, адвоката у Руми, са даном 5. 12. 2025. године.

30. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине РКМАН МИЛКА, адвокатски приправник у Беочину, на адвокатско-приправничкој вежби код Миловановић Јоване, адвоката у Беочину, са даном 28. 11. 2025. године.

31. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине ЈОВАНОВИЋ МАРКО, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Петровић Богдана, адвоката у Новом Саду, са даном 24. 12. 2025. године.

32. БРИШЕ СЕ из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине ДИМИТРОВ НИКОЛА, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Митрески Филипа, адвоката у Новом Саду, са даном 1. 12. 2025. године.

33. БРИШЕ СЕ из чланства Посмртног фонда Адвокатске коморе Војводине СТОЈИЉКОВИЋ ДРАГОСЛАВ, адвокат из Панчева, са даном 25. 8. 2025. године, услед смрти.

34. БРИШЕ СЕ из чланства Посмртног фонда Адвокатске коморе Војводине БУКВИЋ РАДМИЛА, адвокат из Зрењанина, са даном 26. 9. 2025. године, услед смрти.

35. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ТОМИЋ МИЛАНУ, адвокату у Суботици, привремено престаје право на бављење адвокатуром због боловања, почев од 22. 11. 2025. године.

– Балинт Викторија, адвокат у Суботици, одређује се за привременог заменика.

36. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ЗБУЋНОВИЋ САЊИ, адвокату у Оџацима, привремено престаје право на бављење адвокатуром због породилског одсуства и одсуства ради неге детета у периоду од 1. 12. 2025. године до 30. 11. 2026. године.

– Пешић Милан, адвокат у Оџацима, одређује се за привременог заменика.

37. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да МАРИЋ ЦАП ГОРДАНИ, адвокату у Ђурђе-ву, привремено престаје право на бављење адвокатуром због боловања у периоду од 15. 11. 2025. године до 15. 5. 2026. године.

– Павковић Милан, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

38. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да МИЛИНКОВИЋ МАЈИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на бављење адвокатуром због одсуства ради посебне неге детета у периоду од 18. 12. 2025. године до 18. 2. 2026. године.

– Стевановић Гордана, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

39. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да КАНАЧКИ МИНИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на бављење адвокатуром због одсуства ради посебне неге детета у периоду од 22. 12. 2025. године до 22. 6. 2026. године.

– Бороња Божидар, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

40. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ГРУЈИЋ ТАМАРИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на бављење адвокатуром због породилског одсуства и одсуства ради неге детета у периоду од 1. 12. 2025. године до 30. 11. 2026. године.

– Анђелковић Немања, адвокат из Новог Сада, одређује се за привременог заменика.

41. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да НАДРЉАНСКИ ИВАНИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на бављење адвокатуром због породилског одсуства и одсуства ради неге детета у периоду од 4. 4. 2025. године до 3. 4. 2026. године.

– Николић Марко, адвокат из Руменке, одређује се за привременог заменика.

42. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ВЕСЕЛИНОВИЋ ПРЕДРАГУ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на бављење адвокатуром због боловања почев од 5. 12. 2025. године.

– Јовић Радивоје, адвокат у Новом Саду, одређује се за привременог заменика.

43. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да ИЛИЋ ДАНИЈЕЛИ, адвокату у Новом Саду, привремено престаје право на бављење адвокатуром због породилског одсуства и одсуства ради неге детета у периоду од 30. 11. 2025. године до 29. 10. 2027. године.

– Рауш Милица, адвокат из Новог Сада, одређује се за привременог заменика.

44. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је НИКОЧЕВ ВАЊА, адвокат у Панчеву, наставила са радом дана 1. 12. 2025. године, након што јој је привремено било престало право на бављење адвокатуром.

– Продановић Јован, адвокат у Панчеву, разрешава се дужности привременог заменика.

45. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је РАДИН ХЕЛЕНА, адвокат у Новом Саду, наставила са радом дана 22. 12. 2025. године, након што је привремено престало право на бављење адвокатуром.

– Ковачевић Гордана, адвокат у Новом Саду, разрешава се дужности привременог заменика.

46. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је АНЂЕЛКОВИЋ БИЉАНА, адвокат у Новом Саду, наставила са радом дана 1. 11. 2025. године, након што је привремено престало право на бављење адвокатуром.

– Анђелковић Немања, адвокат у Новом Саду, разрешава се дужности привременог заменика.

47. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ГОЛИЋ ТИЈАНА, адвокат у Новом Саду, наставила са радом дана 1. 1. 2026. године, након што јој је привремено престало право на бављење адвокатуром.

– Ђурђевић Владимир, адвокат у Новом Саду, разрешава се дужности привременог заменика.

48. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЈЕРКОВ ТЕОДОРА, адвокат у Зрењанину, променила презиме које сада гласи Милосављевић.

49. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЂУШИЋ РАДУЛОВИЋ ЈОВАНА, адвокат у Новом Саду, променила презиме које сада гласи Ђушић.

50. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ВЕЛИЧКОВИЋ ЗВЕЗДАНА, адвокат у Новом Саду, променила презиме које сада гласи Мишковић.

51. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ДРИНИЋ ТАЊА, адвокат у Новом Саду, променила презиме које сада гласи Дринић Павловић.

52. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је СТОКИЋ СЛАВКО, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинуо адвокатско-приправничку вежбу код Дубајић Дејана, адвоката у Новом Саду, дана 11. 12. 2025. године, те да исту наставља код Мадих Оливера, адвоката у Новом Саду, дана 12. 12. 2025. године.

53. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МИЈАТОВИЋ ТАРА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Жидишић Драгице, адвоката у Новом Саду, дана 15. 12. 2025. године, те да исту наставља код Јаневски Александра, адвоката у Новом Саду, дана 16. 12. 2025. године.

54. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МАЛЕШЕВИЋ АЊА, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Прошић Зорана, адвоката у Новом Саду, дана 30. 11. 2025. године, те да исту наставља код Лончар Зоране, адвоката у Новом Саду, дана 1. 12. 2025. године.

55. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да су Срђеновић Бошњаковић Звездана, адвокат у Новом Саду, и Трнинић Душан, адвокат у Новом Саду, основали Заједничку адвокатску канцеларију „Срђеновић Трнинић” са седиштем у Новом Саду, Футошка 2, почев од 15. 12. 2025. године.

56. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МИКУЛИЋ БОЖИДАР, адвокат у Црвенки, преселио седиште адвокатске канцеларије у Сомбор, Доситеја Обрадовића 13, почев од 1. 1. 2026. године.

57. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је АНДОНОВИЋ МИЛАН, адвокат у Мачванској Митровици, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Светог Димитрија бр. 40ц, почев од 1. 1. 2026. године.

58. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ТОМИЋ ЈЕЛЕНА, адвокат у Сремској Митровици, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Светог Димитрија бр. 21/2, почев од 15. 1. 2026. године.

59. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ОЛЋАН СЛОБОДАН, адвокат у Зрењанину, преселило своју адвокатску канцеларију на адресу Јеврејска бр. 3/36, почев од 22. 12. 2025. године.

60. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је РАДОСАВЉЕВ СЛАВКО, адвокат у Зрењанину, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Гимназијска бр. 25, почев од 1. 1. 2026. године.

61. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је БЕКИЋ АЛЕКСАНДРА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Балзакова бр. 1, почев од 19. 12. 2025. године.

62. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЈОКИЋ СИНИША, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Лазе Костића бр. 15, 6. спрат, стан бр. 53, почев од 1. 1. 2026. године.

63. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је АЛЕКСИЋ СЛАЂАНА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Васе Стајића бр. 8, стан бр. 2, почев од 1. 1. 2026. године.

64. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је МАЛИНОВИЋ МАРИЈА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Васе Стајића бр. 8, стан бр. 2, почев од 1. 1. 2026. године.

65. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је БОСИН НЕМАЊА, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Железничка 11/IV, стан бр. 3, почев од 3. 12. 2025. године.

66. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЂУШИЋ РАДУЛОВИЋ ЈОВАНА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Железничка бр. 3, почев од 1. 12. 2025. године.

67. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је РУЖИЋ МИЛОВАН, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Стражиловска бр. 16, стан бр. 111, почев од 15. 12. 2025. године.

68. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је КУЗМАН САНДРА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Васе Стајића бр. 8, стан бр. 2, почев од 1. 1. 2026. године.

69. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ОПАЧИЋ МИРКО, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Стражиловска бр. 16, почев од 1. 1. 2026. године.

70. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ДРИНИЋ ПАВЛОВИЋ ТАЊА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Стражиловска бр. 16, 1. спрат, стан бр. 111, почев од 8. 12. 2025. године.

71. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ЕРДЕЉАН НЕМАЊА, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Змај Јовина 26, локал 103, почев од 1. 12. 2025. године.

72. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ТОДОРОВИЋ МАРКО, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Булевар Европе 2А, спрат 2, стан бр. 9, почев од 1. 12. 2025. године.

73. УЗИМА СЕ НА ЗНАЊЕ да је ШИМШИЋ АЛЕКСАНДРА, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Приморска бр. 88, почев од 5. 12. 2025. године.

Управни одбор

САДРЖАЈ ГЛАСНИКА АКВ ЗА 2025. ГОДИНУ

ЧЛАНЦИ

Др МИОДРАГ ЈОВАНОВИЋ

О значају правнофилозофског мишљења за бављење адвокатуром, 1, стр. 5.

MIODRAG JOVANOVIĆ, Ph.D.

On the Significance of Legal-Philosophical Reflection for Practicing Law, 1, стр. 24.

Др МАРК ЛОШОНЦ

Др АЛПАР ЛОШОНЦ

Објективност права и праведности – фигуре Трећег (Хегел, Кожев, Леви-нас), 1, стр. 43.

MARK LOŠONC, Ph.D.

ALPAR LOŠONC, Ph.D.

The Objectivity of Law and Justice – Figures of the Third (Hegel, Kojève, Lévinas) 1, стр. 62.

Др ГОРАН ДАЈОВИЋ

О значају филозофскоправног мишљења за правнике практичаре – један пример из наше судске праксе, 1, стр. 82.

GORAN DAJOVIĆ, Ph.D.

On the Importance of Philosophy of Law for Lawyers – a Case Study From Our Judicial Practice, 1, стр. 97.

Др БОЈАН СПАИЋ

Техничка и инспиративна филозофија права: адвокатско расуђивање и вештачка интелигенција, 1, стр. 112.

BOJAN SPAIĆ, Ph.D.

Technical and Inspirational Philosophy of Law: Lawyers' reasoning and Artificial Intelligence, 1, стр. 132.

МАРИЦА МИШИЋ

Нерешиви проблеми правде и вештачка интелигенција, 1, стр. 152.

MARICA MIŠIĆ

Unsolvable Problems of Justice and Artificial Intelligence, 1, стр. 183.

МАГДАЛЕНА ПРИМОРАЦ

Правни сустав пред изазовима технолошког напретка, 1, стр. 210.

MAGDALENA PRIMORAC

The Legal System in the Face of Technological Advancement, 1, стр. 227.

СТЕВАН АЦИЋ

Поступак заштите од злостављања на раду на нивоу послодавца у домаћем праву, 1, стр. 245.

STEVAN ADŽIĆ

Procedure for Protection Against Workplace Harassment at the Employer Level in Domestic Law, 1, стр. 264.

ЈЕЛЕНА С. РАДМАНОВИЋ

Искључење противправности код кривичног дела неовлашћено прислушкивање и снимање, 2, стр. 331.

JELENA S. RADMANOVIĆ

Exclusion of Unlawfulness in the Criminal Offense of Unauthorized Wiretapping and Audio Recording, 2, стр. 353.

Др МИЛИЈАНА БУХА

(Не)довољна процесна права оштећеног у кривичним поступцима у БиХ (не) омогућавају борбу против трговине људима, 2, стр. 375.

- MILIJANA BUHA, Ph.D.
(In)sufficient Procedural Rights of the Injured Party in Criminal Proceedings in Bosnia and Herzegovina (Dis)Enable Fighting Against Human Trafficking, 2, стр. 398.
- БОЈАНА АРСЕНИЈЕВИЋ
Досуђивање нематеријалне штете у случајевима несталих беба – искуства примене закона, 2, стр. 423.
- ВОЈАНА ARSENIJEVIĆ
Awarding Non-Pecuniary Damages in the “Missing Babies” Cases – Law Enforcement Experiences, 2, стр. 444.
- РАТКО ГАВРАНИЋ
Привремени и повремени рад као облик флексибилног запошљавања, 2, стр. 465.
- RATKO GAVRANIĆ
Temporary and Occasional Work as a Form of Flexible Employment, 2, стр. 481.
- ЈЕЛЕНА РАДОВАНОВИЋ
Уговор о раду на одређено време и његове злоупотребе, 2, стр. 498.
- ЈЕЛЕНА RADOVANOVIĆ
Fixed-Term Employment Contract and Its Abuses, 2, стр. 517.
- Др БИЉАНА ЛЕПОТИЋ
Климатске промене и заштита животне средине као људско право. Пракса Европског суда за људска права, 2, стр. 535.
- БИЉАНА LEPOTIĆ, Ph.D.
Climate Change and Environmental Protection as a Human Right. Case Law of the European Court of Human Rights, 2, стр. 549.
- Др ВЕЉКО ТУРАЊАНИН
Др МЛАДЕН ЈЕЛИЧИЋ
Принцип некажњавања жртава трговине људима – међународни правни стандарди и стање у Републици Србији, 3, стр. 638.
- VELJKO TURANJANIN, Ph.D.
MLADEN JELIČIĆ, Ph.D.
Principle of Non-Punishment of Victims of Human Trafficking – International Legal Standards and the Situation in the Republic of Serbia, 3, стр. 664.
- Др МИЉАНА ПИСАРИЋ
Откривање пореских кривичних дела у Републици Србији, 3, стр. 690.
- MILANA PISARIĆ, Ph.D.
Detection of Tax Crimes in the Republic of Serbia, 3, стр. 715.
- ПЕТРА СТАНОЈЕВИЋ
Теоријска разматрања о накнади нематеријалне штете због повреде права на здраву животну средину, 3, стр. 742.
- PETRA STANOJEVIĆ
Theoretical Reflections on Compensation for Non-Pecuniary Damage Arising From the Violation of the Right to a Healthy Environment, 3, стр. 766.
- РАТКО ГАВРАНИЋ
Судска заштита узбуњивача, 3, стр. 790.
- RATKO GAVRANIĆ
Judicial Protection of Whistleblowers, 3, стр. 810.
- ЈЕЛЕНА РАДОВАНОВИЋ
Премештај запосленог на други посао као мера решавања вишка запослених, 3, стр. 832.
- ЈЕЛЕНА RADOVANOVIĆ
Employee Reassignment as a Measure for Resolving Redundancy, 3, стр. 851.
- АЊА БАЛШИЋ
Неколико отворених питања у вези са правом на отпремнину у Републици Србији, 3, стр. 870.
- АНЈА BALŠIĆ
A Few Open Questions Concerning the Right to Severance Pay in the Republic of Serbia, 3, стр. 889.
- Др СТОЈАНА ПЕТРОВИЋ
Извршење на непокретности која није уписана јер је евиденција уништена или оштећена, 4, стр. 959.
- STOJANA PETROVIĆ, Ph.D.
Enforcement Against Real Estate That Is Not Registered Because the Records Have Been Destroyed or Damaged, 4, стр. 981.

МАРИЈА МИЛОЈЕВИЋ

Појам оштећеног и жртве кривичног дела као кривичнопроцесних субјеката, 4, стр. 1003.

МАРИЈА МИЛОЈЕВИЋ

The Concept of the Injured Party and the Victim of a Criminal Offense as Criminal Procedural Subjects, 4, стр. 1024.

МИОДРАГА ТОШИЋ

Има ли места реинтеграцији код отказа уговора о раду због изостанка резултата рада или непоседовања знања и способности за обављање посла, 4, стр. 1048.

МИОДРАГА ТОШИЋ

Is there Room for reinstatement in Cases of Dismissal for failure to achieve Work Results or for the lack of Knowledge and Skills required to perform the Job?, 4, стр. 1070.

АНДРИЈАНА РИСТИЋ

Новe форме рада и ризик радне експлоатације – правни аспекти, 4, стр. 1093.

ANDRIJANA RISTIĆ

New forms of employment and the risk of labor exploitation – legal aspects, 4, стр. 1111.

НАТАЛИЈА НЕДЕЉКОВИЋ

(Не)обавезност и доказна снага ДНК анализе у матернитетским и патернитетским поступцима. Пракса Европског суда за људска права, 4, стр. 1131.

NATALIJA NEDELJKOVIĆ

(Non-)Mandatory Nature and Evidentiary Value of DNA Analysis in Maternity and Paternity Proceedings. Jurisprudence of the European Court of Human Rights, 4, стр. 1149.

ДЕЈАН ТЕРЗИЋ

Незаконити докази и Нацрт закона о изменама и допунама ЗКП, 4, стр. 1167.

DEJAN TERZIĆ

Illegal Evidence and Draft Law on Amendments and Supplementations to the Code of Criminal Procedure, 4, стр. 1209.

ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ И САОПШТЕЊА

Др МИЛАНА ПИСАРИЋ

Одабрана пракса из области кривичног права: Прикупљање података из мобилног телефона у пракси Врховног (Касационог) суда 2014–2024, 1, стр. 283.

ЈЕЛЕНА ТОМИН

Живот и стваралаштво Милорада Ботића. Есеј у част Милорада Ботића (1913–2007), 2, стр. 566.

Др ИВАН МИЛИЋ

Одабрана пракса из области кривичног права. Условни отпуст у пракси Врховног (Касационог) суда, 2, стр. 573.

Др МАРКО С. КНЕЖЕВИЋ

Одабрана пракса из области грађанског права, 2, стр. 594.

Др МАРИЈАНА ПАЈВАНЧИЋ

In memoriam. Проф. др Фуада Станковић, 3, стр. 909.

ЗДРАВКО ЈОСИЋ

ЉИЉАНА ВУЈОВИЋ

ЖЕЉКО КОЧИЋ

Сентенце из праксе Дисциплинског суда АКВ, 3, стр. 912.

Др МИЛАНА ПИСАРИЋ

Одабрана пракса Врховног (касационог) суда: Снимци са камера за видео-надзор као доказ у кривичном поступку, 3, стр. 917.

СТЕФАН ГАЈИЋ

Иван Милић, *Прекршајно право. Приручник за припрему правосудној исцјени*, 4, стр. 1211.

Др ИВАН МИЛИЋ
Доживотни затвор у пракси Врховног
(касационог) суда, 4, стр. 1213.

Др МАРКО С. КНЕЖЕВИЋ
Одабрана пракса из области грађан-
ског права, 4, стр. 1225.
Листа рецензената, 4, стр. 1240.

*

* *

**САОПШТЕЊА СА СЕДНИЦА УПРАВНОГ ОДБОРА
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ**

1, стр. 307; 2, стр. 609; 3, стр. 934; 4, стр. 1245.

*

* *

ИСПРАВКЕ

2, стр. 564.

НАУЧНА ПОЛИТИКА ЧАСОПИСА

Научно поље и област

Гласник Адвокајске коморе Војводине је научни часопис из поља друштвено-хуманистичких наука који објављује радове из правне научне области. Шира научна област којој часопис припада је област права и политикологије на начин на који то прописује Правилник о категоризацији и рангирању научних часописа.

Тематске и теоријске смернице

Часопис објављује изворне научне чланке, расправе, правне есеје, огледе, приказе књига и друге текстове који се односе на право и правну теорију, историју права и филозофију права.

Посебно, часопис се бави темама у оквиру најзначајнијих грана права и то грађанског права, кривичног права, међународног права, радног права и уставног права.

Типови истраживања и радова у часопису

Радови и прилози који се објављују у часопису категоришу се у три групе:

1. Научни чланци у које спадају: оригинални научни радови, прегледни радови, кратка саопштења, претходна саопштења, научне критике и осврти.
2. Стручни чланци у које спадају: стручни радови, информативни прилози, прикази, стручне критике полемике, осврти и есеји.
3. Остали прилози и саопштења у које спадају уводници, извештаји о раду часописа, прикази судске праксе, уредничка документација која се објављује у часопису, саопштења издавача и уредништва, некролози и слично.

Политика контроле квалитета и унапређења етике публикавања и академске етике

Научни и стручни радови који се објављују у часопису рецензирају се у складу са правилником о поступку рецензије *Гласника Адвокајске коморе Војводине*. У часопису се примењује двострука слепа рецензија. У поступку

рецензирања и уређивања *Гласника Адвокајске коморе Војводине* чланови уредништва и рецензенти дужни су да се руководе смерницама Комитета за етику публикавања (COPE). Аутори који пријављују своје рукописе ради објављивања у часопису дужни су да поштују све националне и међународне стандарде очувања академског интегритета и етику у научном деловању и публикавању.

Радови и прилози категорисани као остали прилози и саопштења не индексирају се и не представљају део научне и стручне грађе часописа, не рецензирају се и не улазе у структуру радова часописа. Они су искључиво информативног карактера.

Електронско уређивање часописа остварује се у сарадњи са Центром за евалуацију у образовању и науци.

Гласник Адвокајске коморе Војводине је часопис отвореног приступа.

Друштвена и културна улога часописа

Улога *Гласника Адвокајске коморе Војводине* је стварање простора за објављивање резултата научних истраживања од значаја за правну науку, као и простора за размену научног и стручног мишљења. У остварењу своје улоге, часопис настоји да унапреди правну културу и колегијално разумевање и посебно да повеже правну науку са правном праксом.

У остварењу своје улоге *Гласник Адвокајске коморе Војводине* ослања се на своју деведесетогодишњу традицију из ког разлога се посебно стара о унапређењу културе сећања у области права.

ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
GLASNIK
OF THE VOJVODINA BAR ASSOCIATION

Оснивач, власник и издавач
Адвокатска комора Војводине

Суиздавач
Институт друштвених наука
11000 Београд, Краљице Наталије 45

Излази четири пута годишње, тромесечно

Број 4/2025.
Овај број је закључен 18. 3. 2026. године

Адреса Уредништва
21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/1
Телефон: 021/521-235; факс: 021/529-459
e-mail: akvojvodine@gmail.com

Дигитална архива часописа
и пуни текстови чланака доступни на
www.glasnik.edu.rs

Библиографске базе које индексирају часопис
SCIndeks: www.scindeks.ceon.rs
DOAJ: www.doaj.org

Годишња претплата
за Републику Србију 2.000,00 динара
за иностранство 20 евра
(Текући рачун број 340-1482-43 са назнаком „за Гласник“)

Језичка редакција
Јелица Недић, лектор и коректор за српски језик
Срђан Маринков, лектор и коректор за енглески језик

Компјутерски слог *Таијана Божих*, Нови Сад

Штампа
OFFSET PRINT, Нови Сад
2026.

Тираж: 620 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

347.965(497.113)

ГЛАСНИК Адвокатске коморе Војводине / главни и одговорни
уредник Александар Тодоровић. - Год. 1, бр. 1 (1952)- . - Нови Сад :
Адвокатска комора Војводине, 1952- . - 24 cm

Тромесечно. - На споредној насл. стр. наслов латиницом, поднаслов
на енгл. језику: Glasnik - journal of legal theory and practice of the Bar
Association of Vojvodina

ISSN 0017-0933 = *Гласник Адвокатске коморе Војводине*

COBISS.SR-ID 3803650

СКРАЋЕНО УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Радови се достављају путем платформе за електронско уређивање часописа на линку: <http://aseestant.ceon.rs/index.php/gakv/user> у складу са техничким упутствима за коришћење тог система или на e-mail адресу: info@glasnik.edu.rs.

Предајом текста, аутор изјављује да текст није ни објављен ни прихваћен за објављивање те да неће бити предат за објављивање било ком другом медију. Аутор такође изјављује да је носилац ауторског права, да је обавештен о правима трећих лица и да је испунио захтеве који произлазе из тих права. Посебно аутор изјављује да предаје текст који је настао поштовањем кодекса академске етике.

Уредништво *Гласника Адвокатске коморе Војводине* и рецензенти ангажовани од стране часописа у свом раду руководе се препорукама и смерницама Комитета за етику публикавања (СОРЕ).

Врсте радова.– Часопис објављује оригиналне научне радове, прегледне радове, кратка саопштења, претходна саопштења, научне критике, стручне радове, есеје и сентенце из судске праксе.

Обим и структура текста.– Дужина текста по правилу ограничена је на један ауторски табак који чини текст од 16 страница са по 28 редова на страни и 66 словних места у реду што укупно чини дужину текста од 30.000 словних знакова (карактера) укључујући и размаке.

За писање се користи фонт Times New Roman величине 12 pt, с размаком између редова вредности 1,5 на страници А4 формата.

Наслов чланка наводи се великим словима (верзал) на средини странице, фонтом Times New Roman, бод, величине 14 pt.

Поднаслови се пишу на средини, великим словима, величина фонта 12 pt и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов има више целина, оне се означавају арапским бројевима, као: 1.1. – малим обичним словима, величина фонта 12 pt, 1.1.1. – малим курзивним словима, величина фонта 11 pt.

Језик и писмо.– Чланци се предају на српском језику на ћириличком или латиничком писму, или на енглеском језику, или на језицима у службеној употреби у Босни и Херцеговини и у републикама Црној Гори или Хрватској.

Чланци који се предају на српском језику морају садржати и апстракт и кључне речи на енглеском језику.

Сажетак и резиме.– Сажетак се даје на почетку чланка, испод наслова, а изнад кључних речи.

Сажетак треба да има од 60 до 200 речи и стоји између заглавља (наслов, име(на) аутора и др.) и кључних речи, након којих следи текст чланка.

Ако је језик рада српски, сажетак на страном језику може се пружити у проширеном облику, као тзв. резиме. Резиме се даје на крају чланка, након одељка Литература.

Кључне речи.– Дају се непосредно након сажетка, односно резимеа.

Број кључних речи не може бити већи од 10.

Кључне речи дају се на свим језицима на којима постоје сажетци.

СКРАЋЕНА ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА СА ПРИМЕРИМА

Навођење књига

Презиме, Иницијал имена. (година издања). *Наслов: Поднаслов књиге*. Место издања: Издавач

- Петровић, П. (2004). *Право и правда: Теорија природног права*. Београд: Службени гласник

Навођење чланка из часописа

Презиме, Иницијал имена. (година издања). Наслов чланка. *Назив часописа*, волумен (број), странице од–до.

- Петровић, П. (2014). Накнада штете. *Правник* 90(3), 141–157.

Навођење извора с интернета

Презиме, Иницијал имена. (година издања). *Наслов*. Преузето: датум са: интернет адреса

- Петровић, П. (2014). *Накнада штете*. Преузето: 27. 12. 2018. са <http://primer.com>

Навођење домаћих прописа

Пун назив прописа, *гласило у коме је пропис објављен*, број гласила / година објављивања.

- Закон о облигационим односима, *Службени гласник РС*, број 36/2011, 99/2011, 83/2014. – др. закон, 5/2015. и 44/2018.

Навођење страних прописа

Назив институције која је пропис донела, *пун назив прописа*, место објављивања, година

- European Parliament, *The Impact of German Unification on the European Community*, Brussels, 1990.

Навођење домаће судске праксе

Назив судске одлуке и назив суда који је одлуку донео, број одлуке и датум одлуке

- Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж1 2137/2011. од 25. 5. 2011. године.

Навођење стране судске праксе

Страна судска пракса се наводи у складу с правилима која важе за навођење судске праксе одговарајућих судова.

Литература, извори и цитирана судска пракса

Литература се наводи након чланка, као посебна секција тако што се све библиографске јединице наводе азбучним или абецедним редом по презимену аутора, а код истог аутора, по години издавања (од најновије до најстарије). Иза презимена, а пре имена аутора обавезно се пише запета.

Домаћи и међународни извори права се наводе након чланка, као посебна секција, редом којим су навођени у тексту.

Цитирана судска пракса се наводи након текста, као посебна секција, редом којим је навођена у чланку.

ГЛАСНИК АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Република Србија • 21000 Нови Сад • Змај Јовина 20/1
Телефон: 021/521-235 • e-mail: info@glasnik.edu.rs
www.glasnik.edu.rs

ИНСТИТУТ
ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Институт од националног значаја
за Републику Србију

ИНСТИТУТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Република Србија • 11000 Београд • Книгиње Нагалије 45
Телефон: 011/3616-002 • e-mail: office@idn.org.rs
www.idn.org.rs